

HARSÁNYI ZSOLT

SZÓLALJ, SZÓLALJ,
VIRRASZTÓ!

ZRINYI, A KÖLTŐ, ÉLETÉNEK REGÉNYE

MÁSODIK KÖTET

BUDAPEST

SINGER ÉS WOLFNER IRODALMI INTÉZET R.-T.

KIADÁSA

Fenntartunk minden jogot, a fordítás, színpadra alkalmazás és
filmesítés jogát is.

Copyright by Singer és Wolfner Rt., Budapest, 1934.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

830.454/2

2011

BUDAPEST

FRANK & CO. LTD. PRINTERS, 10, BOND STREET, LONDON, W.1.

FRANK & CO.

Budapest Hirlap nyomdaja

XIV.

A fiatal férj mélyen aludt, mert előző este igen sokáig volt fenn. Részeit a „Szigeti veszedelem“ kilencedik énekén dolgoztatott, részint hosszú beszélgetése volt feleségével a váratlanul kitört testvérháborúságról. Az történt ugyanis, hogy a zalamegyei Újudvaron meghalt régóta betegeskedő nagynénje, Zrinyiné Széchy Erzsébet. Az öreg grófné számára kijelölt birtokrész minden további eljárás nélkül átment két öccse birtokába. De volt az idős dámának néhány szép és drága bútordarabja, pompás díszruhája, értékes ágyneműje, valamint egész rakás ékszere. Erzsébet néni a két testvér között mindig különbséget tett: az indulatos, felfortyanó kedvű és gyakran nagyon nyers Pétert nem nagyon szerette, házassága óta meg éppen nem kívánt találkozni vele, mert Frangepán Katalint ki nem állhatta. Annál jobban vonzódott Miklóshoz, valami meleg gyöngédséggel, ahogy gyermektelen nagynénik szokták meddő anyai érzéseikkel a kedves unokaöccsöt körülvenni. Az öreg hölgy még megáldhatta halála előtt Miklós és Euzsébia boldogságát és sírva búcsúzott el tőlük. Többet csakugyan nem látta őket. Mikor végrendeletét felbontották, abból az tűnt ki, amit előre sejteni lehetett: ingóságait Miklósrá testálta és Péternek nem hagyott semmit.

Péter mód nélkül felháborodott ezen. Az a Zrinyi-féle vagyonszerző ösztön, amely Miklósban még bizonyos mértékkel nyilatkozott meg, nála gyak-

ran jelentkezett szomjas és mohó kapzsiságban. S ha az indulat elöntötte agyát, vak haragjában igazságtalan lett, sértő és vádaskodó. Bátyjának olyan levelet írt, hogy Miklós elsápadt a sértő vádak szégyenétől. Felháborodottan válaszolt és még sértőbb feleletet kapott. Péter bejelentette neki, hogy a végrendelet érvényességét a király színe előtt fogja megtámadni, testvérbátyjáról pedig ez életben többé tudni nem akar.

Erről beszélt igen késői óráig feleségével a háromhetes férj. Az asszony okosan és nyugodtan ítélte meg a helyzetet, csillapította a háborgó Miklóst és végül meg is nyugtatta. De az alvásból kevés lett. S hogy most fegyverhordozója költögette, alig bírt felébredni. De végre visszatért az eszméletbe és most már egy szempillantás alatt éber lett, mert rögtön tudta, miről van szó. A törökkel van a baj. Erről gondosan hallgatott felesége előtt. Már napokkal előbb hoztak be elfogott „nyelveket“ hírszerzésre küldött emberei, s e révén tudta, hogy a régóta pihenő kanizsai török készül valamire. Embereit készenlétben tartotta, hogy amely pillanatban jön a döntő értesítés, ő azonnal indulhasson. De szigorúan meghagyta, hogy senki erről a fiatal grófné előtt egyetlen szóval említést ne merészeljen tenni. És magában nem egyszer végiggondolta, mikor feleségére nézett, hogy milyen megindító ennek a szép szóke menyecskének gyanutlansága: boldogan éli a mézeshetek édes hangulatát férje mellett és nem is sejti, hogy annak talán egy óra múlva indulnia kell a halálveszedelembé.

Most a perc elérkezett. A fegyverhordozó már be is engedte a hálószobába a kint álldogáló várnagyot. Azt jelentette urának, hogy most jöttek be a tegnapi elküldött hírszerzők: a török elindult Kanizsáról és háromezer emberrel útban van Csáktornya irányába.

Hírlik, hogy át akar kelni a Murán és meg akarja Csáktornyát támadni. Holott békeállapot van.

— Jól vagyon, mingyárt lemegyek kegyelmetekhez. Fúvasson lármát.

Magára kapta hálókabátját és elindult Viola ágyasháza felé. Az ajtóban habozva megállott. Nem volna jó megtakarítani neki az alvás óráit és inkább üzenetet hagyni hátra, hogy ne aggódjék? De mégis úgy határozott, hogy felkölti az asszonyt és beszél vele. Óvatosan megnyomta a kilincset és bement. A szobában világos volt, a mennyezetes ágy nehéz brokát függönyei azonban össze voltak húzva. Azok mögött aludt gróf Zrinyi Miklósné. A hallgatódzó férj meghallotta az egyenletes, nyugodt lélegzetvételtől, hogy az asszony az ajtónyílásra nem ébredt fel.

Lábbujjhegyen odament az ágyhoz és félrevonta a kárpitot. Ott feküdt Viola gazdag, fényűző ágyon. Feje fehér csipkefőkötője díszében, amely alól kilátszott a selymes aranyhaj, ott pihent a kis zöld fejkörvénkoson, amelyen aranyvirágos hímzés futott körül. S a pihenő testet pazar paplan fedte: az előkelő divat szerint kétszínű, közepe vöröstarka atlasz, széles kerete publikánzöld velencei tafota. Az ágy széléről lefüggő zöld selyemlepedő remekbe varrott aranyhímzés ábráit mutatta. A színek, selymek, hímzések e bőséges pompája dédelgette az alvó testet, melynek csábító vonalai kirajzolódtak a rája simuló paplan alatt.

Miklós nézte egy darabig az alvó szépséget, aki három hete felesége volt. Gyöngéd, okos, kedves, de szenvedélytelen és langyoscsókú felesége. Nézte, nézte és megfejthetetlen titoknak találta. Tartózkodó hallgatagsága, sodrából ki nem hozható józan nyugalma tette ilyen titokzatossá férje előtt. S a fiatal férj azon tűnődött, hogy most, mikor korlátlanul az övé, még kevesebbet tud erről a különös, hűvös nőről, mint jegyes korában. Ha szerelmes csókjaik köz-

ben ő a mámor legbolondítóbb pillanatait élte és a vad boldogságtól zavaros szemmel felesége tekintetét kereste, az a tiszta kékségű tekintet még akkor is nyugodt volt és józan, mint a láthatatlan mélyű tengerszem.

Az alvó asszony felébredt a rá szegeződő nézés alatt. Azonnal felült az ágyban.

— Valami baj vagyok, angyalom?

— Hirtelen mennem köll, szívem, legényekkel az Murához. Zavar vagyok az jobbagyokkal, szétcsapok közöttük. Csak azért ébresztettelek meg, hogy nyugtalan ne légy elmentem miá. Még ma, vagy holnap megtérek bizonynal.

És leült az ágy szélére, hogy öleléssel, csókkal elbúcsúzzék, tüntető könnyedén. De az asszony, aki teljesen éber volt, megcsóválta a fejét.

— Nem méltó, hogy hazudozzál nékem. Jól tudom, hová mégy. Talán azt tudtad, hogy az várban véka alá lehetséges rejteni az ilyent? Tudok mindent, ha nem szóltam is. Nyomban menned köll?

Miklós csodálkozva, restellkedve nézett feleségére. Csak bólintott a kérdésre szó nélkül. És bámulta az asszonyt, aki ilyen nyugodt, mikor a férje a házasság harmadik hetében csatába megy.

— Nem is féltesz?

— De féltelek. Hogy kérddheted? Inkább kívánnád, hogy nagy sírást csapjak és neheztsem távozodat? Imádkozni fogok érted. Isten örözzön meg, angyalom, vigyázz magadra. Most már nemcsak magadé vagy, de lám enyém is.

Miklós nézte egy darabig. Nem felelt. Aztán megölelte és megcsókolta, de nem szerelmes hévvel, hanem az élettárs családi melegével. És kisietett, hogy öltözködjék. Sebtiben kapkodta magára holmiját, mindenekelőtt a selyemből szőtt páncél-inget, amelyet mindig magára vett, ha ütközetbe ment, mert azon elcsúszott az esetleges kardvágás. Szab-

lyáját már a folyosón futtában övezte magára. És kisvártatva már lóháton ment emberei élén a Mura felé. Március legeleje volt, de már tavaszígérő idő, Itt-ott még fehér foltokban mutogatta magát a hó, de a csámcsogó, nedves talajból már kiserkent a fű. S az édes verőfényben csicsergés köszöntötte az elragadó reggelt. A török ellen induló vezér azonban nem gondolt tavasszal és madárscicsergéssel, sőt még azt a törököt is elfelejtette, aki ellen vonult. A hajdani törökön járt az esze, a szigetvári ellenség, s az otthonhagyott strófákon.

De hamar vissza kellett zökkennie a maga törökéhez. Habzó lovon legényei érkeztek, híreket hoztak. Parancsokat kellett adnia. A verses csatákból bele kellett mennie a jelenvaló igaziba, dédapja kardja helyett a magáéval kellett törődnie. S mi alatt erre is, arra is parancsokat kiabált, az a különös gondolat szaladt még át az éposztól oly nehezen elszakadó agyán, hogy vajjon róla fog-e írni valamely kései maradéka olyan vitézi versezetet, mint ő ír most dédapjáról? Mert, hogy az ellenség előtt fog meghalni, akár ma, akár évtizedek múlva, azt természetesnek vette. A halál gondolatához és mindig közeli lehetőségéhez úgy hozzászokott, hogy ezen tűnődni nem is jutott eszébe. Katona sorsa a harc. Hogy mikor harap a fűbe, az tiszta véletlen. Jó szerencse kell, semmi más.

A jó szerencse most sem hagyta el. Három napig tartó táborozás lett az egészből. A kanizsai török csakugyan lejött a Muráig, de nem Csáktornyánál, hanem jóval messzebb, hogy ott nyugodtabban kereshessen gázlót. Miklós az árterés, zsombékos innenső part mentén haladt a túlsó parti törökkel együtt, de jóvel beljebb, lankások védelmében, hol sűrű füzesek rejtekeit használva, hol mélyen visszahúzódva a félsziget belsejébe, csak néhány felderítő lovast hagyván szem előtt. A török a harmadik na-

pon pirkadatkor megkísértette az átkelést, éppen olyan helyen, ahol az innenső parton el lehetett rejtőzni. Az első csapatrészek már a Mura közepéig gázoltak, mikor a Zrinyi-csapat felfedte magát és megnyitotta a tüzet. Vad és véres pánik támadt a törökök között. Sokan golyótól találva, zuhantak a vízbe s a Mura egész csomó ló és ember tetemét hömpölygette, amelyek véres csikokat hagytak magok után a sekély vízben. Az ellenség a legelső kudarnál visszavonult és nyilván elvesztette a kedvét. Azok a horvát portyások, akik vezérük parancsából egy távolabbi kanyarnál átkeltek a tulsó partra és ott óvatosan bujkálva, szemmel tartották a török mozdulatait, már estére jelentették, hogy a kanizsai sereg jóval beljebb megállapodott ugyan, de aztán délután felszedte a sátorfát és dolgavégezetlen megindult vissza, Kanizsa felé.

Negyednap Zrinyi Miklós otthon volt. Finom tavaszi eső szitált a megtérő seregre, de közben süttött a gyenge tavaszi nap. Miklós bőrig lucskosan ugrott le a lóról. Viola már várta az alsó folyosónál, mert egy előre küldött sebes lovas már egy órával előbb hozta a hírt, hogy a gróf győzött és sértetlenül nemsokára megérkezik, összesen öt embert veszített, akiket a tulsó part török puskásai le tudtak szedni. Férj és feleség minden nagyobb hűhó nélkül csókolták meg egymást, mintha csak valami zágrábi utazásból érkezett volna haza a vár ura. A hazaérkezett várúr mindenekelőtt felkereste várkastélyának gőzfürdőjét, mert szokása volt hadból megtéréskor, török módra, alaposan kiizzasztani magát, aztán száraz ruhát öltött és csak ennyit mesélt feleségének az egész kis hadjáratról:

— Semmi szebb dolog mivélünk nem esett. Szinte úgy szólhatnék, hogy unatkoztam. De egy tányér paprikás forralt bort ádathatnál, angyalom.

Borral másként nem élek, azonban ilyenkor orvos-ság az.

Mindenekelőtt megírta hivatalos jelentését, mint őfelsége muraközi főkapitánya, a haditanácsnak, aztán máris szedte elő a Szigeti veszedelem forrás-munkáit, régi családi okmányait, kézirat-paksamé-táját és már rőtta is a sorokat:

Engemet pedig, midőn írom ezeket,
Mars haragos dobja s trombita felzörget,
Ipen hoz házamhoz füstölgő üszöget
Kanizsai török. Oltanom kell eztet.

És írta egész nap. Írhatta aznap is, másnap is, tovább is nyugodtan, a török többé nem háborgatta. És nem zavarta más sem. Amitől eleinte legjobban tartott, a Draskovich-féle örökségi zavar sem nyug-talanította. Draskovich János gróf megelégedett a zágrábi káptalannál letétbe tett ünnepélyes tiltako-zással és nem jelentkezett többé. Félfüllel hallotta Miklós egy harmadkézen hozzáérkezett megjegyzé-sét, mely szerint a bán nem kívánja az ilyen vitéz és kitűnő embert háborgatni, noha joga volna ahhoz, hogy Trakostyánt és Klenovnikot fegyveres embe-reivel, erőhatalommal elvegye magának. Ez ugyan nem volt igaz, mert Draskovich Farkas életében ehhez nem volt joga. A fontos mindenesetre az volt, hogy gróf Zrinyi Miklós háborítatlanul a maga va-gyonához csatolhatta a két Draskovich-várat, sőt örvendhetett azon is, hogy a fiatalok boldogságán örvendező ipa beváltotta régi ígérését: a két várra újabb hatvanezer forint terhet íratott be a káptalan-nál. Miklós kifizethette nyomasztó adósságát öcs-ésének, aki most is keményen tartotta a haragot.

Ekkorra készült el a Szigeti veszedelem is. Mik-lós nagy gyönyörűséggel írta meg hozzá az előszót, mikor már kész lett az egész. „Homérus száz eszten-dővel az trójai veszedelem után írta históriáját; én-

nékem is száz esztendővel azután történt írnom Sziget veszedelmét. Virgilius tíz esztendeig írta Aeneidest; énnékem penig egy esztendőben, sőt egy télen történt véghez vinnem munkámat. Egyikhez is nem hasonlítom pennámat, de aval öelöttük kérkedhetem, hogy az én professióm avagy mesterségem nem a poesis, hanem nagyobb s jobb országunk szolgálatjára annál. Az kit írtam, mulatságért írtam, semmi jutalmot nem várok érette; önekik más gondjok nem volt, nékem ez legutolsó volt. Írtam az mint tudtam, noha némely helyen jobban is tudtam volna, ha több munkámat nem szántam volna vesztegetni. Vagyon fogyatkozás verseimben, de vagyon mind az holdban, mind az napban, kit mi eklipsisnek hívunk...“

Majd később így folytatódik az előszó: „Írtam szerelemről is, de csendessen; nem tagadhatom, hogy olykor az is nem bántott. Osztán nem egyenetlen az szerelem vitézséggel...“

Nem bizony, nem egyenetlen. A tizenkettedik énekben Delimán, a Kumillába szerelmes tatar vitéz, hosszú verseken át panaszolja búbánatát, nem is a magáét, hanem a költőét, aki fiatal házaskorában visszaemlékszik jegyessége szerelmi kerveire.

Maga ez fényes nap es ez az derült ég

Nálad nélkül énnékem sűrű sötétség;

Ez az kikeleti mezei különbség

Énnékem unalom és nagy keserűség.

Tengelic éneke, pintyőke sírása

Nálad nélkül mint baglyok huhogatása,

Lengedező szellők, csurgóknak folyása

Mint szélvész háború és Lethe forrása.

Most, hogy készen volt a nagy munka, tizenöt éneknek összesen több, mint ezeröt száz verse, ezer-

ötszáz versnek hatezer sora, különös öröm volt bön-gészni ezeket a részleteket. Delimán és Kumilla szerelmét, Deli Vid ragyogó hősiességét, Zrinyi György küldetését Maximilián császárhoz, Farkasics dicsőséges halálát, Radivoj és Juranics vajdák tragikus vesztét szökésök közben a török előörsök-nél, a horvát vitézek eselét, akik színleg kaput nyit-nak a töröknek, de a betódulókat mind lemészárol-ják, a szigetvári hírvivő galamb végzetes elfogatá-sát és végül a csodálatos kirohanást, amelyben Zrinyi Miklós önkezével öli meg Szulimánt, ahogy olasz és horvát meséskönyvek regélik. S végül az apoteózist, a hős és ötszáz társa halálát, Gábor arkangyal érkezését, aki az elröppenő lelkeket maga viszi az Úr zsámolya elé. „Gábrriel bán lelkét két tized magával földről felemeli gyönyörű szárnyá-val.“ És megszólal az angyali kar zengő muzsikája.

Volt egy rész a tizennegyedik, vagyis utolsó-előtti ének elején, amelyet különös gonddal és na-gyon hosszú mérlegelés után írt meg. Közeledvén a mű végéhez, költői csapongással arra tért ki, hogy a sors tengerén hanyódó magyarnak a szigeti hős a vezércsillaga, és Istennek hála, most is vannak derék magyarok, akikre a jövőbe vetett bizalom-mal lehet tekinteni. S itt felsorolta azokat, akiket becsült és szeretett, akiknek örömet akart szerezni barátsága ilyen epoeikus nyilvánításával. Legel-sőnek — már csak rangja miatt is — az esztergomi érseket, Lippay Györgyöt vette tollhegyre. Ismerte is, aztán meg sokat hallott róla, kivált a boldogult nádortól. Tudta, hogy az érsek, Pázmány felfede-zettje, a legkeményebb magyarok közül való; hogy mint Ferdinánd magyar kancellárja, egyebet sem csinált, csak a magyarság súlyának méltó érvénye-süléseért harcolt Bécsben vehemens erővel, nem lankadó szívóssággal. Amellett gerinces, harcos ka-tolikusnak tudta, egyszóval nagyon kedvére való

embernek. S mivel körülbelül bizonyos volt, hogy Lippay György közelebből megkapja a bíbornoki kalapot, kedveskedésből beleírta a rigmusba azt is.

A mi szent házunknak ü hűv komornyikja,
 Mi igaz hitünknek erős tartalékja,
 Ki fogjuk esmerni ütet e napokba,
 Mert Isten akarja: öltözzék bimborba.

Aztán következett kedveltjeinek felsorolásában gróf Batthyány Ádám, a bátor katona, dunántúli főkapitány, régesrégii barátja, noha tíz évvel idősebb. Rokona is: szeretett gyámjának és nagybátyjának, Batthyány Ferencnek, a fia. Hasonlóképpen meg kívánta említeni a Batthyány Ádám sógorát, gróf Csáky Lászlót, akit szintén kiváló katonának és nemes magyarnak ismert. És ki következett most a sorban? Akit valaha undok békányásnak gyalázott versezeteiben: gróf Nádasdy Ferenc, a hajdan oly emésztően imádott Júlia boldog férje. A régen ellobbant szerelem helyet adott a barátságnak, s ha magát Júliát nem írhatta kedveltjei közé, odaírta férjét és fivérét. Mert Nádasdy után következett a a felsorolásban gróf Esterházy László, még nem férfi korú levante, de bátor, kitünő és minden jóval biztató ifjú. Legvégül a kis árvát említette meg, Homonnai Drugeth Gyurkót, aki ott volt, mikor Euzebiával összeismerkedett. Tizenkét éves volt most a kis Gyurkó, vézna testalkatú fiú, de esze, mint a tűz. „Homonnai Gyurkó, benned Pallas talált észet és bátorságot, melyet rosda nem száll.“ A strófa felszólítja a gyereket, hogy kövesse atyja és nagyatyja elvhűségének példáját. Nagyatyja, Drugeth György, a dinasztia-ellenes és protestáns Bethlen Gáborral szállott szembe, kénytelen volt előle lengyel földre menekülni, ahol méreg által pusztult el. Atyja, Drugeth János, a dinasztia-ellenes és protestáns Rákóczi Györgynek nem adta be derekát, inkább vagyona vesztével fizetett az elvért.

És ki hiányzott a felsorolásból? Gróf Zrinyi Péter, a testvér. Holott Zrinyi-vér volt és vitézi voltát nem lehetett kétségbe vonni. De a harc a nagynéneingóságok miatt most is állott keményen. Sőt mérgebbre fordult, mint valaha. Zrinyi Péter nem kisebb dologgal vádolta testvérbátyját, mint azzal, hogy a végrendelet az ő mesterkedése folytán olyan, amilyen, és a hagyakozás hitelességéhez szó fér. El is érte a királynál, hogy az vizsgálatot rendelt el és megbizta az érdektelen vasvári káptalant a végrendeleti tanuk kihallgatásával. Miklós tudta, hogy a dologban nem ludas. Annyival rosszabbul esett neki öccse kíméletlen támadása. De lelke mélyén még így is mentséget keresett az ellenséggé vált testvér mellett: a felelősség jó része nyilván Katalint terhel, akinek a családi ékszerek fájnak. Asszony.

Hercehurca, gond, vesződség elől olyan jó volt a Szigeti veszedelem gyönyörűségébe elmerülni. Ő maga el volt tőle ragadtatva. Habozás nélkül halhatatlan műnek tartotta. Mikor az okos Euzsébia, aki kétszer egymásután tövirül-hegyire elolvasta az époszt, nem győzte egyes helyek, főként a mesés részek, szépségeit dicsérni, Miklós nagy helyesléssel és komolyan bólogatott, mintha egy idegen ember művéről lett volna szó. Sőt addig tűnődött a nagy mű nagyszerűségén, amíg nekiült és írt hozzá egy utószót. A „Berekesztés“ címet adta a rövid zárókölteménynek, amelyet voltaképpen nem mint költő, hanem mint önmagának olvasója írt már. Újra elolvasta az egész hőskölteményt elejétől-végig, és megittasulva tőle, sajátmaga írta végére az elbűvölt és lelkes bírálatot, mint önmagának kritikusa:

Véghöz vittem immár nagyhirű munkámat,
Melyet irigy üdő, sem víz el nem moshat,
Sem az ég haragja, sem vas el nem ronthat,
Sem az nagy ellenség, irigység nem árthat.

És mikor az a nap eljön, mely testemen
Csak uralkodhatik, fogyjon el éltemen
Hatalma: magamnak ugyan nagyobb részem
Hordoztatik széllel az magas egeken.

S honnan Scythiából kijött magyar vitéz,
Merre vitézségét látta világ, nagy rész,
Azokrul helyekről minden szem reám néz.
Hírrel, böcsülettel, valamíg világ lesz.

De híremet nem csak keresem pennámmal,
Hanem rettenetes bajvívó szablyámmal:
Míg élek, harcolok, az ottomán hóddal,
Vígán buríttatom hazám hamujával.

Ameddig a világ világ lesz, hírrel, becsülettel fog nézni minden szem gróf Zrinyi Miklósrá. Szentül hitte ezt és hite mérhetetlen boldogsággal töltötte el. Olyannal, amilyent a szerelem sohasem adott neki. Szeretettel nézte a vastag kéziratcsomót, s mikor a szanaszét heverő olasz, horvát, magyar, török köteteket, okmányokat, leveleket kezdte most már helyökre rakni, mert szükség most már nem volt rájuk, szívből sajnálta műve befejeztét. A munka készen volt, s ettől a naptól kezdve kimaradt mindennapjából az alkotás odaadó, hasonlíthatatlan gyönyörűsége.

XV.

Allt az országgyűlés Pozsonyban. Annyi huzavona után végre-valahára.

Ott kezdődött a sok huzavona, hogy Ferdinánd király még a tavalyi, ezerhatszáznegyvenötös esztendőben békességet kötött az erdélyi fejdelemmel. Linz városában találkoztak a két fél követei. Hosszú pontozatok listája felett tusakodtak, míg végre megtudtak alkudni. Volt olyan pont, amelyen hamar tülestek, másikon soká elveszekedtek. De azért vala-

mennyivel boldogulni lehetett, csak eggyel volt baj: a vallási kérdéssel. Ferdinánd emberei a birodalom katolikus uralmáért küzdöttek és vitáztak, Rákóczi György emberei a vallásszabadság biztosítását követelték. De nemcsak azt. A fennálló helyzet biztosítását nem fogadták elegendőnek. Éppen ez volt a kényes kérdés: a templomokat követelték vissza. Azokat a protestáns templomokat, amelyeket katolikus papok a katolikus főurak elnézésének tudatában fegyveres erőszakkal ragadtak el az újhítűektől. Száz meg száz ilyen templom jegyzékét teregették ki a fejedelem követei. Ezt mind vissza, különben nincs békesség, a fejedelem megint elindul, hogy a svédekkel egyesüljön valahol, nyugat felől pedig a francia szövetség tartja sakkban Ferdinánd öfelségét, mialatt a török Budán ül és új hódító vággyal dél felől fenyegeti. Temérdek vitatkozás után kialkudtak a követek: a protestánsok visszakapnak húsz templomot, a magyar országgyűlés pedig becikkelyezi, hogy a templomrabló papok ezentúl ezertől kétezer forintig terjedhető pénzbírságot tartoznak fizetni.

A béke megkötötett, a meghatalmazottak aláírták. Két hazában milliók sóhajtottak fel, hogy megvan a linzi békekötés. Csakhogy a kötés aláírása még csak kézfogó. A becikkelyezés számít csupán igazi lakodalomnak. Ahhoz pedig országgyűlés kell. A linzi alku szerint ezt Ferdinánd három hónapon belül köteles volt összehívni.

Most lépett a cselekvés terére Lippay György, az esztergomi bíboros-jelölt érsek, öfelsége magyar kancellárja. Olyan templomot visszaadni az eretnekeknek, ahol már az igazi hit szerint imádják az Urat? Jó katolikus inkább meghal, semhogy ebbe belemenjen. Ennélfogva reggeltől estig susárolt a király fülébe: ne hívja össze az országgyűlést. Igaz: a végvárok oltalmát rendezni kellene. És nádort is kellene választani Esterházy Miklós helyére. Mindezt csak

országgyűlés intézheti. Még sem szabad megtartani, mert a hit dolgai mindennél fontosabbak. Ha másképpen nem megy, össze kell hívni, aztán szépen el kell halasztani. Rákóczi György majd vár még egy kicsit arra a becikkelyezésre. És közben sok minden történhetik. Aki időt nyer, életet nyer.

A király így is tett. Összehívta az országgyűlést május elsejére. A követek izgatottan készülődtek a nádorválasztásra, a végvárok kapitányai, főleg a Zrinyiek, megkönnyebbülten sóhajtottak fel: végre pénzt kapnak, hogy védhessék az országot és nem kell belemerülniök saját zsebök adósságaiba. De ekkor az udvar az országgyűlést elhalasztotta augusztusra. Most már itt is, ott is felütközött a méltatlankodás. Nem is csak a protestáns urak botránkoztak meg, hanem a katolikusok is fejüket kezdték csóválni. Templom ide, templom oda, mégis csak van az országnak alkotmánya és nádor nélkül a nemzet sarkalatos jogai szenvednek csorbát. Azonban az esztergomi érsek nem nyughatott. Híre járt az országban azon kijelentésének, hogy inkább életet adja oda, semmint egyetlen templomot is. Júniusban a helvét hitvallásúak összegyűltek Szatmár városában, hogy kánonkönyvök dolgát megtárgyalják. Geleji Katona István, a hírneves prédikátor ült az elnöki székben, aki ezt a kánonkönyvet elkészítette. A gyűlés mind a száz kánoncikkelyt elfogadta s a könyvet kinyomatni rendelte. Az esztergomi érsek tombolt a haragtól. Hát hiába volt Pázmány nagy munkájával együtt minden? Ezek az eretnekek már kánonkönyvet nyomhatnak? Még hevesebben kezdett dolgozni az országgyűlés megtartása ellen. Ami viszont a fejedelmet tette türelmetlenné. Tartani lehetett tőle, hogy fegyvert fog megint. Már pedig a birodalmi nagy háború dolgai elég csehül állottak, Ferdinándnak nagy szüksége volt a békességre Erdély felé. Akárhogy fogadkozott, rimánkodott, fe-

nyezetődött, kézzel-lábbal igyekezett az esztergomi érsek, az országgyűlést most már nem halasztotta el. Szeptember tizenegyedikén, napsütéses melegben, hatalmas kíséretének habsburgi pompájával bevonult Pozsonyba. Állt az országgyűlés.

Ott voltak a horvátországiak is. Frangepánok, Draskovichok, Erdődyek, Zrinyiek, s a többiek mind. Külön okuk volt mennél nagyobb számmal eljönni. Az üres nádori állás egyik jelöltje gróf Draskovich János volt, a horvát bán. Ők otthon Zágrábban már elvégezték, hogy egységesen fognak fellépni: a bánból nádort csinálnak. Elindulás előtt a bán kipuhította, hogy volna-e kedve a főlovászmesternek egy kis négyszemközt való politikai eszmecserére. A főlovászmesternek volt kedve. Kapott az alkalmon, hogy Trakostyán és Klenovnik birtoklásának kérdésében talán sikerüljön tiszta helyzetet teremtenie. Ennélfogva találkoztak. Igen röviden és barátságosan megértették egymást.

— Hajlandóságod van-e nádorságomat gyámolítani, öcsém uram, szólj igent, vagy szólj nemet.

— Hajlandóságod van-e az nádorságért két várra továbbad nem gondolni, bátyám uram, szólj igent, vagy szólj nemet.

Mindakettő mosolyogva igent szolt. A bán kezét nyújtotta, hogy az alkura felcsapjanak. De Miklós még nem csapott fel.

— Várjunk még kicsinyég, bátyám uram. Ha nádorul mégyen az bán, az báni szék üres lesz. Kévánnám tudnom, ki ül abba osztán. Mert az atyám uram öröksége, éngemet is illetve valóban.

— Itt vagyon kezem, nem disznóláb, — felelt mosolyogva Draskovich gróf. És most már felcsaptak. Az egész politikai alkúnak lényegét elvégezték pár perc alatt s utána jó két óra hosszát tanácskoztak, mi legyen a „modus procedendi.“ Kire lehet számítani a nádorválasztásnál, kire nem. Lesz-e

annyi befolyása az országgyűlésen az erdélyi fejedelemnek, hogy a protestáns követeken keresztül protestáns nádor választását tudja kiharcolni. S ha a katolikus többség bizonyos, nincs-e olyan veszedelmes ellenjelölt, akivel számolni kell még annak ellenére is, hogy Ferdinánd király Draskovichot akarja. Ami pedig a báni állást illeti, arra az öreg Mikulich Tamás feni a fogát, ravasz ember, hadakozó természetű ember, titkos utakon és hátsó kapukon járó. Ki akarja majd őt és nem Zrinyi Miklóst. Mindezt aprajára-nagyjára megbeszélték. S mikor elbúcsúztak, még egymás családját kérdezték illendőség szerint.

— Hogy vagyon Borbálka húgom egészsége?

— Maga az a piros alma, hálá légyen Istennek. Vőm urammal édesdeden vagynak, miként Tuba és Tubáné. De hát te meg hogyan vagy Péter öcséddel? Tart még az baj köztetek, úgy értettem.

— Tart, de most már én tartom. Az vasvári káptalan megbizonyította szegény Erzsí néném testamentomát, Péter derekasint szégyenben maradt. Mondják, mostan már óvégat, hogy haragtartó vagyok. Ki bizony nem vagyok, de várom, hogy ő jönne Canossát járni, ha hibázott. Esmerem szilaj naturáját, nem bír maga-magával.

— Majd öszvebékéltek. Isten velünk.

Most tehát itt voltak Pozsonyban. Miklós elhozta a feleségét is, mert asszonynak nagy dísz és szórakozás Pozsonyt megjárni országgyűléskor. Ünnepségek, fogadások, udvari pompák, más asszonyok bogláros ruhái és köves násfái, rég nem látott atyafiság, mindez akkora hűhó, hogy asszony el nem mulaszthatja. Nem mulasztotta el Zrinyi Péterné sem. Itt volt az is.

A két fivér és a két asszony mindjárt első nap összekerült. Miklós, mint zászlós úr, a rendezés szerint a városon kívül csatlakozott Ferdinánd kíséreté-

hez, hogy az uralkodóval együtt vonuljon be a koronázó városba. Euzsébia ott ült a deszkákból összerótt és piros-fehér posztóval ékesített díszkarzat elkerített helyén, a zászlósurak családjai számára fenntartott helyen. A parádé végeztével ide sietett vissza Miklós, hogy feleségéhez csatlakozzék. És a páholy bejáratánál egyenesen beleszaladt öccsébe. A két Zrinyi megállt és farkasszemet nézett. Akkor aztán Péter kezét nyújtott.

— Felejtsük el bizonyos dolgainkat, bátyám.

— Már régebb olta elfeledtem, — válaszolta Miklós.

Kezét szorítottak, egymásra néztek. S a vér szava megszólalt bennök. Ugyanegy pillanatban nyitotta karját ölelésre mind a kettő. Melegen megölelték egymást és e pillanatban érezte mind a kettő, hogy a másik majdnem ő maga: véréből és testéből való vér és test. Az ölelés után még pajtásosan meg is veregettek egymás vállát. S a jelenetet komor arccal nézte közvetlen közelből egy szenvedélyes tekintet: a Katalin asszonyé.

Miklós meglátta és atyafiságos melegséggel megölelte őt is, ügyet sem vetvén arra, hogy a sógorasszony elég hűvösen fogadja a békülést. Aztán tekintetével keresni kezdte Euzsébiát. Meg is látta, még pedig senki mással, mint a Wesselényi Ferenc házaspárral. Ott állt bizony Wesselényi Ferencné, a gyermekkori ideál, a husz év előtti ábránd, a szépséges Széchy Mária. Miklós nagyot kiáltott a viszontlátás örömeiben. Mária nem kisebb örömmel üdvözölte. Harminchat esztendő volt most a híres szép asszony és szépsége, amely most tartotta bilincsben a harmadik férjet, nem hervadott még semmit. Harmincnak is alig látszott. És ott topogott mellette a nagyon szép asszonyt bíró férjek hiúságával a délceg, szépszákallú Wesselényi Ferenc. Nagyobb csoport alakult csakhamar a jövőből-menőkből, élénk terefere hal-

latszott itt is, ott is. A díszes bevonulást dicsérték, a trónörökösről tettek megjegyzéseket, egy-egy díszruháról, feltűnő paripáról. Ismerős és rokon volt itt mindenki. Bárki találomra atyafinak nevezhette, akit ismert: a főúri családok csak egymásközt házasodtak. S a ritkán találkozóok között vége-hossza nem volt a sok kérdezősködésnek, mendemondának, hírmondásnak. Meglesz-e főkomornoknak Erdődy György? Hány gyereke van már Nádasdy Ferencnek? Igaz-e, hogy az öreg Frangepán Farkas olyan beteg? Hallottátok-e, hogy báró Listius László elvette Bánffy Hedviget? S a temérdek szó, üdvözlés, rokonsodás közepette Miklós elkapott egy pillantást. Katalin pillantása volt ez, amely az Euzsébia fülét figyelte. Euzsébia fülében drágalátos függő pompáztott, egy-egy nagy balázsrubin, gyöngyökkel körülakva. Katalin villogó szemmel nézte az ékszert. És Miklós tudta, hogy köztük, két házaspár között, benső és igazi melegség soha nem lesz.

Ugyanezt mondta Euzsébia, mikor hazamentek szállásukra átöltözni. Alig volt egy félórájok a magok számára, mert a napot telezsúfolták a meghívások, parádék, Miklós hivatalos ténykedései, látnivalók, mindenféle elfoglaltság. De ez alatt a félóra alatt legalább beszélgethettek. Már tudniillik úgy, ahogy szokták: Miklós mondott százat, amíg hallgató felesége mondott egyet.

— Hát aztat tudod-é, angyalom, hogyan lett Mária unokanéném az Wesselényi Ferenc felesége?

— Nem tudom.

— Mária magára élő asszonyúl éldegélt várában, Murányban. Rákóczi Györgyhez szított, nem Ferdinándhoz. Mikor osztán jött az hadjárat, Murány vára alá Wesselényi Ferenc érkezett az birodalmi hadak vezérékint, hogy megvegye. Jó építésű az murányi vár, eledellel el volt látva bőségesen, nem sok reménysége volt Ferencünknek, hogy megvehesse. Te-

hát kit fegyverrel nem érhetett, maga személye csínosságával gondolta vívhatónak. Minden rangú meszterkedésekkel annak szerét ejtette, hogy szíve szerelmes szándoka értésére essék Máriának. Küldözte az szívbéli postákat egymásután. S mikor anyyinak becsülte, hogy most mán lehetséges, titkos üzenettel találkozót esdett az várnak asszonyi védőjéül. S hogy az fehérnép mily botor, jól számolta. Mária rokonom nagy kíváncsi módon leszállott egy frájjal várából az mondott titkos helyre. Hol is ketten találkoztak és Wesselényi Ferenc az hírös szép szakállal, nemkülömben szeme bikai villogásával megigézte asszonynénémet valóságosan. Az ostromrul ott mingyán tanácskozást tettek, minden dolgát annak akkurátus szerrel kifőzték. Mondott napon éjszaka setétjén Mária rokonom lajtorjákat bocsájtott alá az bástyák fokáru, Wesselényi Ferenc megmászta azokat minden embereivel egyetemben, Murányt megvette ez módon. De nem csak Murányt, hanem annak menyecske úrnőjét nemkülömben. Ki is ostromlójában nem kutatta császár emberét, vagy fejedelmét, de ugyan kutatta szálás derekát. Imhol, láttad őket házastársakul. Hát így.

Euzsébia hallgatott. Csak némi szünet után szólott:

— Szeme se jól áll Mária rokonodnak.

Erre viszont Miklós hallgatott. Mert Széchy Mária iránt megőrizte régi melegségét és azonkívül valamely ösztöne arra biztatta, hogy az olyan asszonyt, aki megbolondul a csókért, a csókot nem értő hitves ellen védelmezze. De nem akart vitát erről. Hallgatásával megszüntette a kérdést. Külömben is sietniök kellett, az érsek kertjében lakoma várta őket.

Másnap pompás vadászatot rendeztek a király tiszteletére. Hajnalban keltek a férfiak és lóháton, hivalkodó kísérettel, gögös pompa mutogatásával

mentek a vadászatra. Két óra hosszat tartott az út, amíg a jelölt helyre megérkeztek a kevésszámú kiválasztott magyar urak, közöttük a két Zrinyi. Rajtok kívül még olyanok kaptak meghívást, akik az erősen katolikus tábor hívei közé számíttattak, mert a meghívásokat az érsek keze intézte. Ott voltak Ferdinánd bécsi bizalmi emberein kívül Csáky László, Majthény Mihály, Révay Ferenc, Viczay Ádám s még néhányan a Zrinyieken kívül.

A király öfelsége elég derült kedvében látszott lenni. Miklós úgy nézett rá, mint az oltári szentségre. Hiszen képzeletében össze voltak növe elválaszthatatlanul Szent István koronája, annak felkent hordozója. Jézus oltárának igaz hite, és nemzetről, fajtáról, hazáról alkotott egész képzelete. Lelkendező szeretettel nézte ezt a nála tizenkét évvel idősebb férfit, aki olyan különös bajuszt-szakállt hordott. Állán hegyes kis spanyol kecskeszakáll nőtt, alsó ajka alatt is meghagyott szőreiből egy legyet, de legfuresább volt magyar szem számára gondosan igazított bajsza. Az ajkak felett két oldalra indult a királyi bajusz, lekonyult a száj két sarka alá a két vékony ág, ott hirtelenül mélyen kiszélesedett, aztán vébetű alakban, a széles has után igen vékony szárbán felkunkorodott megint, hogy aztán szőlőinda módjára oldalt hajolják, még pontosabb képét adva a vébetű kezdő kacskaringójának.

A különösen ápolt felséges bajusz hordozója ezzel a kérdéssel fordult kíséretéhez vadászat közben:

— Wer ist hier ein wirklich tüchtiger Jäger?

Csáky László azonnal felelt a felség kérdésére:

— Das sind die beiden Zrinyis, Majestät.

Harmadik Ferdinánd szórakozottan nézett a Zrinyiek felé, mintha most látná őket először.

— Welcher eher?

Ez már komolyabb kérdés volt. Melyik jobb vadász a két Zrinyi közül? Senki erre a kérdésre nem

felelt. Sem Miklós, sem Péter nem jelentkezhettek egymás ellen. A többi mágnás pedig óvakodott választani egyiket, hogy ezzel a másikat a király kegyes színe előtt magára haragítsa. Ebben a pillanatban jelentkezett az erdőmester és jelentett valamit a szárnysegédnek, amit ez rögtön továbbított illetékes helyre. Arról volt szó, hogy egy hétéves-szerű vadkan jön az előírt vonalon a hajtásban. Öfelsége álmosan és únottan ránézett a két Zrinyire, aztán valamelyes habozás után Péter felé intett.

— Sie!

Miklós úgy érezte, hogy a világ elsötétedik. Mindenét odaadta volna az alkalomért, hogy a magyar király előtt megmutassa kiválóságát. Hiszen vágya nem is volt egyéb magabízó tudatában, csak az alkalom. Ezért az alkalomért küzködött úgyszólván gyerekkora óta, hogy a király, aki az ő számára egyet jelentett a végzettel, alkalmat adjon neki tehetségei kifejtésére. Most a korona színe előtt mutathatta volna meg, hogy kicsoda. De a korona nem órá pillantott a kurta „Sie“ szóval, hanem Péterre. Bezzeg örvendett Péter. Az egész csoport megindult a hajtás vonala felé. A többi percek alatt történt. Mikor csörtetve jött a vadkan, Péter kivont karddal állott rohanásának útjába. Ahogy a dühös állat nekirohant, a legutolsó pillanatban könnyed mozdulattal oldalra siklott és ugyanakkor a pallossal rettenetes vágást mért a vadkan koponyájára. A hatalmas állat kettéhasított homlokesonttal terült el. A vadászok, akik izgatott borzadással szemlélték, hogy Zrinyi Péter sem puskával, sem törrel, de még csak nem is vadászkéssel, hanem karddal áll a vadkan elé, most elragadtatva kiáltozni kezdtek. Ilyet még nem látott egyik sem. Maga Miklós is lefegyverezve bámulta öccsét. Ennek fele sem volt tréfa. És Ferdinánd öfelsége félig lehunyott szemmel, álmosan bölintott:

— Schön. Wir sind ihnen geneigt, Zrinyi. Sie mögen etwas von uns einmal bitten. Jetzt gehen wir nach Pressburg.

A vadászatnak vége volt. És aznap is, másnap is csak a Zrinyi Péter bámulatos vadász-ügyességéről beszélt az egész országgyűlés. Miklós maga jobbra-balra mesélte öccse remekét, még kissé túlozva is, mert restelt volna nem hivalkodni tulajdon testvéröccse sikeréről. De még aznap felkereste a bánt és négyszemközt elmondta neki aggodalmát.

— Király öfelsége kérésre bízta Pétert. Ha Péter az bánságot kéri, mi lészen? Horvát uraim igen kedvelik. S Péter mán ölbéli gyermecske korában bán akart lenni.

A bán fejét csóválta.

— Nem hinném, hogy kérhesse. Téged alkalmatosabbnak vél mindenki. Péter szilajabb az maga indulataiban, mint kit főbenjáró officium kíván. Én jobban tudok az udvari dolgokhoz tenáladnál, sértés ne essék. S ha nádor vagyok, lészen király gondolatjára gondom. Hogy nem heába, valom. De miért esenkedsz olyannyira az bánság után, hé?

— Az török miá, — felelte sötéten, gondterhelten Miklós.

Otthon Euzsébiával is hosszan beszélt a kérdésről. Mint mindig, az asszony szűkszavú és nyugodt megjegyzései most is lecsillapították. Megnyugodott tehát és várta a nádorválasztást, a maga jövőjének is igen fontos kulcsát. Addig azonban még sokat kellett várni. A király a bevonulás után való harmadnapon a Rákóczi György követeit fogadta, ez fontosabb volt neki, mint a nádori kérdés. Feltűnő kegyességéből, amellyel a protestáns urakat megtisztelte, kilátszott szándéka, hogy a tíz hónapja húzódo linzi kötést most már minden módon be akarja cikelyeztetni. Azonban az országgyűlés előre megállá-

pított napirendje szerint, még egy álló hét telt el hivatalos formaságokkal, míg a rendek végre mégis összeülhettek.

Ez alatt a két hét alatt Miklós tétlenül töltötte idejét, csak a társadalmi kötelességeknek tett eleget, azoknak sem maga mulatságára, hanem két okból. Először is rangját szerette érvényesíteni és mintegy nyilvános pecséttel ellátni, mert ez hozzátartozott előmeneteléhez, előmenetele pedig hozzátartozott törökverő terveihöz életének. Másodszor pedig örömet akart szerezni Euzsébiának, aki nagyon szerette a pompás parádékat, fogadásokat és vacsorákat, bár hűvös arcán ennek nyomát alig lehetett látni. Miklóst viszont untatta a cécó. Ha megkapta az asztalnál a főlovászmesternek járó helyet, ha a király kíséretében lovagolhatott, ezzel vágya már meg is elégtült, a többi nem nagyon érdekelte. Csak egy: a nádorválasztás.

Az már körülbelül nyilvánvaló volt, hogy az országgyűlés katolikus nádort választ, hacsak a protestáns rendek az utolsó pillanatban valami agyafurt meglepetéssel elő nem állnak. De bár az élére állított és igen feszült politikai helyzetben a legfurcsább fordulatokkal lehetett számolni, ettől most már nem tartott senki. A főrendek között alig akadt már protestáns, a Nádasdyaktól a Széchyekig mindenki visszatért Pázmány hitére, csak egy-kettő tartotta még magát nyakason, mint Nyáry Lajos, vagy Ostrovit Pál, de ezek is megmondták az érdeklődő Draskovich-kortéseknek, hogy őket a nádori kérdés nem érdekli, csakis a linzi béke törvényre emelése. Hasonló hangulatot mutattak a városok és megyék ugyancsak megcsappant protestáns követői. Csak egy-két ember akarta Pálffy Pált, az országbíró, nádorispánnak.

Miklós minden szabad óráját arra fordította, hogy ezekkel a protestánsokkal ismerkedett. Eleinte

fázott tőle, hogy egyáltalában beszéljen velök. Harcosan katolikus nevelése beleplántált valami megvetést, ha az eretnekekről volt szó. Rosszabbul gondolkozott róluk, mint a törökről, mert a gyűlölt törököt kemény ellenség gyanánt megbecsülte, de ezeket, mint a magyar egység megrontóit s ezzel hódolt területek felszabadításának kerékkötőit valószínűleg hazafiatlanoknak tartotta és megvetette. De most okossága erőt parancsolt vennie gögjén. Hogy bán lehessen, ahoz előbb Draskovich Jánosnak nádorrá kellett lennie. Szervezés nélkül pedig nem megy semmi. Ezért egymás után ismerkedett a protestánsokkal. És mivel a nádorválasztás dolgában tőlük, érdektelenektől, nem volt nehéz ígéreteket kapnia, kezdte kedvező szemmel nézni őket. Ámulva látta, hogy abban, amit ezek mondanak, van logika. Ha nem olyan is, amelyet ő azonnal elfogad, de mégis logika. Egyformát beszélt valamennyi: a magyarnak ősi ösztöne a szabadság, nemzet és királya két egyenrangú részt alkot a korona misztikus jelképében, a magyar nemes úgy gondolkozik, ahogy neki tetszik, amíg a törvénynek szót fogad, s aki gondolatainak szabadsága nyúl bele, az a magyar alkotmány alapvető gondolatába nyúl. El kellett csodálkoznia azon is, hogy ezek nem győzni vágyó ellenségek, hanem békességet kívánók, akik csak a maguk nyugalmát kérik, a katolikus vallásról emberséges tisztességérzettel beszélnek, és csak akkor jön ki sodrából a hevesebbje, ha sérelmeikre kerül a szó. S ha felmerült a nagy kérdés, a török rabság lerázásának kérdése és ő meg akarta győzni egyiket-másikat, hogy a haza ellen vét, aki a nemzet egységét megbontja, ők egyformán készen voltak a válaszal: a német van olyan veszedelem, mint a török, s a Dunántúl szabadnak mondott vidékei nem kevésbé német szolgaföldek, mint a mennyire török zsarnokság alatt kínlódik Buda és Kanizsa. Így be-

szélt vele — a köznemestől a főnemesnek kijáró alázat hangján — Bartakovics Gáspár honti követ éppen úgy, mint például a gömöri Döry István, a trencsényi Mednyánszky Jónás, a zempléni Szirmay Péter. Akikben pokolra való lázadókat, huncut pincevágókat, rác hóhér kezére méltó latrokat látott eddig, azokban most, ha nem tudott is nekik tiszta és mély katolicizmusában igazat adni, meglátott egy mindannyiokban közös és igen erős érzést, a magyarságukhoz való konok, szinte dühös ragaszkodást. Ez tetszett neki, mint törökben a jó kardvívás. S ha megszeretni nem tudta is őket, mindenesetre gondolkozóba ejtették.

Ekkor találkozott eggyel, közvetlen az első ülés szeptember huszonkettediki napja előtt, akit kénytelen volt megszeretni. Köpcös, pirospozsgás, kicsattanó egészségű köznemes volt ez, Vitnyédy István nevezetű, Sopron protestáns követe. Az utcán ismerkedtek meg, Miklós az érseki palotából igyekezett haza két perenyire fekvő szállására. Az út közepén megállította Csáky László.

— Kévánnám, hogy megismerjed Vitnyédy urat, ki ha más hiten van is, familiámnak régi kedvelt embere, s továbbá ugyan sokféle srófokra járó esze van.

Látta Miklós ezt az embert eddig is, tudta, hogy kicsoda. Ha egyetlen ember hemzsegni tud, ez reggeltől estig hemzsegett. Mindig látni lehetett valami útban, hol az érsek kancelláriájára ment, hol a királyi palotából jött ki kurta lábszárainak sietős lép-teivel. Mindenkihez szava volt, mindenki számára volt valakitől üzenete, mindenkinek tudott valami olyat mondani, ami éppen azt az illetőt érdekelte. Miklós éppen ezért nem kereste ismeretségét. Finynyás előkelősége visszatartotta attól, hogy járjon a kapós ember után. Az meg szemelláthatóan kitért az ismerkedési alkalmak elől, nyilván hasonló okok-

ból: nem akart úgy feltűnni, mintha a dúsgazdag nagyrúhoz törleszkedni igyekeznék.

Most tehát megismerkedtek. Váltottak hárman pár közös mondatot, de aztán Nyáry gróf, akinek valami sietős dolga volt, kettesben hagyta őket.

— Mán mások is fortélyos eszűnek mondták nekem te kegyelmedet, — kezdte a társalgást Zrinyi, ahogy lassan elindultak.

— Szamárnem vagyok, — felelte a köpcös kis protestáns, — de tám nem is az sütnivaló az igazi kérdés, hanem hogy jóra használtatik-e, vagy sem.

— S vajjon mire használja te kegyelmed magáét? Mit kívánna sütni belőle?

Vitnyédy oldalt nézett a zászlósúr kutató szemé közé. Mind a két tekintet meglátta a másikban a talpraesett, fűrge eszet.

— Megmondom, nagyságos uram. Javas pogácsát, kit megétessek az magyarokkal, hogy egy az másat ne nyaggassa. Mert így két sár között elvész az hajás.

— Elvész, szentigaz. De az mifajtánkat, hogy egy gyékényen megáruljon, nehezen tudnók rászoktatni arra. Vérünkben vagyon ez baj, kit magunkkal hoztunk Ázsiának országából. Kegyelmed, úgy értetem, sokat lát, sokat hall. Mi lészen holnap az nagy veszekedéssel?

— Félek, érsek uramnak esze holnapra meg nem jó. Rákóczi György követjei uroknak levelét hozzák, ki az nemzetnek színe előtt felolvastassék. Lip-pay uram önagysága eztet halasztani akarja, hogy teljék az idő, hogy az linci traktát bé ne cikkelyezzessük, hogy kedve szegődjék innen s túloldalának egyaránt, hogy az háború lángot vessen megint. Akkor célját érte. Egyebet nem akar, csak puskával, karddal megbizonyítani hitünknek eretnek voltát.

Itt tartottak máris a kérdésnél, Pozsonyban ezidétt az egyetlennél. A vallásnál.

— Forgassa meg eszében kegyelmed, — szolt Zrinyi, — vajjon nem túlon túl makacs-é ti kigyelme-tek? Megéri amaz néhány protestáns kánon mindnyájunknak ekkora rázkódását?

Ahogy lassan bandukoltak a pozsonyi utcán, Vitnyédy egy darabig nem felelt. Aztán így szolt:

— Ha nem vétek az köteles reverencia ellen, nagyságos uram, te kegyelmedtől kérdeznék valamit. Az ollyas törököt, ki jönne kegyelmedhez vitéz kardját offerálni az ottománság ellen, hogy testvéreit nyakazza, minek s kinek mondaná?

— Áruló ebnek.

— S az ollyat viszontag, ki az ütközetben keményen állaná helyét s fajtájának védelmiben kegyelmed serege közt nagy deli verekedéssel sok károkat csinálna, annak vitézségit becstelennek mondaná-e kegyelmed?

— Nem. Sőt vitéz ellenségnek.

— Ihol ni, mit mondhatna te kegyelmed, nagyságos uram, énrulam, ha első szavára az protestáns vallást korholnia segítenék az pozsonyi uccán? Nem, nagyságos uram. Valamilyen kedves az katolikusnak az ő hite, ugyanolyan kedves minékünk az mi-magunké.

— Jól vagyon, Vitnyédy uram. De csak egy lehet az igaz hit, vagy kegyelmedé, vagy miénk. Miért nem ügyekszik példának okáért te kegyelmed, ki eszes, elméjében meghányni-vetni: hátha a katolikus hit az igaz? Jobb lenne ez édes mindnyájunknak.

— Nagyságos uram, az hitnek dolga, mint a szerelemé. Prókátor meggyőzheti argumentumokkal az pereskedőt. De meg-é a szerelmest, hogy nem emez leány szebbik, hanem amaz? Így az hit. Kiki örven-dezzen választottjával szívének, ne bántsuk egymást. Azt nézzük elsőbb, mi java nemzetünknek. Rákóczi-val új kereket akasztani nem javunk, hogy magyar a magyart metélje karddal. Borzasztó ez, nagyságos

uram. Ki ilyet tett, annak eszét vette a jó Isten. Ha én az hadban magyar testvéremet levágtam volna, csak egyet is, rossz álmaimban lidércnek nyomásával gyötörne az engem örökkön örökké.

Miklós hirtelen elpirult. Zavartan elnevette magát.

— Lám, én tettem s nem gyötör. Meggyovóntam az ónodi csata után, ugyan jól tudok alunni azolta is.

Vitnyédy ránézett Zrinyi Miklósrá. Tisztelettel, mint köznemesi prókátor a roppant előkelő főnemesre, de gyöngéd felsőbbsséggel, mint idősebb és bölsebb férfi a fiatalabbra.

— Hite szerint meggyovónt nagyságos uram, értem. Ha Istennek fényességes orcája előtt megáll, szeplőt magán nem érez. De ha megállna Árpád apánk orcája előtt nagyságos uram, hogyan nézne arra?

— Úgyes prókátor te kegyelmed, meg köll adni, de fejem lágyára én sem estem. Ölni szükséges dolog. Ha rabláson érik az lator juhászt, karóba húzzák, heába magyar. Árpád apánk is karóba húzná. No úgy-e.

— S vajjon lator az, ki az ősi szabadságnak védelmére kél? Berbécslopó juhászhoz hasonlatos az, ki saját szabad lelkét némettül ellopni nem hagyja? Nagyságos uram, megmondom, hol itt az öreg hiba. A legtöbbje itt Pozsonyban, még az én hitemen való is, keserített kedviben azt nézi, kiben különböző az másikkal. Holott azt köllene nézni, kiben vagyunk egyek. Ez utóbbit könnyű meglelni: magyarok vagyunk. Mi az első dolog viribus unitis? Bilincsben nyöszörgő testvéreinket nagy-gyorsan kiszabadítani török keze alól. Ezt hogyan? Hamar békességet Erdélyországgal, hogy osztán rámehezzünk az törökre. No már most mi útja az békességnek Erdéllyel, ki már készen is vagyon? Bécikkelyezni. Tiszta sor-é ez, nagyságos uram?

— Tiszta.

— Hát akkor nézze meg az spetáktulumot nagyságod, mit fog ravaszkodni az érsek, hogy az linci kötés végire járását odázhassa. Mert nem az törököt akarja vérében látni, hanem igen, az magyart. Mert az a török, ki rajtunk zsarnok pióca és keresztény vért szívó pogány, néki nem olyan utálatos, mint az a magyar, kinek véle egyazon Krisztusa vagyon.

Erre Miklós nem felelt. Most már szótlánul mentek egymás mellett mindaddig, míg a Miklós szállása elé nem értek. Ott megálltak és egymásra tekintettek, mint új ismerősök szokták, akik kíváncsiak, hogy milyen benyomást tettek egymásra. Vitnyédy levette süvegét az előkelő úr előtt. Így illett ez tőle, kurta nemestől.

— Te kegyelmed, — mondta Miklós, — jó magyarnak látszik. Ha jobban esmerhetném, kedvemre lenne.

Vitnyédy habozott. Látszott, hogy mondani akar valamit, de nem tudja rászánni magát. Miklós rászólt:

— Látom, szólna valamit te kegyelmed. Bökje csak ki bátran.

A köpcös ember jó magyaros, pirospozsgás arcán könnyed elfogódottság jelent meg. Mintha szemérmesen restellt volna valamit.

— Első látáskor még korállom, nagyságos uram.

— Mondja csak, no.

— Már régóta szeretném szolgálni nagyságodat. Jurisprudenciámmal, alázatos tanácsommal, eszemmel. De nemcsak ezekkel. Szívemmel, minden magyar lehelletemmel.

Miklós ránézett az előtte álló dolmányos, pókhasú magyarra. Annak arca piros volt a zavartól és lelkesedéstől. S ez a lelkesedés Miklóst nem lepte meg. Törökverő kalandjainak nagy híre volt már országszerte, a szigetvári hős dédunokája gyanánt is bizo-

nyos varázst gyakorolt az emberekre, magas rangja, hatalmas vagyona mind valami bűvös kört vontak köréje. Máskor is láthatta már, hogy rajongást keltett lelkesen gondolkozó emberekben. És ez nem indította hálára, de hidegen sem hagyta. Olyasmit érzett, mint a vezér, akinél új katona jelentkezik, hogy harcolni akar. A vezetésre született vezér ezt meglelégedéssel fogadja, mert természetében van, hogy kedveli a felelősséget, s ime, eggyel több, akiért vezetésével apaként felelős. Ha megkérdenék az ilyen lelket, hogy nem hizeleg-e neki a személye iránt megnyilvánuló rajongás, azt felelné, hogy ő nem személy, hanem egy nagy és szent eszmének földön járó teste s a rajongás ennek szól, tehát nem hizelgés. És nem jóleső hivalkodást kelt, hanem olyan melegséget, amelyet a közös eszme vallói éreznek egymás iránt. Ezek között van vezér és van katona, ez a világ rendje. Vezér még nem győzött sereg nélkül. De sereg még nem győzött vezér nélkül. Miklós kezét nyújtott Vitnyédy Istvánnak, Sopron protestáns követének.

— Szívesen fogadom te kegyelmedet.

Erősen kezét szorított a két marok, erősen egymásba nézett a két tekintet, hű és igaz mindakettő. S ettől a naptól kezdve sokat lehetett őket együtt látni Pozsonyban. Ismerkedtek. Ami üres időt az országgyűlés hagyott, abból elcsiptek egy-egy órát bizalmas beszélgetésekre. Napok sem teltek belé, Zrinyi Miklós egynéhány gazdasági ügyében már prókátorává tette Vitnyédy Istvánt és kiállította neki a szükséges írásbeli kredencionálist.

Az országgyűlés első napján csakugyan az következett be, amit Vitnyédy az utcai séta alkalmával előre megmondott. Rákóczi György követei megjelentek és ünnepélyesen átadták a fejedelemnek a magyar nemzethez intézett békességes kiáltványát. Lippay érsek, a magyar kancellár, aki nádor hiányában az ügyeket vezette, átvette a levelet és nem

engedte felolvasni. Zúgás támadt, lárma, zürzavar. Sürgették, kérelték, fenyegették. Nem használt semmit: nem engedte felolvasni. Hogy ne határozassanak felőle. Bolond méhkashoz hasonlított az országgyűlés. A katolikus párton tanácstalanul néztek össze némelyek, de mások már sokallták az érsek konokságát. Viszont egy szélső jobb töredék helyeselt neki. Végül is szétoszlottak úgy, hogy az érsek akarata győzött. Az első napnak ő lett ura.

S tartotta hatalmát tovább is. A protestáns rendek sorrendi vitát provokáltak. Előbb akarták a békét becikkelyeztetni s csak azután óhajtottak nádort választani. Lippay csak azért sem engedett. Minden hét, minden nap, minden óra, amely halogatta a linci béke érvényét, neki tiszta nyereség volt. A rendek szavaztak, a katolikus oldal erős többsége győzött. Zrinyi Miklós gróf a nádorválasztás elsőbbségére szavazott. • Neki külön oka volt Draskovich grófot mennél hamarább nádornak s a báni széket mennél hamarabb üresnek látni. S meg is választották gróf Draskovich Jánost Magyarország nádorispánjává. Mikor az eredményt kihirdették, Miklós szíve megdobbant. Horvátországnak most már nem volt bánja.

De gróf Zrinyi György hajdani méltóságának betöltése még nagyon távoli kérdés volt ekkor. A nádorválasztás után teljes erővel kitört a rendek harca. Lippay kiadta a jelszót, hogy a becikkelyezés előtt a gravámeneket kell letárgyalni és összeírni. A protestáns rendek esküdöztek, hogy a becikkelyezés előtt semmit a világon tárgyalni nem hajlandók. Fejetlen és zagyva vita indult meg s az érsek szívósan húzta a veszekedést. Egyre jobban kilátszott, mit akar: annyira megbosszantani Rákóczi Györgyöt, hogy az elunja az egész kérdést és fegyverhez nyúljon. Pozsony tisztára megbolondult. A nyilvános üléseket lehetetlen volt folytatni, úgy összeveszett a két párt. De ehelyett párttanácskozások következtek,

először két helyen, aztán a pártok belső vitái folytán kisebb csoportonként tíz helyen. Végre ahány képviselő és főrend járkált Pozsonyban, egy-egy párt volt önmaga, az utcán vitatkoztak már szenvedélyes apró csoportok. Lippay ült az érseki palotában, komor arcán a fáradalom sápadtsága folytán még feketébbnek tetszett a fekete bajusz és fekete szakáll. Akárki akármit beszélt neki, nem tágitott. Végre is a király megunt a hercehurcát és egy szép napon összehivatván a nyilvános ülést, elküldte oda két emberét, Khevenhüllert és Pricklmeiert. Ezek elhozták a Linzben aláírt békeokmányt, letették az elnöki emelvényre, felszólították az országgyűlést a király nevében, hogy az okmányt iktassa be, aztán elmentek. Lippay felállott és halálos csendben beszélni kezdett. A maga és több főúr nevében nyíltan ellene mondott a beiktatásnak. Kijelentette, hogy a béke sérelmes a katolikus vallásra és ők ezt be nem cikke-lyezik soha. Erre már a halálos csend egy csapásra fülsiketítő zshivajjá változott. Katolikus oldalról egymásután pattantak fel a rendek és lehurrogták az érseket.

Ezek közé tartozott Zrinyi Miklós is. A közbeeső veszekedések szalmacséplése alatt távol tartotta magát a szerepléstől. Nem tartotta magát jó szónoknak, aztán még várni akart, hogy tisztán lásson. Most már az ő számára a kérdés nem volt kétséges. A koronás király maga szólította fel valamire a nemzetet. Szent István koronája maga szólalt meg az Árpádok ősi magyar trónja felől. Szabad ilyenkor még csak megmukkanni is? Hiszen, ha azt izente volna, hogy azonnal üljenek lóra és menjenek a hadba meghalni, még akkor is egy szempillantás alatt engedelmeskedni kellene.

Az érsek a tárgyalás szünetében találkozott vele. Keserű szemrehányással szólt oda neki:

— Et tu, mi fili, Zrinyi?

— Útjaink széjjelváltak, — felelte ő egyenesen. Most már teljesen elfajult a vita. Lippay minden eddigi makaességát fölülmulva, most már a királlyal is szembeszállt. Olyanokat mondott, hogy inkább meghal, semhogy egyetlen templomot visszaadjon a protestánsoknak. Most már mindenki elpártolt mellőle, néhány püspökön és egy-két megcsökönyösödött világi mágnáson kívül. Ez a kis sziget azért is tartotta magát az általános békevágy felzúdulásának tengerében. A király kénytelen volt Kheverhülttert és Prickelmeiert még egyszer ráküldeni az országgyűlésre, hogy most már ne okoskodjanak a karok és rendek, hanem intézzék el a dolgot, még pedig rögtön. Lippay felkelt és még most is tiltakozott. Óriási felzúdulás fogadta, amit mondott. Látnivaló volt, hogy harca elveszett. Hogy a becikkelyezés meglesz, ahhoz már alig fér kétség. A kérdés nem volt olyan érdekes többé.

Miklós is elfordult a bekövetkezett részletes vitától. Azok a minden kákán csomót kereső izenetváltások, amelyek a karok és rendek között a vitát kicsinyes szófecsérléssé tették, nem izgatták többé. Dolgai is felgyülemlettek Csáktornyan, hazulról érkező levelei egyre több olyan dolgot újságoltak, amelyekhez személyes jelenléte volt szükséges. Az országgyűlést azonban bajos volt teljesen ott hagynia, mert a király még ott tartotta udvarát Pozsonyban. Úgy határozott tehát, hogy majd csak a szükséghez képest fog feljárni Pozsonyba, de most már Euzséria nélkül, egyébként Csáktornyan fog inkább tartózkodni. Előző napon, hogy hintójának, málhás szekereinek, kísérő lovasainak egész kis seregével útra kelt, még látta Júliát, Nádasdy Ferenc feleségét. A hajdani szerelemnek hamva sem maradt meg benne, a szép asszonnyal, akit többször látott Pozsonyban, csak közömbös szavakat váltott a megindulás legcsekélyebb érzete nélkül.

— Szép volt hajdani tündéred tegnap este, — mondta induláskor Euzsébia.

Miklós közömbösen bólintott, nem is felelt. Másan járt az esze. A pozsonyi országgyűlés tanulságai nagy változást okoztak kedélyében, szórakozott volt mostanság, tépelődő, keveset mosolygó. Mikor a hosszú utazás végén megérkezett Csáktornyára és kedves otthonában az első vacsora után kettesben maradt a rokka mellett orsót pörgető feleségével. tünődve üldögélt a korai hidegben már doromboló kályha mellett.

— Mondsza csak, Violám, — szólt váratlanul feleségéhez, — valamit kérdeznék.

— Kérdjed, angyalom.

— Teszem példának, hogy vagyon egy ember, ki soha senkit oktalan nem bánt, szívében jóságos, az rászorultakat istápolja, gyengéket védelmezi, életén át mind végiglen sehul és soha főben járó bünt el nem követ. Csak éppen az protestáns hiten vagyon. Gondolod-e, hogy az a pokolba kerül, ha megholt?

— Nem tudom, — felelte Euzsébia, — ez felől még nem gondolkodtam.

És tovább pörgette orsójára a fonalat. Miklós sokáig hallgatott. Aztán átment írószobájába és elérte a Szigeti veszedelmet. Valami okból kereste elé, de miután rögtön belemerült az imádott műnek olvasásába, az okot elfelejtette. Csak olvasta, olvasta szorgalmasan a korona és feszület szent voltáért szenvedett mártirhalál tengernyi történetét, amely most, miután rég nem látta, szinte idegennek tűnt fel neki és megint mód nélkül elragadta. Egyszer odaért ahhoz a részhez, amelyben a szigetvári hős a császárhoz küldi fiát, Zrinyi Györgyöt. Erről családja és neve gondolatkapcsolásával Péter jutott eszébe, akivel kibékült Pozsonyban. S az a testvéri pillanat, mikor öleltükben melegen megéreztek egymást. Már nyúlt is a lúdtollért. Pótolni akarta a lel-

kéhez közelállók felsorolásában a kimaradt testvért. És pótolta gavallérosan. Ha egy strófában hagyta ki, most beleírta hatban. S feltámadt testvéri szeretetével beleírta a Mikulich-féle intrikákat is. Kezdte így:

Esmerem távulrul vitéz Marsnak fiát,
Esmerem, esmerem, mint jártatja lovát.
Ez én vitéz öcsém. Mind magyar, mind horvát,
Igazán szereti, mert, látjuk, hazáját.

És befejezte a következő két strófával:

Ne félj semmit, öcsém! Mert látja az nagy ég,
Vitézségnek árnyéka, hogy az irigység.
Ez mi eleinktül maradott örökség,
Kiben nem szakadhat világ fogytaig vég.

Higyjed, mérges foggal reánk agyarkodnak,
De nem csak törökök. Mert mások is vagynak,
Az kik, mint az rosda, erős vasat marják.
Hagyján, mert fogukat ők abban elrontják.

Elolvasta, s igen meg volt vele elégedve. S mikor a tizennegyedik ének kellő helyét kereste, hogy oda beszúrja az új strófákat, szeme ráesett a Lippay érsekről szóló nyolc sorra. Gondolkozott egy pillanatig. Elkomorodott. Aztán fogta a tollat és sűrű húzásokkal, hogy soha el ne lehessen olvasni, kitörölte a két versszakot.

XVI.

Zrinyi Péternek nem járt a bánságon az esze. Nyilvánvaló volt, hogy ha ketten nyujtják kezöket a báni méltóság után, bátyja sokkal inkább remélhet, mint ő. A másodszülöttek kénytelen belenyugváásával békén hagyta bátyja köreit. A bánság helyett kért magának a királytól egyebet. Az uskókokat kérte.

Furcsa, vad nép volt ez az uskók nép. Egy idő óta, nem régen, ott éltek telepeiken Károlyváros környékén. Szerb, horvát, csernogóc és egyéb eredetű délszláv menekültek voltak ők, akik a török gyötrő creje alól bujdostak vagy magyar földre, vagy a velencei köztársaság területére. Jócskán jutott belőlük az Adria vizének Zrinyi-vidékeire is. Zabolázhatatlan, szilaj fickók voltak, időjárás, életveszedelem, testi fáradság nem fogott rajtuk. Az Adriánál ennekelőtte vagy harminc esztendővel még kalózhajót is építettek. Azt hivatalosan kellett megfogni és felgyújtani. Akkoriban gyűjtötték jórészüket Károlyváros vidékére. S az útas járása arrafelé nem volt nagyon bátorságos. Viszont, ha verekedni kellett, mint a fogvicsorgató farkas mentek rá akárkire, aki ellen a zsoldfizető küldte őket. A végvárvidék toborzásai itt találták a legelszántabb zsoldosokat, s a bécsi udvar haditanácsa úgy megbecsülte gyilkos, verekedő készségeket, hogy a sichelbergi kapitányság címével külön hadfőnököt szokott nekik rendelni. Zrinyi Péter, aki a pozsonyi vadászon karddal kettéhasította a vadkan koponyáját, ezt a sichelbergi kapitányságot kérte a király kegyéül. Meg is kapta, azzal a feltétellel, hogy hat zsoldos századot visz Ferdinandus segítségére a megint berzenkedő svédek ellen. Péter gróf hamarosan össze is szedte vad uskókjait és éppen indulni akart a világháborúba, mikor hirtelen még otthon akadt elébb dolga.

Kanizsa új török várurat kapott Ali basa személyében. Ez kezdett ki-kicsapni a várból és a falvakat kegyetlenül sanyargatta. Ment Csáktornyára a levél Batthány Ádámtól: „Türjük ezt, öcsémuram?” Ment Csáktornyáról a levél Ozalyvárába a felkészült Péterhez: „Türjük ezt, öcsémuram?” Ment a levél Ozaly várából a nádor vejéhez, Erdődy Farkashoz: „Türjük ezt, öcsémuram?” S egy tavaszi napon a magyar sereg, nem kérdve semmit a hadi-

tanácstól, vagy kancelláriától, átkelt a Murán és nekiment Kanizsának.

Az ütközet haditervét Miklós dolgozta ki. Mikor Kanizsa előtt tanácsot tartottak, mindenkinek kiosztotta teendőjét. Kiki meg is volt elégedve a maga dolgával, csak egy ember nem: Erdődy Farkas. Nem szólt semmit a tanácskozásnál, de arcán látszott, hogy igen füstölög magában. A trakostyáni és kle-
novniki udvarlasi korszak óta még erősebben érezte a régi ellenséges vetélkedést, pedig házasok voltak már mind a ketten. De a Borbálka férje minden áron túl akart tenni az Euzsébia férjén.

Csanády János dolga volt a megyei könnyű had élén, hogy a várból kicsalja a törököt ütközetre. De dolga végzésére nem volt szükség: a török seregnek is megvoltak a maga hírszerzői. Ott várt már ütközetre készen a vár alatt. A harc azonnal elkezdődött. És jószemű ember megláthatta a kanizsai bástya fokán magát Ali basát, aki onnan figyelte, mit hoz a hadi szerencse. Az előre megállapított terv szerint Miklós és Péter csak a harc haladtával elegyedtek bele a verekedésbe, de egymás mellett és villámgyorsan, hogy lendületük erejével „megtolják az pogányt.“ Nehéz és kemény viaskodás kezdődött. A Zrinyiek, mint szokták, most is belovagoltak a kézitusa kellős közepébe. Úgy érezték magukat ilyenkor, mint hal a vízben. Ez volt igazi elemők. Úgy dolgoztak, mint a cséplőmunkás, csak éppen tarkábban, változatosabban, úgyszólván művésziesebben. Verekedő, döfő, célzó mozdulatok gyors áttekintése, a test varázslatos ügyességű fordulatai, a ló tökéletes kormányzása, a másodpercenként változó viaskodási helyzet állandó és sorozatos megoldása, a karddal bánás szemfényvesztő tökélye, az állandó halálveszedelem, ez volt az ő világuk, ez adta életök igazi savát-borsát, ilyenkor voltak valóban önnönmagok. De győzte a marakodást a török is. Az

ütközet kemény munkát adott azoknak, akik mozgalmas helyre kerültek.

Az a részharc, ahol Miklós vagdalkozott, már eldőlt: a törökök szaladni kezdtek. S mikor a vezér most egy gyors pillantással körülnézett, hogy tájékozódjék a csata menetéről, megdöbbenve látta, hogy Erdődy Farkas a maga pillanatnyilag nyugodt mezőrésszén kiválik három lovassal a fedezékesapatból és felnyargal egy dombra. Nyilván törököt akart látni a domb túlsó oldalán, hogy verekedhessék. Ahogy a dombtetőre ért, hirtelen lefordult a lóról. És már ott is termettek túlnanról a törökök, akik lelőtték. Voltak huszan is, a három magyar lovast azonnal levágták. A fedezékesapat rögtön nyargalt oda segítségül, el is kergették a törököket, de Erdődy Farkas már meghalt. A golyó nem lett volna halálos, azonban mikor a földön hevert, keresztüldöfték lándzsával.

Rettenetes erőfeszítés után végre visszanyomták a török egész vonalát. Az bemenekült a várba, ahová nem lehetett követni. A magyarok győztek, de nem olcsón. Mikor Miklós számba vette a sereget, kitűnt, hogy húsz halottja maradt ott Erdődy Farkason kívül, többek között Dessics Farkas, akit hadnagyai között a legjobban szeretett. Többen hiányzottak, s holttestök sem volt sehol. Ezek nyilván foglyul estek, a menekvő török magával hurcolta őket a várba. Például Bocskay János nem volt sehol. Hamarosan jelentkeztek uskókok, akik látták foglyul esni. Bocskay lova megbokrosodott és berohant vele egy tömör török seregrészbe, őpedig nem tudta a paripát megfékezni, mert mi tőrés-tagadás: holtrészeg volt. Hare előtt mindig le szokta inni magát.

— Ügy köll néki, — mondta Miklós, — most egy kicsinyt megsanyargatják s fele vagyona rámégyen az váltságára. Jól vagyon, tán így rendet tanul.

A halottak között ott hevert egy előkelő török

vitéz. Remek aranyos kaftán volt rajta, kucsmáján darútollas, gyémántos forgó. A foglyul esett törökök azt vallották, hogy Bihácsról jött vendégségbe Ali basához és kedve szottyant egy kicsit hadakozni. Igen szépen hadakozott, de egy uskók lelőtte a lóról. Hasonfektéből hanyattfordították. A lövés halántékát érte.

— Kaftánja enyém, — mondta Miklós, — akarod-e kucsmáját, öcsém?

Zrinyi Péter rápillantott a halott kucsmájára. Tetszett neki. Bólintott. Katonák elkezdék vetkeztetni a halottat. Amott most emelték tragacsra az Erdődy Farkas holttestét, hogy elvigyék családjának. Szegény Borbálka özvegyen maradt. De majd kisírja magát s most már nádor leánya és sokkal gazdagabb, mint volt. Mivel néhány rendnek az volt a megjegyzése nádorválasztáskor, hogy Draskovich gróf nem magyar birtokos, csak horvát, ezért a király neki adta donációba a magyar területen fekvő roppant németujvári uradalmat. Ezt Erdődy Farkas megörökölhette volna valaha. Ha szeles fegyelmetlenségében fel nem lovagol a dombra.

A nyert csata után Péter megindult a birodalmi sereghez a világháborúba, Miklós pedig hazatért Csáktornyára. Sok dolga volt otthon nagyon. Nagy fába vágta a fejszét megint: elhatározta, hogy tudományosan végére jár a hadviselés dolgának. Amit gyakorlatban, annyi fáradság, esőben, szélben való véres kínlődás árán úgy tudott, mint alig valaki, azt szépen, rendszeresen akarta magamagának is megvilágítani. Mert ő lett a birodalmi sereg tábornestere. Szép cím, de voltaképpen nyakba való remek ordó, nem egyéb. Csakhogy az ő esze olyan volt, mint a sav: mindent megrágott és vegyileg feldolgozott, ami közel került hozzá. Kinevezése óta egyremásra hozatta a katonai műveket Európa minden fővárosából. Már egész kis könyvtára gyűlt össze ezekből a

művekből. Biondi: „L'istoria delle guerre civili d'Inghilterra tra le due case di Lancastro e York.“ Bisaccioni: „Sensi civili sopra il perfetto capitano.“ Bentiveglia Guido: „Della guerra di Flandria.“ Dögen: „Architectura militaris moderna.“ Ilyen könyvek heverték most bizonyos helyeken kinyitva és megjelölve, ahogy éppen adatokat vagy szempontokat tartalmaztak tanulmányaihoz. S mint annak idején a szigeti veszedelem írásakor, most megint külön asztal kellett a segédkönyveknek. Magán az íróasztalon pedig nőttön-nőtt egy újabb kéziratcsomó, amely első oldalán a következő címet viselte: „Tábori kis tracta.“ Azt a kérdést dolgozta ki ebben a tábor-mester gyakorlati tapasztalataiból leszűrt elmélettel, hogy milyen a minta-tábor. Hogy kell a lovasok számát a gyalogokéhoz arányítani, mi a lényege a „fundáló“, vagyis erődítési fegyvernemnek, mi az a patantyús, miféle az a „műves“ fegyvernem, amelyet a francuzok úgy neveznek, hogy „pioniers“. S aztán mi a mibenléte a zsoldfizetésnek? Mivel hadat pénz nélkül semmiképpen nem viselhetni, szükséges a fizetésről szólnunk; ahol embernek arra kell nézni: a szegény vitéznek a parasztembert kell rontani, ha nincs mit enni s mivel ruházódni; melyre nézve jobb a vitéznek kevés pénzt adni, de amellett minden nap kenyeret s mindenessen, minden esztendőn köntöst. Mert, ha annál több pénze van is, csak megissza s azonban vagy meztelen koplal, vagy dül és foszt. „Nem is telik penig ez így többbe, még annyiba sem; mert példának okáért adj egy gyalognak esztendeig 48 forintot; ki higgye, hogy avval ruhára, ételére megérje? De a mi tudtunk szerint adj csak 30 forintot, csináltass magad 12 forinttal köntöst, ugymint 3 forinton egy foszlánt, vagy hitvány dolmányt, 3 forinton egy ködmönt, 2 forint egy nadrág s egy süveg, 3 forint három bokor cipők vagy csizma. Ama 6 forinttal vehetne könnyen öt köből búzát, még

hatot is, ha drágasság nincsen, de öt köből búzával meg nem éri egy ember s kevesebbel is, esztendeig. Neki amott 30 forintja van 12 poltura héján. kit az borbélynak ád, avval esztendeig húsrá, borra, serre megy; a szép tiszta vízre penig semmit sem költ; porra, golyóbisra is neki gondja ne legyen.“

Rengeteg mondanivalója van aztán a tapasztalt vezérnek a fegyverekről, a lovakról, a szekerekről, az élelem beszerzéséről és szállításáról. Irja, írja az eszélyes hadviselés fortélyait, mind csak a tábornester szempontjából. De már felállítják munkája mellől, fontos levél érkezett: meghalt Frangepán Miklós, a Péter apósának fivére. Vagyona Frangepán Farkasra marad, a Katalin atyjára. Ez több szempontból új helyzetet teremt: Péter újabb vagyonnak válik várományosává, meg kell alaposan vizsgálni, hogyan lehet értékesíteni az új állapotot a déli irányú marhaszállítás szempontjából. Meg kell ezt tárgyalni a derék és buzgó Vitnyédyvel, akinek csavaros esze mindig talál valami különös leleményt, valami hasznos új ötletet. Mióta ő viszi a peres dolgokat, sokkal rendesebben megy minden. Nagy kalefaktor ő kegyelme, az ujjában van a Kithonich és Kászoni „Directio methodicá“-jának egész Werbőczy-féle perrendtartása, prókatori furfang dolgában bárkivel felveszi a versenyt. Irni kell Vitnyédynek, mert Nádasdy Ferenc, a volt vetélytárs és most jóbarát, a Zrinyi-birtokok egyik szőlejét használja, de a tizedet semmi módon nem lehet tőle behajtani. Anyagi gond pedig van bőven, a katonák tartása embertelen pénzbe kerül, nem a Zrinyi-vagyon, de Dárius kincse is kevés lenne arra, hogy a zsoldosokat a csáktornyai vár központi pénztárából fizessék a bécsi udvar helyett, amely a végvári legénységet törvény szerint tartani köteles, de nem küld hónapokon át egy polturát sem, mert a gazdasági feszültség már elérte az országos köznyomort, az adózás országszerte telje-

sen esődöt mondott. Az anyagi gondok mellé sorakoznak a politikaiak. Mikulich Tamás, a gonosz vén esont, fáradhatatlanul folytatja agyafúrt praktikáját a Zrinyi-fivérek ellen. Eddig látszólag csak Péterre fente a fogát, de mióta Miklós törekvése a báni állásra nyilvánvaló lett, most már nem rejtí véka alá Miklós iránt való gyűlöletét sem. Fia, az ifjabbik Mikulich, aki egyike a címeres gazembereknek, segít neki az intrikákban. Ezeket ellensúlyozni kell Zágrábban, Varasdon, Károlyvárosban a horvát urak között. Viszont Pozsonyban is dolgozni kell, hogy a bánság meglegyen, Bécsben nemkülönben. S mindezek alatt minden pillanatban jöhet a hír, hogy itt a török megint a Muránál, lóra, vitézek, lóra, gyerünk.

Júniusban országgyűlés kezdődött Pozsonyban. Ferdinánd király követte elődeinek hagyományait: mivel a magyar nemzet a maga ősi alkotmánya szerint szabadon választotta királyát, a Habsburgok még életükben elintézték az országgyűléssel, hogy az koronázza meg magyar királlyá a trónörököst, a szabad választás elvének gyakorlásával. Öfelségét, III. Ferdinándot is így koronázták meg még atyja, II. Ferdinánd életében, maga Pázmány Péter tette fejére a koronát. S ugyanígy elérte most a karoknál és a rendeknél, hogy válasszák meg magyar királlyá két fia közül a nagyobbikat, a tizenhárom esztendő trónörököst, aki szintén Ferdinánd. A kisebbik főherceg, Leopold, úgysis pap lesz, annak szánták szülei.

Miklós ott volt a június harmadiki ülésen, amely a tizenhároméves ifjút IV. Ferdinánd néven Magyarország királyává kiáltotta ki. A díszruhába öltözött kis Habsburg-fiú ünnepi koronázásán ott állt ő is teljes zászlósúri díszében; főlovászmester, kamarás, tábornester, ezredes, muraközi főkapitány, főispán. Ő vitte az ország pallosát a díszmenetben.

S bár nem egykönnyen hozta ki a sodrából akármí, ennek a szent pallosnak érintése megremegtette. Magyarország kardját tartotta a kezében, és egész belsejét elöntötte az eget verő lelkesedés hatalmas érzése. Ezt a kardot valóban, nemcsak szimbolikusan szerette volna a kezébe kapni, nem itt a pozsonyi székesegyház tömjénillatában, orgonabúgás hangjánál, ragyogó és tündöklő koronázási díszruhák pazar pompája közepette, hanem ott lent a végeknél, hogy a szabad mezőn megsuhogtassa, maga mögött tudva a török alól szabadulni vágyó történelmi ország egész hitét, bizalmát és erejét. Mikor a parádénak vége volt, s neki a pallost vissza kellett adnia, hogy elrakják a szent klenódiumok közé, még egyszer megfogta a markolatát. És mialatt izmai ettől a fogástól idegesen megremegtek, kimondhatatlan vágyat érzett ezt a kardot örökre magánál tartani. De kivették a kezéből.

A tizenhárom esztendőös király őt is, mint a többi zászlósurat, kihallgatáson fogadta. Megint a dinasztikus alattvaló hűséges és mély meghatottsága vett erőt rajta, mint mindig, ha a koronához került közel. Nem nézte, milyen a gyermek, mi látható tekintetében, mi rejlik magaviseletében. Földöntúli, minden személyestől elvonatkozott lényt látott az imént megkoronázott kisfiúban, aki emberi mértékkel nem mérhető, emberi fogalmakkal nem szemlélhető. De mikor este Euzsébiával hazatért szállására s lepihent, sokáig nem hagyták aludni gondolatai. Valami változást érzett magában, még pedig jelentékenyét.

Az ország tele volt a templomok visszaadásának zürzavaros lebonyolításával. A linzi kötés becikkelyezése után még sok részletkérdés alkuja nyitva maradt. Például a protestánsoknak visszaadandó templomok száma. A protestánsok négyszázat követeltek, a katolikusok negyvenbe mentek bele. Meg-

alkudni nem tudtak, egyik fél sem engedett, végre Ferdinánd szolt bele a huzalkodásba és a visszaadandó templomok számát kilencvenre emelte fel. Lippay érsek könnyezett elkeseredésében és haragjában. S az olyan ember módján, aki képtelen veregésén megnyugodni, tovább fűtött, agitált, úszított, makacskodott. De már áprilisban elindult a templomok visszaadására rendelt választmány. Miklós a parádé alatt figyelte annak a királynak az arcát, aki ifjúkorában megesküdött a loretói szűznél, hogy a protestántizmust kiirtja, s most saját érseke ellen a protestánsok javára döntött. Talán akkor is ezt forgatta a fejében, mikor a főpap rátette kisfia fejére Szent István koronáját. És főlovászmestere folyton azon töprengett, hogy lelkében valaha teljesen és tökéletesen egyet jelentett a vallás dolga és a királyhűség dolga. Azért lett volna képes azonnal meghalni a királyért, mert katolikus volt, s azért gyónt rendszeren, mert hű volt a királyhoz. Hol van már ez a boldog és egyszerűségében oly csodálatos egység? Hívó és buzgó katolikus ma is, és a királyért él-hal ma is. De az ideálok kettészakadtak egymástól, s megmutatták, hogy részleteikben egymás ellenségei is tudnak lenni. S az ágyában hánykolódó huszonhét éves férfi valami enyhe részvéttel és sajnálattal nézett saját lelkébe. Illuzióit sajnálta, amelyeknek fényét az élet maró rozsdája kikezdte.

Nemcsak az újonnan koronázott kis királlyal volt módja találkozni, beszélt az igazi uralkodóval, III. Ferdinánddal is a pozsonyi napok alatt. Nagy udvari estély volt a domb tetején álló négyszögletű, négytornyú királyi palotában. A nyomorgó és nagy részében törökök alatt senyvedő ország urai meghökkenítő pompával vették körül királyukat. S a boglárok, drágaköves kardok, sziporkázó násfák, arannyal vert díszmenték, gyémántos diadémok, színesen özönlő forgatagában a király megszólította

hadserege tábornesterét. Csak pár szót beszélgettek. Öfelsége kegyesen érdeklődött a Muraköz állapota iránt. A tábornester megjegyezte, hogy a zsold állandó elmaradása súlyos bajokat okoz és rontja a katonaság szellemét. Mire öfelsége azt válaszolta, hogy ennek csakis maga az ország az oka, amelyen az adót semmi módon behajtani nem lehet. Horvátországból semmi adó nem folyik be. Erre Zrinyi gróf megjegyezte, hogy míg nem ül ott egy erőskezű bán, addig a horvát közigazgatásban nem lesz rend.

— Ja, ja, — felelte öfelsége, — der Draskovich hat schon von Ihnen gesprochen. Wir werden sehen. vielleicht geht es.

És öfelsége máshoz fordult a megszólítás kegyével. De ez Miklósnak elég volt. Aznap másfél órát tárgyalt a dologról a nádorral, aki állandóan betegeskedett, veje halála is nagyon megviselte, s úgyszólván hálni járt belé a lélek. De azért végezte dolgát, amint tudta, s az ügyek fonalát nem vesztette el.

— Bizonyosat nem mondhat senki, — mondta Miklósnak, — hiszen míg az feldobott kő alájő, ember s üdő változik. De az mennyire látni lehet, számíthatol bánáságra.

A pozsonyi napokat egy félesztendei erős szervező munka követte. A bánáságot mindenáron meg kellett kapni. Rengeteg levél, rengeteg tanácskozás, tárgyalás, érdekek összekötése, ígéret, puhítás. Mindebben Vitnyédy valósággal remekelt. Nem volt olyan fontos ember az ország urai között, akit ne ismert volna, akihez valami alkalmas útja ne lett volna. A maga dolgaiban sem volt ügyetlen. Mikor eladott borainak árát valami külföldi kereskedőknél erélyesen kezdte behajtani, összezördült Sopron városával, amelynek jegyzője volt. Itt tárgyalt, ott tárgyalt, került-fordult, s egyszer csak nem volt jegyző, hanem többjövendelmű adószedő. S ha maga dolgá-

ban ügyes volt, még ügyesebb volt a máséban. Miklós most már semmi dolgában nem tudta volna nélkülözni ezt a kis pohos embert, aki mindenkivel meg tudta magát kedveltetni, még Euzsébiával is, mert valahányszor elment Csáktornyára, mindig vitt magával valami apróságot, amiről kiderült, hogy a főlovászmesterné éppen ezt nélkülözte háztartásában, vagy varróholmijai között.

December elején megjött lovasfutárral a hír Vitnyédyétől, aki Prágában járt, hogy a dolog el van intézve, a báni kinevezés megtörtént, csak még az aktának át kell mennie a maga hivatalos, lassú útján, míg kikerül. Miklóst olyan boldoggá tette ez a hír, hogy nem betanított sólymaival, hanem vele magával lehetett volna madarat fogatni.

— Hogy örvendsz, megérthetem, — szolt Euzsébia, — én is örvendek. De ennyire? Életednek inkább nem örvendhetnél.

— Te mondád. Életem ez nékem. Kezemben venni, rendben tenni, útján indítani mindent. Hogy az kerék jól forogjon, menjen közönségesen minden dolog, gyerünk, gyerünk előre. Eddig lovaskatona voltam, kinek alája paripát nem töttek. Most lóra ülött s hajrá, gyerünk nyargalton, utánam az egész!

Ment íróasztalához. A tábori kis tracta kéziratát befejezetlenül félretette. Jegyzeteket csinált közgazgatási terveihöz. Órákig eltöprengett munkája felett. A kinevezés újévi ajándékuul jött meg. S vele az udvari szertartásmester levele, amely közli a bán önagyságával, hogy hivatali esküjének letétele végett Prágába kell utaznia, mert Őfelsége most Csehországban tartózkodik.

Nincsen öröm üröm nélkül, s a nagy örömnek sok üröm a keserítője. Az új bán nem tudott útra kelni. Katonái között kellett rendet csinálni, mert azok már lázongtak. Nem kaptak zsoldot. Nem volt nap, hogy vagy Légrádról ne jött volna valami ren-

detlenség híre, vagy valamelyik kis őrhely emberei fakadtak ki engedetlenségben. A Zrinyi-várak lámcát végesvégig az a veszedelem fenyegette, hogy elpattannak. A csáktornyai pénztár üres volt, nem akadt benne egy megveszekedett dénár sem, a várúr már hosszú idő óta a maga pénzéből előlegezte a Bécsből nem érkező zsoldot. És most már ő is kimerült. Mintha minden összeesküdött volna ellene, ebben az esztendőben rossz volt a termés, rögtön javítást kívánó károk estek itt is, ott is tüzesetek folytán, a marhakereskedés rosszul ment, a külföldi adós kereskedők késlekedtek a fizetéssel, s a bán, a dúsgazdag Zrinyi Miklós, órákat virrasztott gazdasági számadásai fölött. Ha felkelt, lóra ült, hogy ide vagy oda siessen nyugtatni a békétleneket, akikhez személyes jelenlétére volt már szükség. Közben kölcsönkérő levelekkel árasztotta el rokonait és gazdag ismerőseit. Nem kapott pénzt sehonnan. A pozsonyi kancellária, a gráci haditanács, a bécsi kincstár, amelyeket szüntelen levelekkel ostromolt, kitérő válaszokat adtak, vagy éppen nem is feleltek. A katonák közt romlott a fegyelem, jó részök már kezdett szökdösni, akik pedig maradtak, hogy pénzüket veszni ne hagyják, elszökdöstek vásárosokat fosztogatni, parasztok disznaját, csirkéjét elhajtani.

A dúsgazdag gróf, a gögös várúr, Horvátország új bánja úgy szökött meg saját katonái elől, mint a kocsma ablakán fizetés nélkül kiugró korhely. Hadnagyaival beszélte meg, hogy hirdessék ki a legényeknek: a bán elment a királyhoz, hogy pénzt hozzon onnén, most már várják meg türelemmel, ha eddig vártak.

Március közepén érkezett Prágába. S a pazar fővárosi kép, amely ott elébe tárult, merőben más volt, mint amelyet elképzelt magának. Ha olyan helyre megyünk, ahol nem jártunk azelőtt, előre elszoktuk azt képzelni magunknak. A valóság mást ad

helyette, de a régi kép egy darabig még ott él képzeletünkben, mint valótlanná és testetlenné vált tévedés. Miklós valami északi jellegű, muszkaképű várost várt, dombok közt terjengő rengeteg szláv ház sokadalmával. S ehelyett tündérszép város tárult ki előtte. A Moldva sárgán csillogó szalagja szelte végig a bérc lábánál a síkot, és egyik partján a rónán túl, mint egy mesebeli vár emelkedett a Hradsin a verőfényes, tavaszodó égbolt kék alapjára. Számtalan torony ékessége bővölte el a szemet, s az ódon utcákon sétáló idegen napestig bá-mézkodhatott a kolostorok, főúri paloták nemes kömpompáján. És a messzi idegenből idejött magyar, mikor a Hradsinról lenézett a Moldova szépséges síkjára, hirtelen égető féltékenységet érzett. Vajjon milyen lehet az ős Budavára, amelyet még sohasem látott? Azt mondják, a legszebb város messze földön, messze országokban. Még ennél a szépséges Prágánál is szebb. Miért itt lakik hát Ferdinánd király, miért nem veszi vissza a bitorló ellenségtől Mátyás király dunaparti várpalotáját?

Eskütételét több tárgyalás előzte meg. Egyik hivatalból a másikba járt, terménten formaságnak kellett eleget tennie, amellet pedig a báni állás körül a tisztázandó részletek nagy és nehéz sorát kellett az udvarnál végigalkudoznia. Kétféle részletekről volt szó: azokról, amelyek a hozom-viszem két számlaoldalára sorakoztak fel.

Mindenekelőtt azon kezdtek vele tusakodni, hogy miért nem ragaszkodik a haditanács pontos utasításaihoz. S ha azokat eddig kikérni elmulasztotta, vagy éppen ellenökre tett, nem kell-e sokkal inkább félni túlságos fegyelmetlenségétől, ha bán lesz? Aztán arról kezdtek beszélni, hogy a végvári kapitányokkal nem fog-e zsarnokoskodni, meg fogja-e tanácsaikat szívlelni? Örködni fog-e a szultánnal kötött fegyverszünet megtartásán, és holmi apró

török garázdálkodások nem fogják-e arra csábítani, hogy a töröknek a fegyverszünet megszegésére maga adjon alkalmat? Vég nélkül húzódtak ezek a tárgyalások, és voltak Miklósnak olyan pillanatai, mikor arra érzett kedvet magában, hogy szétüssön a símanyelvű németek között és berontson egyenest a királyhoz, mondván neki:

— Királyom, szolgálni akarlak teljes lelkemmel és testemmel, de saját embereid igyekeznek kedvedet szegni.

Akkor jött a megtárgyalnivalók másik része: mit ad a korona. Hány lovast és hány gyalogost engedélyez báni katonaságnak, hány rénes forint hópénzt fizet ezeknek a kincstár, mi lesz a bán hivatali fizetése, mennyit adnak neki titkos rendelkezési alapul a kémszolgálatra, amely a legfontosabb? Ez aztán olyan alkudozás volt, akár csak a vásárban. Emberenként kellett kiszedni a katonákat az udvarból és forintoként a zsoldot. Végül nagynehezen megalkudtak, hogy a bán kap háromszáz könnyű lovast és kétszáz gyalogost, a lovasoknak jár négy, a gyalogosoknak három rénes forint hópénz. A báni fizetés háromszáz rénes forint havonta; a zászlótartó, a síposok, a dobos, a vajdák és tizedesek havi asztalpénzére kap még havi ötven rénes forint átalányt, a kémszolgálat ellátására kap évi hatszáz rénes forintot. Csakhogy: ha ez az állami zsold az adóból nem telik, s a katonák nem kapták volna meg zsoldjukat, a király hívására a bán akkor is köteles valamennyi emberével rendelkezésre állani.

S legvégül jött a legnehezebb kérdés: Miklós pénzt kért. Sokat és azonnal. Pénz nélkül nem mehet haza. A korona óriási összegekkel tartozik már neki, s ő már nem bírja tovább, neki magának sincs. A fegyver végleg meglazult, a legénység fosztogat, a kapitányok a harmincadot sikkasztják.

— Hogyne, — felelték buzgón a királyi kancelária emberei, — erről még okvetlen beszélünk.

S az eskütételt kitűzték anélkül, hogy ezt a kérdést, a legfontosabbat Miklós dűlőre vihette volna. A parádéra még sajtó lélekkel ment és súlyos gondoktól terhelten. De mikor ott állott őfelsége a magyar király előtt, aki udvari embereinek díszruhás társaságában fogadta az eskütevőt, elfelejtett mindent. Úgy érezte, hogy ennél nagyszerűbb pillanatot még nem élt meg soha. És ha valaha a meggyőződés belső heve izzott át valamin, amit mondott, akkor ennek az eskünek latin szövege volt az, amelyet mélységes hittel hitt, mint vallása Istenét.

— Ego, Nicolaus Comes perpetuus a Zrinio, magyar királyi főlovászmester, Zala és Somogy megyék főispánja, nemkülönben ő császári és királyi felségének tanácsosa és kamarása, a légrádi véghely örökös főkapitánya, vallom és elismerem ezennel, hogy engem a császári és királyi felség, legkegyelmesebb uram, Horvát, Szlavon és Dalmátországnak bánjává fölemelt, s ezt a bányságot a mai napon kelt és hozzám intézett utasításnak értelmében hűségemre és szorgalmamra ruházta, hogy én viszont ő császári és királyi felségének megígérem és kötelezem magamat, hogy nemesi hitem alatt erőim és tehetségem szerint mindenben engedelmesen, szorgalmasan és hűségesen azt cselekszem, amit a bán urának és fejedelmének cselekedni tartozik, ezen térítvényem erejénél fogva, melyet saját kezemmel aláírtam és saját pecsétemmel megerősítettem.

Miután ezt a két égő gyertya közé tett feszület előtt hangosan felolvasta, a hopmester átadta neki az „utasítás“ szövegét, vagyis annak az alkúnak jegyzőkönyvét, melyet három napon át cigánymódra folytatott. Aztán aláírta az okmányt és a piciny lángocskákkal olvadó és sercegő pecsétviaszba belenyomta a Zrinyi-pecsétgyűrűt. Gróf Zrinyi Mik-

lós horvát bán lett nem egészen huszonnyolc esztendőskorában. Miután már zászlósúr volt húsz esztendőn keresztül.

De mi lesz a pénzzel? Most már mehetett volna haza Prágából Csáktornyára, s nem mozdulhatott. Úti málhája készen, már az ajándékbundát is kinezte Euzebiának, hogy üres kézzel ne menjen haza, minden percen indulni szeretett volna. Másnap reggelre volt megint találkozója anyagi tárgyalások céljából. S nagy megütközésére most már egészen más hangon beszéltek vele, mint eskütétel előtt. Akkor nagy megértéssel, hümmögéssel és részvétellel hallgatták anyagi helyzetének panaszos és szégyenletes részleteit, csak úgy szórták a sok feltétlenül, meg okvetlenül. Most nagykönnyedén közölték vele, hogy csak utazzék haza nyugodtan, a dolgot el fogják intézni.

— Mikor?

— Napokon belül. De legfeljebb heteken belül.

Miklós elhült. Mindedig azzal bíztatták, hogy pénzt fog kapni, legyen csak egészen nyugodt. Most egyszerre hazaküldik üres kézzel és egy ilyen ingtag ígérettel, melynek már szövegén látszik, hogy a napokból nemcsak hetek, hanem hónapok is lehetnek. Próbált veszekedni, lármát csinálni, érvelni, semmi nem használt. Azon vette észre magát, hogy fegyvertelen. Most már felesküdt a királynak, a király azonban nem esküdt fel neki semmire. Az alkút bizony elhibázta. Előbb, mikor az utasítás részleteit megvitatta, kellett volna ezt a kérdést alaposan elintézni. Az erőviszonyok mások voltak, tegnap-tegnapelőtt még az asztalra csaphatott volna, hogy ha a kincstár nem törleszt, ő nem vállalja a bánágot. Egész biztosan kiszorítottak volna annyi pénzt, hogy szégyen nélkül hazatérhessen. Most már elkésett, kurtán-furcsán beszélnek vele és udvari formák között bár, de igyekeznek lerázni. Menjen

már haza bánnak és nekik hagyjon békét. Egyéb dolguk van.

Utolsó este zúgó fejjel, gondokkal terhelten elment járkálni. A szépséges Prága történelmi levegőjű, ódon utcáin levegőztette forró homlokát az új horvát bán. Kósza gondolatai Mátyás királyt idézték eléje magányos sétáján, a hatalmas királyt, akinek alakját a történelemben legjobban szerette. Itt járkálhatott ugyanígy egy ugyanilyen márciusi alkonyon a Hunyadi-fiú, akinek testvérbátyját Habsburg Albert fia, a gyermek László király, lefejeztette. Ide menekült maga V. László is, Prágába. Hogyan élhettek itt egymás mellett a menekült király, s akit fogolyként magával hozott, Hunyadi János fia? Mátyás, a rendkívüli eszű, erős lelkű, férfias egészségű fiú hogyan nézhetett a testbenlélekben romlott és beteg Habsburgra, aki az ő bátyját megölette? A történelem titokzatos kapcsolatai felett töprengő bán felnézett a Podjebrád-templomra. Annak oromzatán egy hatalmas utraquista kehely állott valaha, de II. Ferdinánd levétette és a Boldogságos Szűz szobrát állíttatta helyére. Huszíták, vallásháborúk... mennyi vér, mennyi halál, és vajjon miért? Miért öldökölték egymást Európa minden keresztyén lakosai, hogy ezalatt a Kelet az óceán erejével előre törjön és éppen az országút fejjénél fekvő magyarságon keresztül? Budán a dolgok végső okai szerint azért ülhetett még a török, mert egyik keresztyén a szent ostyáról nem úgy gondolkozott, mint a másik. S vajjon van-e olyan fontos a hitnek módja, hogy egy fajta szolgaságába kerüljön? Ha a kérdésre felelni szeretett volna magának, családi hagyományai, Pázmány örökre beágyazott hatása, jezsuita nevelése mind szigorú tilalomfákat állítottak gondolatainak útjába. De lelke mélyén elolthatatlanul ott világított annak a pozsonyi országgyűlésnek emléke, amelyen a vallási

dolgokhoz oly keményen, még a magyarok és magyarok között való béke árán is ragaszkodó érsekből kiábrándult.

Sétált tovább a prágai falak közt a magányos magyar. Befordult a Szent Vid-székesegyházhoz. Járt már benne a minap, látta benne a fehér márvány mauzoleumot, amelyet Rudolf csináltatott a mehelni Collin mesterrel. Abban a mauzoleumban nyugszik Miksa császár, akinek szolgálatában a szigetvári hős megölette magát. S a székesegyház előtt a sárkányölő Szent György elragadó lovasszobra, amelyet a kolozsvári szobrásztestvérek, György és Márton alkottak. Mennyi magyar tehetség, mennyi magyar önfeláldozás. És jutalma micsoda e földi életben?

A magányos sétáló kilépett a vár peremére. Lent kitárult előtte a Moldva völgye, túlhan a másik part házcsoportjaival. A nap most szállt le bíborpirosan, a folyó kőhídja rózsaszínű álomalkotmánná változott az alkonyat bájában, közepén mesealak gyanánt állott Nepomuki János szobra. A szemlélő itt látta maga előtt és maga mögött a cseh fővárost, a híres Prágát, amely most az egész németrómai birodalom fővárosává nőtt és mintha a naplemente színáradatában büszkén hivalkodott volna Bécsnél is több rangjával. Ezt a büszke várost el fogja hagyni holnap hajnalban az új bán. Itt hagyja az udvart, ahol csehül, németül, latinul, olaszul, franciául, spanyolul beszélnek, de magyar szót elvéve sem hallani. Itt maradnak a királyfiak, a magyar királlyá koronázott kis Ferdinánd, s a kis Leopold, itt marad anyjuk, Mária Anna, a gögös spanyol királyleány, udvaroncaikkal papjaikkal, szolgálhadukkal. Itt marad ez az egész külön világ, amelyben a legkisebb csatlós arcára is oda van írva a németrómai birodalom fél-Európát befogó büszke hatalma. A magyar, aki idegenül jött Prágába, ide-

genül megy el innen, s mögötte az egymáshoz szokottak meghitt hangulata marad, melybe ő nem illett bele. Ülnek az uralkodó palotájában és a kincstári kancellária gobelines szobájában el is mosolyodnak a jámbor magyar felett, akit ügyesen kinulláztak s eleresztették pompás báni címével egy vörös poltura nélkül: boldoguljon, odalent a végeken, ahogy tud, nekik Olmütz adója, a gráci egyetem beadványa, a svédek felől érkezett új kémjelentés, az osztrák főajtónállómester kicserélése, a brandenburgi választófejedelem levele, a Mazarinról megírt legújabb udvari pletyka a fontos. Muraköz, légrádi erődítés, kanizsai török? Ezek apró részletei a nagy gépezet működésének, most fontosabb dolgok vannak, ezek várjanak sorukra.

Miklós a koronás magyar királyra gondolt, akinek a Zrinyiek nemzedékről nemzedékre áldozták lelkük minden érzését, vagyonuk segítségét és életüket. Akinek koronájáért a szigetvári hős és Zrinyi György vértanuhalált haltak. Akiért ő eddig egész életét áldozta s akinek vagyonát kölcsön adta katonára. Ez a király itt ül csehei és németei között spanyol feleségével, osztrák tanácsosaival, vallon udvaroncaival, morva szolganépével, s már el is felejtí a távozót, akit így enged el a gondba, szégyenbe és megaláztatásba.

Nem, nem, így nem szabad gondolkozni. A király személye szent és még gondolatban is sérthetetlen. Őt magát, Ferdinándot, föléje kell emelni minden keserűségnek. A szemrehányás és vád illesse tanácsosainak sisera-hadát, azokat lehet szidni napestig. De a királyt szolgálni kell tovább, ősi hűséggel és hódolattal. Mert ő nem személy, hanem eszme. Különös dolog, hogy az élet és világ dolgai az évek haladtával nem tisztábbak és érthetőbbek lesznek, mint a gyermek gondolná, hanem egyre bonyolultabbak. Neki tizennyolcéves korában hit, király,

haza egyetlenegy magától értetődő ideált jelentett. Most, huszonnyolcadik éve küszöbén, a három ideál egy irány felé mutat, de egymástól külön. Jaj lesz annak a léleknek, amelyben e három vonal egyike is eltér a másik kettőtől.

De ez hálistennek lehetetlen és nem következhetik be soha. Gróf Zrinyi Miklós horvát bán visszafordult a Moldva sötétedő völgyének panorámájától és indult vissza szállása felé, hogy kora reggel elinduljon átvenni nagy feladatát a királyért. És végezni nem a gyermeki lélek alaktalan rajongásával, hanem az érett fiatal férfi szilárd kötelességtudásával.

XVII.

A horvát karok és rendek tömött sokasága méhkasként zsivajlott a varasdi országgyűlési teremben. Ezerhatszáznegyvenkilenc január tizenegyedike: nagy dátum, ma iktatják be ünnepélyesen az új bánt, gróf Zrinyi Miklóst, akit tulajdonképpen alig is lehet új bánnak nézni, hiszen már majdnem egy esztendeje, hogy letette a hivatali esküt Prágában Ferdinánd király kezébe. Sok mindenféle oka van annak, hogy a beiktatás ilyen sokára húzódott. A latinul, magyarul, horvátul beszélgető horvát képviselők zajongva, élénken tárgyalják a horvát, szlapon és dalmát földek dolgait, gondjait, pletykáit. Zakmárdyak, Ivanovichok, Pethők, Saffarichok, Erdődyek, Petretichek, Ráttkayak, Gorupok, Alapyak, Keglevichek ülnek itt együtt, magyar és horvát származásúak vegyesen és a magyar szent korona délvidékének egyformán hűséges hazafiságú sáfárai. A papi személyek inkább latinul társalognak, a horvát rendek az úri osztály nyelvén magyarul, s a magyar rendek gyakran horvátul, mert gyerekkoruk háznépe közt ezt a nyelvet szokták meg.

— Igaz, hogy a bán végre megkapta pénzét az udvartól?

— Azt hallom, hogy igaz. Nem az egészet, de jó részét. Mikor Prágából hazajött, tenger baja volt zsoldosaival és jó ítélesztendeig hitegethette volna őket, ha maga nem segít magán. Kölcsönt szerzett valahonnan uzsorára. úgy fizette ki őket a király helyett. A pénzt aztán októberre nagynehezen megkapta.

— Talán jobban járt volna, ha a Draskovich Farkas lánya helyett a Draskovich János leányát veszi el. Most megörökölte volna a szegény nádor után a németújvári birtokot.

— Hagyjuk azt a németújvári birtokot, a bán özvegye tele van adóhátralékkal. Ott sem fenéig tejfel.

— Hallik-e már, hogy ki lesz az új nádor Draskovich János helyére?

— Pálffy Pált emlegetik. Mindenesetre katolikus nádort választ Pozsony megint. Pálffy uram körülbelül bizonyos.

— Hacsak, — szól egy jókedvű hang, — Mikulich Tamás ki nem túrja.

A beszélgetők nevetnek és Mikulich Tamás felé fordulnak. Ott ül a gonosz öreg balról, arcának halálos sápadtságára rá van írva az izgalmas irigység, a bukott küzdelem tajtékzó dühe. Ő szeretett volna mindenáron bán lenni, évekig dolgozott érte, s most kiütötte a nyeregből hajdani gyámfia, akinek hírével és nevével fortélyos aknáit nem bírtak.

— Ezt a vén Mikulichot sem irigylem.

— Nem ám, és még a fia miatt is meggyűlt most a baja.

— Igaz, amit erről a Sándor fiúról hallani?

— Még több igaz, mint amit hallani. Paráznaságánál csak garázdasága nagyobb. Mayzen Tamás szolgabíró hajmeresztő dolgokat beszél róla. Hallani fogjuk: feljelentette,

— Úgy van. Saffarich György is feljelentette. Nőrablásért, gyujtogatásért, emberölésért.

Egy fáradt, kiábrándult aggastyán hangja közbeszólt:

— Nem tudtok vele csinálni semmit. Mikulich Tamás zsebében ott a másfél év előtti királyi kegyelem. Kijárta a fiának Bécsben.

Azonnal általános felzúdulás követte a megjegyzést.

— Hohó! Az törvénytelen! Nem úgy verik a cigányt!

És egy jogászi tekintélyű képviselő máris átvette a fejtegető szót.

— A Tripartitum megmondja, hogy a királyi kegyelem a magyar törvények szerint csak egy eszten-dőre terjed, s addig is csak feltételesen: a vádlottnak ki kell egyeznie ellenfelével. Ha ki nem egyezett, a kegyelem érvényét veszti, a vádlott bíró elé szemre hívandó. S ha feje vesztésére ítéltetik, a királyi kegyelem sem mentheti meg a fejevételtől. Mikulich Sándor pedig nem egyezett ki senkivel. Bíró elé fog kerülni, ha az apja hetvenhétyszer királyi személynök is.

— Eh, hagyjátok Mikulich Sándort, eszeveszett bolond az, beszámíthatatlan beteg. Most azért tombol, mert saját nővérét kérte feleségül, s az nem akar hozzámenni. Agyon kell bunkózni az ilyet. Van nekünk annál fontosabb dolgunk is. Mi lesz a vegyes bizottsággal? Tűríték, hogy horvát belügyi kérdésbe ausztriai képviselőnek hivatalos beleszólása legyen? Hol vagyunk? Mi a magyar koronához tartozunk, hogyan kerül dolgainkba ausztriai idegen?

— Ne féljeteK, majd rendet csinál az új bán.

— Attól félek, hogy nem csinál rendet. A bizottságba Ferdinánd király nevezte ki az osztrák tagokat, már pedig ő olyan dinasztikus, hogy a király követ törhetne a fején. Öccsét szívesebben látnám ebben

a dologban rendet csinálni. Ha horvát dolgokról van szó, az aztán nem ismeri a tréfát.

— A baj az, hogy a vesztfáliai béke véget vetett a nagy háborúnak. Harminc esztendeig nem figyeltek ránk Bécsből, sorsunkra hagytak, hogy boldoguljunk, ahogy tudunk. El is boldogultunk, ahogy tudtunk. De most a dinasztia rá fog érní, hogy belügyekkel foglalkozzék. Annak mi isszuk meg a levét. Bécs nem kedveli a magyarokat. Minket horvátokat mindig szeretett volna osztrák befolyás alá vonni. Most láthatjátok: már kezdődik.

— Nem kell félni. Lesz baja a törökkel Ferdinándnak. Ne felejtsetek, hogy mióta Ibrahim szultánt megölték, hétesztendős gyermek ül a török trónon, s az ügyeknek Konstantinápolyban Köprili a lelke. Fenhetjük a kardot, jó uraim.

Ilyeneket beszéltek húsz egymáshoz hajló csoportban a horvátországi karok és rendek. Álmosan morajlott a társalgás, mialatt a nagy pillanatot várták. S mikor ez eljött, mintha kés vágta volna el a morajt. Az ajtóban megjelent két báni lovaskatona díszruhában, utánuk következett két országgyűlési tisztviselő a felálló jelenlévők robaja közben, ezek után egy zászlótartó következett a király piros-fehér zászlajával, végül a két királyi biztos, Petretich Péter zágrábi püspök és gróf Erdődy Miklós között belépett az új bán, gróf Zrinyi Miklós. A pillanatnyi csendet erős vivátozás követte. A bán és kísérete felmentek az emelvényre. Ott Erdődy gróf kezdte a szót és ősi szokás szerint bemutatta a törvényben előírt királyi zászlót a biztosok igazolására, majd pedig bemutatta az új bánt. Vivátok vihara megint. Akkor Petretich püspök kezdte meg beiktató beszédét. Szépen és ékesen, bár kissé hosszasan szónokolt. Elmondott a világhírű Zrinyi-családról minden szépet és magasztosat, majd magának a bánnak személyére tért át és dicsőítette úgy lényes szellemi tehetségeit,

mint vitézi tetteit. A harmadszor megújuló vivatózásba, amelybe éljenek és zsviók is vegyültek, feszült csendben a bán kezdett szólani. Minden elfogultság nélkül beszélt, klasszikus olvasmányokon csiszolt latinságának formás folyékonyságával, egyszerűen, mindenkire letekintő méltósággal. Horvát királyok vére beszélt a horvát nagygyűléshez, magyar zászlósúr beszélt hazája egy részéhez.

— Ha e dicső királyság népes gyűlése, s a főrendek nemes és méltóságos tekintete nem bátorítana, nem tudom, nagyságos, főtisztelendő és többi uraim, micsoda ok ösztönözhetne ennek a tehernek felvételére.

Pár szót mondott csak arról, hogy őt szelleme inkább a kardforgatásra, semmint polgári tisztre hívja, kivált ilyen időben, mikor sem biztos béke, sem nyílt háború nincsen, de minden zúg csellel fenyeget. De bárhogy legyen is, ő nem igen retteg a szerencse semmi esélyétől, mikor látja az országgyűlés jóakarátát csatlakozni a maga készségéhez.

— Az én forrón szeretett hazámnak örömet ajánlom és áldozom szolgálataimat, javaimat és életemet. Csak azt kérem mindnyájatoktól a halhatatlan Istenre, hogy a közügyekben egységesek legyetek, nekem pedig, ha a terhek alatt roskadni láttok, segítségemre siessetek. Ő császári felségének, legkegyelmesebb urunknak és királyunknak, örökké hálás leszek, hogy engem ezzel a méltósággal megtisztelt, s az egész világnak megmutatta, hogy elfogadja eddigi szolgálataimat és ősi hűségemet. Nem is mulasztom el, míg ereimben egyetlen cseppnyi vér folyik, őfelségének e kegyét örökös szolgálataimmal kiérdemelni.

Rövid beszéd volt, egyszerű és nyugodt. Meleg vivát-riadalom fogadta. A király zászlaját meglengették a dobogón. Zakmárdy János ítélőmester köszönte meg a bán vállalkozását a nemesség nevében rövid beszéddel. S most megindult a menet a ferencesek

János-templomába. Pazar díszfelvonulás volt ez, a lovaglókarak és rendek tündöklő szerszámú paripái mellett gyalog címeres heroldok talpaltak, az útfélen összesereglett kíváncsi sokaság szünet nélkül zsviózott. A templomhoz érkezvén, kiki bement és elfoglalta előre megállapított helyét. A zágrábi püspök az oltárhoz lépett fényes segédletével, megszólalt az orgona, s végül belépett a bán, ősi szokás szerint jobbkezeben pálcát tartva a maga alkirályi, s balkezeben a zászlót tartva Ferdinánd királyi hatalmának jelegyanánt. A díszmise szemképráztató pompával folyt le. S a történelem érzete remegtette meg az embereket, mikor a mise kellő helyén az oltár előtt álló bán elmondta a püspök előtt az eskü szövegét, mint valaha édesatyja. Odakint durrogtak az ágyúlövések, peregtek a dobok és zengve szárnyalt a trombitaszó. Volt, akinek eszébe jutott e pillanatban Mikulich Tamásra pillantani. A reményeiben megsalatkozott öreg horvát ott állott az elülső rendek között és sápadt arcára, amelyre rá volt írva a tehetetlen gyűlölet néma dühe, nem lehetett megdöbbenés nélkül tekinteni.

Másnap elkezdődött a tanácskozás. Miklós úgy illett az elnöki székbe, akárcsak a ló hátára. Az a szék, a báni szék, az övé volt egészen. Semmi kétség ahhoz nem fért, hogy ő a déli végek első embere. A vezetés neki járt hagyományos örökség gyanánt éppen úgy, mint személyes értékeinél fogva. És hogy magas helyén már a harmincon innen megvan az államférfi szükséges mérséklete, arról azonnal alkalma volt tanuságot tenni. A varasdi országgyűlés hivatalosan foglalkozott Mikulich Sándor ügyével. Ha nagyon meg akarta volna mutatni erejét és ha példás szigorúsággal akarta volna megrettenteni ellenségeit, a törvény minden kegyetlen hatalmát ráhengeríthette volna a botránkoztatóan hitvány és közveszedelmes Mikulich Sándorra. De nem tette.

A felháborodott vitában nem is foglalt állást. Nélküle mondták ki, hogy a pozsonyi országgyűlésen a horvát kiküldöttek kötelesek a törvénytelen királyi kegyelem visszavonását szorgalmazni, s a bűnösnek bíróság elé kell állani. S mikor az öreg Mikulich felállott, hogy fiát védelmezni próbálja, a bán némán ült a helyén; helyette olyan viharos felzúdulással tört rá mindenki a harcát egészen elvesztett öregre, hogy az kénytelen volt megalázottan otthagyni az országgyűlést. Hajdani gyámfia, a győztes, közömbös hangon enunciálta a határozatot és áttért a napirend következő pontjára. A karok első padsorában azonban volt valaki, aki alig tudta türtőztetni magát, hogy ujjongva a padot ne verje kielégített bosszúvágyának boldogságában. Ez a bán öccse volt, a bikaerejű sichelbergi kapitány, aki most leghalálosabb gyűlölőjének teljes bukását szemlélte végig.

Az első országgyűlésen aránylag kevés volt az elintézni való. És az ifjú bán nem is az országgyűlésen keresztül akarta a javát véghezvinni annak, amit akart. Katonaként fejlődött emberré és a katonai vezényszó teljes hatalmát az élet semmi vonatkozásában nem tudta nélkülözni. Tudta magáról, hogy a báni székben alkotmányos zsarnok lesz és nem is akart más lenni. Munkájának dandárját nem a karok és rendek színe előtt kezdte el, hanem otthon Csáktornyan, a maga kancelláriáján, ahol a dolgába nem beszélt bele senki.

De most egy időre magánügyei vették el a közügyektől. Péter már régóta példálódzott, hogy a testvéri osztályt teljesen végre kellene hajtani, mert a közös gazdálkodás sok bajjal jár. Nyilvánvaló volt, hogy ebben a szándékban alapos rész illette a Katalin sugalmazását. A sógorasszony nem jó szemmel nézte, hogy Miklós akkora pénzeket vesz igénybe olyan kiadásokért, amelyeket a kincstár helyett vállalt előlegezve. Katalin féltette a közösen vezetett

vagyon egyensúlyát, amellet pedig egyre kevésbé titkolta az udvar ellen érzett sugárzó gyűlöletét. Fájt neki minden forint, amely a Zrinyi-vagyonból a királyt segítette, ha csak kölcsön is. Miklós nem mondott ellene a megosztás gondolatának. A nagynéni öröksége felett való testvérharc óta temérdek gondot és fáradságot okozott neki, hogy a közös gazdálkodásban szinte gyáva óvatossággal kerülje a vitás dolgokat, de amellet a maga érdekei csorbát ne szenvedjenek. Ugyancsak túlsok bonyodalommal nehezítette a közös gazdálkodást az, hogy most már neki is volt a közösséghez nem tartozó külön vagyona felesége révén, s volt Péternek is. És várható örökségekkel is számolni kellett. Minden zökkenő nélkül állapodtak meg tehát abban, hogy a vagyont két félre osztják és teljesen különválnak.

Kerek két hónapig dolgoztak az osztályon. Oda-künt a nagyvilágban most bármi történhetett felőlük, még azt is csak mellékesen vitatták meg, hogy Angliában lefejezték Károly királyt és egy Cromwell nevű politikus, anyai ágon Stuart-rokon, de apai ágon közrendi származású, köztársaságot alapított az országban. A világ dolgai most nem érdekelték őket, csak az osztály. Rengeteg munka járt vele, a hatalmas Zrinyi-jószágok, az Adria-part, a Kulpa-mellék, a Muraköz, Zala, Zágráb, Kőrös, Modrus, Fiume-megye számtalan falvát, várát, őrhelyét, erdejét, malmát, szőlejét, tavát, legelőjét, bányáját, kikötőjét kellett számba venniök, magyar, horvát, vend, olasz, szerb és uskók jobbágyak ezreit; százféle földesúri jogot, per alatt álló követeléseket, stiriai vagyonrészt, bécsi házat, ingóságokat, mindent. De a munka voltaképpen csak leltározó munka volt, alkudozás nem esett benne. A család régi gyakorlata szerint mindig a tengerparti és a murai félre esett ketté a nagy vagyon, ha fivérek osztottak rajta. Így történt most is. Péter vagyona ért az Adriától a Dráváig, Miklósé

a Drávától a Muráig, sőt még azon is túl mélyen be Zalába. És még a Miklósé lett a stiriai birtok s a bécsi palota is. Az osztályt teljes egyetértésben aláírták és mentek Pozsonyba, ahol az udvar jelenlétével nagyban folyt az országgyűlés, nádort választani. Ott pedig csak éppen tanui lehettek a Pálffy Pál megválasztásának, máris sietniök kellett vissza, mert odalent megint mozgolódott a török.

Ugyanakkor, mikor a harminc évig húzódó nagy háborúnak véget vetett az osnabrücker békekötés, lejárt Ferdinándnak a törökkel kötött zsitvatoroki fegyverszünete. A békeség meghosszabbítására megindultak a tárgyalások. Ugyanekkor pedig, hogy a tárgyalásokhoz a kellő háttérrel biztosítsák, a törökök egyre-másra kezdtek meg nem hódolt területen portyázni. Ez a Zrinyieknek megint azt jelentette, hogy soha sem tudták este, nem kell-e másnap nyergeltetni. A végbeli basák egytől-egyig megmozdultak, s míg a birodalmi és török diplomácia a fennálló békeség alapján alkudozott, a végeken javában folyt a portyázó háború. Hol Zrinyi Péter, hol a bán csapott a törökre. Az egész alsó Dunántúl megint hangos volt a fegyverropogástól. Pünkösdkor meg éppen vásárütést műveltek a törökök. Szokásuk volt régebben egy-egy vásárt „megütni“, vagyis kiszimatolni, hogy a hódolt részhez közel hol van magyar területen vásár. Akkor kiszámították, úgyszólván negyedórányi különbséggel, mikor induljanak el, hogy pontosan a sokadalom oszlásakor érkezzenek oda, mert a vásárosok a portékát ilyenkor már szekerekre rakták s a pénzt összeszámlálva eltették, a zsákmány kutatásával és összeszedésével tehát a rablóknak nem kellett sokat bajlódniok. Mikor a vásár helyéhez közel értek, a török csapat három részre oszlott. Az elsőbe a legsebesebb lovú és a leghangosabb torkú legényeket osztották be. Ezek aztán vihar módjára megtámadták a vásárt és rettenetes lármát csaptak, hogy a riada-

lommal előcsalják a vásároknál mindig örökdő magyar katonaságot. Ezzel megütköztek, s közben a másik két rész kétoldaltól meglepte a magyarokat. A zsákmánnyal s a foglyokkal aztán elszeleltek. Most pünkösöd napján a kanizsai törökök ütötték meg az egerszegi sokadalmat, de ezúttal csúnyán megjárták, mert váratlan magyar erőre találtak. A törökök jó része elesett, vagy foglyul maradt, csak kevés tudott megmenekülni. De ez újabb portyázások bosszúvágyával töltötte el őket, és a csáktornyai várba nyakra-főre jöttek a báni kémek jelentései, hogy itt, vagy ott megint készül valami. Ez így ment egész nyáron, közben kényelmesen folytak a békealkudozások. Őszre valóságos kis hadjárattá fajult a dolog. A bihácsi basa elétört Boszniából és végigrabolta Frangepán Farkas javait. Az öreg Frangepán összeszedett nyolc zászlóaljat és vejét, Zrinyi Pétert állította élükre. Péter megdúlta Boszniát, aztán Szluinál olyan harcba ereszkedett a basa népével, amely rendes háborúba is beillett. Kurta, de borzasztó megszárlás után hétszáz török holtan maradt a mezőn, a többi hanyatthomlok elmenekült. A magyarok szekérszámra hozták haza Károlyvárosba a levágott török fejeket. S mentek egyenest Péter gróf vezetésével a Szentháromság-templomba Tedeumot tartani.

Miklós nem volt otthon ekkor. Bécsben járt, ahová királyi kézirat rendelte. Magyarázatot kértek a bántól, hogyan merészlik ő és öccse megzavarni a király béketárgyalásainak fáradságos menetét. Jelentéseket tártak eléje, amelyek Grácból jöttek és arról szóltak, hogy a Zrinyiek hátrányosan veszélyeztetik a törökkel való tárgyalások hangulatát.

A bán előbb megrémült a meglepetéstől, aztán elfehéredett a dühtől. Alig tudott magán uralkodni. Jó darabig egy szót sem szólt, mert érezte, hogy ha most kinyitja a száját, abból baj lesz. S miután úgy, ahogy

lecsillapította háborgó indulatait, egész röviden mondta el a török rendes háborúviselését.

— Mire esküdött meg nagyságod? — kérdezte a császári tábornok. — Arra, hogy őfelségének mindenben engedelmeskedni fog. Az utasításban pedig benne volt, hogy a töröknek a hivatalosan fennálló békeség megtörésére ürügyet nem szabad szolgáltatnia. Amit nagyságod tesz, esküjével ellenkezik.

A bán felállott. Igen sápadt volt.

— Helyes. Ezentúl nem fogok ürügyet szolgáltatni.

Ment haza a bécsi Zrinyi-palotába. Vele volt Bécsben Vitnyédy uram, a hűséges prókátor. Ott várta a palotában. A bán belépett és úgy vágta oda leoldott kardját az asztalhoz, hogy Vitnyédy megkapaszkodott az ajtófélfában.

— Mi lelte kegyelmedet, nagyságos uram?

Miklós hanyattvágta magát egy karosszékbén. Tartott egy kis ideig, amíg kilihegte magát. Aztán elmondta, mi történt vele a hadsegédnél. Ezek a bécsiek úgy félnek a töröktől, mint a taknyos gyerek. Ahelyett, hogy a nagy háború végeztével most már tenék legelső kötelességöket és minden felszabadult erőt összeszedve mennének rá a törökre, nem, eszök ágában sincs Magyarországot a megszállás alól felszabadítani. Sőt nyilván hosszú időre édes-nyájas pajtásságot akarnak a törökkel, s hogy drágalátos hajlandóságát valahogy meg ne bántásák, szépen szemet húnynak magyar emberek elhurcolása, falvak égetése, egész vidékek sanyargatása felett. Aki pedig kardjához kap, amikor a török ököllel üti orrba, azt rendreutasítják, sőt a sorok közt esküszegőnek titulálják. Hát jó. Majd most nem fog ürügyet adni a töröknek. Lássák a bécsi urak, mi lesz ennek a vége. Fogalmok sincsen a törökről.

— Nagyságos uram, — kérdezte Vitnyédy, — ki s miféle ez az új fővezér, ez a Montecuccoli gróf?

Miklós vállat vont.

— Családja igen jó. Végire jártam genealogiájának, mert tudni akartam, mely gólya költötte. Burgundi vér, Monteguleatier volt elejint nevezete. Az család osztán Itáliában vert gyökeret. Ez Montecucolinak volt egy nagybátyja, bizonyos Erneszt gróf, ki is volt a császárnak Generalfeldzeugmeisterje. Ehhez állott bé tizenhatévesül pattantyúsnak. Most olyan negyven esztendősbeli. Az mezőn jól viselkedik, svékust elpáholta nem egyszer. Negyvenötben Leopold főherceget segítette katonájaival a fejedelem ellen, akkor lett ezredesbül lovastábornak. Mikor osztán mastan az vén Holzapfel megholt, király őt tette generalissimusnak.

— Igen, igen, nagyságos uram. De mifajta ember ez?

Miklós elgondolkozott.

— Esmeri te kegyelmed az magyar észnek olyan járását, ki lenézi az taktikus vezért, mert úgymond: nem igazi katona, ki könyvbül verekszik. Mikint sok egyéb dolgokban, ebben sincsen igazsága az magyaroknak. Magos tudomány az had. És az töröknek sakkjátékját nem nyéri az olyan hajdú, ki szablyával az játszó-táblát kettéhasítja. Montecuccoli nagy igyekvéssel próbálja az hadvezetést tudományos szerrel mívelni. Nem ez baj övéle. Más baj vagyon.

— S az mi?

— Nincsen ennek hazája. Kiért verekedjék, miért? Maga híre neveléséért, császár gráciájáért. Hazája az birodalmi sereg. Nékem az ilyen ember nem több legutólsó zsoldos szegénylegényemnél, ki ha jobb ködment kap fejedelemtül, átáll oda. Montecuccoli uram soha nem fogja Ferdinánd Őfelségit szutyongatni, hogy uram, menjünk az törökre, még mindig félholdat látunk az magyar fővároson. Sőt békeséget kíván az törökkel. Benne vagyon ű is az haditanácsban. Mihint odale egyetlen mázuldsit fülön

fogunk, ezek már úgy felszisszennek, mint kinek tyúkszemére hágtak. Mintha csak rímánkodnának az töröknek, hogy méltóztassék csak mendnél tovább Budán maradni. Miért fájna ezeknek Buda? Mikor az vesztfáli kötés után hírit vöttem, hogy az spanyorok elveszítették Hollandiát, megvontam vállamat. Mi közöm vele? Igy ők Budával.

Vitnyédy apró, ravasz szemében megcsillant valami.

— De hát az magyar király, tekintetes bán uram? Annak csak vagyon hazája?

Zrinyi Miklós ránézett, mint fiatal leány nézhet a kísértő banyára. Noha nagyon szerette Vitnyédyt.

— Hova akar te kegyelmed kilyukadni, megértem. Kegyelmednek fortélyos eszi vagyon, de fejem lágyára én sem estem. Király dolgában meg nem tántorít. Vigyázza csak szavamat te kegyelmed. Hány gyermeke vagyon?

— Istványom öt esztendős, Pali fiam egy esztendős.

— Méket szereti jobban te kegyelmed?

— Egyformán mindkettejét.

— S mondhatne-é bármék fia is kegyelmednek, hogy az másik fiú miá rossz apja néki?

— Dehogy is mondhatná.

— Ihen az király dolga. Édes gyermeke az birodalom minden országa. Ha Csehországot szereti, mink nem mondhatjuk mostohánkknak azért. De kéne, ki biztassa; egyik-másik gyermeknek hogy baja az többinél több, folyton fülibe susárolja. Magyar cancellárnak dolga ez, meg nádorispánnak. Az papra nem számolhatunk, mert ha protestánst lát, siket lesz, mint az fajdkakas. Hogy Pálffy Pál uram mit tud, majd megvállik. Én csak azt tudom ennenmagamrul, hogy újjommal se nyúlok az törökhöz. Az következésit majd meglátják idefenn.

Hallgatott jó darabig. Látszott rajta, hogy gondolatai új utat vettek. S aztán tünődve megszólalt.

— Istvány, meg Pali te kegyelmed gyermeckéi... Szépek, egészségesek?

— Hála Isten, nagyságos uram. Szépek, egészségesek.

— Ennek a Montecuccolinak is vagyon gyermeke. Leopold. Nádasdy Ferencnek minden eszten-dőn szül asszonya egyet. Péter öcsémnek már három kislánya vagyon: Ilona, Judit, Auróra... Csak nékem nem ád az Isten.

Nagyot sóhajtott, felkelt. Elvitte Vitnyédyt a városba, hogy segítsen neki vásárolni. Politikáról aztán nem beszéltek többet. Miklós sietett vissza Csáktornyára másnap. Sok gazdasági dolga volt otthon.

És amit feltett magában, azt meg is tartotta. Bármilyen török portyáról jött jelentés, konokul ülve maradt Csáktornyán. Hadnagyai eleinte nem értették a dolgot, azt gondolták: beteg. De aztán látták, hogy csorbítatlan egészséggel jár vadászni. A báni teendőket szorgalmasan intézte, minduntalan jöttek hozzá főrendek, horvát közéleti emberek, tisztviselők. S azokkal alaposan foglalkozott. Lassanként beletörődött a várnép, hogy a szép, jóízű verekedéseknek vége, kótyavetye nincs, lógathatják lábokat a szakállszáritón. A vár régi friss élete eltűnt, soha készülődés, soha mozgolódás. Ha némelyik szokásból elkezdte köszörülni kardját, közben legyintett és abbahagyta. Minek? Ha már Zrinyi Miklós szabadon hagyja garázdálkodni a törököt, akkor már igazán nagyot fordult a világ. Ünött, kedvetlen hangulat járta a várban, és ugyanez a nyomasztó tespedés fe-küdt le Légrádra, meg az őrhelyekre is. Volt eset rá, hogy a csáktornyai vár tornyosa szabad szemmel látta a portyázó török csapatot, amely elszemtele-nedve a bán mozdulatlanságán, egészen idáig me-

részkedett. Nagy riadalom támadt a várban, rohanva verték fel a várurat, aki leveleket diktált a kancellárián.

— Itt az pogány, nagyságos uram. Magunk szemivel látjuk. Kevesen vagynak, egyetlen aszker szűrűdzsi vezeti őket.

A bán nagy lélegzetet vett. Jó darabig nem felelt. Aztán tompa hangon jött ki a szó alig szétnyitott fogai közül.

— Majd akkor szóljatok, ha az kapun dörömböznek.

A várnagy szinte sírva, rimánkodó hangon kezdett ellenkezni:

— De nagyságos uram...

— Takarodjék te kegyelmed! Az parancsot nem hallotta?

Úgy ordított a bán, mint az oroszlánbögés. Emberei zavartan hátráltak kifelé. De a várnagy közben meghökkenve látta, hogy az ezüst papírvágó tör, amelyet a gróf a kezében tartott, úgy elhajlott marka görcsös szorításában, mint a fűzfavessző. A bán aztán abbahagyta a levéldiktálást, visszavonult legbelső szobájába, bezárkózott, és csak estére jött elé a vacsorához. A nagy asztalnál, ahol az egész háznép együtt evett a nagyobbik palotában, mindenki suttogva beszélt. Látták, hogy a nagyúrnak valami komoly baja van. Csak homályosan sejtették, micsoda. Szmolyanics Iván, az udvari káplán, tudhatta csak a bajt pontosan, mert annak szokott gyónni. De az komoran ült a helyén az asztalnál és nem szólt senkinek.

Újesztendő után hivatalos híre érkezett, hogy a szertelenül elhúzódó fegyverszüneti tárgyalások végre befejeződtek, a török követek meghozták az aláírt békeokmányt Bécsbe. A bán, mikor a hír megjött, napokig úgy viselkedett, mint akit taglóval ütöttek fejbe. De az igazi fejbeütés csak most követ-

kezett. A haditanács sürgős iratban felszólította, hogy vegye fel a tárgyalás fonalát Hasszán kanizsai agával és külön szerződésben állapodjék meg vele a békének a magok területére való alkalmazása dolgában, továbbá a hadifoglyok kicserélésére nézve.

Ez nehéz napja volt a bának. Mióta a fegyverszünet hivatalos híre megjött, álmatlan éjszakái voltak különben is. A fegyverszünet azt jelentette, hogy az udvar belenyugodott Magyarország túlnyomó részének török voltába. A fegyverszünetből, amelyet huszonkét esztendőre hosszabbítottak meg, az következett, hogy most már a megszállt területek visszaszerzésére huszonkét esztendeig gondolni sem lehet. Azonkívül az ország, a haza, a fajta tragikus dolgán túl még a személyes kudarc is tüzesvasként égette a lelkét. Ő arra számított, hogy a török nem fog belemenni a fegyverszünetbe, előbb-utóbb török háborúra kerül a dolog, s akkor ő lesz az, aki elmondhatja: íme, nem hallgattak rá, ingyen adtak oda hónapokon át rengeteg emberéletet, foglyulesett magyart és elpusztított vagyont. Most azonban a bécsieknek s a haditanácsnak lett igazuk a nagy török szakértővel szemben. Akármilyen főbenjáró török ügyben ezentúl felemeli majd szavát, szépen letorkolhatják, hagyja csak nagyságod, mink azt jobban tudjuk, a multkor is mennyit huzalkodott kegyelmed, s mégis nekünk lett igazunk. Erre a kínzó lelkiállapotra jött most ráadásul a rendelkezés, hogy ő maga erősítse meg a békességet a kanizsai agával. Ő, Zrinyi Miklós, a szigetvárinak sarja, küldjön báni biztosokat a törökhöz, hogy azok az ő nevében a béke külön leszegezéséért esdjenek. Rosszabb volt ez, mint a vesszőfutás.

De nyelt egyet, megtette. A király parancsolta, tehát teljesítette. Mikor két emberét átküldte Kanizsára, vad mosoly jelent meg bajsza alatt. Nem ez volt első dolga Hasszán agával. Történt egy régebbi

portyázás alkalmával, hogy rajtaütött egy török csapaton s rettenetesen megverte őket. A csapat vezére alig is fogadta el a harcot, mert mikor rájött, hogy balszerencséje éppen Zrinyi Miklóssal hozta össze, eszeveszetten menekülni kezdett, még turbánja is leesett a fejéről. Erről a megfutamodott vezérről kitudódott, hogy az nem volt más, mint maga Hasszán, a kanizsai aga. Ehhez kellett most neki embereket küldenie, hogy a békét szorgalmazza.

Hasszán aga azzal kezdte a tárgyalást, hogy a hadifoglyok kiadását kereken megtagadta. Miklós égett a vágytól, hogy a válasza karddal feleljen. De csak magába nyelte hevét és alkudoztatott tovább. Két hétig tárgyaltak a kiküldöttek, míg végre minden pontban megalkudtak. Írásba foglalták, hogy most már békességben vannak, egymást háborgatni nem fogják. Mikor az okmányt az aga aláírásával meghozták, Miklós zordon jókedvre gerjedt.

— Jól vagyon. Ha így szeretjük egymást, áldomást reá. Legyen lúd, ha kövér.

Rendelkezett, hogy az agát és főembereit fényes lakomával kell megvendégelni a légrádi várban. A meghívás elment, s jött a válasz: Hasszán aga gyengélkedik s hálával a meghívásért, kimentését kéri, de főemberei mind nagy örömmel fognak Légrádon megjelenni.

— Kár, — szólt a bán farkasmosollyal, — egyszer elülről is szerettem volna látni az emberséges agát.

A lakomát akkora dísszel tartották meg, amelyet rég nem látott senki ezen a vidéken. A bán megparancsolta, hogy „meg kell mutatni a töröknek“. A légrádi várnak volt egy akkora palotája, hogy ott kétszáz embernek is lehetett teríteni. Jóval nagyobb, mint a csáktornyai nagy palota. Itt várta a vendégeket a dúsán felterített, hatalmas asztal.

A vendéglátók és vendégek hivatalos formasá-

gok szerint találkoztak a várudvaron. A két csoportnak az udvar két végén egy-egy helyet jelölt ki a rendező, egymástól ötven lépés távolságra. A törökök az egyik helyen álltak fel, az aga helyettesével élükön. Kicsípték magukat nagyon az ünnepi alkalomra. Az agahelyettes aranyhímzésű selyemkaftánt hordott, ruhája ki volt rakva ékkövekkel, övében aranyos nyelű handsár, kezében drágaköves buzogány, vállán sötétkék, prémezett kapanicsa. Körülötte csatlósok gyanánt a szilihdár, vagyis fegyverhordozó, a mataradsi, vagyis vízhordó, meg a csokadár, vagyis ruhafelügyelő, mindhármuk fején az üszküf nevű magas süveg. S a csorbadzsi, vagyis janicsár ezredesi rangú agahelyettes mögött a kanizsai török főemberek, számszerint hatvanan. Nézegették a várat várakozás közben, amelyre nem egyszer gondoltak ostromló vágyakozással odahaza Kanizsán. Ugyanekkor felvonult az udvar túlsó felén a magyar csoport. A bán is arannyal és drágakövekkel ékes díszruhát viselt, kucsmáján lengő darutoll, kezében hosszú lándsa, mögötte főrendek, nemesek és megyei katonák. Mikor a két csoport elhelyezkedett, a bán intésére megharsant a trombitaszó és megperdültek a dobok. A két vezér lassan megindult egymás felé. Nagyon kellett vigyázniok egymás haladtára, hogy pontosan a középben találkozzanak, mert aki csak keveset is elébe ment a másiknak, az már vesztett az általa képviselt szuverénitás méltóságából. A szigorú egyenrangúságot azzal kellett kifejezésre juttatni, hogy egyik sem siet jobban, mint a másik. Jobban sietni a megalázkodás jele és a legyőzöttség nyilvánítása lett volna. Pontosan a középben egymáshoz értek Zrinyi Miklós és a csorbadzsi.

A csorbadzsi török előírás szerint megcsókolta a bán mellét. A bán erre kezét szorította a csorbadzsi-val.

— Csorbadzsim, — szólt a bán a hivatalos szö-

veg szerint, — te bizonyára Mekka, Medina és Jeruzsálem padisahjának feltétlen megbizottja vagy.

— Igen, az vagyok, — felelte a csorbadzsi a szöveget, — te pedig bizonyára a magyar király feltétlen megbizottja vagy.

— Az. S úgy értettem, hogy ti az iratban foglalt feltételek szerint a békességet elfogadtátok.

— El. És úgy értettem, hogy ti is elfogadtátok.

Ekkor a csorbadzsi ismét megcsókolta a bán mellét, s a bán ismét kezét szoritott vele. Felharsant a légrádi katonazene, a két vezér indult befelé a palotába, két oldalról megindult a két csoport, hogy utólérje őket. A palotában elhelyezkedtek a rengeteg hosszú asztalnál és megkezdődött a lakoma. A török és magyar urak egymást váltogatták az ültetés rendjében. Hamarosan általános társalgás indult. A nyelv kevés nehézséget okozott, mert a magyarok és horvátok legtöbbje értett törökül, a török urak pedig, akik már hosszú ideje teljesítettek gyarmati szolgálatot a hódított területen, javarészt tudtak magyarul. Természetesen régebbi harcaikról beszélgettek, mint ez már békekötések után ellenséges tisztek között mindig történni szokott. Sokan hírből ismerték egymás nevét, s akadtak számosan, akik ütközetben már találkoztak. Akkor megölni óhajtották egymást, most a szakemberek érdeklődésével vitattak meg egy-egy emlékezetes csatát és megbeszélték a kudarc vagy győzelem okait. Az étkezés tisztes hangulatban folyt, mert a török vendégek iránt való tekintetből bort nem szolgáltak fel. A magyarok sört ittak, vagy kifőzött s aztán jégbehűtött tiszta vizet. Főtlen vizet inni egyenlő lett volna azzal a titokzatos betegséggel, amelyet a magyar betegség, „morbus Hungaricus“ néven ismert egész Európa, s amely a biztos halált jelentette.

A bán a csorbadzsisal beszélgetett, még pedig törökül, de mivel a csorbadzsi viszont magyarul tu-

dott, egyik nyelvet mindúntalan keverték a másikkal. Olykor egy kifejezésnél megállottak és megmagyarázták egymásnak. A csorbadzsi nem értette azt a szóképet, hogy „Erdődy Farkas a fűbe harapott“, és azt sem, hogy „Bocskay felöntött a garatra“. Viszont Miklós nem értette, mikor a csorbadzsi az erdélyi fejedelmet a „csirág efrukhteszi olán“, vagyis „meggyújtott fáklyájú“ jelzővel illette. Ez azt jelentette, hogy: a „szultán pártfogásába vett“ fejedelem. Később azt mondta a csorbadzsi, hogy a török katonák a vásárt összerázva megszitálták: „csalkalajarak elekden gecsirüp“. Ez a török szókép azt jelentette, hogy „alaposan kifosztották“. De különben ment a beszélgetés folyékonyan, Miklós jól tudta a török hétköznapi élet kifejezéseit és kevés magyarázatra szorult. Jerli kul: helyőrség. Odabasi: kapitány. Csárkhádzsi: portyázó előcsapat. Szubasi: rendőrfőnök. Topcsi: tüzér. Frengi-zádé: keresztény legény. Báridzse: önkéntes. Tyató: a török úr magyar íródeákja. Müsir: udvari tanácsos. Ezeket mind pontosan tudta. Sőt olyanokat is tudott, hogy a „szerden gecsi“, vagyis „fejéről lemondott“ kifejezés olyan katonát jelent, aki önkényt vállalkozik valamely veszedelmes feladat végrehajtására. Vagy hogy „desztár“ a neve annak a szövetnek, amelyet a fez köré csavarnak, hogy turbán legyen belőle. Vagy, hogy „mázgál“-nak mondják a várfalban a belül széles, kifelé folyton szűkülő nyílást. De a csorbadzsi nem maradt mögötte viszont a magyar dolgokról való értesültségben. Jól ismerte a keresztény vallás lényegét, s tudott a Boldogságos Szűz Merjem fiának, Iszának, megfeszítettéről. Ismerte jól a magyar végvári hadiszervezetet, sőt azzal egyenesen megököntette Miklóst, mikor pontosan elmondta neki, hogy Csáktornya mely bástyáin mekkora számú és milyen ágyúk állanak.

— Szép itt ezen a földön, — mondta a finom,

eszes, fekete szakállú csorbadzsi, — de már alig várom a Kerbán Bajrám ünnepét, mikor hazamehetek szabadságra Isztambulba.

Nem így mondta a várost, hanem a maga virágos, keleti módján: „netidzse-i merám aszitáni szeádet“, a kívánság tárgya és a boldogság küszöbe. A törökök szerették így nevezni fővárosukat.

— Ha visszagondolok, — folytatta a csorbadzsi, — az Atmejdán-térre, ahol gyermekéveimet töltöttem, elszorul a szívem. Most egy nagybátyám lakik abban a házban, aki nákib ül-esráf, vagyis magasrangú uléma, ha nem tudnád. Nagyban számlálgatom a heteket, mikor indulhatok már. Mondhatom neked, bán dzsánim, hogy Isztambul a legszebb város a világon, valláhi, bizonyisten.

A bán elkomolyodott arccal, esendesen jegyezte meg:

— Azt mondják, hogy Buda is gyönyörű város.

— Ó, igen, éveket töltöttem ott odabasi koromban. Nagyon szép város.

— Mesélj róla, kérlek.

— Szívesen, bán dzsánim. Ha megérkezel Budára, a legszebb, amit látsz, a Kizil hiszár, vagyis a ti régi királyi várak. Szépséges nagy vár ez, körülete tízezer lépés és a veres palotától az Óva-kapuig például olyan hatalmas, erős fala van, hogy annak fokán két rakott szekér elmehet egymás mellett. Tudod-e, mi az a dsirid? A mi katonáinknál szokásos játék: gerelyt hajítunk egymásnak s azt futó ló hátán elkapjuk. Sokszor játszottam én dsiridet azon a falon. Az egésznek a képe nagyon szép, képzelj el a sziklás, meredek fokon álló várat, amelyből rengeteg torony nyúlik az égnek. A bástyák szépen ki vannak képezve, a szegletekről vörös posztós ágyúk néznek le a Dunára. Minden pénteken zászlókat és lobogókat tűznek ki ezeken a bástyákon és az örök imádkozva éneklik a mohammedi gülberket. Masallah,

mennyit járkáltam én ott, mentem a Bécsi-kapu felé, ahol a többszörös vaskapuk mély boltozatai alatt forró nyáron olyan jólesett hűsölni és nézegetni a topsikat, akik állandóan égő kanóccal unatkoznak a Kumbara-ágyúk mellett. Ott, a Bécsi-kapun belül laknak a budai zsidók. Azokat is mennyit nézegettem. És járkáltam a bazár sátrai között, amelyekre két oldalról régesrégi házak tekintenek le. Pár lépés, és a Torkháne-kapunál kitárul előtted a gyönyörű Duna, s másik partján egy földvár és rengeteg ház a pesti síkságon. Messzire, messzire ellátni Kecskemét irányában...

— Mesélj még, csorbadzsim.

— Órákig tudok mesélni Budáról, ha akarod. Egyik legszebb és leggazdagabb városunk az nekünk. Ott van például a híres medence a Kizil Elma-palotában. Hófehér márványból készült ez a medence, bronzból készült óriás csigabigák vannak benne körben, s fölöttük egy akkora bronz-serleg, hogy akár harminc ember beleférne. Köröskörül gonosz manók fejait faragta rá márványból a magyar mester, ezeknek szájából ömlik alá az óriás serleg vize. A serleg peremén a folyóvizekre vonatkozó költemények vannak magyarul felvésve. Tudtam is egyet-kettőt, de már elfelejtettem.

— Mi az a Kizil Elma-palota?

— Nem tudod? Abban laktak valaha a ti királyaitok. Háromszáznegyven szoba van benne. De most a felügyelőn kívül nem lakik ott senki. Szerettem esténként arra sétálni, mert mellette van a zenetorony, s ott minden este vacsora után játszani szokott a katonazene. Nagy közönség jött-ment ott mindig hallgatni a muzsikát. Érdekes nép ez a budai, máshoz nem hasonló. Törökök, de leginkább Boszniából valók, nyelvökben sok a nekünk idegen kifejezés. Vörösés-barna ruhát hordanak és prémes kal-

pagot. Kapcsos nadrágot, bördolmányt. Az asszonyok posztó-feredzsével fedik el arcukat.

— Magyar szót nem hallani az utcán?

— Dehogyanem, lépten-nyomon. A cselédség leginkább magyar, horvát, vagy székely. A török lakosok is mind tudnak magyarul. Még azt mondhatnám, hogy magyar szót inkább hallani ott, mint törököt. Ha elmegy egy hévíz-fürdőbe és leteszed az egy akcse belépődíjat, magyarul szólnak hozzád. Az eféle alkalmazottak mind magyarok.

— S van ott keresztény templom?

— A várban nincs. Csak két zsidó zsinagóga. A váron kívül van három oláh templom.

— És jártál Gellért hegyén?

— Mi úgy hívjuk, hogy Gürz Eliász vára. Nemcsak, hogy jártam, ott is katonáskodtam, mert a tetején erőd van. Csodálatos kilátás nyílik onnan. Legjobban szerettem a hídon jövő-menő embereket nézni. Az Ali-bástya tövénél kezdődik a híd: hetven darab tömlőhajó fölé van építve hosszú gerendákból. Ezen a hídon igen szerettem megállni. Ha sokáig ott álltam, azt a képzeletet nyertem, hogy a nagy víz áll s én gyorsan haladok előre a híddal. A pesti oldal is szép, gazdag város. Fő utai igen szélesek és kétoldalt vastag kövekkel vannak kövezve, mert téli időben nagy a sár. Masallah, mennyi emlék... Váci kapu, Hatvani kapu...

A csorbadzsi mélézva gondolt vissza fiatalságára, a bán pedig arra gondolt, hogy dédapja ezért a Budáért és ezért a Pestért lett a „böjük sehidlik“, a nagy vértanúság részese. De halála, a nagy áldozat, semmivé lett. Íme, ahogy a dédunoka most végigtekint a nagy asztal hosszú vonalán, az ősi város birtoklói ülnek itt békességes barátságban a magyarokkal, akik megint huszonkét esztendőre lemondtak szent királyaik székhelyéről.

— Hanem szólanánk a légrádi révről, bán dzsánim. Ezt most már az írás szerint rendezni kell.

— Úgy lesz, — bölintott a bán, — a ti katonáitok is szabadon járhatnak-kelhetnek ezentúl a légrádi réven.

— Isten bizony? Valláhi, megtartod?

— Valláhi, megtartom.

A csorbadzsi elégedetten mosolygott. De a bán nem viszonzta a mosolyt. Udvarias maradt mindig, komoly, sőt szinte komor. Egy évszázad óta legyőzött nemzet fia volt, s ott ült együtt a győztesekkel, akiknek a maga családjának törzsökös ősi helye, Zerín vára is, bitorló kezén volt most. S mégis, aki végignézte volna őket, annak az asztalfőn ülő fiatal bán méltóságában kellett volna meglátnia a győzelmet. Mert akikkel felső parancsra itt barátkoznia kellett, azok elől még nem futott meg soha.

A csorbadzsi nagy pompával távozott Légrádról. Mikor kíséretével ellovagolt az utcai kíváncsiak sorfala között, török szokás szerint az ölében tartott kis zsákból aprópénzt szórt a nép közé olyan mozdulattal, mint aki búzát vet. S éneklő hangon mondta hozzá az Alláht dicsőítő vallásos felkiáltást:

— Ja'—fetáh! Ja'—Káhár!

A bán népe is eloszlott azzal, hogy most már tehát szegre lehet akasztani a kardot. Békesség lesz a végeken. Miklós is megtért Csáktornyára. Szavát nem lehetett venni, komor volt és ingerlékeny. Inasa egy reggel sopánkodva jelentette Euzsébina asszonynak, hogy a bánnak valami baja van, éjszakákon át nem alszik semmit, folyton álmatlanul dobálja magát ágyában. Olykor hajnaltájt világot gyújt és olvasgatja azt a könyvet, amelyet állandóan ágya mellett tart a kis asztalon.

Euzsébina megleste az alkalmat, mikor férje tudta nélkül megnézheti azt a könyvet. Ez volt a címe: „Suegliarino che mostra alla Christianita essere

gionta l'ora opportuna di moversi contra la potenza Ottomana." A könyv azt bizonyította, hogy itt a legalkalmasabb óra megmozdulni az ottomán hatalom ellen. A győzelem bizonyos volna. Most vagy soha!

Mialatt Euzsébia a könyvet lapozta, férje belépett. Kutató tekintettel néztek egymásra.

— Ezzel kínozod magadat? — kérdezte az asszony.

Miklós vállat vont. Hallgatott.

— Miért rontod szánt szándékkal életed? — folytatta Euzsébia.

— Azon már nincs mit rontani.

— Olyan boldogtalan vagy?

— Életemnek célja megszűnt. És gyermekem nincs. Minek élni?

Az asszony hallgatott. Miklós sarkon fordult és kiment a szobából.

XVIII.

Euzsébia életét nem sokasította a végzet, hanem elvette.

Már régebben szokott volt panaszkodni afelől, hogy fájdalmai vannak. Ezek a fájdalmak időnként léptek fel, két-három napig tartottak jobb lágyéka felett, de aztán megszűntek. S mivel az ilyen rohamok után sokáig semmi baja sem volt, nem sok ügyet vetett rájuk. Majd elmúlik.

De most, ötvenegy tavaszán, a régebbi fájdalmak a szokottnál hevesebben vették elé. Egy márciusi napon solymászatot tartottak Csáktornyan. Sok vendég volt ott a horvát urak közül. Euzsébia teljes egészségben lovagolt ki a többiekkel fehér arab ménjén. A vadászat kitűnően ment, a bán sólymai, amelyeket drága pénzen hozatott a híres kecskeméti Szana Tamás-féle tenyészetből, legjobbak voltak a

Dunántúl. És egyszer csak a jókedv és szórakozás kellős közepén Zrinyi Miklósné megtántorodott a lovon. Ha nincs a közelben Forstall Márk, a jáni titkár, még lefordul. De Forstall felfogta a grófnőt. Azonnal vadászok és vadász nők ijedt csoportja vette körül a vár asszonyát.

— Rögtön haza, — rebegte félig ájultan, — rettenetes fájdalomim vagynak.

A solymászat félbeszakadt, a bálnét hazavitték és lefektették. A vendégek elszéledtek. Miklós rögtön lovas futárokat küldözött szét a közelben elérhető ismerősökhöz, akiknél valami babonás orvosságot tudott. Máskor használt az ilyen „orvosságtudakozás“, mert a tünetek elmondására mindig akadt valami idősebb dáma ebben vagy abban a várban, aki a lovasemberrel a kellő füvet elküldötte. De erre a betegségre hiába küldtek tízfélét is, az asszony fájdalmai nem szűntek. Rettenetes görcsök közepette fetrengett ágyában és olyan fájdalmakat szenvedett, hogy a vánkost harapta kínjában. Hogy mi a baja, senkisem tudta megmondani. A várnép tapasztaltabb öregasszonyai azt mondták, hogy „belső betegsége“ van. Feltűnő hévség lepte el a beteget, szeme ijesztenően fénylett, keze valósággal sütötte az érintést.

Miklós negyednap elküldött Kanizsára hajdani ellenségéhez, Hasszán agához. Török levelet írt neki, közölte felesége rosszullétét és a maga szorongó aggodalmát. Kérte, hogy küldjön neki ügyes kuruzsló orvost, amilyen a törököknél inkább található, mint a magyaroknál. Hír-fordultával meg is jött a török orvos, bizonyos Dsáfer Cselebi. Cigányképű, kopasz kis ember volt, erősen rövidlátó. Azonnal a beteghez vették. Dsáfer Cselebi megnézte a beteget, végighallgatta a tüneteket, aztán avatott kézzel a beteghez nyúlt. Euzsébia élesen felsikoltott a fájdalomtól. Hasfala most már olyan érzékeny vált, hogy a paplan súlya is embertelen fájdalmakkal kínozza,

Dsáfer Cselebi mozdulatlan arccal bólintott, aztán kiszólitotta férjét a szomszéd szobába.

— Effendim, asszonyod nagyon beteg. Más orvosságot nem adhatok neki, mint ezt.

Egy kis kristályüvegcsét vett elé köntösének rejtett redői közül. Az üvegcsében színtelen folyadékot lehetett látni.

— Mi ez? — kérdezte a bán.

— Az álom jótékony balzsama. Áfiumból készült fájdalomcsillapító. Ha ezt beveszi, meggyógyulni ugyan nem fog, de legalább nem szenved annyira. Tíz cseppet adj neki vízben. Hatása egy napig tart. Holnap megint adj neki.

Miklós átvette az üveget. Keze reszketett. Erőt gyűjtött elébb, aztán örvendetes arcot hazudván magára, bement a beteghez.

— Meg fogsz gyógyulni, angyalom. Az török kuzruszló tudja bajodnak orvosságát. Ebből mingyár béveszel tíz cseppet.

Kezdte az áfiumot pohár vízbe csepegtetni. De Euzsébia halkán, alig hallható szóval megszólalt.

— Tudok mindent, Miklós, meg fogok halni.

— Angyalom, ne szólj számárságot. Hallgass csak ide szépen...

Hosszú, meggyőző mondókába akart fogni, de az asszony arckifejezése elhallgattatta.

— Miklós, — susogta az asszony, — ne add ezt nekem, minden mindegy mán. Azt akarom mondani, hogy az testámentumot megled velencei kis ládám-ban. Most ülj le hozzám, fogjad kezemet, ne szólj semmit.

Ő leült az asszony ágya szélére és megfogta felesége forró, ijesztően elvékonyodott kezét. Engedelmesen hallgatott. Így ültek szótlánul és mozdulatlanul igen sokáig. Éjszaka volt már, s az idő időtlenül múlt. Csak egy óra ketyegése hallszott a mély csendben és kintről a virrasztó horvát cseléd-

lányok elfojtott zokogása. Euzsébia moccanás nélkül feküdt az ágyban, megdöbentő volt látni, ahogy percről-percre fogy. Arca úgy elfonnyadt órák alatt, hogy idegen rá sem ismert volna. Orra különös módon elvékonyodott és meghegyesedett. Miklós riadtan szemlélte. S az órák némán multak egymásután. Hajnali három óra tájt a betegnek már alig volt annyi ereje, hogy férjének kezét megnyomja kissé, annak jeléül, hogy valamit akar mondani. Nagy erőfeszítéssel szóra nyitotta ijesztően elfonnyadt ajkát. Hang már nem jött ki a száján, suttogása is alig hallatszott, inkább szája mozgásáról lehetett megérteni.

— Miklós... nagyon szerettelek...

Aztán behunyta szemét. De még élt jó darabig. Férje térdre borult az ágy előtt és homlokát rátette a már majdnem élettelen kézre. Félnégykor benézett lábujjhegyen az udvari káplán. A beteg még az este gyónt és áldozott. Most a káplán feladta neki az utolsó kenetet. Négy óra tájban halt meg Euzsébia küzdelem nélkül, mécsvilágként olyan lassan kialakuló elmúlással, hogy élete utolsó és halála első percei között nem is lehetett különbséget látni.

Öt órakor jött meg Draskovich Farkas, az apa. Már csak holtan láthatta leányát. Sírva fakadt. De sírása az ittas emberé volt. Mint szokta, most is le-részegedett az úton. Miklós elvezettette a vendég-szállásra, s maga ott maradt a halott mellett. Sokáig nézte a halál misztériumát, amelyhez annyiszor állott közel életében, de sohasem gondolt vele. A harctéren megtanulta, hogy az élet olcsó, és halottak látása már teljesen közömbösen hagyta. De most mereven szemlélte a maga halottját, aki utolsó szavával szerelmet vallott neki. Hova lett most az a szerelem? Hova röppent a titokzatos, mindig magába zárkózott, soha meg nem értett asszonyi lélekkel?

A temetés nagy gyászpompa komorságával folyt le. A fiatalon elköltözött szőke asszonyt oda tették apósa és anyósa mellé a Szent Ilona-kolostor sírboltjába. Rengeteg gyászolóközönség jött el Csáktornyára. A bán keményen tartotta magát, egyetlen könnyet nem ejtett a gyászszertartás alatt. Mikor a temetésről visszafelé haladtak, Draskovich Farkas odalépett melléje.

— Meg köll az vagyoni dolgokat beszélni, fiam-uram. Igen rosszul állok pénz dolgában.

Miklós felkapta a fejét. Az öreg korhely brutális anyagiassága felháborította. De türtőztette magát.

— Még ki sem hült leánya kegyelmednek. Kicsinyég várhatunk az pénznek dolgával.

És elfordult tőle. Hogy baj lesz, az mindjárt meglátszott. Az öreg Draskovich többet nem közeledett vejéhez és búcsú nélkül távozott el. S másnap már megbízottat küldött, egy ismeretlen fiatal prókátort, aki nem is levelet, csak üzenetet hozott: Draskovich gróf követeli, hogy a bán azonnal adjon írást, mely szerint Trakostyánt és Klenovnikot visszabocsátja az ő tulajdonába.

— Ipam uram énnékem ne üzengessen, mondja meg tekegyelmed. Azonfelül afelől is légyen híradással kegyelmed, hogy szegény feleségem erántam való szerelembül négyezer forintot hagyott nékem testámentomában, ki is megtekinthető. Ipam uram ez négyezer forintot irassa bé az várakra, akkor beszélhetünk tovább.

A fiatal prókátor elment az üzenettel, Miklós pedig otthon maradt friss gyászával. Járt-kelt, bolyongott a szobákban, ahol minden a Viola életére emlékeztette. Kutatta holmiját, hátha talál valami naplóféjét, vagy feljegyzést, ami elárulna valamit a megfejthetetlen asszonyról, legalább most, halála után. De nem talált semmit. Leült, hogy könnyítsen

fájdalmán. Költeményt írt belőle. „Orpheus keserve“ volt a címe s a cím alá ezt írta: „Orpheus az szép Eurydice után futván, Eurydicét egy vipera megcsipte, az mely mérges sebben megholt Eurydice. Így siratta Orpheus.“ És Orpheus keservesen gyászolta a rimes szakaszokban Eurydice szépen szóló kláris száját, aranyos szép haját, alabástrom mellét.

Megholt Eurydice, az én szép virágom,
Eltávozott tőlem az én vígasságom,
De én mégis élek ezen a világon,
Világtalan világon, veszett világon...

Aztán a sirató strófák után jött a második rész: Orpheus alászáll a poklokra s ott könyörög Plutónak, hogy engedje oda az alvilágba, mert akárhol, de Eurydice mellett akar lenni, aki nélkül meg nem lehet.

A költemény tiszta és fájdalmas gyászát kínos botrány zavarta meg az após jóvoltából. Draskovich Farkas, aki tékozló és dorbézoló életmódjával súlyos anyagi bajokba verte magát, most mohón igyekezett elholt leánya vagyonát visszakapni. A négyezer forint testálás felháborította. Hirdetni kezdte ismerősök között, hogy a bán jogtalanul meg akarja kaparítani a Draskovich-vagyont, holott Werbőczy szerint világos, hogy a gyermektelenül elholt feleség vagyona visszaszáll az asszony családjára, amely még a jegyajándékot is visszaperelheti bizonyos esetekben. Ő nem kevesebb, mint kilencvenezer forint jegyajándékot írt be a két várra, most a bán mégis négyezer forint miatt kicsinyeskedik vele. Útonútfélen szidta özvegyen maradt vejét, fenyegető üzeneteket küldözött neki, becsmérelte és kisebbítette. Miklós túrta a pletykákat egy darabig, de mikor már olyan sértések híre jutott hozzá, amelyeket meg kellett elégelni, levelet írt apósának: a négyezer forintra igényt tart, s míg azt meg nem

kapta, a két vár visszaadásáról beszélni sem lehet. Most különben Stiriába utazik, hogy az ottani stubenbergi birtokokat megvizsgálja.

El is utazott Stiriába. De visszatérőben őt is betegség verte le a lábáról. Meghült és súlyos lázzal ágyba kellett feküdnie. Ott sínylődött idegen helyen, bedagadt és üszkös torokkal, s mikor toroka jobban lett, akkor meg ízületeiben támadt valami fájdalom bántalom. Megfordulnia az ágyban is rettenetes kínt okozott. Stájer javasasszonyok hoztak neki vájákos kenőcsöket, de egyik sem használt semmit. Múltak a napok és múltak a hetek: ízületi fájdalmak nem akartak szünni. Lassanként kénytelen volt Pettauban berendezkedni. Először fehérneműt és ágyneműt hozatott Csáktornyáról, azután íródeákot, azután a báni hivatal egyik-másik aktaesomóját, könyveket, gazdasági irományokat. Elhozatta a „Szigeti veszedelem“ kéziratát is, mert mostanában anyagi helyzete kissé javulván, elhatározta, hogy a művet ki fogja nyomatni. Olvasgatta, lapozgatta, örömét lelte benne. Sőt le is másoltatta némely új változtatásokkal, és Bécsből nyomdászt is hozatott, hogy a kiadás árát megalkudja vele. Végül már egészen megotthonosodott Pettauban, a betegágy körül rendes báni iroda alakult ki, a stájer főnemesség tagjai gyakran látogatták. S ő végezte báni teendőit nagy ügybuzgalommal, országgyűlést hívott össze Zágrábra, megbízta a helyettesítő elnökléssel Petretich püspököt, a tárgyalás alá kerülendő tárgyakat alaposan megtanulmányozta és álláspontjait hosszú levelekben közölte a fontosabb főrendekkel. Horvátországból is jöttek látogatói a beteg bánnak, részletesen beszámoltak az otthoni dolgokról, úgy hogy minden dolgát intézhette a betegágyból, mintha csak otthon feküdnék, Csáktornya várában.

Volt egy lelkes híve, Ráttkay György, a zágrábi kanonok. Ez afféle régimódi, lovon ülő, kardforgató

pap volt, nagy hazafi és szenvedélyes történetbúvár. A kanonok háromszor is meglátogatta az idegenben betegeskedő bánt. Mindig volt valami kérése régi Zrinyi-okmányok dolgában, mert nagy művön dolgozott. „Memoria Regum et Banorum“ címmel a horvát királyok és bánok történetét írta, a mesés hajdan-kortól kezdve a maga idejéig. Mikor harmadízben ment el Pettauba, nagy ujságot hozott a bánnak.

— Nagyságod ipárul főbenjáró híradásom vagyok: Gáspár gróf fegyverrel elfoglalta Trakostyánt és Klenovnikot.

A bán a meglepetéstől felült az ágyban. De mindjárt vissza is hullott, mert a vigvázatlan mozdulattól csúnya fájdalom hasított mindakét térdébe. A kanonok aztán azon frissiben elmondta az egész rémtörténetet, amelynek utolsó fejezete éppen indulása előtt zajlott le. Draskovich Farkas, miután vejével való dolgára hiába próbált a befolyásosabb urakkal, sőt végül már magával a királlyal nyomást gyakoroltatni, fogta magát és nagynehezen felhajszolt uzsorakölesönnel zsoldos hadat toborzott. Ezzel a sereggel aztán nekivágott a világnak rablólovag módján, hogy visszaszerzi fegyverrel, amihez más-ként nem juthat. Mindenekelőtt megtámadta saját nővérét. Mert nemesak Zrinyi Miklóssal volt baja, hanem mindenkivel, akihez valami rokoni kapcsolat kötötte. Nővére, Sára grófnő, a gróf Széchy Dénes felesége, nagyobb összegű készpénz-örökséget követelt volt tőle, s ő ennek fejében, mivel fizetni nem tudott, átadta neki a boráról híres luttenbergi birtokot. Most az jutott eszébe, hogy azt nem volna rossz visszaszerezni. Rajtaütött zsoldosaival a luttenbergi váron és rágyújtotta nővérére. Széchy Dénesné éjszakának idején, kétségbeesve menekült az égő várból, amelyre testvérbátyja vetette az üszköt. Gáspár gróf rettenetes tivornyát csapott a lángoló vár tövében gyülevész katonáival. A luttenbergi jobbágyok

feleségeit és leányait hurcolták oda a táborba, ahol egymásután verték csapra az elfoglalt birtok boroshordóit. Alig aludták ki mámorukat a martalócok, elindultak Klenovnik felé. Annak jól védhető vára volt, s a bán őrseit is tartott benne. Gáspár gróf nem boldogult vele. Dühében kifosztotta a környék jobbágyait, barmaikat elhajtotta, gabonájukat szekerre rakatta, asszonyaikat, leányaikat prédául dobta zsoldosainak. Úgy ment aztán Trakostyánnak. Ott már könnyebb dolga volt, Trakostyán őrseit más-hova rendelte volt a bán. Gáspár gróf elfoglalta a várat, ágyúkat húzatott a bástyafokokra és a kapukat felhúzatta. Most aztán jöhet akárki. A gyűlölt vő nem jöhet, az betegen fekszik Pettauban.

Miklós végighallgatta a hihetetlen rablótörténetet és azonnal intézkedett. Ott nyomban levelet diktált Csáktornyára: Simoni János hadnagy menjen ágyúkkal és ötven magyar legénnyel Trakostyán ellen és vegyen maga mellé huszat abból a száz német vértésből, akiket a haditanács nagy könyörgés után végre engedélyezett a Muraköz védelmére. Menjen és Trakostyán várát vívja meg. Ha te úgy, én is úgy.

— Miért ne menjen az báni katonaság, — kérdezte a jelenlévő Rátkay kanonok, — úgy én méltóbbnak találnám. Az bán személyét gyalázta meg garázdaságával Farkas gróf, nem másét.

Miklós a fejét rázta.

— Az báni katonaság az országé. Ipammal való dolgom pedig privátum. Győzöm én ezt enmagam emberjeimmel. Egyebekben mi ujság vagyon odahaza?

A kanonok egyebekben nem tudott sok ujságot mondani. Azt mesélte, hogy valami horvát történelmi adatok dolgában Bécsbe kell mennie s igen örül ennek az útnak, mert viszontlátja kedves nő-

vérét, aki ott van férjnél: báró Löbl uram felesége. Ezeknek hajadon lánya, Mária Zsófia, az ő kedvence.

— Ne mulassza őket látni kegyelmed, bánom uram, ha Bécsset járja. Olyan gyönyörűséges virág-szálat nem láttunk hetedhét országban, mint az én kedves húgocskám.

Miklós rápillantott a kanonokra. Jó emberismerő volt, azonnal észrevette a zsákból kibúvó szeget. Nini, szegény Euzsébiát nem rég temették el, és ez a derék kanonok már igyekeznek őt házasítani.

— Jól vagyon, kedves papom, okvetlen megkeresem háztájokat.

A kanonok elment Bécsnek, Miklós pedig a betegágyhoz kötve, hánykolódó lélekkel várta a hazulról érkező híreket. De akkora volt benne a gyógyulás vágya, hogy ez, mint valami csoda, meg is gyógyította. Napok alatt megfordult a betegség és rohamosan kezdett javulni. A bán nem bírt magával, meg sem várta teljes gyógyulását, felszedelőzködött és sietett haza Csáktornyára. És otthon annyi nagy ujság várta, hogy szinte rendet sem győzött tartani a főbenjáró hírek között.

Simoni hadnagy már otthon volt. Persze, hogy kiverte Trakostyánból Gáspár grófot. Néhány ágyugolyót küldött feléje, a vár egy folyosóját el is hamvasztotta. Aztán meg a garázda őrség nem gondoskodott élelmi készletről, sója, kenyere, állata gyorsan elfogyott. A dús prédával kényeztetett martalócok fellázadtak a rablólovag ellen. Gáspár gróf kénytelen volt formaszzerű várfeladási tárgyalásokat kezdeni az ostromlókkal. Nem kért már semmit, csak bántatlan elvonulást. Simoni a maga szakállára engedte és embereket ültetett a várba. A megszegyénített Farkas gróf, akinek zsoldosai egyszerre szétrebbentek, most már más hangon beszélt. Békekövette, az a bizonyos fiatal prókátor, már itt ült Csáktornyán és várta a bán hazatértét.

— Jőjjön be az ipse, — szólt a bán.

Az ipse bejött a kancelláriára. Mély hajlongással, roppant tisztelettel. Gáspár gróf nevében bocsánatot kért a meggondolatlan támadásokért és hozott volna egy szerződési tervet, amely a békességet örökre megoldaná, ha a tekintetes bán önagyságának gráciáját a tervezet megnyerhetné.

— Hol az írás? — kérdezte a bán.

A prókátor átnyújtotta a kész szerződés két példányát. Mindakettőn ott volt már a gróf Draskovich Farkas aláírása. A szerződés szerint gróf Zrinyi Miklós a Draskovich Farkas birtokába engedi vissza Trakostyánt és Klenovnikot, viszont Draskovich kötelezi magát, hogy egy éven belül ilyen és ilyen részhatáridőkkel készpénzben és terményekben négyezer rénes forintot kifizet a bánnak.

— Errül szó sem lehet, — mondta a bán és visszaadta a papirokat, — volt ipam uram várjon egy kicsinyég, amíg jókedvemben lézsek. Elmehet kegyelmed.

— Alázatosan esedezem, nagyságos uram, Gáspár gróf keményen rámparancsolt, hogy addig el ne menjek innénd, míg nagyságodbul az traktátust ki nem csikartam volna.

— Tüllem itt ülhet kegyelmed, míg nagyapa léssen. Szállása, táplája itt megvagyon. De most dologom egyéb.

A prókátor leforrázva kiment. Miklós belemerült a többi ujságokba. Volt elég. A török mozgolódik Boszniában, a kosztajnicai várból ki-kiütnek. A titokemberek, vagyis kémek, jelentik, hogy Hasszán aga Kiskomárom erődítésére feni a fogát és a fegyverszűnet megszegésével készül elfoglalni. Aminek már Pettauban is jelentkeztek első, bizonytalan hírei.

— Bravo, bravissimo, — kiáltott vad örömmel a hírekre a bán, — meg sem is moccanunk erre. Itt vagyon az következés, kit megmondtam. Lássák az

bécsi urak, kinek vagyon igazza. Az udvari pukkedlinek ők nagy tudói, az töröknek én vagyok. Hosszú jelentést készít kegyelmed az hadi tanácsnak; ha tollát jól megnyomja, káros nem leszen. Majd elolvasom. Mi ujság továbbad?

Volt még száz, meg száz. És mivel a dolgok nem járnak egyedül, a hátrálékos anyag feldolgozása közben egyszerre két vendég érkezett. Olyanok, akiket méltóan kellett fogadni. Az egyik gróf Rákóczy László volt, a másik gróf Leslie Walther.

Rákóczy László a fejedelem öccsének, Rákóczy Pál országbírónak, volt a fia. Ifjú ember, aki most tért meg olaszországi tanulmányútjáról. Az előkelő családok szokása szerint bemutatkozott a hírneves fiatal bálnál, annak vitézi híre miatt, akitől ifjú ember tanulhat egyetmást. Leslie gróf pedig két dologban jött. Először is Draskovich Farkas gróf felkérésére puhítani jött a bánt, hogy kösse meg a békességet apósával. E tekintetben könnyű dolga volt. Csak azt kellett elmondania, hogy Farkas gróf mindenfelé terjeszti, menyire megbánta, amit a bán ellen tett. Miklós azonnal behivatta a prókátort, szó nélkül aláakanyarította a nevét mind a két okmánynak és kijelentvén, hogy a szerződést bármikor kész a zágrábi káptalannál ünnepélyesen megerősíteni, a prókátort kegyelemben elbocsátotta. De még könnyebb volt Leslie gróf dolga másik küldetésében. Arra szólította fel a bánt, hogy amennyiben a haditanács erre engedelmet ad, segítsen a török ellen hadat szervezni. Ő mint petrinyai főkapitány nem szenvedheti tovább a törökök újabb vakmerőségeit. Hiszen kezdődik minden elülről. Papíron megvan a fegyverszünet, a valóságban egyoldalú háború folyik, mert a török minduntalan áttör a hódoltsági határon és kedvére rabol, ellene azonban nem lehet mozdulni.

— Hiszen ezt ordítom folyton, — tört ki a bán, —

mióta eszemet tudom. De mit értik azok odafent az mi nyavalyáinkat. Egyetlen magyar sincsen köztök. Én az haditanácsnál nem tészek most mán lépést, egyetlenben egyet is. Ha nagyságtok kijárják az kegyes engedelmet az gémlábú, cinege-derekú, serrel pácolt gyomrocskájú német uraknál, én azon minutumban kötöm magamra az kardot. De hogy kijárják, kötve hiszem. Bécs nekünk sorsunkká teszi, hogy moccanás nélkül hagyjuk gégénket fojtogatni az töröktül. Ha belégebedünk, nem fáj az Auersperg uramnak, meg Portia uramnak. Németek!

Ezt úgy mondta, mintha cigányoknak bélyegezte volna őket. És Leslie gróf buzgón bólogatott neki. Mert hiába hordott angol nevet ez a Leslie, igen büszkén magyar vérűnek tartotta magát. Családjának hagyományai szerint attól a Bertalan magyar lovagtól származott a Leslie-familia, aki Eadmund Ironside angol királynak Szent Istvánhoz menekült fiát András királyunk idejében visszakisérte Skóciába, s ott Margit, a szép angol királyi sarj miatt megtelepedett.

Abban maradtak tehát, hogy amennyiben a haditanácstól sikerül engedelmet kapni, Miklós azonnal megszervezi a büntető kirándulást. Az ifjú Rákóczi László azonnal lángra gyuladt a lehetőségtől, hogy a híres Zrinyi Miklós mellett lóra kaphat a török ellen.

Hogyan csinálta Leslie gróf, hogyan nem, de napokon belül megjött az engedelem. Igaz, hogy óvatos szövegű, kertelő, amolyan „üsd agyon, de ne nagyon“. Mégis engedelem. Szabad a vásár. Azonnal kiment a báni felhívás: fegyverre. Petrinya mellett gyülekeztek a csapatok. Voltak szinte háromezren. A bánhoz csatlakozott embereivel rokona, Frangepán György. Eljött a harcias kedvű kanonok, Ráttkay György is. Ott volt Patachich Péter, egyike a horvát urak közül a legmerészebb verekedőknek. És ott volt első

hadjáratának izgatott lámpalázával az ifjú Rákóczi László. A bán megszemlélte a sereget és rögtön indult Kostajnica ellen, melynek parancsnoka, a zsrnok Omer aga, már hetek óta dulta, marcangolta a környéket, a fegyverszünet fittyethányó megszegésével. Három napi óvatos és rejtett meneteléssel értek Kostajnica alá és zuhogó esőben állottak meg. Ráttkay kanonok ijedten kérlelte a bánt, hogy gondolja meg: szabad-e támadni elázott fegyverekkel, lehangozt katonasággal. A hosszú latin rábeszélésre Miklós csak vállat vont.

— Sors bona, — mondotta, — nihil aliud.

A csata nyolc óra hosszat tartott. Volt mit látni és tanulnia a fiatal Rákóczynak. Nemcsak véres öldöklést szemlélhetett, nemcsak annak vált tanujává, hogy Zrinyi — kedvenc harci tervét alkalmazva — a törököket beszorította az Unna vizébe s mintegy nyolcvan török fulladt bele szemök előtt az árba, hanem azt is látta, hogy a várvédő török nép asszonyai és gyerekei a szomszéd dombra kapaszkodva nézték a biztosra vett győzelmet, mikor aztán Zrinyi megverte a török sereget s az hanyatthomlok menekült vissza a várba, Omer aga felhuzatta a menekvők előtt a hidat, hogy ezek kénytelenek legyenek visszafordulni és harcolni. A magyarok könnyű szerrel lemészárolták őket, s ezt a közeli dombról ordító jajveszékeléssel és sikongatással nézték az asszonyok és a gyerekek, hiszen férjüket, apjukat öldösték ott szemök láttára s ők tehetetlenül szemléltek övéik szörnyű halálát.

Mikor megtértek Csáktornyára a győztesek, Rákóczi László engedelmet kért, hogy még egy pár napig a bán közelében maradhasson. Zrinyi boldogan marasztotta. A fejedelmi család sarját különben is illett szívesen látnia, de a kedves ifjút nagyon meg is szerette. Most oktatta mutogatta neki a hadi szokásokat, a Kosztajnica alól hozott zsákmány kó-

tyavetyéjét, a legénység áldomását, fegyverek és hadiszerek számbavételét, haditanácsnak szóló jelentés fogalmazását. És ha kettesben jártak-keltek, vagy vacsora utáni időben kimentek a várkertbe hűsölni a forró augusztusi nap után, órákig beszélgettek olyan gondolatokról, amelyek mindkettejüket foglalkoztatták.

— Mondjad, öcsém uram, milyen embernek esmered nagybátyádot, az boldogult fejedelmet?

— Nagyon kedveltem. Apámot alig esmerhettem, pendelyes gyerek koromban elvötte az Isten. Igy osztán két nagybátyámhoz ragaszkodtam. György bátyám s másik bátyám, Zsigmond nagy kedvességgel voltak egymáshoz, két egynővért is vőnek feleségül, miként tudod, Lórántffy Susannát és Lórántffy Máriát. Én hol egyiknél, hol másiknál igen jó időtöltést töltöttem. De gyermekésszel, hogy ki minő bévülről, azt nem ítélnem. Csak annyit tudok, hogy leglelkéig magyarnak érezte magát s nagyobb gondolatja az szabadságnál nem volt.

— Furesa dolog, hogy én ellene harcoltam. Lám, mily csodálatosak az életnek forgási. Ha Ónodnál szemközt kapom, vagy ő marad ott az mezőben, vagy én. Most penig imhol, mely nagy igaz barátságban véled vagyok itten s felőle kérdezlek.

— Mondjad, bátyám uram, — kérdezte Rákóczi László, — ha mostan kellene kardot fognod reá, fognál?

Zrinyi Miklós hosszan elgondolkozott.

— Nehezet kérdeztél, fiú. Mikor kerülne ennek sora? Ha élne s háborút indítana Ferdinánd ellen. S Ferdinánd éngemet szólítana... Hát bizony mennék, attul félek. De...

— De?

— De elmondok néked egy bizonyos dolgot, kit soha senkinek. Még szegény boldogult asszonyomnak sem. Az ónodi csatában levágtam két magyart.

Egyik zászlótartó volt, csinos magyar legény, olyas tiszaháti fajtának néztem. Mikor kardomat emeltem, hogy rája sújtsak, orcáját láttam. Szólt is hozzám magyarul. Azt az orcát, azt a hangot csodálatosként nem felejtetem. Számtalan embernek életét kioltottam, ládd. Elejénte számoltam, mint nagy vadászok az vadkanokat. De osztán annyi lett, hogy abbahagytam. Alig emlékszek egyére is. Osztán vénasszony-természetű sem vagyok, hanem férfi, mesterségemben katona. Az halál engem meg nem indít, sem kit adok, sem kit kaphatok. Ha én nem ölök, engem ölnek, ez már így vagyon. Suton ülök nyafogjanak az halálon, kik mezőben még dögölt ebet sem láttak. Hanem az ónodi zászlótartó ki nem mégyen fejembül. Mintha tegnap lött volna, úgy szemlélem magam előtt riadt szemet, ahogy néz rám, s hallom filemben keserves magyar hangját. Mán az következő minutumban fejit széjjelesaptam, zászlaját elvöttem. De csak néz rám és szól hozzám most is.

— Sajnálod, bátyám?

— Nem. Nem sajnálom. Katonának sorsa, hogy kard rontsa fejit. Ha én oda nem csapok, odacsap más. És szintazonképpen ő lelőhetett volna engem, ha ügyesebb. Nem sajnálom. Más ez, öcsém. Gondolkozok róla, töprengek. Hogy magyar volt s kezemtül lött halála. Ha meg lelő, akkor nékem, magyarnak, lött volna halálom kezitül. Ezen töprengek, hogy ez mint lehet. Mi viszen minket egymásnak elejbe? Mely végzetnek rendelése ez, kinek vagyon haszna rajta?

— Kinek-e? Németnek is, töröknek is. Az német könnyebben ül az ti nyakatokon, török uram könnyebben az miénken. De mink csak nyessük egymást, buta magyarok, mint az tököt. S néked volna tiszted, hogy tégy errül.

— Én? Mi módon vajjon? Mit csinálhatok eszte-

len, szépséges szép magyarommal, ki fejivel az falnak szalad?

— Megmondom. Nem is magam eszítül. Onokabátyám mondotta, az fiatal fejedelem. Hogy, azt mondja, egyetlen igaz magyar van odaát, Zrinyi Miklós. Majd ha az nádor lesz, másként lesz. Mert hív embere magyar királyának, de csontja velejéig magyar. Hogy az királynak megmagyarazza, kit magyarázni szükséges, esze is megvayon hozzá. Ezt mondta Rákóczi György. Holott lám atyja ellen harcoltál. Te sohasem gondoltál arra, bátyám, hogy nádor légy?

Miklós egyszerűen felelte:

— De mindig csak arra gondolok most is.

— Miért?

— Nem magam híriért. Isten, ki mostan szívemnek rejtekébe néz, látja, hogy az tiszta igazat mondom. Királyomért s fajtámért, mert mindkettejét az sorstul egybekötve hiszem.

— Értem. Katolikus vagy katolikus királyod mellett, mint ama szigetvári. De felölünk mit gondolsz bátyám, felölünk Rákócziakról és Erdélyországról?

— Erre is mondok valamit, kit más még nem nem hallott tülem. Sutytyó legényke koromba az híres Pázmány pappal kocsikáztam egyszer Bécsben, kit valósággal második atyámnak tartottam nagy szeretetiért, bölcs oktatásáért. Azt mondta nekem Pázmány pap, hogy az magyarságnak tekintetes nagy bátyája az erős, független Erdélyország. Elámultam akkor ezen, nem értettem gyermek eszemmel. De emlékemben ragadott az mondás. Mastan értem igazán. Nagy, bölcs szó volt ez, kit Pázmány mondott katolikus létire. Hát most halljad: ha unokatestvéred háborúba keverednék az magyar királlyal, rettenetes háborgás kélne az én lelkemben. Mennék, de az én Istenem éngem attul örözzön meg. S ha egymással

békén maradnak, míg az nádori polcra jutok, majd meglátjátok, mily barátotok vagyon bennem. Úgy értettem: lengyel király akar lenni a fejedelem. Szívemből óhajtom neki.

Sokáig hallgattak ezután, kiki maga gondolataiba mélyedve. Felettük sötétkék végtelenséggel terült el a nyárárszakai csillagos égbolt. Miklós a hosszú csend után felnézett a mennyboltra és így szólt:

— Ott az csillagok ni. Hányféle magyarra néznek azok ez órán. Reám és az dunántúliakra, kik Habsburgot urallunk. Az budai magyarokra, kiknek szultán az urok. És erdélyiekre, kiken az fejedelem parancsol. Mind egyféle magyar, s mind másféle.

Ez este nem beszélgettek többet, s Rákóczi László csáktornyai mulatása alatt nem is ütközött több alkalom a bensők ilyen kitárására. De mikor elbúcsúztak, a bán úgy ölelte meg távozó vendégét, mintha egész Erdélyországot ölelte volna magához.

Készülődött ő is lázasan, mert éppen aznap öröndetes hírt kapott. Hasszán aga megint nem fért a bőrébe és fütyölvén a fegyverszünet adott szavára, egy szép napon vívni kezdte a kiskomáromi várat. Batthyány Ádám lóhalálban hívta Zrinyi Miklóst és Keglevich Pétert a vár felmentésére. Erőltetett sietéssel vitte embereit Kiskomárom alá. A csetepatének már csak végét csiphette el, mert közben Pethő László, a várvédő kapitány, nemcsak hogy derekasan ellenállott, hanem ki is tört, az ostromlókat meg is verte, sőt egy magyar ágyúgolyó könyökben leszakította a Hasszán aga jobbkarját. De erre a szerződészegésre már a bécsiek is megébredtek. Maga Puchheim sietett megtorlásul a török uralom alá tartozó Segesd megszállására. A bánon kiujult régi betegsége, kízó fájdalmai voltak és erős láz gyötörte. Kiskomárom alól megtérve ágynak esett Csáktortonyán. De azért rögtön írt a haditanácsnak, hogy

minden pillanatban indul, csak mondják meg, hol kell csatlakoznia.

Nem kellett csatlakoznia. Segesd török védelme már ingadozott, s úgy látszott, hogy a birodalmi sereg végre valahára kikezdte a törökök hódoltsági erejét. De a legszebb remények boldog izgalmában királyi kézirat jött Bécsből: az ostromot azonnal abba kell hagyni. Öfelsége békehajlandóságot észlel a töröknél, azt nem szabad elrontani. A békeajánlat már Bécsben van.

Miklós majd hogy sírva nem fakadt a betegágyban, mikor ezt hírül hozták neki. De akkor keseredett csak el igazán, mikor emberei még aznap remek fogást csináltak a kanizsai országúton, elcsípték a nagyvezér csauszát, aki levelet akart becsempészni Kanizsára Hasszán agának. Annak egyébként hiába csempészte volna be, mert leszakított jobbkarja sebébe akkor már meghalt. A csausz levelét nyargalton vitték a beteg bánnak. Aki a török írású levélből nagy izgalommal olvasta a következőket: „A nagyvezír kanizsaiaknak üdvöt! Elbizakodástokon, melyet az elmúlt időben mutattatok, csodálkozunk. Ha még folytatjátok, fejetekkel lakoltok. Nem tudjátok-e, hogy a lengyelek tatárjainkat nagy veszteséggel leverték? Hogy bennünket új bajok fenyegetnek? Hogy Ázsiát a spahik és janicsárok vitája veszélyezteti? Hogy semmi hatalommal sem fékezhetni őket? Más helyekről sincsenek jó híreink. Nincs most ideje az elbizakodásnak!”

Mindent megmondott a levél. Nem hiába töltött álmatlan éjszakákat már hosszú ideje a bán amiatt a Suegliarino című olasz könyv miatt. Ime, most maga a török nagyvezér adja írásba, hogy ez az alkalmas óra rácsapni a törökre és elverni Magyarországot megszállott területéről. Miklós betegsége fájdalmait is elfelejtette izgalmában, annyira érezte ennek a levélnek diplomáciai fontosságát, kivált azzal

a ténnyel számítva, hogy a szultán sietős békeajánlata már ott van Bécsben. Felpattant a betegágyból és egyszerre négy kancelláristát ültetett a kalamáris mellé a légyfogdosás tétlenségéből. Írt a haditanácsnak, közölve a levél másolatát. Írt külön a király személyének, a levél másolatával. Írt öccsének. Írt Batthyány Ádámnak. Írt Montecuccolinak, Puchheimnak, Portiának, Auerspergnek, Esterházy Lászlónak, Széchenyi György veszprémi püspöknek, az egész világnak szeretett volna írni, egész Európát szeretete volna vészes trombitaszóval boldogan felhármáztatni.

— Patachich fiam, — mondta a sebhelyekkel telerajzolt gyalogsági kapitánynak, — ha most sem megyünk az törökre, akkor soha.

— S ha mégsem megyünk? — kérdezte kétkedő borongással a vén sas.

— Megyünk. Gyávának ne gyalázza királyát kegyelmed.

A levelek elmentek, egész csapat indult el velük lóháton különböző irányokba. Miklós valósággal szétfeszítette Csáktornya falait. Úgy viselkedett, mint etetési időkor a fogoly oroszán. Csakugyan megjött szeptember huszadiki kelettel a bécsi válasz. Nem ugyan a királytól, hanem a haditanácstól. Kéri az elfogott levél eredetijét, hogy intézkedhesenek. Miklós azonnal elküldte az eredeti levelet.

S megint jött a posta Bécsből. De nem török háborút híradó haditanácsi rendelet, hanem egy szekér könyv. A „Szigeti veszedelem“ kinyomott példányai.

Miklós gyerekkora óta nem sírt. Ha Péter ciklopsi erejű testtel bírt, neki lelke volt ilyen erős. De most a török háború várásának toporzékoló izgalmasában még az ő kötélidegei is a végsőkig feszültek. S ebben az idegállapotban a kinyomott mű látása sok volt idegeinek. Mikor a rakományt kibontotta, s az

első példányt kezébe vette, szemét elfutotta a nedvesség.

A könyvvel visszavonult és bezárkózott. Cím-lapja ékes rajzolatban, ahogy ő maga rágta a nyomdász szájába, tengert ábrázolt fésülködő és magokat kellető habléányokkal, akik egy kagylóalakú szépséges hajó mellett eikáztak a habokon. A hajón ott ült egy vértés, sisakos vitéz, balkezában a báni bot-tal, jobbkezával a vitorlát igazítva. S a büszkén dagadó vitorla fehér mezején ott állott a mű végleges címe: „Adriai Tengernek Syrenája Gróf Zrini Miklós.“ A vitorla körül széltől lengetett szalagon pedig a bán megszokott jelmondata volt olvasható: „Sors bona, nihil aliud.“

Hát még a belseje. Az ajánlás mindenek előtt: „Dedicálom ezt az munkámat Magyar Nemességnek. Adja Isten, hogy véretem utolsó csöppig hasznosan neki dedicálhassam.“ Ó, hiszen éppen ezért várja olyan izgatottan a bizonyosra vehető bécsi hírt.

Aztán odaforogott a tizennegyedik ének elejéhez. Ahol szeretteit sorolja fel. Pettauban újabb igazításokat tett ezen a részen. Wesselényi Ferenc került belé az új felsorolásba, benne maradt Batthyány Ádám. De kihagyta többek között Nádasdy Ferencet, a Julia férjét. Azzal egy idő óta rossz viszonyban volt. Az erőszakos és kapzsi vagyongyűjtés lett ennek a rendkívül értelmes és művelt embernek szenvedhetetlen hibája. Szólót bérelt a Zrinyiektől és dúsgazdag ember létére egy lyukas dénárt nem lehetett belőle kivásalni a bérösszegeből. Végre is perelni kellett. Erre ő jelentette fel Miklóst a haditanácsnál, hogy valamely vállalkozásában hadicélokra Nádasdy-jobbágyokat használt fel. Már pedig a haditanács úgy is rossz szemmel nézte a törökgyűlölő bán fékezhetetlen harci kedvét; egyéb sem kellett, mint bujtogatni Montecuccoliékat, hogy Zrinyi uram, mikor az udvar ellenére

piszkálja a törököt, még basáskodik is. De hiszen most minden másképpen lesz: a török háború kétségtelen. Csak jönne már az a bécsi hír.

Nekifogott az éposznak, saját imádott művének, és elolvasta elejétől végig. Visszaforgatott és elolvasta még egyszer az első betűtől az utolsóig. Éjszakára ágya mellé tette. Reggel, ahogy szemét kinyitotta, már nyúlt érte és olvasni kezdte. El volt tőle ragadtatva. Teljesen jogosnak találta a címlapot, amely őt az Adria bűvös hangú szirénájának nevezte. És különösen tetszett most neki az egész mű. Berekesztésének utolsó strófája: „De híreket nemcsak keresem pennámmal, hanem rettenetes bajvívó szablyámmal.“ Hát most meglátja majd ország-világ, mi lesz. A nagyszerű költő, akinek vallotta magát, majd most fogja megmutatni, milyen nagyszerű katona, akinek még inkább vallotta magát. Csak jönne már a bécsi hír.

Egy napon déltájban egy fiatal suhancot jelentettek, aki mindenáron beszélni akart vele. Jól van, jöjjön be.

Olyan tizennégyéves forma fiú lépett be hozzá, a nagy tisztességtől megilletődve, hogy színről-színre beszélhet magával a király helytartójával, aki hajszál híjján maga a király.

— Mit akarsz, fiú?

Szeretettel nézte, mert kisfiúk iránt mindig megvesztegetett szeretetet érzett. A fiúban az apa nevének folytatóját, a leendő vitézt, a jövődő magyar nemzedéket látta mindig. Most is tőle telhető kegyes nyájassággal nézett a gyerekre, de az csak forgatta keze közt süvege szélét és nem bírt az elfogultságtól megszólalni.

— Szólj hát, én ugyan meg nem eszlek. Mit akarsz? Ki fia vagy?

— Ukky Ferenc fia vagyok, nagyságos uram.

— Ukky Ferenc. Hogyne esmerném. Igen derék

vitézem volt az nékem mindig. Kosztajnicánál súlyos sebbel foglyul esett, elhurcolták. Nos?

— Nagyságos uram, hírt kaptunk felőle. Az török fogságban meggyógyult. Száz zacskó pénzt követel tőle az török. Anyám az múlt héten megholt. Kegyes irgalmához folyamodom te kegyelmednek, nagyságos uram, tessék beírni az zsoldba. Öszve kívánám rakni apámért az váltságot.

Miklós elnevette magát.

— Te tökmag, te. Hogyisne. Hol is vagyon lakástok?

— Légrádon, nagyságos uram.

— Hát csak eridj haza, majd gondolkozom. mit tehessek apádért.

A gyerek kezét csókolt és elment. Ugyanebben a pillanatban lélekszakadva rohant be egy kancellárta. Azt a levelet, amelyet a kezében tartott, már a formájáról meg lehetett ismerni, hogy bécsi levél. Izgatottan tépte fel a háborúra szóló megváltó hívást.

A levél felszólította a bánt, hogy a maga személyes védelmében ha fegyvert fog is, de a kosztajnicai török háborgatásától tartózkodjék. Egyebekben dicséretekkel halmozzák el a remek fogásért, s hogy legutolsó alkalommal is oly derekasan viselte magát az ellenség előtt. Az elfogott csauszt küldje fel Bécsbe, kaphatja érte egy jó magyar vitéz kiváltását.

Miklós nem tombolt, nem káromkodott, az asztalt nem törte össze, dühében sírva nem fakadt. Levelet tartó keze zsibbadtan hanyatlott alá. Aztán fáradtan elmosolyodott.

— Ugorjatok az most itt járt gyerek után, hozátok vissza, szólni akarok véle.

A kancellárta kirohant. Pár pillanat múlva már hozta vissza a gyereket.

— Jó hírt kapsz, fiú. Apádat még ma kiváltom.

Sarkon fordult, odament az ablakhoz. Kinézett. Ezek nem mertek mozdulni, mert a bán a távozásra még nem adott engedelmet. A törökkel megvan a béke. Mozdulatlanul vártak. Végre a bán visszafordult az ablaktól.

— Tudod-é, fiú, mit fizetek váltságon apádért? Egy országot.

Valami leírhatatlan, pokoli mosoly torzította el a bán arcát. Az íródiák s a fiú csak álltak ott megrettenve. Nem értettek az egészből semmit.

XIX.

— Mondjad, Péter öcsém, te mely nyelven gondolkozol?

— Horvátul. Te nem?

— Nem. Én magyarul.

Ez a beszélgetés jutott most eszébe Bécsben, mikor hazatért a Löbl-palotából a maga házába. Ráttkay kanonoknak, jó hívének, akart kedvére tenni, mikor a báró Löbl-familiát meglátogatta. Előkelő úriházat talált, bár nagy gazdagsággal nem hivalkodót. Löbl János Kristóf báró katona volt és udvari ember: őfelségének haditanácsa, és tábornoki rangban a testőrség alezredese. Nyájas, piros arcán felfelé fésült katonabajusz ékeskedett, állán kurta kis spanyol szakáll. Azt a benyomást tette a szemlélőre, hogy roppant gondosan tisztálkodik. Amolyan németes, szappanszagú, kisikált tisztaság volt ez, mint ahogy az egész ház a német levegőt ontotta magából, hiába volt a báróné a horvátországi magyar nemes-ségből való Ráttkay-leány.

A kis Mária Zsófia bárónő, akit kanonok nagybátyja annyira magasztalt volt a bánnak, csakugyan nagyon helyes kis teremtésnek bizonyult. Aprócska kis hajadon volt, alig túl a gyermekkoron, de nem

filigrán alkotású, hanem egészséges galambocska. Csak úgy tündöklött róla az egészség és az életerő. Miklós abban a pillanatban, mikor először meglátta, azt a gondolatot érezte fején átsuhanni, hogy ezt a kislányt a jó Isten is anyának teremtette.

Sophie, — így hívták a kis bárónőt családi körben, — valamit gagyogott magyarul is, de inkább németül beszélt. Német volt a bécsi család társalgási nyelve. János Kristóf báró nem tudott magyarul egy kukkot sem. Ez az előkelő látogatót nem zavarta, németül tökéletesen tudott, a gráci gyermekévek ezt a nyelvet eltörölhetetlenül belevésték agyába, különben is rendkívüli érzékeléssel fogta fel az idegen szót. Németül, horvátul, latinul és olaszul úgy tudott, mint magyarul. Azonkívül törökül, spanyolul és franciául is folyékonyan elbeszélgetett. Olvasta a görög szöveget és megértette a szerb beszédet. Ha jól összeszámította, könnyedén elboldogult nyolc-tíz nyelvvel. A kis Sophieval ugyanolyan kitűnően eltársalgott, mintha valamely magyar kisasszonnyal beszélgetett volna magyarul. Mégis azon gondolkozott most hazamenet, hogy mekkora különbség az, ha két ember beszédben kifogástalanul megérti egymást, de más-más nyelven gondolkozik. Péter öccséhez való viszonyában tapasztalta ezt. Ha gazdasági ügyeikről, például a marha-árakról beszélgettek, s valamit fejben ki kellett számolni, Péter a magyar beszélgetés közepette a levegőbe nézett és félhangon horvát számokat mormogott. Ilyenkor Miklósnak az az önkéntelen érzése támadt, hogy nem ismeri saját öccsét.

Ahogy a januárvégi késő estén, hangulatosan szitáló hópelyhek között bandukolt az István-tempom néptelen környékén szállása felé, ezen tündött: megértheti-e egymást fenntartás nélkül két különböző nyelven gondolkozó ember. Mert itt tartott

már. A válaszut tünődésénél. Hogy feleségül vegye-e az osztrák tábornok leányát, vagy sem.

Mindjárt első látogatása alkalmával nyilvánvaló volt, hogy annakidején helyesen sejtette meg a derék, hű Ráttkay kanonokban a házassító szándékot. Ez a szándék a család viselkedésén is azonnal meglátszott. Vannak ki nem mondott, alig rajtakapható hangsúlyok, megjegyzések, pillantások egy társulandó férfi látogatásakor, amelyekben félreérthetetlenül megérződik az ősi alku: vegyem-e, habozik a férfi, veszed-e, kérdezi kérdéslenül apa és anya, kellek-e, kínálkozik illedelmes, viruló szeméremmel a hajadon. Kifelé mindennek alig van látszatja, a társalgás látszólag mindennapi tárgyakról folyik, a látogató nyájas, a szülők udvariasak, a leányzó tartzkodó és jól nevelt. De a levegőben ott úszik a kimondhatatlan kérdés: veszi, vagy nem veszi?

Sophie igen kedves leány volt, vidám, friss és érzelmességre hajló. Énekes madarat tartott kalitkában és arról hosszú, részletes történeteket tudott mesélni, s bár ezek a történetek érdektelenek voltak, ő maga tűnt fel csicsergő madárkának, akinek kellemes hangját, hosszú csacsogását akár órákig el lehetett hallgatni. Kezdetleges, egyszerű szívjósága azonnal kiült szeme könnycseppjeibe, ha valami megható dologra került a szó, viszont csattogva tudott pörölni a krajnai szobalánnyal minden apróságért és háztartási dolgokban nem ismerte a tréfát. Ha leült a virginhez és kurta ujjacskáit végigfuttatta a csontbillentyükön, úgy el tudott rögtön ábrándulni, hogy a szeme fehérje is égnek fordult. A holdvilág annyira hatott rá, hogy majd elolvadt tőle. Az utcasarki vak koldus a könnyekig meghatotta. De a kalmárnál, ha csipkét vett, elszánt kegyetlenséggel és szívóssággal tudott alkudni egy álló óra hosszát. S mikor egyszer hamis forinttal csapták be, két napig

halálosan el volt keseredve és nem tudott másról beszélni.

Miklós a legelső találkozások után elvetette magától a gondolatot, hogy a leányhoz komoly szándékkal közeledjék. Semmi benső hang sem szólalt meg benne. A leány nem érdekelte annyira. De azért járt tovább a házhoz, mert a leány nagyon édesen csicsergett, ő meg fiatal férfi, még nem egészen harmincegy éves. És a szülők is vonzották. Az apa, János Kristóf báró, töviről-hegyire ismerte azt az udvari életet, a személyes érdekek, szerelmek, fortélyok érvényesülési harcok, titkos ellenségeskedések ezer vonalú hálóját, amelytől a Csáktornyan éldegélő bán, zászlós úr létére olyan távol állott. A haditanács benső összetételéről és vitáiról, Montecuccoli hiú és dicsőségrevágyó természetéről, de ezzel szemben éles eszéről, Auersperg, Portia és a többi udvaroncok jelleméről, szokásairól, törekvéseiről száz meg száz olyan apróságot tudott mesélni az előkelő és híres vendégtől megtisztelt báró, amelyeket a vendég rendkívüli érdeklődéssel nyelt magába. S ott volt a báróné, akit a bán azonnal megszeretett. Jóízű, kedélyes asszony volt, elpusztíthatatlan humorú. Boldogan élvezte a vendéggel a magyar szót, amelyből bécsi életében kevés jutott neki. Pedig zamatosan, ízesen beszélt magyarul, úgy, hogy Miklós a háziasszony erőteljes, tréfás kiszólásait valósággal ette, mint a jóízű ételt. Sophie egyszer kijelentette, mint ahogy a férjhezmenni vágyó fruskák ezt rendszeren ki szokták jelenteni, hogy ő nem megy férjhez soha. Löblné rögtön Miklóshoz fordult magyarul:

— Gyerekkoromban Nagy-táborban azt mondták erre: „eredjinnen — gyerecsak, nemkellnékem — vónacsak“.

Ezen aztán jót mulattak. És Miklós tovább járt a házhoz. Ott makulátlan rendet talált mindig, a háztáj tündökölt az ápolt tisztaságtól. S ugyanilyen

tiszta rend uralkodott a család belső életében: a szülők melegen ragaszkodtak egymáshoz, Sophie engedelmes szeretettel csüggött mind a kettőn. És lassanként már kezdett tünődni rajta: vajjon elhamarkodott dolog volna-e feleségül venni ezt a leányt? Megnősülnie okvetlen kell, egyrészt, mert utálja az apró, ízetlen kalandokat, másrészt a csáktornyai vár úrnőt kíván, de legfőbbként neve és nemzetsége folytatásáról van szó, Szegény Euzebiának nem adott gyermeket az Isten. A második asszony hivatása, hogy a nagyszerű Zrinyi-családfán rügyeket fakasszon.

Az ilyen gondolatok önmagukat szokták növelni azzal, hogy a gondolkozó hozzájuk szokik. És mennél jobban megismerte a kis Sophiet, annál alkalmasabbnak találta arra, hogy kitünő asszony váljék belőle. Biztos volt, hűséges lesz és becsületes. Biztos volt, hogy a derekas német Hausfrau módján rendszerben fogta tartani a házat, kordában a belső várnépet, takarékos lesz, serény és kötelességtudó. Komoly, nagy vagyona nincs, de lám, Euzebia sok mindenféle kincset hozott a házhoz, csak egyet, a legértékesebbet nem, gyermeket. Meg aztán különben is kit venne el a mágnás-családok nagyvagyonú leányai közül? Menjen háztűznéző körútra? Töltse idejét udvarolgatással, tájékozódással, nyájaskodással, puhatolódzással tengersok dolga közepette? Ez a dolog olyan kínálkozóan egyszerű: egyetlen szót kell kiejtenie s már viheti az aranyos, talpraesett kis Sophiet Csáktornyára. Szerelmesnek nem szerelmes a lányba, az igaz. Legalább úgy nem, ahogy valaha Júliát, vagy kivált szegény Euzebiát szerette. Költeményt szíve vergődéséről Sophieval kapcsolatban aligha fog írni. De őszinte melegséget és ragaszkodást kezd már érezni hozzá. És az az alázatos rajongás, amellyel ez a fittyfiritty kis baronesz felnéz a híres horvát bánra, a szigetvári hős sárjára, valóban megvesztegető. Arra az édes-kínos győ-

zelemre, a kétség és remény között való hánykolódás bolond-nagy viharaira nem vágyott már. Vannak dolgok, amelyek egyszer lángolnak csak fel a férfi lelkében, aztán ha kiegtek, nem szíthatók fel többé. Úgy érezte, hogy az érzelmek viharos tengerén hánykolódní nagyon szép volt, de a hajós megelégette a vihart és békés, boldog tűzhely kedves nyugalmlára vágyik, ahol nagy teendői mellett megpihenhessen.

Azonban még mindig tépelődött, még mindig csak fenntartással halogatta ugyis hosszúra nyúlt bécsi tartózkodását. Ürügyei elfogytak, amelyekkel tovább a császárvárosban tarthatta magát: a haditanács uraival alaposan kiveszekedte magát a török kérdésben, s őfelsége színe előtt is letudta az illó audienciát, amely összesen nyolc percig tartott és amelyen kizárólag vadászati kérdésekről volt hajlandó beszélgetni III. Ferdinánd. Szóval, mennie kellett volna már haza Csáktornyára, de sem az utazásra, sem a lánykérésre nem tudta végleg elszánni magát. Ma este azonban a báró egy megjegyzést tett beszélgetés közben, amely szeget ütött a fejébe. A magyar dolgokról volt szó, és János Kristóf báró egyszer csak így szólt:

— Der künftige Nador sind doch euer Gnaden, mein lieber Graf.

S hogy Miklós, aki ezt szívesen hallotta, örvendetes meglepetéssel feltekintett, a báró óvatosan megválogatott szavakkal még hozzátett valami olyat, hogy nem volna céltalan kellő kapcsolatokról gondoskodni az udvarnál, mert ha ő lent van Horvátországban, legyenek itt olyanok, akik elejét veszik az elgáncsolásnak. Pálffy Pál, a nádor, beteges ember. A bán nádorsága nagyon hamar időszerű kérdéssé válhatik.

Ez a kis epizód ejtette annyira gondolkozóba a fiatal bánt, hogy most már csak egy elintéznivalója

maradt magával: bele merjen-e menni egy lelki közösségbe valakivel, aki nem az ő nyelvén gondolkodik. Hazatérve, lefekvés után is csak ezen gondolkozott. S mikor másnap reggel felébredt, már tudta, hogy még aznap meg fogja kérni a leány kezét.

Így is történt. Még aznap kiküldette valamilyen ürüggyel a szobából Sophiet, hogy a szülőkkel egyedül maradjon. Ez bizony másféle leánykérés volt, mint Euzsébia apjánál. Most a győzelmében bizonyos nagyúr öntudatával nem is nagyon teketóriázott a kérő mondatok válogatásával, hanem majdnem szinte közölte csak elhatározását: Sophiet nőül szándékszik venni. S mikor a boldog izgalomtól hebegő apa megjegyezte, hogy Sophie nem nagyon vagyonos leány, ő gögösen csapott le a felelettel: ha férjhez ment, éppen elég vagyonos lesz. Még egyetlen ellenvetése volt az apának, aki nyilván jól felkészült erre a pillanatra: a katonaember élete Isten kezében van és milyen sors vár Sophiera, ha — Isten őrizz — valami emberi dolog történik férjével s a férfiági Zrinyi-vagyon nem lévén örökölhető, ő majd itt marad a nagy mód után szedett ág gyanánt? Miklós erre is kurtán felelt: kötelességének érzi Sophiet arra az esetre biztosítani, ha gyermektelenül özvegy marad. Ezzel a kérdés el is volt intézve. Bekérették Sophiet. Atyja közölte vele a nagy hírt: a bán megkérte a kezét.

— Kívánsz a bán felesége lenni, gyermekem?

Sophie válasz helyett anyja nyakába ugrott és sírva fakadt az örömtől. Aztán még egy darabig együtt maradtak és illedelmesen, nyájasan eltársalkodtak az esküvőről. Itt Sophie azonnal letette az első próbát, még pedig dicséretesen. Ő nagyszabású, hetedhét országra szóló lakodalomról ábrándozott, rengeteg násznéppel, az udvar részvételével; ha rajta áll, az esküvőre a magyar országgyűlést is összehívatta volna Pozsonyba erre az alkalomra. De

ahogy lelkendezve és csillogó szemmel kezdte mondani nagy lakodalmi terveit, amelyeket látnivalóan jó ideje rajzolgatott már magában, Miklós mindjárt elejét vette a szép álmoknak. Még egy éve sincs, hogy feleségét eltemette, az eljegyzést is csak a gyászév leteltével tarthatják meg, az esküvőt pedig csak szűk családi körben, a legnagyobb egyszerűséggel illik megülni ily korán, az első asszony halála után. Sophienak egy pillanatra torkán akadt a szó, de aztán már bölintott, a kedvetlenség és csalódás minden jele nélkül: úgy lesz, ahogy jegyese akarja. A vőlegény megelegedett boldogsággal ment haza szállítására a lánykérés után: ilyen asszony kell neki, ilyen belátó, derék, simulékony kis teremtés.

Még két napig gyönyörködött menyasszonya elbűvölt boldogságában a bán, aztán hazautazott, hogy mindenekelőtt bátyját keresse fel. Meg kellett vele beszélnie az új házassággal adódó vagyoni helyzetet, miután közölte Péterrel, hogy házasodik. Leültek hármásban tárgyalni Katalinnal. De előbb gondosan becsukták az ajtókat. Mert nemcsak azt kellett letárgyalniok, hogy Péter beleegyezik-e a fél Zrinyi-vagyon jegyajándékkal való megterhelésébe. Hanem volt még egyéb beszélőnivalójuk is, amihez tanúkra nem volt szükségük.

A két Zrinyi-fivér, ha már rá nem mehetett a bécsi udvar tilalmi folytán a törökre, más módot talált, hogy gyengítse az ősi ellenséget. A velencei köztársaság javában hadakozott a törökkel s ők titokban segítették Velencét súlyos összegű pénzkölesönökkel. Tavaly nyáron, mikor Mocenigo doge hajóhada tönkrevverte a török flottát Chios és Naxos szigete között, már a Zrinyiek titkos pénze volt benne a dologban. Péter azóta is levelezett a velencei köztársaság vezető embereivel és gyakran jártak nála Ozalyváron senki által nem ismert titokzatos olasz vendégek, akikkel órákra bezárkózott. A Mik-

lós gavalléros jegyajándéka, amelyet menyasszonyának adni szándékozott, ezeknek a titkos velencei kölcsonöknek dolgát érintette. Ezt kellett részletesen megtárgyalni öccsével, s számot vetni anyagi helyzetükkel, mert hiába állott hátok mögött a ropant Zrinyi-vagyon, ha ilyen önzetlen kiadásokkal oly súlyosan megterhelték.

— Azt fizetitek, — sziszegte villámló szemmel a szenvedélyes Katalin, — amit a németnek volna kötelessége fizetni. A te drágalátos Ferdinándod, sógor uram, köteles volna helyt állani a török ellen és Velencét pénzzel, fegyverrel, katonával segíteni. De hát mit várhatunk tőle.

Legyintett gyűlölettel és megvetően. Miklós néma maradt. Már megtanulta, hogy a szenvedélyes sógorasszony vitái elől jobb némasággal kitérni. De most ez sem használt. Katalin csak erőszakolta tovább a dolgot.

— Mikor jön meg már az eszed? Meddig nyeled le, te nagyszerű horvát bán, hogy minden udvari kancellárista rendreutasítson, ha meg mersz moccani?

— Minden változni fog, — felelte békítően Miklós és Péterhez fordult, — majd ha te leszel horvát bán.

— És te? — kérdezte Péter.

— Én nádorispán akarok lenni. S ha az országot kezembe kaptam, majd szétütök az udvarnál. S majd akkor jó királlyá változik Ferdinánd nektek is, meg látjátok.

Ez nagy meglepetés volt a testvéri házaspár számára. Az ilyen kérdésekről nem igen szoktak beszélni, mert Miklós elsőbbszülöttsége és gyorsabb haladása mindig bizonyos feszességet okozott köztük. De most felszabadult a beszéd tárgy: Péter vágya, hogy bán legyen. Egyszerre kezdett beszélni férj is, feleség is, özőnszerűen dőlt belőlük a mondanivaló,

melynek összehangolt mondatai elárulták, hogy családi életük meghitt bizalmosságában igen sokszor volt szó közöttük erről az egyelőre elérhetetlen álmóról. S mikor a házaspár lelkesen dícsérte Miklós nádorjelöltségének ötletét, ő magában arra gondolt, hogy ugyanilyen hévvel támogatta valaha ő maga is a Draskovich gróf nádorságát, mert a báni széket ő is üresnek akarta látni akkor.

Búcsúzás előtt Miklós még eljátszogatott egy órácskát a gyerekekkel. A három lány közül neki Ilona volt a kedvence. Kilenc éves volt már a kislány, nagyon szép és komolykodó, eszes gyermek. Nagyosan beszélt és felnőttszerűen adta le véleményét, ahogy szüleitől hallotta. A nagybácsi nagyon szerette a kis unokahugot. Ölébe ültette és mesélt neki. Tündérmesébe kezdett Argyilus királyfiról és Ilona tündérről. De a kislány félbeszakította:

— Nem, nem ilyent. Csatát kérek, szép csatamesét.

Miklós megölelte és kacagva össze-vissza csókolta a kislányt.

— Még megérem, Péter, hogy katonának megyen az leányod.

— Hagyd el, bátyám, úgyis féltékeny vagyok reád. Mindig felőled akar hallani, nagy vitézi tetteidről. Holott magam is odavágtam egyszer vagy kétszer. De ez csak felőled faggatja az cselédeket furtofmfurt.

A kis Ilona elszégyelte magát elárult rajongásán. Arcát nagybátyja mellén rejtette el és közben heves szeretettel fonta vékonyka karjait a nagybácsi nyaka köré. S ekkor hirtelen izgalmas boldogsággal lobbant meg Miklósban az apai érzés vágya. Lesz majd neki is gyereke. De neki fiút fog adni az Isten . . .

Néhány napra Varasdra ment, dolga volt Zág-rábban is és Csáktornyan is el kellett töltenie gaz-

dasági dolgai miatt egy hetet. De dolga végzése közben is mindig az enyhé, kedves házasesetre gondolt, amelyben része lesz. S már eleve hálás szeretettel gondolt Sophiera, a csáktornyai vár leendő menyecskéjére.

Esténként elévette kedvelt Tacitusát. Úgy olvasta, hogy írószerszám állott mellette. S ha a klaszikus történetíró tömör veretű, szinte nehéz vasvértben járó mondatai valami gondolatsort indítottak meg a fejében, feljegyzett magának egy-egy glosszát az asztalon heverő papirosra. Ezeket a megjegyzéseket külön fiókban tartotta és gondosan gyűjtögette. Nemcsak Tacitus volt kedves olvasmánya, hanem elböngészett olykor saját feljegyzései között is.

„Az, kirül oly hír van, hogy aluszékon, nehezen veti le magáról, ha ugyan korán kél is. Kinek pedig vigyázó híre van, bizvást alhatik tíz óráig is. Így vagyon az vitézségnek dolga. És más dolgoknak is. Akit egyszer hirdetni kezd a világ, hogy vitéz avagy vitéztelen, ugyan sokáig rajta marad az a név, bár érdemetlenül.“

„Történik néha, hogy a te hadadban zürzavarok, támadások, egyenetlenségek esnek. Mentül hamarébb lehet, csillapítsd meg és mindjárt menj az ellenségre vele. Mert egyik az, hogy a te vitézid ellenséget látván, nem gondolkodnak zürzavarokról. Más az, hogy az ellenséget is készületlen találod, az mely a te hadadnak támadására elfelejtkezik, s nem gondolja, hogy reá mehessen az olyan egyenetlen had.“

„Ha az ellenségnek vagy innepe, vagy valami más öröme vagyon, az melyben részegeskedik és gondatlan: akkor vagyon ideje, hogy reá menj.“

„Messze légyen az ellenség, bár gondatlan, bár rossz, mindazokon azért te el ne aludjál, hanem úgy vigyázz, úgy gondolkodjál, mintha legjobb, legvitézebb s leggondosabb ellenséged volna... Végy példát

az darvakról és a vadludakról. Nem tészik szárnyok alá fejeket és nem alusznak, míg istrázsát ki nem állítanak.“

„Valamint a sólyom, amely mihánt meglátja a prédát, nem késik, hanem mint a süvítő szél száll reá, úgy szükség a vitéznek menni az ellenségre. Ne adj időt néki, hogy híredet hallhassa, hogy az te tanácsod ellen tanácsot állíthasson, hanem nyomd meg, mikor aluszik, mikor lehet. Hallottad-e: a ki madarat akar löni, nem pengeti a kezijját, és nem dobbal fogják a rókát.“

„Minekünk, kik keresztyének vagyunk, nem szabad az álomnak hinnünk. És ha az álom nem tudom micsodás rettenetes léssen is, ne rettenjen meg a vitéz hadnagy tüle. Álom, essős idő, mind elmúlik. Az Istennél vagyon a jövődő, önála a szerencse és az ember szíve, ő ád szerencsét, mikor akar, mikor tudja, hogy jobb, légyen az ő neve dicséretes.“

Jó vastag volt már a jegyzetek kéziratcsomója, külön gyengédséggel rakta el, mikor aludni ment. A napok az édes jövődőre való várakozásban teltek, s az édes jövődőben Sophie alakja mindig úgy jelent meg, mint nádorné tekintetes asszony, aki kisfiát vezetí kézenfogva az országgyűlésről megtérő apa elé.

Áprilisban Péterrel együtt felutaztak Bécsbe, hogy megcsinálják a házassági szerződést. Ehhez Péter is kellett, mert míg Miklósnak fia nem volt, a teljes Zrinyi-vagyonnak ő számított várományosául, s az ő hozzájárulása nélkül a jegyajándékkal való megterhelés nem lett volna érvényes. Miklós ahelyett, hogy hozományt kapott volna, maga íratott be huszonötezer forint jegyajándékot vagyona terhére, azonkívül szerződést adott arról is, hogy amennyiben Sophie gyermektelenül özvegy maradna, tízezer forint fizettessék ki neki a Zrinyi-családtól. Löbl báróék sugárzottak az elragadtatástól, hogy ilyen

vőre tettek szert. Anna asszony humora nem is állhatta megjegyzés nélkül: félig tréfásan, félig komolyan vetette oda a maga szókimondó módján:

— Kegyelmedet alaposan megfogtuk az madárléppel. Hogy valaha eleresztjük, fiam uram, ne is álmodjék arrul.

— De éppen azt forgatom elmémben, kedves aszszonyanyám, hogy levisszük Csáktornyára te kegyelmedet is.

— Jaj de mennék, jaj de mennék, ez német világbul az kedves, szíves magyar földre...

Az esküvőig terjedő időt Miklósék fent töltötték Bécsben. Péter is ott maradt. Most már őt is a nádorság kérdése izgatta. S ha Pálffy Pál életében emlegetni ezt a nádorságot nem lehetett is, de lehetett összeköttetéseket szervezni, ismerkedni, tapogatózni, összefüggéseket kikutatni. Ha összeültek hárman a tábornokkal, órák hosszat tudtak tárgyalni az udvari élet belső mendemondáiról.

— Az a baj, hogy nagyon rakoncátlan a hírok nagyságtoknak, — mondotta egyszer János Kristóf báró, — a haditanács valahonnan azt a hírt vette, hogy segítik Velencét a török ellen...

— Mink? — kiáltott fel ártatlan arccal, csodálkozva mind a két Zrinyi.

— Hát nem?

— Fällt uns nicht ein, — felelt mind a kettő egyszerre.

Mert rokonság ide, rokonság oda, Miklós sült német ipának nem volt szükség orrára kötni, ami nem tartozott rája. De viszont Vitnyédynek az orrára kötötték. Feljött Bécsbe az is és segített a fivéreknak tanácskozni. Beavatták mindenbe, mert olyan hű embernek tudták, aki inkább kettéfűrészelteti magát, de el nem árulja titkaikat soha. És velük együtt a markába nevetett ő is, mikor a haditanács, amely a törökkel való békességen görcsös vigyázattal örkö-

dött, körrendeletet küldött az összes főkapitányokhoz, hogy eszközbe ne jusson a török ellen bármi módon is fellépni.

Éppen mikor Miklós eljegyzését tartotta Bécsben, a török igen szépen felelt a haditanács nagy békességes voltára. Támadott itt is, ott is. Felső-Magyarországot akkora portyázó-haderővel nyomta meg a közönségesen Rabló bégnek nevezett Musztafa, hogy a védekezőkkel nagyarányú ütközetbe keveredett. A vezekényi csatában gróf Forgách Ádám és gróf Pálffy Miklós győzött ugyan a harácsoló törökön, de a magyar csapatok nagy árat fizettek a győzelemért: hetven halottat, s ezek között négy Esterházyt, úgymint Lászlót, Ferencet, Tamást és Gáspárt. Közülök László a néhai nádor fia, Julia testvérbátyja, Miklós szeretett jóbarátja volt.

Ilyen hírek hangulatában tartották meg a csendes esküvőt, amint a bán gyászéve letelt. A szűk rokoni körhöz tartozó vendégek elszéledtek, és Miklós egyedül maradt a kicsiny asszonykával Csáktornyan. A szelíd, engedelmes kis jószággal, a férjére rajongóan tekintő, odaadó kis teremtéssel.

De az első napok elbűvölő mámorából még fel sem ocsudott a fiatal férj, ámulva látta, hogy abban az édes kis cukorbabában, akit tréfából két karjára nyalábolva vitt fel az emelet lépcsőjén, férfiaknál is ritkán tapasztalható erély és szívósság lakik. Sophie azzal kezdte csáktornyai uralkodását, hogy a házi rendet fenekestül felforgatta. Eltolta az eddig megszokott felkelési órákat, maga már hajnalban talpon volt és személyesen nézett utána, fent van-e már a cselédség. A konyha rendjét felborította, új rendszert parancsolt az élelem beosztása dolgában, a háztartás költségeit felényivel csökkentette, lépten-nyomon régóta űzött tolvajlásokat derített ki. Megszüntette a nagy palotában való magyar módi étkezést, amely szinte udvartartáshoz hasonlított: mindeddig rop-

pant hosszú asztalnál együtt ettek a vár urai a hadnagyokkal, a főbb tisztviselőkkel, a katonai gyakorlatra ideküldött előkelő fiúkkal, boldoggal-boldogtallannal. Sophie egy szép napon mind a két palotában terítettett ebédre. A nagy palotában a vár sok hivatalviselőjének, a szomszédos kis palotában maguknak. Az urak asztalánál csak Forstall Márk evett, a titkár, továbbá az udvari káplán és három hadnagy. Ez már nem tetszett a bánnak. Felszólalt ellene, tiltakozott, vitatkozott. De meglepetve látta, hogy a cukorbabában emberére akadt. A négy hetes menyecske csipőjére tette a kezét és elkezdett vele pörölni. Mézeshetes házasok módján félig tréfálva ment a veszekedés. De még a tréfa is a Sophie malmára hajtotta a vizet. Nem engedte a vitát komollyá fejlődni, elnevetgélte a perlekedést ő is, csakhogy feltett szándékából nem engedett. És hiába volt a végeken mindenfelé szentírás a bán kimondott szava, itt bizony úgy lett, ahogy az új menyecske akarta. Mert mikor Miklós megelégtelve a tréfát, az asztalra csapott, hogy így lesz, meg úgy lesz, Sophie szobáiba vonult és órákig keservesen sírt. A végén örvendett a fiatal férj, mikor meg tudta vigasztalni. Nem ingyen: a menyecske a békesség árúul kikötötte magának a csirkeólak jövedelmét. És az étkezés rendje úgy lett, ahogy ő akarta.

Miklós bölcs mosollyal belenyugodott az új helyzetbe. Kényelme kedvéért vállalta a papucsférj szerepét. Még jól is esett neki, hogy sok dologgal nem kell vesződni, amelyek felett szegény Euzsébia korában bizony magának kellett törnie a fejét, hogy a nagy vár roppant háztartása fennakadást ne szenvedjen. Mire a mézes boldogság első hónapjai elteltek, már ki is alakultak közöttük jövő életük erőviszonyai. Sophie gondosan óvakodott attól, hogy férje hivatalos dolgaiba, politikájába, katonai ügyeibe, vadászó és egyéb kedvteléseibe egy szót is

beleszóljon, de viszont a maga háztartási birodalmának határait áspis féltékenységgel és mindig haragra kész elszántsággal védelmezte. És Miklós hamarosan belátta, hogy így jobb is. Konyhája feljavult, borai rendben voltak, szobáiban — íróasztalát kivéve, amelynek rendetlenségéhez szigorúan tilos volt nyúlni bárkinek is — mindig rend volt és tükörszerű tisztaság, soha nem kellett semmit keresnie, és mindig mindene megvolt, ami éppen kellett.

Nyugalmas boldogság langyos és kellemes hullámai ringatták a suton ülő hőst. Mert moccannia nem lehetett. Mikor a török megint mozogni kezdett a déli végeken, már engedelmes jó fiú gyanánt sietett értesíteni a haditanácsot, hogy a törökök a horvát végvonalon rombadólt Hurlie várát elfoglalták és javában építik. Különben összetett kézzel várta erős várának derék falai között, mit szól a haditanács a dologhoz.

Ekkor váratlanul olyan ellenségre kellett rámennie, amelyet sohasem képzelt volna magának számbavehető ellenségül. Horvátországban lázadás tört ki. Ő volt a bán, neki kellett rendet csinálnia. De rendesinálás közben olyan dolgok pokoli összefüggése derült ki előtte, amely megdöbbenetete, sőt egész valójában mélyen megrázta.

Ugy kezdődött a dolog, hogy azok a török nyomás elől felszorult délszláv oláhok és predócok, akik a harci időn jók voltak zsoldosoknak, most békeidőn berzenkedni kezdtek. Régi baj voltak ők a bonyolult horvát közéletben. Mint fegyvereivel jól használható csorda, ez a gyülevész és rakoncátlan népség mindig valami kiváltság ígéretét kapta, ha szükség volt rá. Lassankint külön kiváltságos testté fejlődtek a testben, és akadtak véresszájú néplázítóik, akiknek mozgatóira nem lehetett rájönni, s akik folyton piszkálták őket, hogy a horvát közigazgatás rendelkezéseit engedetlenül hagyják elszaladni fülök mellett. A leg-

utóbbi években már odafejlődött a dolog, hogy nyíltan kijelentették, ők nem Horvátország révén a magyar szent koronához, hanem Stájerország révén az osztrák birodalomhoz kívánnak tartozni. Ekkor már jókora területet laktak a horvát-osztrák határ közelében, sőt szétszórva másutt is, úgyök a horvát közgazgatás országos ügyévé nőtt, sőt egyszer csak a magyar alkotmány ügyévé, mert Stiriához való csatlakozásuk a magyar szent korona területi állományának csökkenésével járt volna. A horvát országgyűlésnek az utóbbi években tengeri kigyózává lett a „bekebelezés“ dolga; így nevezték az oláhok, predócok és egvéb izgága népség közjogi hovatarozásának problémáját. Régebben vegyes bizottságot küldtek ki a kérdés tanulmányozására a pozsonyi országgyűlésen s már akkor sok közjogi vitát keltett a bizottságnak annyira „vegyes“ volta, hogy az uralkodó e tisztán magyarországi belügyben nemcsak horvát és magyar rendeket rendelt a bizottságba, hanem osztrákokat is.

Már ekkor felhördültek a gyanakvóbbak. Közöttük leginkább Zrinyi Péter. Nyíltan mondogatták, hogy egy magyarországi belügyi bizottságba osztrákokat küldeni főbenjáró alkotmánysértés. És célja is nyilvánvaló: a döntést Ausztria akarja a kezében tartani, hogy a magyar korona kárára önmagát nagyobbítsa.

— Rémlátás, — mondta erre a bán, — az király nekünk nem ellenségünk, hiszen akkor önönmagának volna ellensége.

Az oláhok és predócok dolga meddő közjogi vitatkozások közepette húzódott tovább. És egyre égetőbb lett. Valami titokzatos befolyás következtében folyton vakmerőbbekké váltak. Már úgy kezdték viselni magukat, mint akár a török: ők is a maguk területeiről portyázva csaptak ki szomszédos falvakra, dúltak és raboltak, főembereik fennhéjázó

biztonsággal jártak Varasd utcáin s minden törvényes rendelkezésnek szeme közé nevettek. A bán még mindig türelmet és józanságot parancsolt. Mint zsoldostoborzónak és vezérnek régi gyakorlata volt a csőceseléssel való bánásmódban. De elérkezett a nap, mikor a kemény intézkedést nem lehetett tovább halogatni. Az apró falvakban bujkáló és fülönfoghatatlan bujtogatók ügyesen szították a szikrát: ahol földesúri birtokon ilyen oláhok és predócok voltak a jobbágyok, gazdáik ellen lázították őket. Ki lázította és miért, — megfoghatatlan volt. Egyszer csak felfordult Horvátország jó része, a szabad martalócokként élő oláhok valóságos hadjáratba indultak telepítésök helyéről, harácsoltak és dúltak mindenütt, útközben jobbágysorsban élő társaik is csatlakoztak hozzájuk, a varasdi és károlyvárosi főkapitányságok területén rendes háború uralkodott, több birtokon pedig nyíltan kitört a jobbágyláadás, főként gróf Erdődy Imre novigrádi birtokán s a zágrábi káptalan sziszeki javain. A jobbágyok egyszerűen megtagadták kötelességeiket. Egykönnyen nem lehetett velük elbánni, mert egyszer csak mind egyiknek volt fegyvere. Hogy honnan vették a fegyvereket, megérteni nem lehetett.

Miklós már régóta nem tartott horvát országgyűlést. Megtanulta, hogy a sok beszéd rendszerint hiábavaló, az ostobák szeretnek fecsegni és maguk hangját hallani, az idő szalmacsépléssel telik, kormányozni így nem lehet. Sokkal jobban tudott dolgozni hazulról, Csáktornyáról, ha mindent alaposan megvitatott Orehoczy Gáspárral, a vice-bánnal, aki koronként felkereste. Most azonban olyan életbevágó dolgokról kellett dönteni, hogy az országgyűlést nem mellőzhette. A jobbágyláadás mellett még Zengg városának problémája is felbukkant. Zengg a magyar korona területéhez tartozott, de a bécsi udvar a végek katonai szervezetén keresztül addig mesterke-

dett, míg a zenggiek azon vették észre magukat, hogy ők az osztrák Krajnához kezdenek tartozni. Ezzel is kellett foglalkoznia a horvát országgyűlésnek. A vérmesebb rendek szenvedélyesen magyarozták, hogy olyan képe van az egész helyzetnek, mintha Ausztria el akarná foglalni hadviselő félként Magyarországot.

Az országgyűlés augusztusban összeült, Zágráb utcái megint megszinesedtek a mágnások és köznemesek pompás öltözetű sokaságával. A bán úgy vezette a dolgokat, hogy a jobbagyok megfélemezésére józanul és az erőnek tapintattal szövetkező jegyében minden szükséges intézkedés megtörténjék, Zengg régi magyar jogait és szabadságait pedig Horvátország rendei kellőképpen megvédelmezzék. S az országgyűlés folyamán egy ízben hosszú vitája származott öccsével. Együtt ültek négyesben, a két házaspár, egy lakoma után, mikor a többi résztvevők már mind elmentek. A két asszony külön ült beszélgetni, ők pedig politizáltak. Péter lázongóbb és szenvedélyesebb volt, mint valaha.

— Bátyám uram, az Isten vaksággal vert meg tégedet. Ki ily eszes vagy és sebes felfogású, mi módon tévesztheted ítéleteidet, nekem megérthetetlen. Csak az vak nem látja, hogy az oláhokat Bécsből mozgatják földesuraik ellen.

— Nem vélhetem ennyire ostobának az udvari urakat. Háború mindig eshetik, katonát és pénzt a földesúr ad nekik. Nem örültek, hogy ennen védelmököt szándokkal gyengítsék.

— De ha bizonyoságot hozok neked, hogy ez Bécs keze, elhiszed?

— Akkor el. Azomba, hogy ezt bizonyíthatod, öcsém, kötve hiszem. Az katonatanácsi urakat nem kedvelem, annak magad is tudója vagy. Nyava-lyáinkat nem veszik eszökben, jajjainkra siketek.

De hogy aljasok és hitványok volnának mind az király körül, csak forrósodott fővel lehet állítani.

— Jól vagyok, bátyám. Majd szerzek bizony-
ságot.

Az országgyűlés eloszlott. Kiki megtért otthonába, Miklós is megült Csáktornyan, onnan igazgatta a jobbagylázadás lecsillapításának fáradozásait, s közben kedves Tacitusát böngészte, feleségével jól élt, érzelmi viharok fáklyalobogása nélkül, a nyugodalmas házastársi meghittség enyhe mécs világánál. Ekkor jött egy novemberi napon a hír, hogy Pálffy Pál nádor haldoklik.

Mint a szunnyadó huszár a trombita riadó szavára, Miklós a báni iroda levelezésének, a csendes családi nyugalomnak, Tacitus olvasásának félálmából egy szempillantás alatt a lázas szervezkedés éberségére ébredt. Reggeltől estig leveleket diktált, névsorokat jegyezgetett, sürgősen kérte Csáktornyára Pétert, ezer dolgot kérdezt a bécsi apósától, s közben az esti órák magányában emlékiraton dolgozott. Mindenekelőtt az erdélyi fejedelem támogatását akarta lekötni nádorsága mellett. Rákóczi Györgynek erős befolyása volt a pozsonyi országgyűlésen, mert bár az intésére mozgó protestáns rendek a jól szervezett ellentéritő munka folytán már elég kevesen voltak, de a katolikus urak közül igen sokan hallgattak szavára, az aulikusok pedig rettegtek tőle, mert bármely pillanatban felkerekedhetett, hogy hadat vezessen Ferdinánd ellen. S ami Lippay érseknek nagyon ínyére lett volna, a magyarnak magyar elleni háborújától a tisztességes és elfogulatlan urak írtóztak. Ezért a fejedelemnek, noha külföldi államfőnek kellett számítani, nem megvetendő befolyása volt magyar belügyekre. És a bán, akinek most már más helyet foglalt el világnézetében a pápaság-ellenes protestantizmus és a Ferdinánd-ellenes Erdély, elsősorban arra a nagy

elvre akarta építeni a történelem felett szemlélődő nádori működését, amelyet a messzire néző aggbölc, Pázmány Péter, egy megjegyzése ültetett lelkébe először.

Napokig dolgozott az emlékiraton, amelynek érdekes formát talált: levélformában írta, de nem a maga nevében, hanem mintha neki valamelyik hű embere vetette volna papírra az egész fejtegetést. Így szabadabban és szerencsésebben beszélhetett a maga személyéről.

„Az én kegyelmes uram, Zrinyi Miklós, nagyságod alázatos szolgája, küldött engemet nagyságodhoz, hogy az nagyságod fejedelmi kezét ő nagysága képiben megcsókoljam, és az ő nagysága kötelességét, az melyet míg él, nagyságodhoz meg akar tartani, én bővebben megbizonyítsam.“

Mindenekelőtt elnézést kér az emlékirat a fejedelemtől, hogy Zrinyi Miklós bizalmas magánlevelében fejt ki álláspontjait s nem áll ki azokkal ország-világ elé. „Nem volna abban, kegyelmes uram, haszon, ha az én uram üdétlenül az maga kötelességét cégéressé tenné, sőt veszedelme történhetnék abbul ő nagyságának, és semmi szolgálat nagyságodnak.“ Aztán egyenesen a tárgyra tér. Le kell írni a magyar politikai helyzetet. Kétségtelen, hogy az ország legfontosabb állása a nádori szék. „Magyarország dolgainak mind jó, mind gonosz szerencséje legkiváltképpen az palatinusság adminisztrációjából vagyon. Annak viselője mind jót, mind gonoszt országunkra hozhat.“ Pálffy Pál működésében több volt a tisztességes és nemes szándék, mint a kivitel ereje. A cselszövények meghaladták képességeit, ellenségei el tudták fordítani tőle a királyt. És most már „minden jó magyarnak tartozása az, hogy arrul gondolkodjék, hogy ennek halála után oly successor legyen, aki hazájának jót és egyességet, ellenséginek veszedelmet hozzon.“ Fontos ez Rákóczy Györgynek

is, hiszen Erdély és Magyarország békessége és kölcsönös virulása felett elsősorban a nádor tud őrt állani.

Lássuk tehát, kik jöhetnek számításba. Sajnos, olyan ember, aki erre a nagy állásra minden kétségen felül méltó és alkalmas volna, ma nincsen. „Ebből látjuk Istennek nagy rajtunk való haragját, hogy mentül nagyobb a szükségünk, annál kevesebb subjectum vagy, a ki azt helyrehozhatná.“ Vannak, akikben a szellemi képesség nem csekély, de ezt a kivitelhez szükséges tetterő nem támogatja. Ilyenek Csáky László és Csáky István. Vannak, akikben nem nagy a tehetség, de igen ügyesek abban, hogy másokra támaszkodva, az ügyek felszínen maradjanak. De hová lennének ezek támaszuk, sugalmazójuk elvesztésével? „Úgy járnának, mint az oktalan papok, akik könyvöket elvesztvén, semmit nem tudnak.“ Ilyen például Weselényi Ferenc, aki Puchheim tanácsai nélkül egy lépést sem tud mozdulni. Vannak, akik mindenképpen alkalmasak volnának, csakhogy saját érdekeikkel többet törődnek, mint a közzel. Ilyen például Nádasdy Ferenc. Különben is ezeket mind a végzetes politikájú, sötéten kártékony Lippay érsek tartja befolyása alatt, már pedig „ha az ország zavaros, lehetetlen, hogy a patakja tiszta legyen.“ A legfőbb veszedelem mégis maga Puchheim gróf, a német generális, aki a nádorságot rég kitűzte célul magának. Ha eléri, vége az országnak, a német befolyás el fogja söpörni a magyar alkotmányos életet.

„Azért utolsóra kell gondolkodnunk. Itten az én uramnak, Zrinyi Miklósnak ő nagyságának azt a modestiát, akit a maga személye emlékezetiben szokott viselni, le kell tenni, és egy ilyen fejedelem előtt, mint nagyságod, oly sincere kell beszélni, mint Isten előtt, és mint erőtlenségét meg kell vallani, mint elegendőségét nem tagadni.“ A nádorság

nagy terhet jelentene számára, „de mivelhogy az hazájaszerető úrnak, legfőképpen magyarnak, nem azt kell tekinteni, hogy mi kedves, mi alkalmas, hanem micsoda hazájának jobb és hasznosabb: ezek az gondolatok kényszerítették az én uramat a maga személyére reflexiót tenni. És jóllehet, hogy bizony ő nagysága magát egyáltalán fogva elégtelennek ismeri: de ha a többinek habilitására tekint, egyiknél sem tartja magát alábbul valónak, ha nemzetit, ha esztendeit, ha készségét, ha cselekedettel tett bizonyoságit, ha hazájához való szeretetét, akivel bizony mindeneket meggyőz, tekinti. Haszontalan volna nagyságodnak az én uram éjjelnappal azon való törődését: miként szolgálhasson hazájának, — haszontalan volna buzgó szívéből való gyakor mondásit és beszédit számlálnom: holott az szók kevés bizonyosságok. Elég azt mondanom, ha többet nem mondhatok, hogy urának, hazájának, nagyságodnak és minden jó magyarnak senki bizony nem tud többet, sem kíván többet szolgálni, mint az én uram; senki bizony a magyar nemességnek szabadságát nem ké szebb oltalmazni, senki úgy magát nem kész fogyatni, mint ő nagysága. Ihon, kegyelmes uram, az nagyságodhoz való uramnak kötelessége kivette szá jából azt, a kit soha senki ki nem vehetett, és az kit az mértékletesség tilt: tudniillik a kérkedést. De nem kérkedés az, mikor az jó lelkiisméret ilyen fejedelem előtt, mint nagyságod, megvallatja magával minden kvalitássát, és nem titkolja semmijét.“ Egyszóval a fejedelem döntse el, hogy kit tart alkalmasnak magyar nádorul. Ha nem Zrinyi Miklóst, az sem baj. „Esküszöm én az ő nagysága képiben Istenünkre és idvösségünkre, hogy abbul semmi szomorúságot magához nem vészen, sőt az én uramnak ez legnagyobb célja, hogy megtudhassa: kit fog nagyságod arra jónak itélni, hogy osztán ő nagysága is az nagyságod tetszésével megegyezzek, és

abbúl is nagyságodnak szolgáljon; az mellyet, hogy igazán, híven fog megcselekedni: hitire, köröszttségére esküszik én általam nagyságodnak, mint kegyelmes urának. Holott pedig nagyságod az én uram személyét itélné elegendőnek lenni, és kívánná is ebben előmenetelét: nagyságodnak könyörög, hogy lenne segítséggel néki ahhoz, mert az maga szárnyai oly lassúk ahhoz, hogy csak fel sem kelhetne az földrül, ha egy ilyen fejedelemnek segítsége nem accdálna. Tudja is, van is nagyságodnak abban módja, miképpen az lehessen. Egy fejedelemnek sok keze, sok értelme.“ Csak az a fontos, hogy a segítség ne legyen túlságosan nyilvános, mert aki ma Magyarországon az erdélyi fejedelmet dicséri, a hivatalos körök előtt szentségtörőnek számít.

Most még egy futólagos szemlét a külpolitikai helyzetről, aztán jóbaráti tanács: hasznos volna, ha az erdélyi fejedelem a maga kiváló győzelmeinek adatait közölné egy kitűnő történetíróval, még pedig azzal a Vittorio Seri nevű olasszal, akihez neki Péter útján igen jó összeköttetései vannak. Aztán vége a vaskos kéziratcsomónak. „Immár az nagyságod fejedelmi itéleti rajta, a mit cselekszik; csak azon kéri nagyságodat az én uram alázatossan: ezeket úgy vegye, mint az mi tiszta szívből jó és jó szándékból. Az Isten áldja meg nagyságodat minden boldogságával!“

De ezzel még nem volt vége a levélnek. A bán egy titkos írás kulcsát mellékelte hozzá. Mivel ezen-túl is szándékozott a fejedelemmel levelezni és igen bizalmas dolgok közlésére is sor kellett, hogy majd kerüljön köztük, Bécs szeme pedig messzire lát: ajánlatos volt titkos írással élni, ahogy a diplomaták szokták. Elég egyszerű volt ez a titkos írás: a betűket számok jelölték. A:1, B:2, C:3 és így tovább. Majd hogy nehezebb legyen kitalálni, a 11-es számnál megint elülről kezdődött az ábécé, tehát A:11,

B:12, C:13 és így tovább. De a 31-es számnál és a 41-esnél az ábécé második fele folytatódott tovább, tehát M:31, N:32, O:33, vagy pedig M:41, N:42, O:43 és így megint tovább. Tehát ez a sor: 21, 59, 47, 36, 48, 19, 21, 29, 3, 28, 21, 27, 40, 11, 36, 43, K — ezt jelentette: ausztriai császárok.

A levelet megbízható ember vitte Erdélybe. Alig indult el, már jött a híre, hogy Pálffy Pál meghalt. A nádori szék üresen várta az utódot. Gróf Zrinyi Miklós, aki élete céljául azt tűzte ki, hogy Magyarország hódított részeit felszabadítja a török foglalás alól, izgatottan várta a fejedelem válaszát. Mindent feltett egyetlen kockára. Ha Rákóczi György csak egy szóval is azt válaszolja neki, hogy más jelöltje van, meg fog nyugodni, hiszen Erdély magyarságának támogató erejével mindent meg tud oldani nádori terveiből, Erdély nélkül semmit.

Karácsony után megint össze kellett hívnia a zágrábi országgyűlést, mert a jobbagylázadás izgalma még mindig tartott, azonkívül a hajdani gyámnak fia, Mikulich Sándor, folyton foglalkoztatta a horvátországi nyilvánosságot, ennek botránnyaival is kellett végre valamit csinálni. Ez a betegesen erőszakos természetű, vad idegzetű ember úgy viselkedett, mint aki nyers érzéki vágyain és anyagi kapzsiságán kívül más törvényt nem ismer. Rablásainak, fosztogatásainak nem volt se szeri, se száma; ki-kiütött várából lovas cselédeivel és asszonyokra ütve, azokat elhurcolta haza Belec várába. Marigolich István özvegyét és Orlich István feleségét, de még sok más asszonyt így rabolt el és hazavivén őket, foglyokként ott tartotta Belecen. A rendek szinte többet beszéltek Mikulich Sándor gazságáról, mint a gróf Erdődy Imre fellázadt jobbagyairól. De az elnöklő bán, akinek határtalan izgalmát és szórakozottságát senki sem tudta mire vélni, egy olyan dolognak hatása alatt állott, amely még job-

bágyházadásnál és Mikulich-botrányoknál is százszor fontosabb volt neki. Öccse, Zrinyi Péter, egy levelet adott kezébe, mikor találkoztak. Ezt a levelet Péter egy ügyes emberrel ellopatta a gróf Trautmannsdorff Zsigmond irományai közül. A gráci haditanács írta a grófnak. A levél szövege felszólítja Trautmannsdorff grófot, hogy biztassa fel az oláhokat és predócokat: ne hajtsanak a horvát rendek szavára, hanem folyamodjanak egyenest a királyhoz külön kiváltságok végett, kérésök meghallgatásáról eleve lehet őket biztosítani. A gróf értekezzék titkon az oláhok két-három főkolomposával. Vagy menjen hozzájuk Varasdra, vagy feltűnés nélkül hívassa őket magához. Igyekezzenek felbujtani őket, hogy a horvát rendeknek semmi esetre ne vessék alá magokat.

Miklós halásápadtan olvasta a levelet, amelynek papírja megreszketett a kezében.

— Hiszed most már? — kérdezte Péter.

— Nem lehet nem hinnem, — felelte megrendülve Miklós.

— Ennek a királynak szolgálsz te kutya módján, az ki csonkítani kívánja Horvátországot, bujtogatja ura ellen az jobbágyot, hogy romoljunk s osztrákok prédája legyünk? Királyod ez néked? Ne hallgass, felelj!

A bán az izgalomtól rekedten, de szilárdan felelt:

— Királyunkat félrevezetik az német tanácsosok, kiket hogy varangyos békánál jobban utálok, elhigyjed. Majd csak jussak közel hozzá, szemét megnyitom. Most már mindenáron nádorrá kell lennem, ez az élet, vagy az halál.

XX.

A fejedelem külön követtel válaszolt, mintha fejedelemnek válaszolna. Ispán Ferenc nevű emberét küldte el Erdélyből Csáktornyára. Ispán uram nem jött üres kézzel: gyönyörű hófehér arabs kancát hozott ajándékba. A remek ló, — Délia volt a neve, — bekerült a csáktornyai báni istálló legelső helyére. De volt nála értékesebb küldemény is az Ispán Ferenc tarsolyában: a fejedelem levele. Rákóczy György közölte, hogy egyetlen embert tart méltónak Magyarország nádori állására: Gróf Zrinyi Miklóst. Minden erejével és minden befolyásával azon lesz, hogy a bán a nádori állást a magyarság üdvére el is nyerje.

Miklós a levél vétele után meggyónt és megáldozott. Sophie nem tudta mire vélni, mi leli az urát. Úgy járt az végig a terméken, mint az álmjáró. Ha szóltak hozzá, nem hallotta. Valami érthetetlen messzeségbe nézett kalandozó tekintete, és senki nem tudta, hova. Csak ő maga tudta. A történelembe, a fajta és a haza jövő sorsába.

És ezzel a nappal elkezdődött Zrinyi Miklós nagy küzdelme a nádori méltóságért. Lelkiismerete szerint nem is ezért, hanem azért a pontért, amelyről a görög bölcs mondása szerint kimozdítsa a sarkaiból a világot. Éjjele és nappala csak ezzel tellett. Úgy kellett ezt a küzdelmet megnyerni, mint az ütközetet a mezőben. Mint a portyázó ütközetek előtt nyomnázók útján, itt is ki kellett tudni az ellenfelek mozdulatait. Állandó titkos jelentései jöttek, hogy mit csinálnak, merre járnak, kivel trafikálnak a Csákyak, Wesselényi Ferenc, Puchheim, Nádasdy Ferenc, Lippay. Mint az ütközet előtt a martalék csatával, itt is meg kellett nyerni az első mozdulatot a horvát országgyűlés állásfoglalásával, hogy a horvát rendek hogyan szavazzanak majd Pozsonyban. Löbl

báró sűrű levelekben küldte a jelentéseket: mi újság az udvarnál. A király a heidelbergi hercegnő miatt nagyon megharagudott Auersperg hercegre, de most már megbocsátott neki. Ferdinánd királyfit változatlanul szeretnék elfogadtatni spanyol uralkodónak, de a dolog a portugálok miatt nagyon bonyolódott. Montecuccoli gróf ezt mondta, Puchheim gróf azt mondta. Ugyanígy jöttek a sűrű levelek a derék Vitnyéditől, aki protestáns lévén, kitünő információkkal szolgált a luteránus rendekről, Lórántffy Zsuzsannának, a fejedelem édesanyjának, szándékairól, nagyurak elejtett megjegyzéseiről. De nemcsak jöttek, hanem mentek is levelek. Ennek szándékát kipuhatolni, annak kedvezését megnyerni. A kancellárián valóságos térképe volt a jövő nádorválasztásnak. Fel volt ezen írva a pozsonyi országgyűlés háromszáznegyven tagjának neve. S minden nappal szaporodtak a nevek mellé beírt titkos jelű feljegyzések: ez habozik, ez Lippaynak makacs híve, ennek Vitnyédy az ügyvédje, ezt Péter útján lehet megkönyékezni, erre vigyázni kell, mert hamis ember.

A munka haladt, a szervezkedés már egy félesztendő fáradságaira nézett vissza, mikor egy váratlan esemény az egész eddigi szövevényt széjjeltépte. Ferdinánd, a királyfi, IV. Ferdinánd néven már atyja életében megkoronázott magyar király, júliusban himlőt kapott és meghalt. Miklós ékes latinnyelvű levélben fejezte ki részvétét a mélyen sujtott uralkodónak. De az ifjú trónörökös halála még nem lett volna semmi befolyással a nádorválasztásra. A kisebbik fiú, a tizennégy éves Lipót főherceg lépett elő trónörökösnek, és nem igen volt kétség, hogy mint bátyját, őt is meg fogják koronázni magyar királlyá a pozsonyi karok és rendek, még atyja életében. Csakhogy most III. Ferdinánd nagyot gondolt és merészet. Nagyobbik fia halálát arra akarta felhasználni, hogy kisebbik fia koronázásával megszün-

tesse a magyar nemzet szabad királyválasztó jogát. Az após levelei most a szokottnál is sűrűbben jöttek Bécsből. Minden levél izgalmas új fordulatot hozott. Ferdinánd a maga apai szívének nagy vigasztalásra szoruló bánatát hozva okul, elindította a legkívánatosabb vigasztalás jelszavát: nagyon jól esnék neki, ha Lipótot Pozsony az örökletes királyság elvével koronázná meg maga királlyá. A nagy szándék kivitelének megszervezése elindult Bécsből. Löbl báró azt írta vejének, hogy itt volna a remek alkalom megfogni a nádorságot. Ha most feljönne Bécsbe és öfelsége színe előtt felajánlaná az örökletes királyság kimondásához kellő segítségét, a király hajlandóságát bizonyosan megnyerné, mert az udvarnak most abban fő a feje, hogy milyen módon kapcsolja össze a nádorválasztó országgyűlés kilátásait a királyfi koronázásával.

Miklósnak ez a levél két álmatlan éjszakájába került. S a második töprengően átvirrasztott éjszaka után elhatározta magát. A királyválasztás joga hatalmas fegyver a nemzet kezében az osztrák hatalmi ösztönök ellen. A királyoktól csak ennek a jognak erejével tudja a nemzet a koronázási alkotmányos hitlevélre tett esküt kicsikarni. Ezen az áron nem érdemes nádorrá lenni. Az örökletes király szó nélkül félre fogja tolni a nádort, ha az, mint a nemzet szószólója, kényelmetlen lesz neki. Miklós levelet küldött apósának. A levél lényege ez volt: nem. De apósa még meg sem kaphatta a levelet, már itt volt az új hír Csáktornyan: az udvarnál kieszelték, hogyan fogják a nádorkérdést megoldani. Lippaynak majd ígérnek egy-két protestáns-ellenes rendeletet, aminek fejében az mindenre képes. És őt megtétetik nádorhelyettesnek. A nádori szék üresen marad.

Mindez az egész küzdelem újra kezdését jelentette. Most elsősorban azért kellett küzdeni, hogy a pozsonyi országgyűlés ne menjen bele Lippay nádor-

helyettesi mivoltába. Új levelek, új tapogatódzás, új szövevény. Egy álló félesztendeig, az idegek már-már elbírhatatlan feszültsége mellett. Mert Pálffy Pál már egy esztendeje halott volt, s az udvar még mindig késlekedett az országgyűlés összehívásával. Kitűzték, elhalasztották, megint kitűzték, megint elhalasztották. És közben nem mult el nap izgató hír nélkül.

Januárban meghalt a pápa. Máskor ez olyan esemény lett volna, amely az egész országot beszél-teti. Most csak felületesen tárgyalták meg a politikusok, vajjon Chigi bíboros, akinek legtöbb kilátása van a tiarára, a francia, vagy a spanyol tájékozódás embere lesz-e. De különben mindenkit a szabad királyválasztás jogának kérdése és a nádorválasztás izgatott. Az országgyűlést végre kitűzte az udvar. De a rendek tudván, hogy az udvar szándékos késlekedéssel még sokáig nem fog lejönni Pozsonyba, alig gyülekeztek.

Miklós egy álló esztendei nehéz kortesmunka után felment Bécsbe, hogy az udvarnál bejelentse szándékát és tájékozzék, vajjon az uralkodó milyen szemmel nézi ezt a szándékot. Végigjárta a befolyásos udvaroncokat, de egyenes választ egyiktől sem tudott kapni. Mind legteljesebb nagyrabecsülésökről biztosították a bánt, de érdemben a királyra háritották a kérdést: törvény szerint öfelsége fog jelölni két katolikus és két protestáns urat, majd az országgyűlés választ tetszése szerint. A Löbl-család napról-napra nagy izgalommal üldögélt együtt. Sophie is feljött férjével, hogy szüleit lássa. S mikor az éjjélbe nyúló végtelen beszélgetésekkel latolgták az esélyeket, általában kedvező hangulat uralkodott a családi eszmecserék felett. Bizonyosra lehetett venni, hogy a király először is Lippay nádorhelyettségét akarja majd keresztülszorítani. De miután ez minden valószínűség szerint kudarcot fog

vallani, választásra kerül a sor és a király jelöl. Hogy protestáns jelöltjei kik lesznek, közömbös. Az országgyűlés csakis katolikus nádort fog választani. És szinte bizonyosra vehető, hogy a király a katolikus urak közül gróf Wesselényi Ferencet és gróf Zrinyi Miklóst jelöli. Akkor pedig a győzelem valószínű. Kiszámítható, hogy neki jóval több szavazata van, hiába dolgozik ellene olyan elkeseredett dühvel az érsek. Miklós nevetve terített apósa elé egy levelet. A levelet Lippay esztergomi érsek írta az erdélyi fejedelemnek, még pedig őrá. Legyalázta a sárga földig. Azt persze nem sejtette, hogy a fejedelem ezt a levelet azonnal el fogja küldeni a bánnak.

— S ez torlatlan marad, fiam uram? — kérdezte Anna asszony.

— Kutyaszorítóba kerültem, asszonyanyám. Nékem ez levelet tudnom nem lehetséges. Mert ha tudom, akkor kitudódik, hogy fejedelemmel korrespondálok. Még csak az köllene. Titokemberek vigyázzák minden lépésemet. Ha lenéz most az utcára te kegyelmed, megláthatja az fickót, ki mint árnyék követi jöttömet-mentemet.

Löbl báróné kilesett az utcára. Csakugyan ott állt szemközt a kapumélyedésben egy sötét cingár alak, feltűrt köpönyeg-gallérral, arcába húzott süveggel. Az anyós halkán felsikoltott.

— Nincs mit ijednie az dolgon kegyelmednek. Tréfás ez dolog nagyon. Mikor jókedvem vagyok, azzal mulatom magamat, hogy táncoltatom az ipsét. Nékilendülök az hamar sietésnek: úkelme is siet. Hirtelen lassítok: úkelme is lassít. Mán ugyan jól ismerjük egymást. De az én leveletem el nem fogják az nyavalyások. És csak azért is én lések az nádor!

A levelet csakugyan nem fogták el, amelyet bécsi utazása után a fejedelemnek írt. Nem is lett volna kellemes, ha elfogják. Mert ilyen mondatok voltak benne: „Ha szóval Nagyságodnak az én sen-

susimat megmondhatnám, bizony szerencsésnek tarthatnám magamat, de levélre nem merem és semmi characterre nem bízhatom.“ Joggal kérdezhetette volna a levél elfogója: mi az a rendkívül bizalmas közlendő, amelyet Ferdinánd király horvát bánja nem mer beleírni az ellenséges fejedelemhez írott levélbe?

Az országgyűlés tespedő lassúsággal elkezdődött, de az udvarnak híre-hamva sem volt még Pozsonyban. A feszültség már alig volt kibírható. Mikor végre március harmadikán a király megérkezett Pozsonyba, mindenki fellélegzett. Kezdjük, kezdjük. De még egy idegtépő hetet kellett várni, míg az érsek a maga praktikáit főzögette. Március tizedikén megnyitották az országgyűlést. Azonnal kirobbant a vihar, mikor felmerült az uralkodó kívánsága, hogy a nádori széket ne töltsék be, hanem fogadják el Lippayt nádorhelyettesnek. Az érsek ellen olyan vehemenciával zúdult fel a rendek túlnyomó többsége, hogy a nádorválasztás elodázására gondolni sem lehetett. A király mindenáron meg akarta fiát koronáztatni. Nem kockáztathatta az országgyűlés jóindulatát. Feladta a tervet. A nádorválasztást kitűzték március tizenötödikére.

Tizennegyedikén este Miklós még utolsó szemlét tartott hívei között. Vitnyédy is ott sürgött-forogott körülötte, teljesen berekedt a napokig tartó kapacitáló munkától. A seregszemlével meg lehetett elégedve. Most már kétségtelen volt, hogy a bánnak Wesselényi Ferenccel szemben jókora többsége alakult ki. S ezen az éjszakán, mikor aludni tértek, Miklós különös gyöngédséggel csókolta meg feleségét. Az ilyen nagy órákban a szíven elhatalmasodik a bajtársi közösség, az egymáshoz kapcsolt sors meleg érzése.

— Holnap nádorné léssz, angyalom, — mondta a férj a mellére boruló asszonynak.

— Nem bánom, ha nem leszek is. Csak te légy mellettem.

Másnap pompásan felöltözködött, úgy ment el a zöld házba, ahol az üléseket tartották. Mikor belépett a terembe, viharos vivát köszöntötte, hiszen most már bizonyosnak lehetett venni, hogy ő az új nádor. Sokan akadtak, akik bejelentették neki, hogy fontos és hosszabb mondanivalójuk lesz majd, kérnének egy órácskát, vagy kettőt. Miklós keresztül látott rajtok. Egyiknek birtokpere volt, másik bárói rangot szeretett volna, harmadik hivatalt. Aztán az ülés megnyílt, a zsibongás elült. Az elnöklő perzonális ledarálta a formaságos szöveget, aztán hangját kissé felemelve, bejelentette, hogy királyi kézirat érkezett.

Most már feszült csend várta a királyi kézirat felolvasását. A hosszadalmas latin bevezetést türelmetlenül várták végig, mindenki előrehajlott ültében, mintha az olvasást mozdulatával tudná siettetni. Végrevalahára a főbenjáró mondathoz ért a perzonális.

— ....ennélfogva ajánljuk megválasztásra a római katolikus vallású gróf Csáky Istvánt...

Miklós elcsodálkozott. Csáky és ő? Hát Wesselényivel mi történt?

— ...és gróf Wesselényi Ferencet, továbbá a luteránus vallású..

Ezt már nem hallotta Miklós. Látása is hirtelen elsötétedett és fejében valami tompa zúgás futott keresztül.

Egy pillanatra gondolatai is megszűntek annak felfoghatatlanságától, amit hallott. Csak lassan kezdett ráocsudni még a megdöbbenésre is. Lehet ez? A király nem jelölte. Most már, ha egyhangulag mindenki hajlandó volna rászavazni, akkor sem lenne megválasztható.

Nemcsak ő döbönt meg. Az egész országgyűlés

szinte. Mikor a királyi üzenet felolvasása véget ért, fülsiketítő zsivaj csattant fel. A megbotránkozás zúgása, a meglepetés moraja, a szenvedélyesebbek szitkai. És egymásután szót kértek a rendek. Az indulatos és heves beszédekből, amelyek hamarosan minden rendet elvesztettek és egyszerre kiáltozó viharrá váltak, különös dolgok tűntek ki. Az összekeveredett szóváltásból lassan kihámozódott, mi csoda agyafúrt és elszánt játékot űzött volt Lippay érsek. Biztosra véve, hogy nádorválasztásra úgy sem kerül sor, mert ő nádorhelyettes lesz, minden pályázónak megígérte, hogy mellette lesz és a többi ellen. Így lekötötte szavát Nádasdy Ferencnek éppen úgy, mint Forgách Ádámnak, akik most a jelölésből éppen úgy kimaradtak, mint akinek nem ígért támogatást: Zrinyi. De a zűrzavaros ribillió után végre is szavazásra került a sor. Az országgyűlés Wesselényi Ferencet választotta nádorrá. Kétszázhuszan szavaztak le, ebből majdnem kétszáz voks jutott Wesselényinek. A protestáns rendek, akik Zrinyire szavaztak volna, most tüntetésből Perényi Györgyre adták szavazatukat. Csáky Istvánra mindössze ketten szavaztak.

Ezt Miklós már nem várta meg. Egy darabig dermedten ült a helyén, mintha csak agya is megfagyott volna. Arcán olyan kifejezés ült, hogy még hívei sem merték megszólítani. Egyszer csak felállott. Ingadozva, tántorogva egyenesedett ki, mint a részeg ember. Háta mögött Zrinyi Péter ordító hangja harsogott, aki homlokán kidagadó erekkel, vérbeborult szemmel, halálos sápadtsággal tanúsítva remegő dühét, borzasztó szitkokat kiabált hitvány csalásról és boszorkánykonyháról. De Miklós ezt nem hallotta. Ugy fordult ki a zöld palotából, mint a holdkóros. De ott megfogta az öreg Mednyánszky Jónás, a Lórántffy Zsuzsánna követe.

— Nagyságos uram, mi módon történhetett ez?

— Hagyjon most te kegyelmed, — válaszolt rekedt, kínzott hangon a bán. És ment tovább. Egyenesen szállására. Sophiet öltözködés közben találta. Úgy beszéltek meg, hogy az asszony díszruhában várakozik otthon a nagy hírre, hogy aztán részt vegyen a következő parádékon. Miklós megállt, mikor az öltözködő asszonyt meglátta. Nézte egy darabig eszelős arckifejezéssel, mintha meg sem ismerné. Aztán elkezdett hahotázni. De ez a hahota olyan irtózatossá volt, hogy az asszony elfehéredett tőle.

— Mi történt veled?

— Kár volt cicomázkodni, angyalom. Estig ne jöjjön be hozzám senki.

Többet nem is mondott. Bement a szobájába és a zár csettenésén meg lehetett hallani, hogy magára zárta az ajtót. Sophie állott, mint a sóbálvány. Megfordult önmaga körül a fejevesztett ember táncstalan mozdulatával. Az urával valami borzasztó dolog történhetett, mi van itt, hova fusson, kit kérdezzen? De már jött a báni titkár, Forstall Márk. Az szem elől tévesztette urát, másoktól hallotta, hogy elment az ülésről, ő most hazarohant utána. És beszámolt asszonyának a jelölésről. Szeme könnyes volt az izgalomtól. Vitnyédy is jött kisvártatva. Az már hozta a hírt, hogy Wesselényit nádornak hirdették ki. Szörnyűködtek, kezöket csapkodták mindnyájan. Odalöpdöztek a bán ajtajához hallgatódzni. Félték, hogy még valami kárt tesz magában. De semmi gyanúra érdemes neszt nem halottak.

Az az ember odabent még jó darabig kábán, zsibbadtan, szinte gondolattalanul feküdt a török szőnyegű kereveten, amelyen végigvetette magát. Valami zsongító álmoosságot érzett elhatalmasodni magán, mintha tudata erőt akart volna gyűjteni

azokra a közeli percekre, mikor majd végiggondolja, mi is történt most vele, pályájával, élete nagy céljaival, hitével, világnézetével. Aztán lassan rá kezdett ocsudni a borzalmas csalódásra és megaláztatásra. Nem találták méltónak a nádori rangra. Négyet is találtak, aki nála méltóbb. Mehet vissza a sutra Csáktornyára, az Erdödy lázadó jobbagyaival törödni, Mikulich Sándor aljasságairól új történeteket hallani, a török elbizakodott fickándozásait hüvelybe parancsolt karddal türögetni. És ki tette vele mindezt? A király, akinek családjáért az ő dédapja önként meghalt, akinek családjáért éltekhaltak azóta is mind a Zrinyiek, akinek trónját ő is suhanc kora óta a maga vérével védelmezte, aki helyett vagyona jó részét kifizette zsoldosoknak, ha kellett. Ezeket forgatta magában, még mindig nem eszmélve teljesen a teljes valóra, annyira képtelen volt az és elhihetetlen. Majd megint dermedő félálomba zuhant, mint aki áfiumot vett be. Aztán hirtelen mozdulattal felült a kereveten és megdöbbenve maga elé bámult. Fejét csóválta. Felkelt, tett néhány lépést le s fel. Megint leült, töprengett. Káromkodást morzsolt szét foga közt és ökölbe szorított kezével térdére ütött. S aztán újra hanyattdőlt, behúnyta szemét és gondolkozott koronáról, királyról, nemzetről, történelemről. Órák hoztat vívódott, gyötördött így bezárkózott magányában. Dúlt gondolatai lassanként rendszerbe sorakoztak. Most már teljesen látta, mi történt vele. Ez volt életének kettőtörése, élete álmainak rettenetes kifosztása. Amit nemzetről, hazáról, hódolt területek magyarjainak felszabadításáról, a fajta jövődjének szilárdításáról, a tervek és eszmék akkora gazdagságával, a lelkesedő tetterő olyan hatalmas cselekvési vágyával annyiszor kirajzolt ábrándjaiban, annak most egyetlen csapással mind vége lett. Most már nyögni és lihegni kezdett fájdalmában. És rendbe sorakozó

gondolatai egyetlen végső következtetés útját alkották: a király személyét döntötte le lelke oltáráról ez a nap. Ha végignézett élete folyásán, kisfiúnyi lelkében feltétlen és korlátlan vallásos rajongást látott a felkent király személye iránt. Később lassan kopadozni kezdett a rajongás, a fellegek tömjenes álmalakjában mindinkább meglátta az embert, de imádta változatlanul. Aztán meg kellett tanulnia, hogy a király nemcsak az ő fajáé, hanem sokkal nagyobb területeken és fajokon uralkodik ugyanakkor császárként, tehát szempontokat kell kiegyeztetnie, s a magyarság ebben az alkuban nem mindig jár jól. Később már vétkes mulasztásokat látott a trón körül, magyarok semmibe vevését, Magyarország hódolt részeinek nem is palástolt eldobását. De a vádak vádlottját mindig csak a király környezetében kereste, a király személyét minden vádnak föléje emelte magában. Most végre ezen a napon a királynak magával személyével hasonlott meg. Eddig emberileg szerette, melegen gondolt rá, tűzönvizen hívének vallotta magát. De ma a mélyen és fájdalmasan megbántott, élete hatalmas és önzetlen álmaitól megfosztott, imádott urától méltatlanul megrugdosott ember keserűségével jutott el oda, hogy nem szerette a királyt. A szigetvári hős vére, amely négy nemzedéken át a királyhűség lovagi hevében lobogott, most a szégyentől és fájdalomtól a dédunoka szívét hagyta el, hogy piruló arcába fusson.

Késő délután kinyitotta ajtaját, mert megéhezett. Sokan vártak rá odakinn: Péter, Vitnyédy, Mednyánszky Jónás, a titkár, egy-két íródiák és Klobusiczky András, a fejedelem Pozsonyba küldött követe. Zrinyi Péter a keserűség vad humorával szólt oda neki:

— Hát koronázzuk-é immáron örökletes királynak Leopoldot, bátyám?

— Koronáznám én mastam immár magát az fejedelmet!

Mindenki megdöbbsent ettől a kijelentéstől. Ijedten nézték a bánt, aki bezárkózva töltött órái alatt még testileg is megváltozott, mély és sötét karikák ültek ki beesett szeme alá és barnapiros arc-színe valami beteges fakóságnak adott helyet. De még nagyobb volt a lelki változás. Szinte csodálni lehetett, hogy földrengés nem keletkezik erre a hihetetlen mondatra: gróf Zrínyi Miklós horvát bán, kamarás, főlovászmester, főispán, főkapitány, őfelsége ezredese le szeretné ütni a koronát III. Ferdinánd fejéről.

— Ne habozzunk heában, — folytatta fáradtan, de szilárdan a bán, — hányjuk-vessük a tennivalót. Mi légyen az szabad királyválasztással, arrul szőlünk. Az vitában részemet köll majd vennem.

Enni hozatott, a betekintő Sophiet két mondat-tal megnyugtatta és máris elkezdett az urakkal politizálni. Tíz perc mulva már ott tartottak, hogy hogyan kell az örökletesség kimondásának ellen-pártját megszervezni, ha Lippay olyan vakmerő lesz, hogy nyilvános ülés elé hozza a kérdést. Később aztán kiki elszéledt, mert mindenkinek volt valami ünnepi lakomája. A díszes lakomák és fogadások egymást érték most Pozsonyban, minden napra jutott belőlük kettő-három, délre is, estére is. Miklós azonban ma este nem kívánt sehova menni.

— Szegény kincsem, — mondta Sophie németül, mikor végre bejutott urához és kettesben maradva, megsimította a bán vállig érő haját.

— Nem, — kiáltott Miklós ingerülten, — ezt ne! Tudod jól, hogy ölni tudnék, ha sajnálnak. Ezt az egyet nem birom.

— Én nem a nádorság miatt sajnállak, — szolt gyorsan az ügyes asszony, — hanem azért, mert annyi gondod van.

— Az mindig volt, — felelt a férj megbékélve, — és mindig lesz. Mondd csak, Sophie, nem volna kedved itthagyni mindent és elköltözni Erdélybe, a fejedelem mellé?

Az asszonykát meglepte a kérdés. De mindjárt felelt rá.

— Én követlek, bárhová mégy. De nem szeretnék új környezettel bajlódni. Éppen most . . .

Volt valami a hangjában, amitől Miklós felnézett. Néma kérdésére Sophie habozva és lesütött szemmel folytatta:

— Nem akartam eddig mondani neked, amíg nem biztos. De most már biztos. Miklós, nekünk gyerekekünk lesz . . .

Zrinyi Miklós felugrott a székről. Az előtte álló asszonyt átkapta és medve-erejével felemelte, mint a pelyhet. Úgy kérdezte tőle elcsukló hangon:

— Mit mondtál?

— Tégy le, tégy le, um Gottes Willen! Most kapkodsz a levegőbe?

Miklós bűnbánó arccal, végtelen gyengédséggel tette vissza a földre az asszonyt.

— Mikor jön az én gyermekem?

— Augusztusra várhatjuk, azt mondta a bába.

Némán néztek egymás szemébe sokáig. Aztán Miklós letérdelt az asszony elé, átkarolta és fejét odaszorította szelíden, gyöngéden felesége derekához. Most térdelt másodszor asszony előtt. De most úgy, mintha oltár elé térdelt volna. Nagyon sokáig így maradtak. Sophie férje haját símogatta. És egyszer csak felnevetve, így szólt:

— Miklós, neked ősz hajad van.

A férfi feltápáskodott, megrángatta félrecsúszott dolmányát. És sóhajtván felelt:

— Holnaptól kezdve több is lesz. De megint van, amiért érdemes.

Másnap kezdődött a harc. Ferdinánd harca a

nemzettel. Az öröklendő királyság vágya az alkotmány szabadságának vágyával. Lippay, a főpapi kar és néhány hozzájukszító mágnás teljes erejüket belevitték az agitálásba. De már kezdetben meglátszott, hogy a király vágyakozása reménytelen. Nyilvánvaló volt, hogy a kis Lipótot a rendek szívesen megkoronázzák magyar királynak, de a szabad királyválasztás eltörlését még csak tárgyalásra sem engedik vinni. Pedig az érsekék minden követ megmozgattak. Az utcákon egy latin röpirat elszórt példányait lehetett találni már másnap reggel, amelyet ismeretlen szerző írt és ismeretlen kéz hajigált el a járókelők számára. Miklós azonnal szerzett belőle egyet: „Modus reparandi Hungariam“, ez volt a címe. A Zrinyi-palotában számos főrend és köznemes verődött össze ebédre. Sophie asszony kitett magáért, pompás ebédet tálaltatott, sőt ebéd után meglepetéssel is szolgált: olyan újfajta fekete levest szolgáltatott fel, amelyet török mód szerint egy kávé nevű keleti paszuly babjából főztek. Sajnos, nem nagy feltűnést keltett. A röpirat ennél is érdekesebb volt. Miklós hangosan olvasta maga. Egyes pontoknál megállott, s akkor megindult a heves és felháborodott megjegyzések raja.

A röpirat annak leírásával kezdte, hogy micsoda gyalázat az ország javarészen még mindig ott látni a törököt. Hiszen, ha szent királyaink feltámadnának, megtagadnák ezt a korcs nemzedéket. Itt az ideje, hogy az országot a pogány hódoltság alól felszabadítsuk.

— Ebanyját, — horkant fel Zrinyi Péter, — még ű magyarázza minékünk.

Az első kérdés, folytatta a röpirat, hogyan lehet ezt végrehajtani. Képes erre Magyarország a saját erejéből? Semmiesetre. Hiszen mi, magyarok, — mert a röpirat névtelen szerzője magyarként beszélt, — hadsereget tartani s a végbeli katonákat

fizetni az örökös tartományok nélkül képtelenek vagyunk.

— Örökös tartományok? Soha egy polturát kivásalni belőlök nem tudunk!

— S ha fizetik, magok védelmére fizetik, ördög vigye őket.

— Nékem évekig tartoztak azzal, az mely pénzt helyettök fizettem!

Tovább. A magyarság nem tudja kellőképpen ellátni a királyát. Az örökös tartományok nélkül Ferdinánd nem tarthatna udvart, de Magyarország nélkül könnyen.

— Micsoda? Mátyás királynak tán nem volt udvara?

— Hát Nagy Lajosunknak?

Tovább. Ha az örökös tartományoktól elszakadna Magyarország és önállóan élne, köröskörül minden ország ellenségévé válnék, s a közterheket nem bírná.

— Ugyan ugy-e? Ellenségünk volna vajjon Rákóczy György?

— Meg Lengyelország?

Tovább. Ha Magyarország önmaga akarna megbirkózni a törökkel, külföldi zsoldosokat Ausztria ellenzésére nem kapna, s ha kapna, nem tudná őket megfizetni.

— És ú kap?

— S ha kap, fizet vajjon? Egy dénárjok sincsen.

Tovább. Magyarország sokszor legyőzte a szomszéd népeket. Ha magára maradna, azok emlékezének erre és nem jól.

— Ejnye, még fenyeget is.

— Ki írta ezt? Szemtelennek szeretném gégáját megfogdosni.

Tovább. A röpirat szerint hiába is kapnánk katonát és pénz-segítséget, magyar hadvezér nincs. Viszont az osztráknak nagyszerű, képzett hadvezérei

vannak. Erre a passzusra aztán viharosan tört ki a felháborodás. Merészelheti valaki az osztrák generálisokat egybevetni a mi hőseinkkel? Ez már igazán gyalázatosság. Ritkán irtak ennél ostobább pártiratot. Azokat háborítja fel legjobban, akiket megszeretne nyerni. Zrinyi Miklós nem jó vezér? Batthyány Tamás nem jó vezér? Ebadta németje, ez már mégis csak sok. Miklós alig tudott csendet csinálni, hogy a felolvasást folytathassa. Tovább tehát. Ott tart a röpirat, hogy a magyarság egyedül nem képes a törökkel megbirkózni. Kitől függ tehát boldogulása? Az ausztriai uralkodóháztól. Csakhogy az uralkodóháznak súlyos okai vannak a magyarokat a török alól fel nem szabadítani. Nagyon jól tudja a felséges uralkodóház, hogy tagjait a magyarok gyengeségük kényszerhelyzetében szokták királynak választani. Ha felszabadulnak és megnagyobbodnak, majd nemzeti királyt választanak, s mint régen mindig, most is meg fogják támadni Ausztriát. Miért segítse ezt elő a dinasztia?

— Adjatok egy korty italt, — csikorgatta fogát Zrinyi Péter, — mer imhol megüt az guta dühömben.

A többiek már nem is szóltak, annyira elképedtek ettől a hallatlan okfejtéstől. Miklós fejcsóválva olvasta tovább a latin szöveget. Mi a teendő tehát, hogy az uralkodóházat megindítsuk a török ellen? Könyörögjünk alázatosan öfelségének, hogy segítsen meg benünket, mi kegyes hajlandóságának láttára őt és egyenes sarjait egyszersmindenkorra megválasztjuk örök királyainknak.

— Hohó! Adjuk néki örökre országunkat ajándékon, mert kötelességit teszi?

— Itt van la! Az kis hamis.

— Ezt Lippay uram maga írta, vájja ki szemit az holló.

Dühöngtek, gúnyosan kacagtak vegyesen. Most már minden mondatra legyintettek, hurrogtak, ne-

vettek. A röpirat még azt fejtegette, hogy a magyarok a szabad királyválasztás jogával olyan jogot adnak fel, amellyel úgy sem élnek soha. Minek akkor megtartani?

Miklós befejezte a felolvasást. Ami erre megindult, nem volt vita, mert mindenki egyetértett. Hanem dúlt felháborodás kitöréseinek vihara volt. A röpiratot kétségtelenül az udvar iratta. Okfejtése olyan, hogy becsületes embernek ökölbe szorul a keze és fejébe szalad a vér. A magyar király mondja maga, hogy nem bolond a magyarokat felszabadítani? Tehát elismeri, hogy dinasztíája érdekében mulasztja el, ami esküje szerint legelső kötelessége volna? És ezt a szellemet ültesse a magyarság a trónra a világ végéig? Ennek az atyai gondoskodásnak adja oda ajándékuul hazája önállóságát?

Egész Pozsony a röpirattal volt tele. Még csak ez kellett a nádorválasztás botrányához. Rég recsegték így a trón aranyos lábai Pozsonyban. Még az aulikus főrendek is visszahőköltek most már. Öt napig tuskodott az érsek pártja, hogy az örökletes királyság kimondásának pártot szerezzen. A harmadik napon Miklóst felkereste egy udvari hivatalnok. Négyszemközt akart beszélni vele. S mikor egyedül maradt, elmondta küldetése célját. Öfelsége közvetlen környezete akkora súlyt helyez a bán állásfoglalására, hogy ha erre számítani lehetne, a bán bizonyos lehetne az elismerés egy igen szép és dicső módja felől.

— S mi volna az?

— Az aranygyapjú.

Miklós rátette kezét az asztalon heverő kardjára.

— Köszönöm. Nekem szebb ékszerem van az aranygyapjúnál. Ez ni. Ezt szeretném inkább hordani, ha a haditanács hagyná.

— Ez az utolsó szava nagyságodnak?

— Ez.

Az udvaronc eltávozott. S Miklós még aznap nyilvánosan összevitatkozva Forgách Ádámmal, akit közben lekenyereztek s az örökös királyság párthívévé tettek Lippayék, szemtől-szembe ezt mondta neki:

— Tudod, mi vagy te? Hazaáruló!

És Forgách Ádám nem rántott kardot a szóra. A közfelháborodás őt tépte volna darabokra. Pedig becsületes ember volt, de megpuhították. Másokkal azonban ez nem sikerült. Ötödnapra az udvar lemondott arról, hogy a tervet keresztülvigye. Az országgyűlés más ügyeket kezdett tárgyalni. A nemzet megtartotta a szabad királyválasztás jogát. Ferdinánd király legszebb napjait tette kedvetlenné ez a sikertelenség. Most élte idős fővel ifjú boldogságát harmadik házasságának. Eleonóra mantuai hercegnő lett a magyarok királyasszonya.

Most kellett őt is megkoronázni Pozsonyban. Hallatlan fénnel és pompával kápráztatta el az ünnepség Pozsony városát. A királyasszony koronázásának ünnepi menetében érdekes zászlósúri társaság egyesült: őt pályázója a nádori méltóságnak, s köztük kettő, akit a király jelölt is, s kettejük közt az, akit meg is választottak. A koronát aranyhímes párnán gróf Wesselényi Ferenc vitte, a királyi pálcát gróf Zrinyi Miklós, az országalmát gróf Csáky István, a szentséget gróf Erdődy György, a keresztet gróf Forgách Ádám. Koronázás után udvari parádé következett, amelyen a magyar urakat bemutatták a királyasszonynak. Mikor nevét mondták, Miklós látta, hogy a királyasszony háta mögött álló Auersperg herceg súg valamit Eleonóra őfelségének. A királyasszony azonnal feltünően nyájas lett. Latinul szólott hozzá. A bán olaszul felelt a mantuai hercegnőnek. S a pár mondat, amelyet váltottak, nyájaságban s terjedelemben felülmulta az összes zászlósuraknak jutott királynői szavakat.

Három hét múlva az udvar, végleg lemondván az örökletesség tervéről, a szabad királyválasztás elvének fenntartásával koronáztatta meg a vézna és beteges kis Lipótot. Miklós ott állt az oltár mellett, mikor a kisfiú fejére Lippay feltette Szent István koronáját. Képzeletében megjelent egy magyar király, aki nem sokkal volt idősebb, mikor ez a korona a fejére került. A fiatal Mátyásról tűnődött a bán a koronázó mise diadalmas orgonabúgásának szavánál. Aztán tekintete ráesett Ferdinánd királyra, aki ott ült egyedül a baldachinos trónon, mert a királyné fent foglalt helyet udvarhölgyeivel a karzaton. Ott ült a király, negyvenhét esztendejének túlkorán előregedett gyengeségével, sárga színű, fáradt arcán a német és spanyol vérkeveredés erős vonásaival. És Miklós a képzelet játékával Mátyást képzelte oda, a makkegészségű ifjút, Hunyadi-vér és Szilágyi-vér keverékét, magyar nemzeti királyt, akinek egy gondja, hite, célja, lelke, vallása van: a magyarság. Mikor Ferdinánd király körülpillantva, történetesen a bánra tekintett, a két pillantás találkozott. És a tökéletes idegenség végtelensége ült a két pillantás találkozásában. Kint dörögtek az ágyúk. A tizennégy éves Lipót Ignác osztrák főherceg most lett I. Lipót névvel Magyarország apostoli királya az Árpádok trónján.

A bán nem törődött többet az országgyűléssel. Nagyon kellemetlen lett már itt tartózkodása. Vitnyédy bogarat tett Sophie asszony fülébe. Elmondta neki azt az udvari pletykát, hogy az udvar nagyon szeretné, ha Zrinyi Miklós nem volna a világon. Ahogy apját, Zrinyi Györgyöt, Wallenstein belevezényelte a pestisbe és így el is tette láb alól, úgy a bánnak is jó lesz vigyáznia, mit eszik. A bécsi udvar ellenségei igen furcsa módon hálnak meg néha. Sophie, akit egy hónap választott el gyermeke születésétől, reggeltől estig nyúzta az urát, hogy

menjenek már haza. Ebédekre, vacsorákra menni nem engedte, becsületszavát vette, hogy házon kívül nem iszik, s a konyhát majdnem pecsét alatt tartotta. Miklós próbálta rémlátásnak mondani az egészet, szidta felesége felbujtásáért a jó öreg Vitnyédyt, mint a bokrot, de mikor készen állott a hazautazásra, maga előtt sem tagadhatott le bizonyos megkönnyebbült érzést.

Utolsó nap még írt a fejedelemnek. „Kegyelmes Uram! Végin lévén az gyűlésnek, (az mellyel azért nem igen kérkedhetem), noha nincsen mit írnom Nagyságodnak, mindazonáltal nem akartam elmúlatnom az Nagyságod méltóságos kezeit csak levél által is meg nem csókolnom. Nagyságodat kérem, hogy az maga megfogadott gratiájában engem végig tartson meg, és legyen nekem mindenkor olly kegyelmes uram, az mint én halálom órájáig akarok Nagyságodnak, mint kegyelmes Uramnak maradni alázatos szolgálja G. Zrini Miklós. Pozsonban 29 Junii 1655.“

Aztán hazament málháinak számtalan szekérével, díszes kíséretének valóságos hadseregével Csáktornyára, ahonnan úgy jött el, hogy nádorként fog hazaérkezni. És most bánúl is csekélyebbnek ért haza, mert azelőtt büszkeségét le nem gázolta senki. Most megalázva, meghasonolva, elkeserítve lépett be a felvonóhídon.

Nemsokára, augusztus másodikán, megszületett a gyermek. Nem fiú lett, hanem leány. Mária Terézia névre keresztelték.

— Boldog vagy? — kérdezte Sophie, mikor az apa ott állt a bölcső mellett.

— Nagyon.

A fiatal apa egy sóhajtást nyelt vissza magába. Nem akart az anyának fájdalmat okozni. Mert boldog bizony nem volt. Szerette, szerette a kis csecsemőt, nem lehet mondani. De fiút szeretett volna.

Péternek már volt. Katalin asszony negyedik gyermekül fiút szült neki. Már egy éves is elmúlt a gyermek, úgy hívták, hogy János.

Neki csak nem akart fiút adni a jó Isten.

XXI.

Elévette írásait, hogy ne gondolkozzék szüntelenül azon, amire nem akar gondolni.

Volt ott két külön esomó kézirat is. Az egyik azoknak a széljegyzeteknek gyűjteménye, amelyeket Tacitus olvasásakor vetett papírra. A másik apróbb katonai elmélkedések gyűjteménye. Ezeket is úgy írta, hogy idegen katonai művek tanulmányozása közben apránként hozzáírt az eddigi esomóhoz egyet-egyét, mikor éppen kedvet kapott hozzá. Már teljesnek tekintette a gyűjteményt, címet is adott neki. Ezt írta az első oldalra: „Vitéz Hadnagy“. Azért kereste most elő, mert folyton fúrta oldalát annak a bizonyos udvari röpiratnak komisz megjegyzése. Hogy magyar katonai tehetségek és képzett hadvezetők nincsenek.

Lapozott a kézirat papírjai között: „Meg kell vallanom, hogy az emberi elme mind vitézi mesterségre, mind más minden dologra sehonnán annyi segítséget nem vészen, mint a tanulásból.“ „Bánom, hogy minékünk magyaroknak egy bolond példabeszédünk van ez ellen: hogy nem jó papírosból hadakozni, de mennyi igazsága légyen ennek az mondásdásnak, lássa meg az, aki okos.“ Ime, ez őt igazolja. Vannak régimódi magyarok, ez kétségtelen, akik virtuskodó kedvükben egy szál karddal képesek nekilovagolni a kővár falának, mert nagy bennök a természet. De vannak mai, modern magyarok, akik kijejj látnak a szűk határoknál. Ilyen ő maga is. Apja még amolyan török-fejző, hanyatthomlok vaktában rohanó, régies

módi ember volt. Csak magyar. De ő európai is, magyar is egyszerre. Az udvarnak ez persze nem kedves. A rebellis nációnak ne nőjjenek tehetségei a kedvencekül dédelgetett német generálisok nyakára. Ez a Montecuccoli nagy hadi-tudósnak számít. Mondják, hogy valósággal kiszámítja a harcot, mint egy matematikai feladatot. Hát ő talán nem? Töviről-hegyire áttanulta Julius Caesartól kezdve Hunyadi Jánosig, Nagy Sándortól kezdve a spanyol Gran Capitanóig minden jeles hadvezér minden tettét, szokását, jellemét, győzelmeinek és bukásainak okait. Ami nevezetes ütközet van a történelemben, annak lefolyását mind el tudja mondani emlékezetből a szakember pontosságával. És amit elméletben tanulni lehet, azt mind megtanulta felnőtt fejjel, akárcsak rhétorikát az iskolás gyermek. Olvasta Alessandro Chincherni és Giambattista Colombina tüzérségi könyveit, Virgilio Malvezzi Tacitus-könyvét, Majolino Bisaccioni művét a tökéletes vezérről, a Fucina di Marte-gyűjteményt, Fra Lelio Braccaccio, Fra Lodovico Melzo, Pietro Sardi, gróf Básta György, Macchiavelli, Bölcs Leó és minden elképzelhető író hadtudományi műveit.

Nem vall szégyent bármelyikkel egybevetve sem. Legfeljebb Macchiavellivel nem mérkőzik, de a többivel szemben állja a sarat. S ha száz udvari röpirat ezerfélét beszél is, bizony van elsőrangú magyar hadvezér és azt gróf Zrinyi Miklósnak hívják. A jó németek talán nem tudják, hogy jó hadvezér csak gondolkozó politikus lehet. Olvassák csak el ezt a részt odafenn Bécsben, hogy piruljanak: „Hitemre, a conjuncturát soha úgy meg nem lelhattük volna, és az időt a török ellen való hadakozásra, mint az elmúlt esztendőben. Mert hallgatok ama köz profétáikról, az kit mind török s mind keresztyén a nyelvökön forgatnak, hogy közel vagyon az török hitnek romlása: azok nékem kevés impulsust adnak,

jöllehet Julius császár annak is hasznát vette volna; hallgatok az egész keresztyénségnek erre való kívánságárául, tudom, hogy azt mondhatják, a kik ellentették ezt a szent resolútiót, hogy a vétkezők sokasága még nem alkot új törvényt, de tekéntem az egész keresztyén fejedelmeknek arra való propensiójokat, holott nemcsak magok electiójából jön az olyan akarat és kívánság, hanem szükségből. Velencések — az kik kicsodák az többi keresztyén hatalmak ellen? — contribuálnának és ligában iönnének velünk, és ha ezek magok ennyi esztendeig ennyi diadalmat nyertek rajtok, mi lenne, ha minnyáian egybefognánk? ha a lengyel egyfelől, olasz másfelől, mi innen, Kazul túlsó részről rázni kezdenének az othoman fajnak fundamentomit. Mindenik kénszeszerítették is az török kárára. Velencések előttök való okért, pápa hitünk terjedéseért, német azért, hogy idő és alkalmatosság vagyon rá, és ha ezt elmúlatja, elrepül az a jó óra, a kiben ülünk most és gyönyörködünk ebben az nem igen böcsületes békeség szerzésében. Meg akarná persa is a régi kárait fizetni és magát assecurálni. De már is elrepül ez a fatális coniunctura, eloszlott az a szép népség, a mely nem csak ellenséggel, hanem mindenféle elementumokkal és az éhséggel is tudott harcolni; ezt a keresztyéni világ kívánságát és várakozását mind agyon veré talán csak egy miniszternek féléken természetete...“

Hol vagyunk már azóta, mióta ezt írta! Most már többet tud. Most már az a valóban „fatális“ röpirat felvilágosította a jó magyart, hogy a dinasztia miért nem megy a törökre. Az örökletes királyságért menne. De az elbukott Pozsonyban. Most már nyugodtan ülhetsz, török, a magyar király budavári palotájában, nyugodtan rabolhatod a magyarokat szabad területről is, hogy elvidd őket a Jedikulába kiváltásra való foglyoknak, vagy éppen eladd őket

potom pénzen rabszolgáknak. Mert Ferdinánd öfelsége nem kapta meg az örökletes királyságot.

Eszébe jutott Lipót koronázása, arról a baldachin alatt ülő király, arról Mátyás. Saját írását olvasván, annak meggyőző volta, neki tetsző zamatosság, jó írottága arra ihlette, hogy megint írjon valamit. És most, hogy Mátyás eszébe jutott, az villant gondolatain keresztül, hogy az önző és idegen királlyal való meghasonlásában írnia kellene az önzetlen nemzeti király fényes alakjáról.

Ismét megtelt az íróasztala mellé állított másik asztal könyvekkel, forrásmunkákkal. Nem is sokat kellett olvasgatnia, hiszen Mátyás volt mindig kedvenc királya, apróra ismerte a nagy Hunyadi-fi uralkodásának részleteit. Az a vágy, hogy meneküljön meghasonlott gondolataitól, serény munkára hajtotta. Hosszú órákat töltött visszavonultan a munkába mélyedve. A bánóság ügyeit végezte Orehóczy, a vice-bánus, a kancellária dolgait ellátta Forstall Márk, a titkár, s a gazdaságok ügyeit a kitűnő olasz jószágigazgató, Migliani Cosmo, tartotta a kezében. A várurat csak akkor zavarták, ha valami főbenjáró ügy kívánta a legfelsőbb döntést, különben ment minden munka a hivatott és begyakorolt jó kezében magától, mint a karikacsapás.

De azok az emésztő töprengések, amelyekből a munkába akart menekülni, átvilágítottak Mátyás életrajzán, mint vékony kárpiton a mögöttes világosság. Anélkül, hogy maga is észrevette volna, az egész munka a jelenről szólt a múlt helyett. Mindjárt a munka elején a Korvin király nagyságáról elmélkedve ezt írta: „Nem minden seculumban születik fénix, és sok száz esztendeig kell fáradozni a természetnek, meddig formálhat oly embert, ki világ s országok megbotránkoztatásának gyógyítója legyen s maga nemzetének megvilágosítója. Ilyen

vala a mi jó Mátyás királyunk, aki mellé avagy igen kevés avagy senki keresztyén királyok közül, kik utána voltak, ne álljon hasonlatosságért, mert bizony megocsúsodik érdeme Mátyás mellett, s elvész tündöklősege, mint az csillagoknak nap támadásán. De mivelhogy a természet ezen az ő alkotmányán sokat fáradt, hihető, hogy meg is fáradt; mikor nyugszik meg másnak építésére, nem tudom. De legalább az mi időnkben inkább kívánható, hogysem remélhető gondolat.“ Értsd: merülj a homályba, te jelentéktelen egyéniségű kis csillag, Ferdinánd, udvarodnak minden tündöklésével, mert felbukkan a multból vakító fénnel maga a nap, Mátyás király, akihez fogható egyetlenegy sem volt a Habsburgok között.

Aztán Hunyadi Lászlóról szólnak a feljegyzések, és Cillei gróf híres leveléről, amelyben azt írta a despotának, hogy két golyóbist fog neki küldeni, azokkal eljátszhatik kedvére, tudniillik a két Hunyadi-fiú fejével „Miként megcsaljátok magatokat, — írja a két Zrinyi-fiú egyike — az a két lapda, kivel játszani akartatok, nem játéokra valók voltak, az a két golyóbis nem kugli-játszani termettek; elég lett volna bizony az a két golyóbis a közép ottomanus rendben is kiütni a királyt.“ Értsd: a két Zrinyi fejét sem játéokra kellene használni Ferdinándnak, hanem a török uralkodó letörésére, amire elegendők is volnának, ha dolgozni hagynák őket. De Ferdinánd, esküje ellen, veszni hagyja a hódolt magyar területeket. S a jegyzetein dolgozó bán ezt írja V. László megszegett esküjéről: „Az királyok szava szent, legalább annak kellene lenni. A király az Isten képét a földön hordozza, az ő szava sakramentom; copiája az istenségnek a királyi hatalom: ha azért a copiát ember megmocsolja, nem vétkezik-e az originális ellen, nem indítja-e haragra az Istent hamisságával?“ Aztán Mátyás megválasztását fejtegeti az író és őszintén megmondja, hogy ez erősza-

kon alapult, s nem állítható fel követendő példának. „De ezzel máskor is éljen az magyar, ha Mátyás királyra találhat, mert a szabadságnak sérülését a király jóvolta helyére hozná.“ Értsd: ne légy olyan biztos trónodban, te Ferdinánd, odafenn. Törvény ide, törvény oda, erőszakkal is odateszi a nemzet azt, aki arravalónak mutatkozik majd.

De az elragadtatás sem teszi annyira elfogulttá Mátyás dícsérőjét, hogy egy nagy napfoltját meg ne látná. Hálátlanság volt, még pedig rút hálátlanság, amit nagybátyjának, Szilágyi Mihálynak, elfogatásával csinált. „Megbocsáss, jó király, nagy vétek volt Szilágyi Mihályt megfogatnod. Tudniillik (a többi rossz királyoknak szokások szerint) nem szenyvedhetted szemed előtt ezt az embert, kinek te annyival voltál adós és nem téríthetted meg felét is adósságodnak. Tehát azért kell gyűlölni velünk jótett barátinkat, hogy jót tettek velünk? Az ő jelenlételek vagy látások veri tehát az mi szívünket, s azért ha nem fizethetünk nekik, gyűlöljük? Bizony nagy mocsok a hálátlanság, a királyi paláston sok szépséget sötétít be.“ Ferdinánd, emlékszel-e arra a teméntelen pénzre, amellyel a Zrinyi-vagyon fizette adósságaidat a te trónod védelmében?

S ahogy írta, írta Mátyás király, tollát elragadták a tudatában leleskedő gondolatok, amelyek nem a multtal, hanem a jelennel foglalkoztak. Annak kapcsán, hogy Mátyás vallási okokból fogott fegyvert a csehek ellen, a jezsuitáknál nevelkedett katolikus hős, Pázmány Péter tanítványa, hitet tett arról, hogy mi az ő felfogása vallási dolgokban. „Hun vagy az az egész keresztyének regulájában, vagy Krisztus urunk tanításában, hogy fegyverrel kell eretnekeket a mi hitünkre hoznunk? Sehol bizonyára én azt fel nem találom. Az mi hitünk más vért nem akar ontatni, hanem az maga fiait az isten dicsőségére. Az katholika hitnek geniumja idegen a

háborúságtól, szent Péternek nem vala szabad a maga oltalmáért is kardoskodni. Vannak más okok, és méltók, kik kénszerítenek az török ellen, religión kívül is, fegyvert fognunk, és mások ellen is, a kik reánk hivatodnak, akár azok az mi hitünkön legyenek, akár ne: de csak csupán a religio titulus alatt rá menni valamely szomszédunkra vagy keresztyén fejedelemre, nem hiszem, hogy sem Isten előtt volna ez az ok kedves, sem emberek előtt elegendő. Az Isten nem azért küldte annak a szép hierarchiának képét, úgymint religiót, közinkben, hogy azzal az emberi társaságokra rendelt és minden nemzetektől tartott regulákat megbontsuk; azaz: ok nélkül és csak religiónak színe alatt valakire támadni nem jó, nem Isten kedve szerint való; ismég, ha szövetséget vetünk ellenségünkkel, azt megbontani kis titulus alatt bűn és nagy véték. De ezt a mostani világban lévő papjaink másképpen értik, holott éjjel nappal szégyen országunkban zelusnak neve alatt lutheránusok s kálvinisták ellen declamálnak, s ezekre hadakoznak és kiállnak, nem mezítelen igazságnak okai-
val és az Istentől rendelt instrukcióval, hanem haraggal, gyűlöléssel, s ha ötölök lehetne, tűzzel-vas-
sal. Nincsen talán charitas benne, avagy ha van is, besötétített az gyűlöléstől és a magok passiójátul; azért nem isteni zelus ez, hanem lábok alól felszedett ambitio, mivel magok javát s nem az Isten dicsőségét keresik, kivel Krisztus urunk intentióját, fundatióját és testamentomát elrontják“. Hallod ezt, Lippay érsek? Ezeket a szavakat nem a vak harag mondja, hanem a mély krisztusi lélek igazabb keresztyénsége. Papgyűlölet? Nem. „Nem szólok azért in genere az papokról, mert ha ilyenek vannak országunkban, jók is találkoznak, akik magok példájával, szent életével és zelusával csaknem égnek az Isten szolgálatában és felebarátunk szeretetében; akik ha egy kevésbé megsebesedett kezet vagy lábat látnak,

nem mindjárt kívánják elválni s az ebeknek vetni, hanem lány orvossággal fáradoznak a gyógyulásán“.

Frigyes császárról szólva, odairja a papirosra, amit Bonfini már megmondott s amit maga is százszorosán megértett most már: „Német fő és magyar fő sohasem lehet egy fő“. Ha Frigyes császár és Mátyás király megértették volna egymást és együtt mentek volna a törökre, Magyarország ma teljesen szabad ország volna. „Most, mikor nem csak római császárság s magyar királyság vagyon egyben kapcsolva, de Csehország, de sok más praerogativa: remélhetünk-e mi jobb időket, nem tudom, de bizony jele semmi nincsen. Vagyon ugyan remediumja, de nehéz az embereknek általkodása miatt. Ha a mi urunknak alattvaló magyar nemzethez való diffidentiait nem nevelnék, sőt kigyomlálnák a rossz tanácsok, kik között mind német s magyar vagyon, de rossz; ha el nem hitetnék vele, hogy nem bír más-képpen a magyarral, hanem mikor nyomorult, ha viszont nemzetünket annyi kétségben hajon fogva nem húznák és, ha ugyan akarátja ellen is, régi jó állapotra fel igyekeznének emelni; kész volna a dolog, örülhetne az kereszténység, nem telnék tovább az othomán hóld. De valamint lehetetlen az szeleknek fújását a tenger háborúságára meggátolni, így lehetetlen a fejedelmek tanácsától az ilyen rossz elméjű tanácslókat eltiltani“.

Két hét alatt írta a könyvet Miklós. Horvát idézettel fejezte be, a nagy tettek örök dicsőségéről. Karnarutich horvát költő versét idézte:

Tak da néch ne umru
Nigdar nem imena
Dokle god rike unru:
I teku urimena.

Befejezte a könyvet, félretette. Olykor megint elévette a Vitéz hadnagyot, s hadtudományi köny-

vek olvasgatása közben pótolgatta annak fejezeteit. Ha Tacitust elővette, ahhoz jegyezgette tovább jegyzeteit. S ha körültekintett életében, falra akasztott, lassan rozsdásodó kardvasnak látta magát. Az a régi vakmerő álma, hogy itthagya mindent és átáll a fejedelemhez, a nádorválasztást követő első napok nagy felindulásával együtt elpárolgott. Hogyan hagyja itt vagyonát, amelyet átpártolása esetére a király kétségtelenül elkobozna és kiosztana az éheseknek, Lippaynak, Auerspergnek? És ha a fejedelem összekapna Ferdinánddal, hogyan állana akkor helyt a hadban? Megint magyarra menni karddal? Soha többé ezt a borzasztóságot.

Életét úgy, ahogy kitöltötték a bánóság és a muraközi főkapitányság dolgai. Nagyritkán akadt valami érdekes dolog, például Mikulich Sándor dolga, aki gázságain végül rajta vesztett. Már saját nővérét rabolta el, mint valami rablóbasa, a megkívánt szép leányt fogva tartotta várában, aztán meggyilkoltatta. Sorsa beteljesedett, a király kénytelen volt visszavonni a kegyelmet, a borzasztó embert halálra ítélték. Igaz, hogy sikerült török földre menekülnie. Aztán a lázadó oláhokkal és predócokkal is akadt tennivaló még mindig. De most már tudván, honnan fúj a szél, könnyebben boldogult velök. Különös közjogi élet volt ez. Fent Bécsben ült az ország apostoli királya, s a koronás apostol kimondottan veszni hagyta a maga népét: veszsen, mert megbízhatatlan. Aki ráment a magyarra, lett légyen akár török, akár osztrák, annak igaza volt, s a vitában a királyi döntés mindössze az lett, hogy a védekezéstől a magyart eltiltotta. A török elbizakodott portyázásai nem szűntek; most már a gráci haditanács maga bízatta a bánat, hogy ne tűrje, üssön vissza. Erre a bécsi legfőbb tanács ellentétes parancsot küldött: a bán maradjon békén, meg se moccanjon. Zűrzarvos élet volt, tanácstalan és

tehetetlen. Ha visszanezett életére, hatalmas ívet látott felszökkenni egészen a nádorválasztás küszöbéig, ott az ív kettétört a parabola csúcsán, s az ő élete lezuhant a céltalanságba, a tartalmatlanságba. Néha az jutott eszébe, hogy élete keveset különbözik a növény, vagy az állat életénél. Van, tehát van. Eszik, alszik, létezik. Vajjon érdemes-e, és mire vár még?

Kettőre várt még. Fiúgyermeket szeretett volna, aztán pedig homályos várakozással figyelte, milyen módon alakul Erdélyben Rákóczi György ország-lása. A levelezést fenntartotta a fejedelemmel. Benső melegség fejlődött ki köztük, akik sohasem látták személyesen egymást. Tudta, hogy Rákóczy György életének főcélja a lengyel királyi korona. Ez az egy szál volt még, amely a kiábrándult, fáradt és meghasonlott bánt még a jövő várakozásához kapcsolta. Addig lesz, ahogy lesz. Vezette birtokait, bátyjával jó viszonyban új szerződést kötöttek az öreg rokonok halálával megnyíló örökségekre, valamint számos régi jussra nézve is. Ebben az egyeségben, amelyet Portoré városában kötöttek meg, Miklósnak jutott az anyai örökség, vagyis rég elholt édes anyjok, Széchy Magda grófnő hozománya, amelyet sohasem kapott ki a Széchy-vagyonból. Ezért perelni kellett a Széchyeket, többek között Széchy Máriát, aki a hajdani imádott unokanővérből a lefolyt huszonöt esztendő alatt Magyarország nádorának felesége, Lippay érsek kedvence lett. Miklós nem habozott, megindította a pert. Semmiféle barátságot most már nem kockáztatott vele.

Egy esztendővel kislánya születése után megint gyermekáldás következett. És megint leány. Sophie napokon át sírt a gyermekágyban, hogy nem adta az esenkedve várt fiút. Jól látta, hogy férjének lelkét belső méreg emészti. A bán szokásaiban is nagyon megváltozott. Azelőtt sokat adott arra, hogy

esínos és rendes legyen, most elhanyagolta a borotválkozást napokig. Soha semmihez nem volt kedve. Még főszenvedélye, a vadászat sem gyönyörködtette úgy, mint valaha. Sophie megsejtette asszonyi ösztönével, hogy a meghasonlásban vergődő embert csak valami nagy öröm, valami új életcél mentheti meg. Ez lett volna a fiú. De az Isten leánykát adott. Péter felesége tartotta a keresztvíz alá, Mária Katalinnak keresztelték. Most már két leánycsecsemő visongása tette hangossá a gyerekszobát. Zrinyi Mária Terézia grófnő és Zrinyi Mária Katalin grófnő feküdtek a két bölcsőben. Atyjuk olykor megnézte őket, szeretettel elmosolyodott a csöppségeken, aztán ment kifelé. Csak a másik szobában adta ki feltörekvő sóhaját, hogy Sophienak rosszul ne essék. Ment a kancelláriára, hogy únottan böngésszen levelei között. Azokban másod-, vagy harmadnaponként is akadt levél a kénesőszerűen mozgékony Vitnyédytől. A derék soproni követ gyakran járt Bécsben és ott mindent kiszaglászott az udvar körül. Rendszerint jobban volt tájékozva, mint Löbl báró, a tanácsstag, aki még hozzá nagyon nem szeretett levelet írni. Részint lustaságból, részint óvatosságból, hiszen öfelsége testőr-alezredese volt és nem szolgált az udvarnál gyarapodására, hogy az ő veje az örökké békétlenkedő, vadmagyarkodó horvát bán. Annál szívesebben írt Vitnyédy. Ezeket a leveleket láthatta bárki, más, mint a küldő s a címzett, meg nem érthette. Bizonyos tolvajnyelv fejlődött ki közöttük politikai beszélgetéseikben, ezt használták levélírásnál is. „Az aranyborjú“ Auersperg volt, a királyi kincstár legfőbb hatalmassága. „Az idolum“ a király, a felséges kép, de képnél alig több. „A pap“ Lippay érseket jelentette, a „perspectíva“ a tudáskodó Montecuccolit. A levelek részletes tudósítást küldtek az udvar újdonságairól, de más területekről is, mert Vitnyédy bizalmasa volt a Nádasdy-fami-

liának, levelezett a Lórántffy Zsuzsánna és a Thököly-család bizalmi embereivel, ügyvédi dolgaiban országbíróval, nádorral, főpapokkal érintkezett: mindent tudott az országban.

De amit tudott, a bánt nem túlságosan érdekelte. Csak egy-egy nagyobb hír ejtette gondolkodóba. A külpolitika kezdett érdekes lenni. Rákóczi György megkötötte a nyilván dinasztia-ellenes lengyel szövetséget. Ugyanakkor az udvar megkötötte az ellenszövetséget a tegnap még elkeseredett ellenséggel, Svédországgal. Ahogy a rendkívül kemény ötvenhetes tél után kitavaszkodott, Miklós lement az Adriához, mert ott az Olaszország felé irányuló marhaszállításokat nagyon piszkálta Stiria, s ő rendet akart csinálni. Lent a tengerparton érte utól a hír, hogy III. Ferdinánd negyvenkilenc éves korában meghalt. Egész Európa diplomáciája nyüzsög, hogy mi lesz a németrómai császári koronával. Megválasztják-e az apja halálával osztrák, cseh és magyar uralkodóvá lett ifjú Lipótot?

Ekkor már javában folyt Rákóczi György lengyel hadjárata. A rég várt alkalom pompásan megérkezett volt a fejedelem számára: X. Károly svéd király megtámadta Lengyelországot és Varsót is, Krakót is megvette, ugyanakkor a másik oldalon az oroszok és kozákok egyesült hadereje támadt a lengyelekre. Ezek királytalanul, három tűz között rémülten fordultak Erdélyhez segítségért és a királyi koronát kínálták Rákóczi Györgynek, ha megmenti őket. A fejedelem nem tudott várni most már. Noha a porta nem helyeselte lépését és követének, Harsányi Jakabnak, alaposan megmagyarázták Konstantinápolyban, hogy jobb lesz vesztég ülnie, ő felkerekedett és elment a lengyel királyi koronáért.

Ennek a hadjáratnak híreit leste most a bán. Hosszú ideje tartó tompultsága feloldódott. Kezdett friss lenni, érdeklődő és izgatott. Gyakran jött össze

bátyjával, de más magyar urakkal is. Az egész országot lázas izgalom fogta el, még olyanok is megtalálták egymást a nagy várakozásban, akik régebben összedördültek. Hiszen ha Rákóczi György fejére teszi a lengyel koronát, a magyarság óriás támaszt kap benne, a németrómai birodalomban az egyensúly-viszonyok egy csapásra megváltoznak, és talán most végre-valahára felszabadulhatnak a megszállott magyar területek is. S mikor a fejedelem közölte lelkes magyarországi hívével, Zrinyi Miklóssal, hogy indul Lengyelországba, a bán így fejezte be meleghangú, szerencsét kívánó levelét: „Az Isten engedje, hogy Erdély által virradjon meg szegény magyarra“. Rákóczi ment előre, s az udvar hiába küldte rá követséggel Przemyslbe Szelepcsényi kancellárt, az öblösbeszédű, billikom-kedvelő főpapot, az erdélyi sereget nem lehetett többé megállítani. És nemsokára híre jött, hogy az övé Krakó. Már ott ül a Vávelben, a gyönyörű királyi palotában, ahol valaha a másik erdélyi magyar. Báthory István, hordta fején a lengyel koronát.

Mikor Miklós megjött a tengerpartról, a legvadabb zavarokat találta a lengyel hadjárat híreiben. Volt, aki biztosan tudta, hogy a magyarokat mind egy szálig levágták odafenn, a másik értesülés pedig azt vélte tudni, hogy a diadalmas Rákóczi Györgyöt már meg is koronázták lengyel királynak. A bizonytalan hírek idegfeszítő kínját nem lehetett bírni. Miklós felment Bécsbe. Részint, hogy megbízható híreket kapjon, részint mert híre járt, hogy az új király, a tizenhét éves Lipót, komoly tanácskozásokat folytat a birodalom magatartásáról, tehát kétségtelen volt, hogy az ő véleményét is megfogja kérdezni.

Bécsben sem hallott azonban megbízható híreket, teljes tájékozatlanság uralkodott ott is az ellentétes hírek közepette. Az utcán találkozott Nádasdy

Ferencsel, az országbíróval, akivel a szőlő-pereskedés óta összeződött állapotban voltak. De a nagy események fontossága most elfeledtette velük a régi anyagi civakodást. Nádasdy felháborodva panaszkolt neki, hogy audienciára jelentkezett, de az osztrák urak elzárják a királytól, őt, az országbíró.

— Te sem jutsz bé, meglásd. Holott az bán vagy. Nádor után legfőbb zászlósúr vélem egyetemben. Rólunk-nélkülünk szólnak fenn itt ez ebek. Kéthárom német elad bennünket országotul.

Miklós kihallgatásra jelentkezett. Felírták a nevét. Majd értesítik. Várt másnapig, várt három napig. Semmi hír. Akkor megint elment az udvarhoz. Roppant nyájas udvariassággal türelemre intették. Közben jöttek-mentek hónuk alatt iratokkal a bejáratosak és helyzetük gögijében nagy-sietve lóttak el a messziről jött bán mellett, hadd lássa az, milyen sürgős dolguk van az uralkodó körül. Még várt két napig Bécsben, aztán hazament Csáktornyára. Megint kínos megalázás érte, de most már könnyedén vette. Érzéke eltompult. Aztán meg nem olyantól jött a megalázás, akit szeretett, hanem olyantól, akihez immár nem volt semmi köze. Sőt talán nem is a koronát hordó fiatalembertől, hanem a körülötte lézengőktől, akikről úgy is tudta, hogy semmi jót tőlük nem várhat.

Egy nyári napon Péter toppant be hozzá.

— Annak értettem hírit, — mondta izgatottan, — hogy király hadat küld Rákóczi ellen s téged tett vezérnek.

Miklós nem tudta, hogy ámuljon-e, vagy nevesen. Ennél nagyobb képtelenséget nem hallott. Elmondta, hogy ő, a nádor után első zászlósúr, nem tudott bejutni a királyhoz, mikor ott az ország sorsáról tanácskoztak. Péter megnyugodott.

— Hunnen jó az illyfajta kósza híradás? Meg-

foghatatlan. Mán ott tartottam, hogy megtagadlak örökre.

Mialatt beszélgettek, megjött Vitnyédy legújabb levele. Kétségbeesve rimánkodott abban, hogy a bán ne vállalja a Rákóczi ellen küldendő had vezérségét.

Hogy a vakhír honnan származott, sohasem derült ki. Éppen olyan pletyka volt ez, mint a többi, s arra intette a bánt, hogy az önmagáról szóló mendemondák alapján, melyek képtelenségét maga tudta legjobban, ítélhesse meg a többi híradást. Belenyugodott tehát, hogy biztosat nem tudhat, s nem tehet egyebet, mint megvárni a végleges és megbízható híradást.

Ez meg is jött. Rákóczi György addig okoskodott, addig követte el egyik stratégiai hibát a másik után, addig akart kapzsiságában mindent felmárkolni, addig mulasztotta el a döntő ütközetek legjobb alkalmait, míg egyszer azon vette magát észre, hogy megfogyatkozott, elfáradt és kedvét vesztett seregével együtt kelepcebe került. Kétrésze osztott hadának nagyobb része Kemény János vezérlete alatt szöröstül-böröstül a tatárok fogságába esett, a csapdába került erdélyiek közül rengetegen a Visztulába fulladtak, maga a fejedelem ott tartott, hogy a lengyelek, akiknek királyául indult, ellene fordultak. Táborát kirabolták és elvették tőle azt a rengeteg díszruhát, fegyvert, zászlót és kincset, amit már a koronázásra vitt magával. Most örülhetett, ha meztelen életét megmenthette. Maroknyi vert csapattal, fegyvertelenül, éhesen, elcsigázva, hátában a csapkodó ellenséggel loholt haza a Kárpátok rengetegein át. S mikor magyar földre érkezett néhány megmaradt emberével, feleségének és anyjának mit felelhetett arra, hogy hol van Erdélyország nagy hadserege? Elvesztette. De elvesztette a lengyel koronát, a török jóindulatát és országa bizalmát is.

Még valamit elvesztett: Zrinyi Miklós becsülését.

A bán, akihez most már nap-nap után jöttek a fejedelem szörnyű kudarcának részleteiről a híradások, belebetegedett Rákóczi bukásába. Az még hagyján, hogy igen fájdalmas köszvény gyötörte. A testi fájdalmat nagyon tudta tűrni. De ezenfelül a sajgó testben a lélek is megbetegedett. Nagyobb csalódás volt ez, mint amekkorát elviselhetett. Heteken keresztül alig lehetett szavát venni. Hol lefeküdt ágyába nappali időn, és a felborult idegzetű emberek fárasztó félálmával szendergett mindúntalan felriadva, hol éjszakákon keresztül jött-ment, ödöngött, helyét nem lelte, ült a kinyitott könyv előtt és nem olvasott, hanem a mécsbe bámult. Haja ez időtt rohamosan őszült, s aki egy hónapnyi különbséggel látta, megdöbbsent, hogy a bán mennyire öregszik. Azelőtt harminchárom évével huszonötnek tetszett, most harminchét esztendejével negyvenötösnek is nézhette valaki.

Másodszor történt most vele életében, hogy az a világ, amelyet felépített magában, összeomlott. Először összeomlott benne a dinasztia, a birodalomba, a királyi hatalom üdvözítő voltába vetett hit, amelyben született, nevelkedett és felnőtt. S most kevéssel a súlyos lelki földindulás után egy éppen olyan megrázó világrendés felborította benne a tapasztalatait, tépelődéseit, új irány keresése nyomán kialakuló új világot. Lelke kezdettől fogva és örökkön csak egyet keresett: a magyarság felszabadulásának és boldogulásának útját. Ezt először a katolikus, német-birodalmi irányban kereste. Ez az út beomlott, innen hazája megváltását nem várhatta. Aztán a protestáns erdélyi iránytól várta a nemzet új bástyáját, amelynek hátát vetheti. Most vége volt ennek is. Magában százszor is úgy gondolta el eddig az ország sorsát, hogy Rákóczi

György nagyszerű alakját látta fölötte önállóan, s úgy emlegette a fejedelmet, mint „a legjobb magyart“. Minek bizonyult most a legjobb magyar? A leggyengébb magyarnak. A misztikus átszellemítésre hajló katolikus lelke két ideált alkotott eddig a maga számára. Az egyikről is lefosztották az élet kegyetlen tapasztalásai a glória fényét, a másikról is. A habsburgi magyar király apostoli szent alakja is gyarló emberré foszlott előtte, magyarok baját nem értő, idegen, önző, sőt ellenséges zsarnokká. S az erdélyi fejedelem fellegekben segítségül robogó Csaba királyfi-szerű dicsőséges képe a fellegekből alázuhanván, ott állt előtte kapkodó, erőszakos, tehetetlen és tehetségtelen törtetőként, aki hibáit a bukásban is konok hiúsággal folytatja.

Egy napon érdekes vendég jelent meg Csáktornyan. Udvarias látogató gyanánt érkezett Palásthy György uram, aki hódolni akart a híres vitéznek. Divat lett ez most már: aki arrafelé utazott, nem mulasztotta el felkeresni Csáktornyát, hogy színről-színre láthassa Zrinyi Miklóst. A törökverő hős nevével már nemesak az ország volt tele, külföldön is sokat emlegették. Az a hír járta róla, hogy a török anyák messzi Törökországban, ha gyermekük rosszkodott, rákiáltottak, hogy „jön Zrinyi“, s a gyerek rémulten elhallgatott a fenyegetésre. Palásthy György is bizvást jöhetett hódolatát bemutatni a nagy embernek. De mikor négyszemközt bezárkóztak, a mindkettőjük által ismert tárgyra tértek rögtön. Palásthy nem volt más, mint az erdélyi fejedelem bizalmi embere és titkos követe. Nem kisebb megbízatásban jött, mint rábírní Zrinyi Miklóst, hogy míg a fejedelem odaát verekszik a rája megharagudott törökkel, ő támadja meg a törököt teljes erővel erről az oldalról. Palásthy ragyogó színekkel festette a vállalkozás tündöklő kilátásait és történeti fontosságát. Azt nem tudta, hogy annak a látogatás-

nak kudarcáról, amelyet ugyanez ügyben gróf Batthyány Ádámnál tett, a bán fürge hírszolgálatára már az ő jötte előtt értesült.

Miklós nem felelt azonnal a titkos előterjesztésre. Másat kérdezett.

— Miért nem váltja ki önagysága Kemény Jánosékat az tatár rabságból?

— Hogyan tehetné? Erdélyország nem adhat annyi pénzt.

— De önagysága dúsgazdag ember. Adhatna az magáéból azokért, kik miatta szenvednek háborgatást.

Palásthy György hallgatott. Ő maga is jól ismerte megbízójának ezt a súlyos fogyatkozását, a kicsinyes fukarságot, amelyet még most sem, hatalmának tragikus végóráján, sem tudott legyőzni magában. Hallgattak. Másról beszéltek. Aztán Palásthy megkérdezte, hogy milyen hírt vihet hát urának.

— Király akarata nélkül nem lehetséges bármit tennem, — felelte meglepően a bán, — őt kell elsőbb persuadeálni. Ha én hadat gyűjtök Batthyány Ádámmal és Péter öcsémmel s az törökre ráme gyünk, az ottomán erőnek egész óceánját egyszeriben hazánkra zúdítjuk. Kitől én nem félek, megmutattam. De az felelősségtől félek bizony.

Azt nem tette hozzá, amit szeretett volna hozzá tenni: Rákóczy György olyan tehetetlen és nevetéses hadvezérnek mutatta magát, hogy szövetségében több a veszedelem, mint a segítség. Hosszú ideig folyt még a beszélgetés köztük. Miklós zárkózott volt, szűkszavú és tartózkodóan óvatos. Csak egyszer tört ki, mikor már nem bírta:

— Tudja te kegyelmed, mi az nékem, olly kérésre, hogy húzzak kardot, tagadón felelnem? Ha tudná, nem kérlelné többet, mert megijedne attól, az mi énbennem bévül háborog.

Da aztán megint féken tartotta magát. Palásthy

dolgavégezetlen távozott. Még az éjjelt ott töltötte, hogy másnap Ozaly felé induljon tovább s ott Zrinyi Péternél is megpróbálkozzék. De a bán egy embere még az este lóra ült és nyargalton sietett Ozalyba a levéllel, amelyben fivér a fivérnek előre megírta a készülő látogatást és a csáktornyai beszelgetés lényegét.

Erdélyt elárasztotta a török és most már tartani lehetett tőle, hogy Magyarországot is elárasztja. Máskor ez nem félelem lett volna Miklós számára, hanem vérpezsdítő reménység. De most egyre betegbb lett. Hogy mi baja, nem lehetett megmondani. Köszvénye ugyan nagyon elhatalmasodott rajta, de igazi baját nem lehetett csak erre fogni. A fejével történt valami. Hatalmas lázak tették félig eszméletlenné naphosszat, s ilyenkor félrebeszél, tücskötbogarat összefecsegvén öntudatlanságában. Olykor szörnyű fejfájás kínozza. Úgy csikorgatta fogát a fájdalomtól, hogy Sophie a kezét tördelte kétségbeesett rémületében. Napról-napra aszott is, sárgabőrű csontváz gyanánt hevert az ágyon, úgyszólván rá sem lehetett ismerni. Az is megesett, hogy rohamában kiugrott az ágyból és dühöngve tördösni kezdte a bútorokat, majd mikor a cselédhad dermedt ijedtséggel, habozva jött be a lármára, habzó szájjal összeesett. Úgy kellett felszedni és az ágyba tenni. Két napig nem tért magához. Vitnyédy, aki fontos hírekkel jött Csáktornyára, ott állt a nagybeteg ágya mellett és sírva fakadt. Fejét csóválta. Nem igen remélhette, hogy imádott ura életben marad. Viszont voltak napok, mikor hirtelen jobban lett. Leveleket írt, intézkedett. Majd megint jöttek rohamai.

Hosszú hetek teltek bele, míg a nagybeteg lassan lábbadozni kezdett. Ijedelem volt ránézni. A daliás test megtört, ruhái lötyögtek rajta, járása esoszogáshoz volt hasonló. Ügyeivel alig törődött, levelekre

csak kénytelenségből válaszolt, s még a diktálás is azonnal elfárasztotta. Gyakran ült egyedül, üveges tekintettel meredve a semmibe. Ha Sophie aggodalmasan arra jött és rátette kis tömzsi kezét szeretettel a forró homlokra, Miklós megfogta a másik kezét és tartotta. Az asszony most várta a harmadik gyereket. S mikor annak jöttét már napról-napra várhatták, a nagyobbik leányka, a kis Mária Terézia, súlyos betegséggel ágynak esett.

A harmadik gyerek fiú lett. A lábadozó apa a bölcseben ott látta hosszú esztendők sóvár reményeinek teljesedését, a kis gróf Zrinyi Izsákot. S mellette a hálós kis ágyban haldoklott a másik gyermek. Magához is vette az Isten a kis angyalt nem sokára. Akit helyette adott, a fiúcska csenevész volt, vézna, alig életre való. Minden percen remegni kellett az ő életéért is. Sophienak nem volt sem éjjele, sem nappala. Hosszú idők óta csak baj, gond, fájdalom és gyász látogatta a házat. S ha most a legnagyobb öröm megjött, még azt is fájdalmassá tette, hogy folyton annak is elvesztésétől kellett rettegni.

Az életbe gyógyulóban visszatérő apa most már nem ért rá a beteges kisfiú bölcseje mellett virrasztani. Az apró török csatározások megújultak. Mikor fegyverfogható lett, sietett lóra ülni. Köszvénye ugyan még nem múlt el, de az ilyen testi fájdalmat tudta viselni. Néhány portyázáson jól és sikeresen esett keresztül. Sőt egyszer egészen Boszniáig le kellett mennie. Ott jelentős győzelmet aratott, több min háromszáz foglyot hozott haza és temérdek prédát. A csáktornyai vár megint hangos lett a régi lármától, a török foglyok gyötrésének üvöltő ordításától. Nádasdy Ferenc kitalálta, hogy a foglyoknak talpát kell botozni, az a legcélravezetőbb eljárás. Az új módot a dunántúli urak mind átvették, most már a csáktornyai udvar rác hóhérja is ezt a rendet vezette be.

Teljes erővel, legalább is lassan visszatérő erőinek teljességével vetette rá magát a Széchy-örökség ügyére is. Nagy ellensége, az érsek, kajánul örvendett, hogy bosszúságot okozhat: a bonyolult jogi kérdésben, mely, főnemesi örökségről lévén szó, a király elé került, minduntalan olyan döntések jöttek ki, amelyek a jogos felperes számításait keresztülhúzták. De Miklós nem nyugodott. Maga írt a nádornak, unokanővére férjének, „atyám uram“ gyanánt címezve a nála idősebb rokont. Kényes volt az ügy, hiszen az a Wesselényi Ferenc, akinek zsebére ment a felesége ellen is indított per, mint nádor, egyik hivatalos tényezője volt ennek a pernek. Vitnyédy örökösen úton volt, hol Bécsbe szaladgált, hol Pozsonyba, tárgyalta, kijárt, levelezett, kapacitált.

Megfordult Bécsben most már maga Miklós is. Királyi meghívó rendelte a császárvárosba. Lipót király meg akarta beszélni a főurakkal a fejedelem s a török dolgát. Több tanácskozáson már mellőzte a magyar urakat, ezt a hibát az udvar most ajánlatosnak tartotta egy kis flastrommal betapasztani.

Zrinyi Miklós ott ült királya előtt. A tizennyolc-éves uralkodó, III. Fülöp spanyol király unokája, már szert tett a koronatanácsok vezetésének külső formáira. Már gyakorlottan nyitotta meg a tanácskozást, már tudta felséges kezének intésével megadni a szót, vagy meg nem adni, már tudott kétes pillanatokban Auersperg, vagy Lippay érsek arcára tekinteni s a teendőt onnan leolvasni. Rideg és felséges fiatalember volt, egyetlenegyszer el nem mosolyodott. Miklós figyelte a szabálytalan, túlságosan erős vonásokkal rajzolt német-spanyol arcot, a magasszemöldökű homlokot, amely mögött a magyar nemzet sorsa lakott. Valaha a hit és lelkes reményesség figyelmével pillantott volna erre a fiatal uralkodóra. Most már kiábrándultan nézte és bizalmatlanul. Túlsokat tudott már a dinasztia céljairól, érde-

keiről, vágyairól. S mialatt a meddő tanácskozás felszólalásai folytak, hogy aztán a király úgyis azt tegye, amit német tanácsosai magok közt kifőznek, Miklós álmódosva tünődött arról: mi volna, ha ez a fiatalember egy mondat közepén hirtelen felállana, kisietne a Burg udvarára, lóra pattanna és meg sem állana magyar földig. Ott kirántaná kardját és elkiáltaná magát, még csak nem is magyarul, hanem latinul: magyarok, utánam! Micsoda csodálatos fergeteg volna az, az oroszláni erőnek és dühnek micsoda tomboló áradata, micsoda ömléssel söpörne az el minden idegen hódítót a magyar földről... De fellezgett ebből az ábrándos játékból és sóhajtott egyet.

A németeken kívül Lippay, Szelepcsényi, Nádasdy, Zrinyi, Batthyány, Forgách Ádám és Zichy István kaptak meghívót a tanácskozásra. A nádor beteg volt, nem jöhetett el. A bánnal szemben a király is feltűnő kegyességet tanusított, amennyire hideg modorából tellett, s a német urak is igen nyájasak és udvariasak voltak hozzá. De amiben valaha hí szolgálatának, a báni méltóságnak, családjának és magyar voltának megbecsülését látta volna máskor, az most majdnem közömbösön hagyta.

A koronatanács elején furesa kis epizód történt. A nagy asztalhoz rang szerint ültették az urakat, németeket és magyarokat vegyesen. De Forgách Ádám gróffal valami figyelmetlenség történt: őt a rangját megillető helynél lejjebb tették, nála kisebb rangú németek után. Azt a Forgáchot, akit határtalan dinasztia-imádata miatt egyszer Zrinyi Miklós nyíltan hazaárulónak nevezett. Forgách Ádám fogta magát, megvárta, míg mindenki leül, akkor hozott egy kis széket magának a falhoz támasztott bútorok közül, azt odatette a király személyi titkárának a háta mögé és mindvégig ott maradt az uralkodó közvetlen közelében. Lippay érsek elsápadt az etikett ily vakmerő megsértésétől. Mikor a király a taná-

csot kegyesen befejezettnek nyilvánította és eltávoztott, az érsek azonnal rárontott Forgách Ádámra:

— Mit tett kegyelmed, a Jézus szerelmire? Soha többet az tanácsba hívást nem kap.

Forgách helyett Miklós válaszolt. Rég kibékültek már és becsülték egymást.

— Attul ugyan szépen fog még virulni Adám gróf egészsége.

Az érsek nem felelt. Csak egyet pillantott a bánra. Feneketlen gyűlölet süttött ki ebből a pillanatsból a protestáns rendek barátjára. De Miklós közömbösen elfordult.

Sietett vissza Csáktornyára, fia hogyléte nagyon nyugtalanította. Már eleve megbeszélte volt Sophie-val, hogy az út minden nagyobb állomására hírt küld elébe a gyermekről, s a zászlójelet is megbeszélte vele, amelyről már messziről megláthassa, hogyan van a kisfiú. Változatlanul van, egyformán van, — ezt mondta valamennyi híradás Bécestől Csáktornyáig. Úgy is találta a gyereket, változatlanul fogyó egészségben. Szívszakadva nézte vézna kis testét, mélyen ülő szemét, a piciny testhez aránytalanul nagy koponyáját. Sophie mindennap új és új rokoni és ismerősi címre írt „orvosságtudakozó“ leveleket, de ha megkapta a válaszokat, még nagyobb bajba jutott, mert azok rendszerint egymással homlokegyenest ellenkező füveket, vagy borogatásokat ajánlottak. Nem maradt más hátra, mint remélni és imádkozni.

A fiáért aggódó apa egyetlen vigasztalása Vitnyédy volt, a köpcös kisnemes. Ez az ember úgy nézett fel rá, valami olyan rajongó áhitattal, hogy az már szinte vallásosnak tetszett. Érdekelte is a kurtanemes kemény, kerek koponyájában lakó ősmagyar eredetiség, szerette követni éles eszejárását, élvezettel hallgatta zamatos, színes, jóízű beszédmódját. Ezzel a Vitnyédyvel tudott a legbensőbbben

beszélgetni. Holott két külön világból valók voltak. Ő főnemes volt, az köznemes, s a két rendet mérhetetlen távolság választotta el egymástól. Ő katolikus volt, amaz protestáns. Ő óriás álmokra hajló, eszméivel az egész magyar glóbuszt és történelmet befogó lélek, amaz józan, ábrándtalan, praktikus életbölcességű. De éppen ezért gyönyörködtek társalgásaikban, mert minden felvetett gondolat kétféle elme fényében világosult meg közöttük. És egyéni különbségeken túl egyben teljesen egyek voltak: határtalanul szerette fajtáját mind a kettő.

— Azért szidhatjuk akárhogy, — mondta Vinyedy a bécsi utazás után Lippayról, — igazi magyar ez abban az vak gyűlésében. Ez valóságosan magyar vonása az lelki fáciesnek. Ezen veszünk Mohácsnál is.

Miklós rábólintott.

— Így vagyon. Ha tünődök rajta, hajónak látom az országnak dolgát. A hajónak hátulján ülő úgy gyűlöli az hajónak orrán ülőt, hogy elmerültét kívánja. Így osztán az hajó merül el. Vagy olyan kép is íródik előttem gondolatimban, hogy házam ég, de az pap nem oltja, mert jól esik az lángoknál melegednie.

— Mi leszen nemzetünkben, nagyságos uram?

— Kérdés, kit gyakran tészek magamban. Talán tüzes vasnak mondanám. Isten pörölye egyiket csapja rá az másik után. Míg acélra nem verte.

— Megélhetünk vajjon?

— Az világ csudája ez: meg, noha minden szerrel mindent elkövetünk, hogy ne.

A beteg fiúcskával fordítva történt. Mindent elkövettek, hogy éljen. És nem maradhatott életben. Lassan halt meg a kis gróf Zrinyi Izsák, ahogy a mécsvilág kilobban. Ha már kiégett a bél alól a lángot éltető olaj, maga a bél lángol még egy kissé.

Senyvedve, lobbanva, megint kialva, megint pislákolva, de ég. Aztán ellobban, és úgy tetszik, hogy végleges a sötétség, de a kékes szélű lángocska megint csak meglebben. Míg végre nem kap életre többé.

Hajnali órán halt meg a kis fiú, apja egyetlen reménysége, életének tartalma, célja, öröme. Már napok óta csak haldoklás volt a kis élet. Valami mellbetegség ölhette meg, mert kurta, száraz köhészelés emésztette mindig. A vége felé már alig is köhögött, csak feküdt bölcseje patyolatjain lehúnyott szemmel, mozdulatlanul, két orcáján egy-egy erősen piros folttal. Nem lehetett tudni, hogy él-e még, csak szivecskéje alig érezhető dobogásáról. Órákig virrasztottak a bölcső mellett a szülők és az udvari káplán. Az egész Muraköz, sőt egész Horvátország templomaiban napok óta számtalan mise könyörgött istenhez, hogy a bán fia, a szigetvári hős ükunokája. életben maradjon. A misék nem használtak, a szülők imái nem használtak. Mikor hajnali fél négy tájban az apa megint meghallgatta a kis szívet, az nem dobogott többé. És nem lehetett tudni, hogy egy perce halott-e a gyermek, vagy egy félórája.

A temetésre Vitnyédy is eljött. Szégyenkezve állott apai boldogságával az egyetlen fiát elvesztett magyar mellett. Neki négy fia volt otthon, vásott komisz, egészséges kölyök mind a négy. A bánnak egy volt, akit most temettek a pálosok Szent Ilona-templomába.

— Ne menjen el kegyelmed, — mondta neki a bán, — maradjon Csáktornyán. Ha szólni akarok, légyen kihez.

Vitnyédy maradt. De vigasztalását a gyászoló apa nem igen vette igénybe. Csak egyszer kérte magához, másnap este. Akkor is alig beszélgettek valamit. Csak ültek csendben egymás mellett és nagy-

néha váltottak egy-két mondatot. A grófné ekkor elaludt. Egy hét óta először. A folytonos zokogás kimerítette.

— Szóltam én kegyelmednek, — szakította meg a csendet a bán, — arról az Krizsanics paprúl?

— Nem.

— Furcsa ember. Risniki horvát születés. Krizsanics György. Papnak ment. Rómában oskolázott. Esze, miként a tűz. Ez feltette magában, hogy kibékíti az görög egyházat a pápával. Irt egy könyvet, nékem is megmutatta. „Bibliotheca Schismaticorum Universa“. Ez volt a titulusa a könyvnek. Jót akart ez, szépet akart, nem egyebet, bár nem tetszésemre valót. Mind az világ szlávjaait egy akolba akarta terelni, hogy pápa légyen az pásztoruk. Így osztán az muszka nemzetet is rávitte volna az törökre. De nem fogták fel, mit akar. Temérdek ellensége támadott. Kapta magát ennek előtte két esztendővel, elbúcsúzott mindenkijétül mindenkorra és elment örökre Muszkaországba. Hogy mi vagyon véle, nem tudom.

— Miért mondja ezt nagyságod?

— Mert én szeretnék mastan így elmenni örökre az semmibe. De imhol megfáradhatott kegyelmed, menjen ágyában.

Vitnyédy elbúcsúzott és feküdni ment. Miklós egy darabig még üldögélt, ödöngött, gondolkozott. Aztán leült íróasztalához. Írni kezdett. Verset a kis Izsákról. Aki egyéves korát sem érhetette meg. Kint gyönyörű tavasz van, és kezd már kisütni reggelenként a nap. De az apa szívében visszafordult az idő télre. A halál esőt keltett az apa szemében és lelkét jéggel borította be. Tavasz van, odafenn a paradicsomban most ültetik az angyalkák Isten kertjének virágait. Azért kellett nekik a legédesebb bimbó, a kis Izsák is . . .

Gyönyörű madárkám, kicsiny fülemlém,
 Ah, igen hirtelen elrepüle tülem.
 Az én nékem vala minden reménységem,
 De mint könnyű árnyék, elkele előlem.

Igy számlálom vala az én jövődömet,
 Hogy sok idő multán ez megvált engemet.
 Hogy követi, meg is haladja versemet,
 És szegény hazánkért igyekezetemet.

Zengőbb trombitával magyar vitézségét
 Fogja énekelni, erős kar erejét.
 És hogy Ű is osztán érdemeljen ilyet,
 Kinek énekelhessék cselekedetét.

Megállt írás közben s a mécsvilágba bámult.
 Aztán hirtelen leborúlt két karjára és mélyen, ful-
 doklóan sírni kezdett. Felnőtt életében legelőször.

XXII.

Negyvenedik születése napját azzal ünnepelte a bán, hogy lóra ült, emberei élén betört a török hódoltság területére és ott alapos pusztítást csapott. Alig tért haza, már ráküldték Leslie grófot: ne okoskodjék, mert őfelsége komolyan megharagszik. Őfelsége békésszívű király és kerülni óhajtja a torzsalkodásokat. De általában véve is, aki katona, tartsa magát a katonai fegyelemhez. A muraközi ezredesnek, még ha bán is, fölöttes hatósága a katonai tanács. Ő türelmesen hallgatta a bécsi szemrehányásokat, amelyeket az udvari kamara juttatott tudtára Leslie gróf útján. Hát csak haragudjanak, ahányan vannak: Montecuccoli, Portia, Lamberg, Lobkowitz, Rothal, Leslie, Zinzendorff, Schwarzenberg, Traun, mind, mind! Hányan vannak még? S van-e egyetlen magyar köztük?

Az idén korán jött a nyár. Őfelsége a húszéves

király, rekkenő hőségben jött le Grác városába, hogy pótolja régi mulasztását: mint Stiria hercege átvegye a stájer rendek hódolatát. Nagy céccóval csinalták az egészszet, a gráci haditanács Miklóst is meghívta hódolni vendégként a királynak. De ő nem ment. Csak settenkedjenek a korona körül a kedvelt németek. A királyt Portia kísérte Grácba, hogy onnan aztán Triesztbe vigye tengeri fürdőre. Jól van, menjen csak vele Portia.

A gráci ünnepegről levelet írt neki Pötting gróf, hogy van ott egy fiatal hollandi tudós, aki mindenáron szeretné a híres Zrinyi Miklóst ismerni, annyit hallott róla. Megengedné-e a bán, hogy meglátogassa? Ó rögtön válaszolt, hogy szívesen látja a külföldi vendéget, Pötting gróffal együtt. Meg is jöttek. A bán kíséretet küldött eléjük és fényűző pompával fogadta őket. Hadd lássa a hollandus, kinél van vendégségben.

Tollius Jakabnak hívták a tudóst. Huszonhetedik évében járt, testes, szőke szülötte volt Németalföldnek. Nagy határ földet bejárt már maga mulatságára és mindenről gondosan jegyzeteket készített magának. Ismerte már a magyar föld jórészét, járt Esztergomban is, és annak szépségeiről igen lelkesen nyilatkozott. Mindent tudni akart, mindent látni akart, különösen a régészet érdekelte. Az amsterdami egyetem nevezetes történelmi professzorának, Vossiusnak, volt a tanítványa. Attól kapott akkora kedvet a klasszikus ókor emlékeihez. Sok olyan kő hevert a várban, amelyet régi romok dűledékeiből hordtak ide falat támasztani. Némelyiken latin felírásokat is lehetett látni. Ezek a felírások mód nélkül izgatták a hollandust. Mint a vadászó kopó kezdte nyomozni, honnan került ez a kő, vagy amaz. Elmondták neki a bán udvari emberei, hogy találtak itt egész sor régi sírt, s bennök igen régi csontvázakat, amelyek az első érintésre porrá

hullottak szét. A csontvázak mellett sok aranylánc, kősöntyű és egyéb holmi is találtatódott, de mind el-sikkadt a tolvaj földmunkások kezén, akik a gróf rendeletére sáncokat ástak. Tollius Jakab majdnem sírva fakadt, mikor ezt hallotta. Rimánkodott, hogy kerítsenek neki ilyen régi arany holmit. De kérését nem tudták teljesíteni.

Tíz napig volt Csáktornya vendége a derék hollandus. Miklós apróra megmutogatott neki mindent. Elmagyarázta neki a várat s a nyugati kő-építkezéssel szemben a venyigével kötött földsáncok magyar rendszerét. Megmutatta neki fegyvertárát, a vár török berendezésű gőzfürdőjét, elvonultatta előtte lovait. A bán harci paripája, meglátván gazdáját, azt hitte, hogy mennek a csatába. Nyerített, nyihogott, mint a bolond, mellső lábaival izgatottan kapálta a földet, még maga a bán sem tudta lecsendesíteni eléggé. A hollandusnak szemé-szája elállott ezen. Nem volt katonáember, a csatákkal csak a könyvben szeretett foglalkozni, ha elég régiiek voltak. És elámult a bán magyarozatán, aki előadta neki, hogy a jól tanított harci ló az ütközetben éppen úgy verekszik, mint maga az ember. Első dolga harapni az ellenfelet, vagy annak lovát, és a kézítusa alkalmával úgy rúg, hogy az ellenséges gyalogos lába nagyon szépen eltörhetik tőle. Ez a ló meg éppen csoda a maga nemében: messze földön híres arról, hogy szaglásával megismeri a törököt, akár-milyen hihetetlennek tetszik is.

Vadászni is elvitték a hollandust. Sok nyúl és fogoly esett, de őt az özvadászat hálós módja ragadta el különösen. Ennek lefolyását szorgalmasan jegyezte. Kirándulásra is vitte a bán és megmutatott neki egy kis muraközi falut, Strigovát, Szent Jeromos egyházatya születési helyét, Itt látta meg a napvilágot Özséb fia, a nagy egyháztudós, aki a pápa felszólítására elkészítette a Vulgata-biblia-

kiadást. Tollius szorgalmasan jegyzett. Hát még mikor a bán megmutatta neki gazdag könyvtárát és éremgyűjteményét. Voltak itt hímzett állatbőrbe kötött ritka török könyvek, ékköves kötésű díszbe foglalt latin és görög klasszikusok, a régi pénzek és érmek között volt Nagy Sándornak egy ezüstpénze, Otho és Vitellius pénzei, érmek Horatius és Ovidius metszett arcmásával, két roppant ritka érem Luther és Bóra Katalin arcmásaival. Ezt mind alig győzte jegyezni a hollandus.

De mindennél jobban felkeltették figyelmét mégis a török foglyok. Egész sereget őriztek most belőlük a csáktornyai várban. Vízet hordtak némelek, mások vargamunkát folytattak, ács és tímár is akadt köztük. Kenyeret és vizet kaptak, egyebet nem. Éjszakára olyan földalatti folyosón hálatták őket, ahol megfordulni sem lehetett. Amellett folyton kegyetlenül botozták őket. Tollius éppen akkor sétált keresztül a külső várudvaron a bánnal és Pötting gróffal, mikor három hajdú nekiesett az elszórt szalmán heverésző öreg fogolynak. Ennek az volt a bűne, hogy az urak közeledtekor fekvé maradt a szalmán. A három hajdú rögtön valami különös léces készüléket hozott, arra ráfektették az öregét hanyatt, talpa az ég felé állott. A három hajdú elkezdte a vén török talpát botozni. Ráverték több mint százötvenet. A jámbor hollandus sápadtan nézte az embertelen jelenetet. Kérdőn nézett a bánra, de kérdezni nem merte.

— Látom, csodálkozol ezen, — mondta latinul a bán, — s talán kegyetlen dolognak találod. Háborúban vagyunk, ez nem megy másként. A törökök még borzasztóbban bánnak a foglyul esett magyarokkal. Igen csekély viszonzása ez annak, amit a mieink szenvednek odaát.

— De mégis, — habozott Tollius Jakab, — ez az ember hatvan évesnél is több.

És nézte az öreg törököt, akinek két talpából csorgott a vér. Az öreg jajgatva sirdogált a szalmán.

— Lehet, — hagyta rá a bán, — de ez a vén ember, ahogy megnézed, három jobbágycsaládot ütött agyon, hogy gyermekeiket elrabolhassa és eladhassa. Összesen nyolc gyereket. Kettő abból még csecsemő volt, azokat eldobta, mint a kölyökmacsskát.

— Ez szokás, — kérdezte elhülve a hollandus, — gyerekeket rabolni és eladni?

— Mindennapos dolog. Nagy a szegénység, kell a pénz. Nekem is pénzre van szükségem, én is szoktam eladni egy-egy csoportot a velencei gályáknak. A fiatal, egészséges anyagot jól megfizetik. Éppen most készülök Velencébe, remélem, jó üzletet fogok csinálni.

De nem ment Velencébe. Tolliusék tíz nap múlva eltávoztak, miután a várúr gazdagon megajándékozta őket: paripát, három díszkötésű ritka könyvet és három keleti keszkenőt adott a hollandusnak, aki hálálkodva ígérte meg, hogy csáktornyai tapasztalatait útleíró könyvben fogja megörökíteni. A vendéglátó pedig rögtön elfelejtette a hollandust jegyzeteivel és régészkedésével együtt, mert ugyanakkor olyan hírt kapott, amely roppantul felizgatta. Nem kisebb értesítés jött hozzá állandóan portyázó kémeitől, mint hogy Kanizsa vára, a török leglényegesebb dunántúli pontja, felrobbant. Valami tűz támadt a várban, a hadikészlet elégett, a puszkaporkészlet a levegőbe röpült, az ágyúk közül kétszáz darab a tűzvészben megolvadt. A tűz még lángol most is.

Miklós egy pillanatig sem habozott. Lóhalálában levelet diktált a haditanácsnak a tüzről, összetrombitáltatta embereit és ott termett Kanizsa alatt. Körülfogta a várat, az utakat elzárta és legsebesebb lovasát segítségért küldte Nádasdy Ferenchez. És Nádasdy emberei lófordultával jöttek is. Kanizsa

sorsa meg volt pecsételve. Miklós rég nem tapasztalt boldog izgalommal járt-kelt, intézkedett, rendelkezett a vár alatt. Tudta, hogy az erdélyi török Várad várát vívja és alighanem megveszi, mert Bécs nem segít. Most Várad fejében magyar kézre jut Kanizsa. Az sem lehetetlen, hogy Szeidi Ahmed basa és Ali szerdár otthagyják Váradot s jönnek a fontosabb Kanizsát felmenteni. Akár így, akár úgy, ez magának a jó Istennek ujja. Most már az udvar is bizonyára örvendezni fog az ily könnyen ölébe hullott előnynek és vagy boldogan érvényesíteni fogja Kanizsa birtokának előnyét a tárgyalásokban, vagy éppen — adná Isten — végre megembereli magát és feltápászkodik a török ellen. Hiszen még a törökkel való szerződés ellen sem vét Kanizsa ostroma. A szerződés csak az úgynevezett „öreg ágyúk“ használatától tiltja el a feleket. Kanizsát pedig könnyűszerrel be lehet venni öreg ágyúk nélkül.

Lipót király Grácból még nem utazott tovább Triesztbe. Miklós hosszú, sajátkezü levelet írt neki Kanizsa alól. Meleghangú levél volt, szinte szeretettel teljes. Emberi dolog, hogy akinek véletlenül nagy örömet okozunk, azt szeretni kezdjük. A levél elment, s ezalatt megérkeztek a végvárakból a sebtiben Kanizsa alá rendelt erősítések. A vár megmaradt néhány ágyúja kétségbeesetten dörgött: vészjeleket adtak felmentő segítségért rimánkodva.

Miklós sátránál két kalitka állott. Póstagalambkalitka. Oda kellett érkeznie két galambnak a várból. Az egyik a körülmények tizedik napján megjött. A lábára csavargatott hártypapírra csak néhány szót vetett a kém, de ez a néhány szó elég volt arra, hogy izgalmas örömmel töltse el a magyar urakat. „Immár az főtörökök is korpát esznek, egy hétnél több nincs hátra.“ Miklós azonnal iratott a magyar kancelláriára, hogy értesítsék a nádort. Most már kétségtelennek látta, hogy a nemzet sorsának koc-

kája megfordult. Ha a király a legelőnytelenebb dolgot cselekszi is, azaz nem megy teljes erővel a törökre, hanem Kanizsa birtokának óriás előnyét békekötésre használja fel, most a megszorúlt töröknek kezét-lábát gúzsba kötheti az új feltételekkel. De hátha a jó Isten most az egyszer megvilágítja elméjét. Akkor nem lehetetlen, hogy a kereszténység kiveri Budáról a törököt és Lipót magyar király bevonulhat a budai várpalotába.

Végre megjött a király válasza. A válasz röviden megtiltotta Zrinyi Miklósnak Kanizsa ostromát és megparancsolta neki, hogy azonnal takarodjék el a vár alól. A bán elolvasta a levelet, rettenetes haragra gerjedt, egy rántással eloldozta kardját övéről és úgy csapta a földhöz, hogy a körülállók megmeredtek a rémülettől.

— Hazamegyünk, — mondta a bán, vagyis inkább súgta hangtalan felindulásában, a szót inkább szája mozgásáról lehetett megérteni.

A táborba rögtön kiment a parancs: felszedelőködni, oszlani. Rettentő riadalom támadt a katonák között. Lázadás fenyegetett, csak nagy fáradsággal lehetett leszerelni őket. A bán parancsa úgy szólt, hogy a legnagyobb sietséggel kell felszedni a sátorfát. Nem bírta tovább ezt az embertelenül fájdalmas látványt: Kanizsát ott az orra előtt, a szép magyar Kanizsát török kézen, amelyért csak kezét kellene kinyújtani, de a királyi jogar rácsapott erre a kézre, nincs mit tenni. Ő maga nem is várta meg, míg a tábor felkészülődik. Egy századdal máris hazaindult Csáktornya felé. Közvetlenül indulás után csapott le hozzájuk a második postagalamb. Farkasics hadnagy bontotta ki a titkos levelet. Csak ennyi állott benne: „Még két nap.“ Farkasics hadnagy úgy felindult, hogy ököllel ütötte saját homlokát tehetetlen dühében. A bán néma maradt. Fakó arcán végzetes nyugalom ült.

Pár nap mulva a királyhoz hívták Grácba. Öfelsége tanácskozni akart a magyar urakkal az új helyzetről. A boldogtalan Rákóczi György meghalt a gyalui csatában kapott sebetől. Erdélyben teljes a fejetlenség, a török Váradot vívja, de ugyanakkor nyomatékosan biztosítja Lipót királyt békés szándékairól. Mi tehát a teendő?

Miklós elment Grácba. A két napig tartó tanácskozás alatt alig szólt összesen tíz mondatot. Csak hallgatta, hogy a többi magyar úr hogyan kínlódik. Batthyány Kristóf gróf úgy könyörgött a királynak a török megtámadásáért, hogy beszéde végén izgalomában sírva fakadt. A többiek is kézzel-lábbal könyörögtek. Elmagyarázták, hogy a kölni érsek tízezer embert ajánlott, a mainzi választófejedelem tízezret, Franciaországban erősen törökellenes a hangulat, a birodalmi sereg gyorsan alájöhet a Dunán és a szorosokon, itthon fel lehet fogadni Rákóczi seregének maradványait és ki lehet hirdetni a közfelkelést. Ha valaha, most itt az ideje, hogy a megszállott magyar területeket felszabadítsák.

— Ott magyarok élnek, felséges uram, felségednek magyarjai, a magyar király alattvalói: Száz-
ezrek, akik száz esztendeje kimondhatatlan szenvedések közepette várják egyetlen reményüknek, az apostoli királynak megmozdulását.

Ezt Lippay mondta, az aulikus érsek, az elfogult, a fortélyos, a népszerűtlen. De akkora volt a pillanat, hogy ő sem mondhatott egyebet. Lelkének legmélyén megszólalt a magyarság. A király szó-
rakozottan játszogatózott egy lúdtollal és gondolkozva nézte az asztal posztóját. Egyszer csak felnézett. Egyenesen az érsekre.

— És kít gondolna a magyar hadak vezéréül fő-
tisztelendőséged?

— Zrinyi Miklós grófit. — felelt az érsek habo-
zás nélkül.

— Ah, — szólt érdeklődve öfelsége.

És kíváncsian nézett hol az érsekre, hol a bánra. Ismerte a két magyar személyes viszonyát. S hogy a bán elkeseredett ellensége éppen a bánt ajánlja vezérül, ez meglepte. Mi lelte ezeket a magyar urakat? De megjegyzést nem tett. Új embernek adta meg a szót. Az is csak azt mondta, hogy itt a pillanat felszabadítani Magyarországot, amelynek akkora területe a dinasztia védelmében került idegen uralom alá. A király tovább játszogatótt a lúdtollal, s most nem az asztalt, hanem a terem mennyezetét nézte. Igen jó színben volt, a lóháton tett kirándulás a trieszti tengerpartra barnára sötötte arcát, rugalmas volt és friss. Ugyanilyen jót tett a nyaralás kísérlőjének, Portiának is. Az valaha nevelője volt, most legfontosabb minisztere, de nevelőjének tűnt most is. Ők ketten mintegy külön éltek az egész tanácskozló társaságtól, a húszéves császár és az öreg mágnás. Közös nyaralási emlékeiknek frissesége ott élt a tanácskozló asztal felett. Beszélhetett itt akárki akármit.

— Akar még valaki ehhez a ponthoz szólni? — kérdezte a király.

Nem akart senki hozzászólni. Pedig lett volna, aki hozzászóljon: Zrinyi Miklós. Mert ő még egy erős érvel mondhatott volna a fellállítható sereg ereje mellett. Sűrű levélváltásban állott a velencei köztársasággal, ott volt Velence bécsi követének legutolsó levele a csáktornyai iratosszekrény titkos fiókjában. Ez a levél kijelentette, hogy a török megtámadása esetén Velence készen áll a szövetségre régi ellensége ellen. Ezt elmondhatta volna Miklós, de nem mondta el. Látnivaló volt, hogy mi lesz a tanácskozás vége: Portia makacsul ragaszkodott a béke fenntartásához. Aztán meg nem tartotta tanácsosnak elárulni, hogy külön diplomáciai útjai vannak. Ezt az udvarnál ügyis

tudták ugyan, de nem tudták rábizonyítani. Most tehát hallgatott. A király erre megtette megjegyzéseit az urak túlzóan reménykedő felfogására.

— Szó sincs egy ekkora sereg lehetőségéről. Az urak értesülései rosszak. A kölni érsek egy katonát sem ad, a trieri érsek sem. Mindenki húzódozik. Ha összesen tízezer emberre lehet számítani, az már sok. Aztán a többi nehézségek . . .

Volt nehézség bőven. Miklós szívből únta ezek felsorolását. Mit ülnek itt? A legokosabb volna most rögtön fogni a kucsmát és a kardot és indulni haza. Az egésznek semmi értelme.

Nem is kellett sokáig várnia. Az uralkodó a béke mellett döntött és az urakat kegyelemben elbocsátotta. Miklós hazament Csáktornyára. Közben Kanizsa kijavításán kétezer török munkás kezdett dolgozni s a vár alatt megjelent a védelmező török sereg. Kanizsa a töröké maradt. A hírekkel érkező Vitnyédynek ezt mondta a bán:

— Az magyaroknak végök. Béfekhetünk sirunkba, az angyalos címert meg lehet fordítani. Az mi még hátra van, lassú halódása az megnyomort nemzetnek, megvárni nem érdemes. Kurta üdön Magyarország nincs többé. Egyik felit török tézsi törökké, másikat Habsburg németté. Fuimus Troes, fuit Ilion.

Vitnyédy felcsattant:

— De az áldóját, nagyságos uram, ott talán nem tartunk még.

— Ott tartunk, egészen ott tartunk. Ahogy mondom, úgy végye eszében te kegyelmed: Magyarország nem lesz, hanem volt.

— És nagyságod ezen megnyughatik? Ország első vitéze? Az szót csak így odaveti?

A bán vállat vont. Nem felelt. De még aznap este, miután jóéjszakát gyanánt megcsókolta Sophiet, leült az íróasztalhoz. És írni kezdett anélkül,

hogy gondolkozott volna. Amit mondani akart, egy élet mondani valója volt, s egy élet tapasztalatai már tökéletesen kifermáltak fejében. Százszor és százszor végiggondolta már ezt.

„Cyrus király, — így kezdte, — mikor Croesusra Sardis városát vitatta volna, azt írja a história, a városnak megvételekor egy vitéz magára a Croesus királyra akadván, s nem tudván, ki légyen, meg akarja vala ölni; Croesus király fia, aki egész életében néma volt, és soha egy szót sem szólhatott azelőtt, ott találkozáskor lenni akkor az atyja mellett, látván veszedelmét az atyjának, megszólala az vitézhez, mondván néki: Ne bántsod az királyt. Valljon nem hasonló-e az én felkiáltásom, édes nemzetem? Látott egy rettenetes sárkányt, mely méreggel, dühösséggel teli, kapóul az ölében viseli a magyar koronát. Én csaknem mint néma, kinek semmi professióm a mesterséges szólásra nincsen. felkiáltok mindazáltal, ha kiáltásommal elijeszthetem azt a dühös sárkányt kiáltván: Ne bántsod a magyart! Szegény magyar nemzet, annyira jutott-e ügyed, hogy senki ne is kiáltson fel utolsó veszedelmedben, hogy senkinek szíve ne keseredjék meg romlásodon, hogy senki utolsó haláloddal való küzködésben egy biztató szót ne mondjon? Egyedül legyenek-e én őrállód, ki megjelentsem veszedelmedet? Nehéz ugyan az hivatal nékem: de ha az Isten s hazámhoz való szeretet reám tölte, ímé kiáltok: hallj meg engem, élő magyar. Ihol az veszedelem! Ihol az emésztő tűz! Imé tudományt tészek előtted, nagy Isten. Mindent, amit tudok, kiáltok, hogy éntőlem elaluvásomért ne kérd elő nemzetem véréit.“

És folyékonyan, lázas hévvel írta tovább, ami életének már-már rögeszméjévé lett: fel kell serkenni a török ellen, amely ezrével viszi rabságra és ezrével öldösi a magyart. Erdélyt, „koronánknak egy legszebbik boglárát“, tönkretette, a fejedelmet elta-

posta, gázolja nemzetünket és országunkat, mint egy erdei kan a szépen plántált szőlőt, és botor az, aki azt hiszi, hogy a dühös sárkány mindezzel megelégszik. Kétségtelen, hogy étvágya nem szűnik. Hanem nő. Élet és halál kérdése, hogy a magyarság most összeszedje magát és saját erejéből próbálja életét megmenteni, mert külső segítségre nem számíthat. Vegyük csak sorba.

Lengyelországra nem lehet számítani, annak elég baja van az orosz, a svéd, a tatár, a kozák hatalmak fojtogató gyűrűjében, örülhet, ha ő maga megél. A német hatalmakra sem lehet számítani. Azok emlékeznek Attila dúlásaira, aligha akarják a magyart talpraállítani, hogy azután rettegniök kelljen tőle. Különben sem lehet rájuk a hadviselésnél építeni, hiszen a magyar példabeszéd szerint rákhatón járnak. Az olasz túlmessze van, a sok apró hercegség egysége hiányzik, érdekeik mások. A spanyol még messzebb van, arról beszélni sem lehet. „A francia nemzetről van mit szólanunk. Ez a nemzet bizonyára hadakozó, dicsőséges, hatalmas. De az is nyilván vagyon, hogy mikor nem magának keres és nem magának hadakozik, nem igen sok jót várhatni tőle. A francia, ha győzedelmes, eltűrhetetlen. Ha nyomorodott, semmirekellő.“ A muszkáról sincs mit beszélni, erre a népre számítani kalandos álom. „Az ő országok messze, népök goromba, hadakozások semmirekellő, vitészségek nevetséges, politikájok ostoba, birodalmok tyrannus.“ Ugyanígy elesik az angol is. „Anglia csaknem más világ, más természet, más hadakozás.“

Idegen segítségre tehát az egész keresztyénség részéről hiába számítana a magyar. De hogyan is kívánhatná, hogy olyanok érezzék fájdalmainkat, akiknek nem fáj? „Akinek nem borja, nem nyalja.“ Nem is kívánatos az idegen segítség, mert az még mindig bajt hozott ránk, ezt száz meg száz példá-

val bizonyítja a történelem. Várainkat feladta, ütözeteinkben szív nélkül dolgozott. Mi is melegítette volna? Nem lehet csodálni. Csak magunkra számíthatunk, senki másra. Fegyver kell ide és az utolsó nagy elhatározás.

Az ellenérv igaz: ahányszor eddig próbálkoztunk döntő győzelmet venni a törökön, egyszer sem sikerült. De ez nincs ok nélkül. „Olyan messze esünk mi mostani magyarok az régiektől, hogyha előjönnének mastan más világról csak azok a mi vitéz elejink, sem mi őket, sem ők minket meg nem esmernének, mert nyelvünkön, szólásunkon kívül mivel hasonlíthatjuk magunkat mi azokhoz? Csúfsága lettünk az mi nemzetünknek és magunknak, ellenségünknek pedig, valaki valahonnan jó reánk, prédájává. De miért? Az vitézségnek disciplinájának meg nem tartásáért, részegségért és tunyaságért, az egymás-gyűlölésért és ezer ilyen vétünkért. És nem hízelkedhetem, édes nemzetem, tenéked, hogy hazugságommal dícsérjelek.“

És most jőjjenek a véres igazságok.

Mikor meghallottuk, hogy a török megint támad, kapkodva kezdtünk sereget gyűjteni. „De mi csodás seregeket? Régi látott, hallott vitézekből állott-é valljon az sereg? Bizonyára nem, hanem mentől rosszabb, hitetlenebb, tolvajabb volt országunkban, az gyúlt öszve az mi dobolásunkra. Ismét ki volt ennek hadnagya? Ugyan csak szintén azon ilyen, vagy ki jobban megelőzte az többit részegséggel, garázdasággal, kevélységgel; ki az maga vitézségének rudimentáit vagy kassai kereskedőkön, vagy kecskeméti tőzséreken, vagy sopronyi kalmárokon, vagy más szabadvárosok vagy polgárok kárán végezte el.“ Ilyenek a mi hadaink. És mivel jobb az úri rend, a nemesség? „Egy nemzet sem pattog úgy s nem kevélykedik nemesség titulussával, mint az magyar, fiaink haszontalanul élnek, vagy

otthon, atyjoknál, anyjoknál, vagy ha ugyan derekason látni s hallani akarnak (mint ők mondják) egy magyar úr udvarába beállnak és szerződnek. Ott mit tanulnak? Innya. Mit többet? Pompáskodni, egy mentét arannyal megprémeztetni, egy kantárt pillangókkal megcifráltatni, egy forgóval, egy varrott lódinggal pépeskedni, paripát futtatni, egy szóval esküdni, hazudni és semmi jót nem követni. Ezek kívánják osztán az generálisságot, és ugyan ezeknek is kell adnunk, mivel más nincsen jobb.“ És mégis, ha megkérdeznék a bánt, aki az éjszaka magányában öntudatlanul vitatkozik a bécsi udvarral és leírja a német urak érveit, hogy azok ne használhassák, — ha megkérdeznék a bánt, hogy a harcban milyen fajtát akarna a keze alá, ő azt felelné, hogy semmi mást, csak magyart. „Mert legalkalmatosb, legerősebb, leggyorsabb és, ha akarja, legvitézebb nemzetség.“ De hogy megálljon a lábán, ahhoz sok kell.

Kell először is állandó magyar nemzeti hadsereg. „Hogy az nemes ország tartson egy ármádát lábón, készen, ki mindenféle, minden órában minden szempillantásban télben, nyárban oda mehessen, az hová szükség kívánja. Ez minden fundamentoma az mi megmaradásunknak.“ A békelétszám lenne négy gyalogezred és nyolc lovasezred. Valaki talán kifogásolhatná, hogy ebben az elképzelésben több a lovas, mint a gyalog. De az ország térképének alakja, a tájak többnyire mezős volta, a mozgékonyság érdeke kívánja ezt; háborúban természetesen a fontosabbik gyalogos fegyvernem létszámát kellene növelni. És ezt pontosan és jól kellene fizetni. De az igazi nagy kérdése a magyar katonáskodásnak és ennek az állandó hadseregnek is a katonai fegyelem, a harc képesség igazi színvonala. A nemzetből hiányzik az önbizalom ahhoz a meggyőződéshez, hogy ezt el lehet érni. Pedig el lehet. Mindenekelőtt vigyá-

zatosabban kell megválogatni az emberanyagot. Nem szabad a nemességnek katonáskodási előjogokat adni mindenáron, a parasztság igen alkalmas a katonáskodásra. „Jobb amaz otthon eltanúlt nemesnél és jobb az udvarokban részegeskedő, nyalakodó katonánál, jobb annál is, az ki végekbeli név alatt semmit sem tud egyebet, mint faluról-falura kvártélyozni, kóborlani, lopni, szegény embert nyomorgatni. Az kinek ilyen élete volt, távol kell tőle futni. Rühös juh az ilyen, az többit is rühösítené. Jobb azért amaz ifjú jó polgárlegény.“ Ezeket gondosan ki kell képezni európai színvonalú sorkatonává. Kiképző tisztjeink nincsenek, igaz. De lehet az elején hozatni idegen tiszteket. „Erre legjobban dícsérem az Skóciából lött officéereket, az mely nemzet vitéz s hű, állhatatos, tűrő, szenvedő, idegen országokban örömet szolgáló. Dícsérem az németeket is, de nem az mi szomszédinkat Styriából, Ausztriából, hanem az impériumbélieket, az kik ama régi jó nemzetektől még nem degeneráltak. Dícsérem az hollandiakat, kik tanultak; és az olaszt is, az ki az német hadakban forgott. Dícsérem a helvétiusokat, ha kaphatnék, de nehéz ilyet találni.“

Fontos szempont a magyar természet túlságos szabadságán, maga felett parancsot nem tűrő fegyelmetlenségén erőt venni. Mert a szabadság szent dolog ugyan, de többnyire csak ürügye annak, aki rá hivatkozik. Nem szabadságát félti az ilyen, hanem „a dologtúl fél, fél az strásátúl, fél az harctúl. Tudnillik szabad akar lenni. Szabad prédálni, szabad részegeskedni, szabad urat, hadnagyot válogatni, ez az ő szabadsága.“ Már pedig ne reméljünk jövőnk felől semmit, míg népünket fegyelemre nem tudjuk szoktatni. Aki vitézkedni akar, álljon be a megmutatott rendbe. Másként nem megy. Nem helyes érv, hogy ezt a nagy tömegnevelést ember végrehajtani nem képes. Ember nem, ország igen. S

hogy nincs hozzá pénz? Hogyne volna, csak meg kell találni. „Ha az török Magyarországot mind megvéshi, talál ő benne aranyat, ezüstöt, rezet, vasat és mindent. Vegyük elő, valahol vagyon, ha az oltáron is, mert az Isten nevéért akarünk véle élni... Hagyjunk békét egy kevéssé a pompának, vendégségnek és sok haszontalan épületeknek, prémes köntösnek és ezüst kupáknak és más haszontalan cifraságnak, csináljunk pragmaticát mindenekről, reformáljuk magunkat elsőben, kik eleji vagyunk az országnak, azután az alatunk valókat.“

Ha az állandó hadsereg megvan, jön a legelső kötelesség: kivetni a törököt a megszállott területekről. Könnyű nem lesz, az bizonyos. De aki magyarnak született, az mondjon le a békességről. Fegyverrel szerzett hazát csak fegyverrel lehet megtartani. „Más nemzetek, kiktől messze vagyon az pogány szomszéd, kiknek hosszabb reménységök lehet és az veszedelmet nem olly közéről látják, mint mi, öltözzenek bíborba, bársonyba és kamukába. Mi, kik már ennyi kárunkkal az pogánnyal összebomlottunk és háborodtunk, nem viselhetünk egyéb öltözetet fegyverderéknál, páncélnál, egy szóval fegyvernél és vasnál.“ A feladat igen nehéz, de nem nehezebb-e teljesen eltűnni a föld színéről? „Tekintsünk csak a mastani nyomorúlt állapotunkra és jól consideráljuk: most ha valami csak megrezzen is a török részéről, futunk ide s tova, vizeken, havasokon által, ki imide, ki amoda. Minden remediumunk csak a másoktól való segítségkoldulás. Mi vagyunk-é az magyarok? De bár annak ne mondjuk magunkat! Ha Váradot vissza nem vesszük, ha Erdélyt elvesztjük, ne is hadakozzunk bár azután, hanem vagy most, vagy sohasem. Fussunk ki az országból, ha ezt restelljük. Úgy hallom, elég pusztá ország vagyon Braziliában. Kérjünk spanyor királytól egy tartományt s csináljunk egy coloniát, legyünk polgárrá.“

Mikor készen lett az egész értekezéssel, odaírta az első oldalhoz a címet. „A török áfium ellen való orvosság, avagy a töröknek magyarral való békesége ellen antidotum.“ S még fölébe írta a maga jelmondatát: „Sors bona, nihil aliud.“ Az egész kézirat csomót odaadta a kancelláriára: másolják le húsz-harminc példányban. El kell küldenie azokhoz, akiket illet.

Hogy kiket fog ez a munka fellelkesíteni, azt előre nem tudhatta. Egy embert mindenesetre fellelkesített már: önmagát. Írás közben felgyújtotta saját tüze. Ez a tűz hevítette még erősebbre az írást, s az erősebb írás tüzelte még jobban őt. Így szorozták egymást mű és író. S mikor letette a tollat, úgy kelt fel az íróasztaltól, hogy most rögtön tennie kell valamit.

Volt Csáktornyától nem messzi egy régi rom. A Mura-parton, a Kanizsa patak belefolyásánál, a Dráva-torkolathoz is közel állott egy domb, ahonnan derűs időben felfelé Kottorit, lefelé Légrádot is meg lehetett látni. Ezen a dombon állott valaha Kecskevára. A szigetvári hős egy vitéze tartotta ezt a várat, de meghalt a kirohanáskor urával együtt, a vár elpusztult környékestül. Itt a régi romoknál egy nyári napon földmunkások jelentek meg. Ha ki vándor arra ment és megkérdezte kíváncsiságból a parasztokat, mit csinálnak, azok így feleltek:

— Uj-Zerinvárat építjük bán urunknak.

A kis csoport földmunkás eltakarította a romokat. A tájék egyszer csak katonákkal népesedett meg. Új kubikosok jöttek száz meg száz szekérrel. A katonák és munkások száma egyre nőtt. Hatalmas sátoztábor született a síkon. Az építkezést ötezer fegyveres katona őrizte. Széles területen munkáscsoportok dolgoztak, árkokat ástak, földet hordtak. Serény munkától nyüzsgött az egész táj, messze járóföldről jöttek oda emberek csodát nézni, de közel

nem juthattak. Szigorú őrlánc igazoltatott minden arrajárót.

Egy májusi napon előörsöket jelentettek a bán sátrában. Kanizsa felé küldött hírszerzők voltak ezek. A bán a német mérnökkel, Wassenhoven urammal térképek fölé hajolva tanácskozott éppen. Az örsöket beengedték. Azok jelentették, hogy Szeidi Ahmed, Kanizsa új basája, kétezer főnyi sereg élén elindult Kanizsa felől. Erre tart. A bán riadót trombitáltatott, de megparancsolta azt is, hogy a munkát folytatni kell.

Estére már jelentették az örsök, hogy itt a basa. A dombtetőről jelentés nélkül is látta a bán a távoli seregek tömegét. Nemsokára követeket jelentettek neki. Azokat sátrában fogadta.

A két török illendő tiszteletadás után megkérdezte Szeidi Ahmed basa nevében, vajjon a király parancsára építkeznek-e itt a bán, vagy a maga jószántából.

— Mondjátok meg uratoknak, — felelte törökül Miklós — hogy nem érdemes akár egyikről, akár a másiktól beszélni. Ez a magam földje. Barmaim számára emeltetek aklot rajta. Megeshetik ugyanis, hogy az én királyom állatai összekeverednek a ti kanizsai állataitokkal. Abba én nem szólhatok bele. De már a magam állataira vigyázok. Azoknak külön akol kell.

A követek nagyot néztek. Tetszett is nekik a fajtájok szerint való képes beszéd, amelyet rögtön megértettek: a király köthet olyan békét a törökkel, amelyet akar, Zrinyi Miklós a maga szakállára ellenség marad. Az egyik ezt kérdezte:

— De a mi állataink azért szabadon legelészhetnek?

— Nem merném mondani. Jó lenne, ha uratok ezentúl nem eresztené a kanizsai mezőre lábas jó-

szágait, mert az én akolomban sok kutyát fogok tartani.

A követ finoman mosolygott. Értette. De a másik követnek nem volt érzéke a tréfához.

— Azt mondd meg, vitéz bán, hogy minek egy akolban ágyú? Mert idejövet ágyúkat is láttam.

A bán felhúzta szemöldökét. Ránézett a törökre.

— Vadászni akarok. Ha farkas, vagy medve akad, védem jószágaimat. Ágyúval fogok vadászni.

A két követ egymásra nézett. Több kérdezni valót nem találtak. Illendő mohammedán módon elköszöntek tehát és elmentek. A bán jókedvűen elnevette magát. De azonnal el is komorodott egy kicsit.

— Ez a basa azonnal követet küld most ellenem Bécsbe. Hát csak küldjön. Engem most már meg nem állít a világnak semmi hatalma. Nézzük csak tovább azt a keresztárkot.

És a mérnökkel együtt a térképekbe merült megint.

XXIII.

Jött a haditanács felelősségre vonása. Jött a király parancsa: hagyja abba. Jött megint a haditanács. És a kancellária. És megint a király levele: azonnal hagyja abba. Nem hagyta abba. Sajátmaga is beállott a földmunkások közé. Napi három órát talicskázott. Keményebben dolgozott, mint a sorban bármelyik munkás. Eszelősnek tarthatta volna az idegen ezt a különös, komor tekintetű embert, aki nyakig sárosan ott görnyed parasztjaival egy sorban: a dúsgazdag mágnás, Horvátország bánja. Élhetné vígan kiskirályi életét, sütkérezhetne az udvar fényében olykor, gazdag ünnepségek zeneszavánál lehetne szépséges hölgyek udvarlására. Ehelyett sátorban hál, ott végzi báni dolgait, levelezéseit, va-

gyoni ügyeit, fárad, kínlódik, tervez, parancsol, órákig virraszt külföldi erődítési kézikönyvek felett és napi három órát alszik. Néha lóra kap és ráüt a portyázó törökre. Uj-Zerinvára még nincs kész, de foglyai már bőséggel vannak.

A hangyákként nyüzsgő emberek csak úgy ették a munkát. A fuvarosok kiáltozása, kopácsolás, cölöpverés, keréknyikorgás, elakadt ágyúvontatók szapora káromkodása nagy zshivajjá olvadt össze, amerre ellátott a szem, mindenütt folyt a munka. Olykor kétezer ember is dolgozott a váron. Százan és százan ásták egy helyütt a mély árkot, amelynek a kis Kanizsát kellett összekötnie a Murával, hogy várvédő vizes árok váljék belőle. Ahol az ásás készen volt, ott már újfajta munka folyt: sűrű karókat vertek be a még száraz mederbe. S ahol a karóveréssel már elkészültek, ott szekercés emberek faragták ezeknek a karóknak felső végét hegyesre. Másutt töltött palánkot készítettek. Két sorban erős boronafákat ástak a földbe. A boronaszorokat vesszőkötéssel egymáshoz erősítették és közéjük vesszőfalat fontak. A közt földdel töltötték ki, aztán a fonást mindkét oldalon megtapasztolták agyaggal. A tetejét befedték lészával. Messzi földről hozatták ide a munkavezetők a legjobb hírű tapasztómestereket. Amott bástyákat építettek, rengeteg szekérsor hozta a köveket s a földet, máról-holnapra idomtalan deszkaépítmények emelkedtek a földből. Fent a dombtetőn, ahová a belső várudvart rendelte a terv, már épültek a tapasztott házak, a lakókastély, a csűrök. Egyes helyeken ágyúhelyeket építettek, másutt a nevezetes szigetvárvidéki kosárfonók fontak vesszőfalakba ügyes lőréseket. Ismét másutt hatalmas kondér alatt tűz lobogott, abban az ivóvizet forralták a munkások számára. Szekérsorok haladása esikorgott egyik oldalon, másutt csigákon emeltek lehántott fatörzseket, itt katona őrizett egy óriás területű anyagrak-

tárt, amott német mesterember tolmács segítségével magyarázta egy csoport horvát jobbágnak, hogyan kell a bástyafalak sarokköveit faragni. Százféle munka, recsegés, kiabálás, nógatás, kopácsolás, nyikorgás, nyerítés tengerbe olvadó hatalmas zshivaja, munka dombon, parton, síkon, árokban mindenütt.

Közben a katonák tábora vigyázta és őrizte a munkát. Messze a síkon, a távoli dombokon túl, fent a kecskevári romok megtisztított és most ujjaépülő helyén, Mura-parton, Dráva-parton, Kanizsa-parton: mindenütt katonaság. Kürtjelek, őrségváltások, Érkező csapatok nyargaló zaja, őrszemek jelentése. Lacikonyha pihenő katonákkal. Néha megtérnek a törökre küldött portyázó vitézek, kopjáikon levágott fejekkel, maguk mögött préda zsúfolt csomóit cipelve a nyeregben, hajtva a megkötözött foglyok komor csoportját. Jön a kótyavetye s utána az áldomás. Amott fáklyafény mellett folyik a cölöpverés éjszakai munkája, itt víg harcosok kurjongatva énekelnek a csapraütött hordó mellett.

A vezér már nem a tábori sátorban lakik, hanem fent a dombtetőn. Ideiglenes szállása sebtiben megépült, feleségét, kislányát, belső cselédségét már kihozatta. Társzekerek hozták a bútorokat Csáktornyáról. Kényelmetlen lakás, fürdője nincs, rettenetes a zshivaj, dörömbölés, szerszámkopogás, szekérnyikorgás éjszaka is, az ajtók és ablakok nem jól zárnak, a konyha rettenetesen füstöl, de a bán mindenáron itt akart lakni családjával együtt. Most éjszaka van, ő íróasztalánál ül és aznap érkezett leveleit rakosgatja rendbe, hogy holnap Forstall titkárnak kiadja az utasításokat a diktálandó válaszok felől. Vitnyédy megint írt. S az épülő vár gazdája enyhén elpirul. Vitnyédy elolvasta az Áfiumot. „Az Nagyságod nekem concredált bölcs és nemzetünk homályban lévő dicsőségének helyre hozandó mediumával istenes írását kegyelmes parancsolatja

szerint íme visszaküldöttem. Magam akartam megvinni, hogy nagy alázatossággal megmondhattam volna Nagyságodnak: ezzel és több írásaival is úgy van Nagyságod, mint az, kinek nagy kinesi vagyon és másoknak nem engedi tudni, annyival inkább hasznát venni. Bizony megérdemelné, hogy arany betűkkel nyomtatnák ki. És ha Nagyságod megengedné nekem és másodszor is illy kegyelmesen concedálna, bizony nagy jó szívvvel kinyomtatnám, de félek attúl: csak ez szándékom is Nagyságod előtt kellemetlen leszen. Mindazonáltal hagyom az Nagyságod kegyelmes dispositiójára...“ Ó, a kedves, derék Vitnyédy! Lám, nemcsak a szája jár, hanem képes volna az Áfium nyomtatási költségét a maga zsebéből megfizetni. Tiszta ember, pompás példánya a magyarnak. S a bán dolgaiban nélkülözhetetlen. Mint a tolvajkulcs, úgy ki tud nyitni minden zárat. Hogy az épülő új vár dolgát el ne rontsák, mindenkinél járt a világon és minden útjáról azonnal pontos beszámolót küldött. Alapjában véve nincsenek is olyan nagyon ellene az új várnak Bécsben, csak azért orrolnak, mert a bán nem kérte ki előre a király engedelmét. No hiszen, ha azt kikérte volna, soha ezen a helyen vár nem épült volna. Most pedig épül, három bástyája kész, egy esztendőn belül teljesen készen itt fog állani, hirdetvén az egész világnak, hogy a Zrinyiek ősi Zerinvára hiába omladozik megszállott területen, Új-Zerinvára áll magyar földön, mint a magyar sors felett való virrasztás maga. Lám, Vitnyédy egy híradása szerint maga Lippay ezt mondta a várépítésről: „Zrinyi gróf egyedül az az jó magyar, az ki nemzetinek s hazájának maga fogyásával kíván szolgálni s szolgál is“. Milyen változása az időknek... Az uralkodó gyóntatójánál, Miller páternél, is járt Vitnyédy, s a páter Lipót őfelsége jó hangulatáról beszélt. De nem lehet adni ezekre a hírekre semmit. Haditanács uraimék egyik

nap ezt gondolják, másik nap azt. Hol le kell bontani a várat, hol meg szemet húnynak fölötte. Beszéljenek, amit akarnak, ő megírta nekik magyarul: „Az ki engem ez hasznos munkában hivatásos félelemből elhagy, sőt gátol, Isten birói széke és rettenetes ítéleti elé szólítom!”

Míg a munka folyt a Kecskedombon s a vár mindennap nőtt, Bécs csakugyan hetenként váltogatta álláspontját. Jött a hír, hogy a király mégsem jó szívvvel nézi a dolgot. A bán betegen feküdt, hideglelés gyötörte. Az építkezés folyt tovább. Mikor felépült, felsietett Bécsbe. Ott az uraktól hallgatólagos beleegyezést kapott. Az építkezés folyt tovább. Három hét múlva rendelet jött a haditanácstól, hogy az építkezést azonnal hagyja abba. Az építkezés folyt tovább. Ő maga Péter öccsével és az Ádámhoz hasonlóan vitéz Batthyány Kristóffal betört török földre. Mire nagy sereg fogollyal hazatért, ott volt az új parancs, hogy az építést szüntesse meg. Még vállat sem vont rá, salétromfőzöt hozatott, továbbá tüzérségi szakembereket, cojgvartert és pattantyúsokat. Ugyanakkor, mikor Listius László bárót pénzhamisításért kivégezték. Ezt mellékesen nagyon sajnálta, mert a báró, akit tehetséges poétának tartott, a Szigeti veszedelmen fellelkeseve nagy époszt akart írni a mohácsi vészről. Az éposz tervét most a fejjel együtt, amelyben született, leütötte a hóhér.

De éposz és ilyesmi most vonúljon a háttérbe. Semmi, semmi nem fontos, csak a vár. Akadhatna olyan hír, amely a vár dolga mellett érdekelhetné?

Akad. Kétféle is. Először is az egész országban heves erőre kapott vallási türelmetlenség jeleiről. Másodszor pedig a német hadak elviselhetetlen dúlásairól.

Mióta Lipót volt a király, Rákóczi György meghalt és a vérben-lángban úszó Erdélyország nem tudott többé támasztófalat adni a magyarországi

protestantizmus háta mögé, a katolikus térítés nyugodtan nyúlhatott a legkeményebb erőszakhoz. Nem is mulasztotta el, hogy hozzányúljon. A boldogult Ferdinánd alatt a fejedelemmel kötött békeszerződés mondotta ki, hogy a protestánsoktól elvett templomokat vissza kell adni. Most már nem volt seholsem Ferdinánd, sem fejedelem. Az a nagy munka, amelyet alatta Pázmány Péter indított el a vallási és politikai meggyőződés hitével, most egész erővel kiteljesedett, de sem vallás, sem politika nem látta hasznát. A jezsuitákat azelőtt tizenhárom évvel avatta fel Lippay érsek a magyar egyházi rend törvényes tagjaivá. A Habsburg-ház kedvencei megkapták a működési területet és alaposan nekiláttak a munkának. Lipót uralma óta évente harmincezer és negyvenezer között ingadozott a visszatérített protestánsok száma. S a térítés nem ment nagyon szelid eszközökkel. A mágnások jártak elül jó példával: jobbágyaikat erőszakkal hurcolták vissza a katolikus anyaszentegyházba, a protestáns papokat elhurcolták birtokaikról, sőt még börtönbe is vetették. A protestáns templomokat fegyveres erővel foglalták le katolikus célokra, elvették a protestáns alapítványokat, iskolákat, örökségeket. Köztörvény és magánjog nem számított többé, s ha Pázmány fellépése előtt Magyarország túlnyomóan protestáns ország volt, most már régóta túlnyomóan katolikusnak vallhatta magát. De milyen áron? Az erőszakos térítés útját nem ritkán holttestek szegélyezték s az elkéseredés, amelyet a kíméletlen erőszak a megmaradt protestáns rendek között keltett, természetes folyományként a dinasztia és a németiség ellenére fordult. A térítés határt nem ismerő lendülete, amely semmi ellentmondást hivatalos helyen nem talált, elbizakodásában túllőtt a célon.

Miklósnak ez az egész gondolatvilág idegen volt. Az ő birtokainak területén a térítést alaposan elvé-

gezte atyja, ugyanaz a Zrinyi György, aki kevéssel katolizálása előtt még megünnepelte a reformáció százas évfordulóját. Horvátországban alig akadt protestáns, sőt volt egy ódon, már nem igen megtartott törvény, amely szerint protestáns embernek tilos betennie a lábát horvát, szlavon és dalmát területre. Neki tehát, mint földesúrnak, a térítés kérdésével nem akadt köze. De lelkétől is távol állott ez az elkeseredett viaskodás. Hivő és jó katolikus volt, a nagy lelkek módján a lényegét őrizte meg gyermekkora vallásos neveléséből, nem a lényegtelen. Előbb tartotta magát kereszténynek lelkében, semmint katolikusnak. Mikor valamilyen ügyben Ruchich Jánoshoz címzett ajánló levelet adott Vitnyédynek, ezt írta bele: *Maiores existimo bonae conscientiae Lutheranus quam malae Catholicum.*“ Vagyis, hogy többre becsüli a jó lelkiismeretű luteránust, mint a rossz lelkiismeretű katolikust. A könyörtelen vallásüldözésről szóló hírek lehangolták. S ha a türelmetlenség és erőszak okát-fokát kereste, önkéntelen a nemzet és dinasztia összefüggésének nagy kérdéséhez jutott. A trón a katolicizmusban hatalmi eszközt érvényesített, a protestáns rendek a maguk hitével a nemzeti függetlenséget védelmezték. És negyvenegy esztendő életének annyi nagy csalódása, annyi tapasztalata, annyi keserű bölcsesége a mélyen katolikus lelket odaállította a lelkiismereti szabadság oldalára.

Aztán jöttek a hírek a német hadak dúlásairól. Montecuccoli gróf a császári sereggel azt a feladatot kapta, hogy szóljon bele a felfordult Erdély erőviszonyaiba és segítse meg Kemény Jánost a török ellen. A császári hadvezér mindenféle felvonulásokat és átcsoportosításokat művelt, mintha csak stratégiai tankönyvet írt volna, de nagyszépen megtervezett vonulásai közben egyetlen törököt sem látott. Hadjárata hasonlított ahhoz a vivó-

hoz, aki tükör előtt rendkívül ügyességgel vívja a vélt párviadalt. Seregei német zsoldosokból állottak. Amikor ezek a hadak otthagyván az összeütközés minden alkalmát, északnak vonultak Erdélyből, a felsőmagyarországi vidékre rettenetes dolgok következtek. A magyarságnak már voltak emlékei a multból arról, hogy micsoda borzasztó sisera-had a német zsoldos. Magyar törvények — elfeledettek — intézkedni arról, hogy német katonának magyar földre tenni a lábát szigorúan tilos. Most megújultak az idegen zsoldoshadak garázdálkodásának borzalmi. A németek, ha bevonultak egy magyar faluba, tatárok módjára viselkedtek. Szállást úgy csináltak maguknak, hogy az embereket kikergették a házakból, a szülő asszonyokat sem kímélték. Sőt öldösték a lakosságot, mintha ellenség volna az a nép, melynek megsegítésére küldettek. Csecsemőket szakítottak ki az anyák keze közül és tűzbe vetették őket, a férfiakat kinozták és fára húzták. A menekülőket erdön-mezőn hajszolták, az utólértek szakállát-bajszát tépdesték, ujjaik közeit ráspolyokkal hasogatták, szemüket kiszúrták, orrukat levágták, az asszonyokat, lányokat magokkal hurcolták s pár nap mulva, miután ruháikat elszedték tőlük, gyalázatosan és meztelenségben eresztették el. Minden falut úgy kifosztottak, hogy nemcsak minden lábas jószágot, aprómarhát elhajtottak, hanem német rendszerességgel és alapossággal felrakták az ágyneműt és lútot, sőt még az ajtófélfákat is letépték, mert értéket láttak a deszkaanyagban. Vér, nyomorúság és jajgatás maradt utánok a tönkretett magyar vidékeken, de hiába kiáltoztak segítségért a vármegyék, senki sem fékezte meg a rettenetes csöcseléket. Ezek a zempléni, sárosi, abauji falvak többnyire még protestánsok voltak. Az ő vesztők miatt a király környezetében senkinek sem fájt a feje.

A jajveszékélő panaszok közül sok eljutott a bán-

hoz. A két hazában ő volt a legnépszerűbb ember, fajtájok, családjuk, hazájok sorsán törődő névtelen százezrek utolsó reménye. Ő olvasta a panaszokat és meg szeretett volna fojtani valakit felháborodásában, de nem volt kit. Csak eltűnődnie lehetett azon, hogy életét a német impérium mindenekfelett üdvözítő voltába vetett hittel kezdte. És megrendítő csalódások, kiábrándulások érték itt is. Most már ott tartott, hogy a németben ugyanolyan ellenséget kellett látnia, mint a törökben, sőt szinte veszedelmesebbet, mert a török ellen még akadt mód itt-ott kardot rántani, de a német fajta ellen, melynek császára a magyar királyi koronát hordta a fején, mocanni sem lehetett.

Ellenség itt, ellenség ott. Ellenségek tengere közben áll a magyarság szigete, annak is nagyobbik felét elöntötte már a török megszállás áradása. Barát sehol. Még a trónon sem. Kire lehet számítani, kire lehet támaszkodni? Senkire, csak saját erejére. Bécsből megint jött az intés, hogy Új-Zerinvára építését azonnal hagyja abba, mert az új vár lerontását maga a szultán követeli. Ő rendületlenül épített tovább és most is a napi rendes órákra beáll munkái közé földet talicskázni. A vár napról-napra gyarapodott, már kezdett formát kapni, készletei bővültek, élete alakult. Legyen, ami lesz.

Egy napon Vitnyédy izgatottan jelentkezett az építkezésnél. Egy rőpiratot hozott. A rőpiratot Montecuccoli gróf írta, válaszul a bánnak ama nem titkolt és Bécsben is kinyilatkoztatott véleményére, hogy a német sereg gyávaságból és tehetetlenségből tér ki mindig a török elől. Válaszul továbbá arra az országos felhördülésre, amelyet zsoldosainak baromi dúlásai keltettek. És válaszul az egyre hangosabban nyilatkozó közvéleményre, hogy lehet igen képzett hadtudományi író, de mint gyakorlati had-

vezér nem ér egy fabatkát: megmutatta ezzel a sétahadjárral.

A bán azonnal elolvasta a latin röpiratot. Több ször félbe kellett szakítania az olvasást, hogy erőt tudjon venni feltámadó indulatain. Montecuccoli, aki Erdélyt egy jöttányival meg nem segítette, aki az ország egy jó részének békés, magyar polgárságát öldökléssel, rablással, kínzással söpörte végig, fennhéjázóan támadta a magyarokat. Hadmozdulatait bőbeszédű tudományossággal indokolva kifejtette, hogy érdemleges ütközettel nem segíthetett, mert „távrolról ténykedés nem fejthető ki.“ Akik hadvezetési módját bírálják, nem értenek hozzá, mint ahogy a magyarok a hadvezetéshez kevés kivétellel semmit nem értenek. A dúlásokért pedig ne panaszkodjanak, hanem máskor gondoskodjanak a németek számára hadi állomásokról, kellő utánpótlásról, magtárakról, fegyvertárakról, kórházakról, az egyes városok kellő összeköttetésben tartott őrségéről.

Miklós úgy, ahogy elolvasta, vitte íróasztalához, maga elé tette és válaszolt reá. Még a lúdtoll is haraggal sercegett a papíron, mikor írt. „Optime Dux!“ — kezdte a válasz-röpiratot. — „Legjobb vezér . . .“ A legjobb vezér, aki kardesapás nélkül tér haza a nagy hadjáratból. S ahogy a címzés megütötte a gyilkos gúny hangját, ezen a hangon ömlöttek a további mondatok is a tollból. „Mondd csak, mi haszna van Magyarországnak a te hadjáratodból? Mondd csak, Erdélyt, amelyet egészben kaptál, egészben adtad vissza? Add vissza Erdélynek Keményt, aki nek hűséget és oltalmat ígértél, add vissza azt a boldogságot, békességet és bőséget, amelyet hadaid semmivé tettek, akkor ülj aztán diadalszekérre és dicsekedjél a hármas szóval: jöttem, láttam, győztem. Mi önként és szívesen fogunk Marsnak Herkulesnek, vagy akár felséges atyánknak nevezni, aki az illatos Indiából szállott közénk.“ Hogy távolból

nem fejthető ki ténykedés, az igaz. De miért maradt távol, aki olyan nagy legény? Akinek rövid a kardja, megtoldhatja egy lépéssel. És miért gyalázza általánosságban a magyarok oly hiányos hadtudományát? Miért nem fordul egyenesen egy ellen, aki majd megfelel? A röpiratra válaszoló bán itt odavágta a horáciusi verset:

Mást, aki nem bántott, mért zaklatsz s üldözöl egyre,
Te, ordas ellen gyáva eb?
Mért nem fordítod hiú mérgeket ellenem, aki
Hogy visszamarlak, jól tudod?

Nesze neked, fennhéjázó császári generális, dicső generalisszimus. Várj csak, kapsz még egy-két ütést a fejedre, erősebbet is. Hogy a magyarok a hadban tudatlanok? „Képzeld, hogy mindezt megengedjük neked, de vajjon dicsőség háramlik-e a más tudatlanságából tereád, ha te sem vagy különb? Ama dolgok elbírálásából, miket a mult évben végeztél, sem Magyarországra, sem egyetlen magyarra gyalázat nem hárul: hogy egy viruló sereget kaptál s azt tönkretetted, hogy többet zaklatod a jóbarátot, mint az ellenséget, hogy az egész országban siralmas emlékezetet hagytál, hogy száraz szemmel és száraz karddal (melynek a mi védelmünk volt a rendeltetése) el tudtad nézni, hogyan hurcolnak százezreket török fogságba. Kevesebbet lehet-e a leghitványabb hóhértól is várni? Nem tagadom, hogy nem sok magyar érti a hadi tudományt oly tökéletesen, amint az egy nagy vezértől megkívánható; de arról az egyről biztosítlak, hogy nincs Magyarországon végbeli generális, sőt kapitány sem, ki azt a virágzó sereget, melyet reád bízta, oly tudatlanul el hagyta volna veszni. Vagy ha már vesznie kellett, legalább az ellenség kétszeres romlásával vészett volna el. Mi, magyarok, nem értjük azt a hadi művészetet, hogyan kell a há-

borút elnapolni, az ellenség garázdálkodásait megtorlatlanul nézni, a barátot és szövetségest segítség nélkül hagyni, inkább hazát, mint az ellenséget pusztítani, a háborúban pénzt harácsolni. Ha ezek a háború mélyebb titkai, akkor valóban semmit sem tudunk.“ Ne Montecuccoli, hanem egész Európa mondja meg, hogy gyáva-e az a Magyarország, amely két évszázad óta egymaga áll ellen az ozmán hatalomnak, s amelynek a keresztyénség csak megköszönheti, ha biztonságban él. Az is lehet, hogy a magyarok nem tudják a lángelméjű császári hadvezér működését bírálni. Azt azonban meg tudják állapítani, hogy mióta a soha meg nem ütközés teszi ki a titokzatos haditudományt, azóta veszett el Magyarország nagy része. De ő, a sértetlen vezér, persze megmaradt nekünk. És még hálát várna a magyaroktól ő, ki minden madarak között a leghálátlanabb. Igenis, a magyarok közül a leghitványabb kapitány is derekabb nála, ha nem röpirattal, hanem a harctéren karddal kell vitatkozni. Elég a beszéd, beszéljünk tettekkel.

A válasz egyhuzamban készült, egyetlen vad lendülettel, a sebzett oroszlának mintegy megszakítatlan, egyetlen ordítása volt. Délután kezdte, de hajnalban még mindig írta. S mikor kész lett vele, felzörgette kancelláriusait: azonnal másolják tízhúsz-harminc példányban.

Vitnyédy volt az első, aki elolvasta.

— Csudálatosan szép ez, nagyságos uram. De cudar nagy baj leszen belőle.

— Immáron senkitől sem félek, — felelte vállat vonva, Miklós, — az mi leszen, az légyen. Hogyan mondta az te kegyelmetek Lutherje? „Itten állok, másként nem tehetek“.

És ment a várépítő munkához. Nyomában két fiatal mágnás, akik vitézség-tanulni jöttek udvarába: gróf Zichy Pál és báró Lisztius János. Ezeknek

magyarozott palánkot, bástyát, cölöpöt, lövőrést, ostromálló taktikát.

Ezalatt pedig a magyar trón felé megindult két különböző tenger. Az egyik Ázsia felől. A török nagy haddal kezdett beözönlöni a Vaskapun. A másik tenger a panaszok tengere volt, amelynek hullámai most verődtek össze az egész országban, az elnyomott és üldözött protestánsok panaszainak tengere, amely elindult, hogy elöntse a halálra is elszánt elkeseredésével a pozsonyi országgyűlést. És nem volt tréfa egyik sem: a kívülről ömlő sem, a belülről összecsapódó ár sem. Ha a török roppant tömege nem talál kellő ellenállást, Bécs városa maga sem biztos. A követválasztások eredménye pedig ijesztő ellenzéki erőt jelzett: huszonöt vármegye és huszonöt királyi város egyetlen katolikus követet sem küldött, noha a protestantizmus a maga hajdani tömegének már csak csekély része felett rendelkezett.

A várépítő bán, mialatt a munkát semmiféle parancsra, fenyegetésre, tiltakozásra meg nem szüntette, egy szép napon azon vette magát észre, hogy ő a legnépszerűbb ember az országban. Valaha a korona kegyeltjének érezte magát, egyszer aztán a kegy magasáról leejtették őt a mélységben senyvedő magyarjai közé. Ezek vállokra kapták, emelték, emelték, s íme felemelték a népszerűség olyan magasáig, hogy megint ott állott a trón mellett. De most már nem mint kegyenc, hanem mint egy nemzet élő lelkiismerete. Messze földről zarándokoltak emberek hozzá, csak hogy láthassák. Idegenek keresték fel rajongó levelekkel, hódolva dicsőítették hősiességét és könyörögtek, hogy ne csüggedjen. A megszállott részek magyarjai között neve az imádsággal volt egyenlő. Az országgyűlésre összejött magyarok csak róla, a távollevőről, beszéltek. A dunántúli, dunáninnyi és felvidéki megyék és királyi városok követei és mágnásai külön ország-

gyűlésszerű értekezletet tartottak, amelyen elhatározták, hogy valamennyiök aláírásával levelet intéznek a bánhoz: jöjjön el Pozsonyba, mert soha ekkora szükség nem volt rá. A levelet Kazinczy Péter megfogalmazta, mind aláírták és bemutatták a nádornak, hadd tudjon róla. Az tüntetett Zrinyi Miklós megbecsülésével és maga küldte el a levelet Új-Zerinvárra.

Miklós felment az országgyűlésre. Ott zürzavart talált, vizályt, tragikus ellentétet. A katolikusok és protestánsok konokul néztek farkasszemet. Veszekedésüket német katonaság fogta körül: az udvar jónak látta Montecuccoli hatezer zsoldosát ott tartani Pozsonyban. A bán sarkon fordult és visszament a lázasan haladó építkezéshez. Ott olvasgatta Vitnyédy tudósításait az országgyűlés folyásáról. Nem ment az előre egy lépést sem. A király mindenképpen a fenyegető török elleni védekezést kívánta csak tárgyalatni, de a rengeteg erőszakkal halálos elkeseredésbe kergetett protestáns rendek megmákosolták magokat: míg a vallási sérelmeket el nem intézték, addig itt másról tárgyalni nem fognak. Közben a török ömlött a Vaskapun, s a bán lihegő sietséggel, kétezer munkással építette a várat, a Dunántúl új kulcsát.

Egy napon megint maga Vitnyédy jelent meg az építkezésnél. Nagy hírt hozott s egész sereg levelet. A király hivatja. A király fűt-fát megkérdezett, hogy ki tudna az országgyűlés kutyaszorítójában valahogyan rendet csinálni, s mindenki azt mondta neki, hogy az országban egyetlen ember van, akinek a protestánsok is hisznek, a katolikusok is tisztelettel adóznak, akit kristálytisza magyarnak és hazafinak tart mindenki: gróf Zrinyi Miklós. Lipót őfelsége tehát megbízta a nádort és a bán, hogy tárgyaljanak a protestánsokkal. Rá kell őket bírni, hogy sérelmeik tárgyalásával ne akarjanak

most hónapokat eltölteni: Magyarország s az egész kereszttyénség forog veszedelemben, minden óra drága.

Miklós azonnal nyergeltetett és ment vissza Pozsonyba. Az egész országgyűlés kitörő örömmel fogadta. Azonnal munkához látott. Összeült a protestáns rendekkel és kérlelni kezdte őket. De mialatt ezek a tárgyalások folytak, nem mult el nap, hogy Montecuccoli zsoldosainak rémtetteiről új panasz ne érkezett volna az országgyűléshez. A németek még mindig ott ültek a felvidéki megyék nyakán. Őltek, dúltak, magyar falvakat pusztítottak s békés protestáns lakosságon olyan hajmeresztő módon kegyetlenkedtek, mintha valami elmebetegség kerítette volna őket hatalmába. S ezek a megyék ugyanakkor, mikor a nádor meg a bán a vallási sérelmek feladását kérték a követektől, szenvedélyes hangú utasításokat küldtek hazulról ugyanezeknek a követeknek, hogy a vallási sérelmek dolgában tartsanak ki, vagy hagyják ott az egészszet és térjenek haza. A bán attól félt, hogy felháborodásában nekiugrik valakinek és pusztá kézzel megfojtja. A zsoldosok egy része még mindig ott volt Pozsonyban. Ugyanazok voltak ezek, akik a nyomorúságos magyar jobbágyok orrát-fülét metélték le jókedvükben, nem is olyan régen. Miklós nem bírta ezt, megint hazament. Maga a túlzóan katolikus nádor is megsokallta ezt a helyzetet. A katolikus rendek is mind. Türelmök-vesztett felirattal járultak a királyhoz, hogy a németeket parancsolja ki az országból s a protestánsoknak adjon elégtételt, hogy végre-valahára tárgyalni lehessen a török veszedelemről.

De azok a németek a mindenható Montecuccoli gróf németjei voltak. A király az országban hagyta őket. S azok a protestáns rendek a jezsuiták gyűlöletének tárgyai voltak. A király nem akart ígérni nekik semmit. Az országgyűlés ott tanyázott Po-

zsonyban tanácskozás nélkül, apró bizottságok kényszeredett tárgyalásaival, nyargaló futárokkal, tehetetlenül. És a vége megint az lett, hogy lóhalálában küldtek Új-Zerinvárra, jöjjön a bán, csak ő tud segíteni. Ha már mindenáron muszáj, ígérhet valamelyes engedményeket a protestánsoknak: néhány templom rögtönös visszadását, valamint biztosítékot arról, hogy a török veszedelem elmulta után azonnal olyan törvényeket kapnak, amelyek minden eddigi törvélynél jobban biztosíthatják a vallászabadságot.

Miklós harmadszor is elment Pozsonyba és újra elkezdett tárgyalni. Ő a királynak Portia által közvetített kérésére, a nádor hivatalból. És most már hálistennek ment a dolog. A protestáns rendek puhultak. Elmondhatatlan fáradsággal dolgozott reggeltől estig a rendek egyik csoportjával, mialatt a nádor a másik csoporttal tárgyalt.

Egy reggel éppen el akart indulni hazulról, mikor lélekszakadva rohant be hozzá két protestáns követ, Farkas László és Kereskényi András. Arcukon látszott, hogy nagy baj van.

— Nincsen értése felüle te nagyságodnak, hogy mi történt?

— Nincsen. Mi baj nagyon?

— Nádor uram az maga csoportjának kihirdette, nemkülönben nekünk megüzente, hogy király parancsából az mái naptól kezdve csak véle tanácskozzunk, senki mással. Mán pedig nekünk bizodal-munk csak nagyságodban vagyon, nádorban nincsen.

Miklós elhülve hallgatta a hírt. De még nem is válaszolhatott, már Vitnyédy rontott be. Ő most nem volt követ, de annál hevesebben dolgozott a követek között, hogy szítsa az ellenzéki álláspontot. Még akkor is, ha imádott bánjának ez nem kényelmes. Most holt-sápadtan hozta ugyanazt a hírt ő is. Nyilvánvaló, hogy mi történt. Wesselényi Ferenc

megvárta, míg a tárgyalások eredményre vezetnek, s mikor már csak az utolsó lépés hiányzott a nyilvánvaló sikerhez, egyetlen éjjel intrikus munkájával kitúrta ebből a sikerből a bánt.

Miklós most már túlságosan fáradt volt ahhoz, hogy dühöngjön, vagy felháborodjék. Csak sóhajtott egyet és kezdte leoldozni övéről a kardot. Most már nincs miért elmenni hazulról.

— Egyet megmondok te kegyelmeteknek. Én katona vagyok. Hogy melly hitben vagyon az, ki derekára kardot övedez a török ellen, nem keresem. Ha más keresi, lelke rajta. Nádor uram csinálja tovább egyedül az dolgot. De ha te kegyelmeteket ki nem elégítik itt Pozsonyban és csakugyan hazavonulnak innén, azon percben magam is itthagynom az egészset.

A tragikus hibán most már nem lehetett segíteni. A protestáns rendek a nádorral egymagával nem tudtak megegyezni. Másnap még egyszer összehgyűltek istentiszteletre. Farkas János szombat-helyi kálvinista pap mondta az ünnepi szónoklatot s mikor megáldotta őket, szavait elfojtotta a zokogás. Ebben a pillanatban betoppant közéjük Majláth Miklós, a királyi ügyigazgató és fenyegető szónoklatba kezdett. Nem hallgatták, eloszlottak. Kiki ment szállására, hogy azonnal elhagyja Pozsonyt. Vitnyédy elszaladt a Zrinyi-palotába, hogy a bánnak elmondja a történeteket. De ott a bán hült helyét találta. A bán nem szólt senkinek, még az éjjel hazaindult Új-Zerinvárra. A jó Vitnyédy ezt csak késő este tudta meg, rémülten rohant utána váltott lovakkal, hogy visszahozza. De már nem érte utól. Nagybarom nevű faluban lemondott az üldözésről, onnan levelet írt a bánnak.

„Kegyelmes uram, nem hiheti Nagyságod, minémű nagy lárma volt tegnap Posomban az Nagyságod eljövetele végett, hogy maga jövendölése

szerint az evangelicusokkal együtt lőn indulása. Én az egész éjjel kergettem Nagyságodat, de sehul elérnem nem tudtam. Későn indulhattam, mert Lisztius uram az lovakat igéreti szerint szekerebben meg nem adta és azért nagy nehezen találván két lovat, azon jöttem Nyulasig, onnend más rendbelieket fogadtam, tizenkét órakor érkeztem Sopronban, ott megint más lovakat fogatván be, úgy jöttem ide azzal az reménséggel: ezen általmenvén szemben lehessek Nagyságoddal. Az sajtos asszony igen kéreti Nagyságodat, siessen, mentül hamarébb lehet, Nagyságod házához, mert félti Nagyságodat...”

Miklós az új várban olvasta a levelet. A tolvajnyelven írott résznél, amely arra figyelmeztette, hogy életét veszedelem fenyegeti, legyintett.

— Mi van a levélben? — kérdeze Sophie.

— Semmi fontos. Hogy érzed magad?

— Kitűnően. Csak a jó Isten megsegítsen.

Sophie az Isten újabb áldását várta. A családja új sarja karácsony táján volt eljövendő. Miklós mindennap külön imát mondott, és külön miséket mondatott valamennyi várában, hogy aki jön, az fiú legyen. Fiú. Új-Zerinvár ura, a leendő Zrinyi, a nagy nemzetség és nagy név folytatója, neki a Szigeti veszedelemnél is különb halhatatlansága.

Megcsókolta urát az asszony s ő is megkérdezte:

— Te hogyan vagy?

— Egyformán, — felelt kurtán a férj.

Pedig ha beszédes ember lett volna, nagyon érdekes dolgokat mondhatott volna arról, hogy hogyan van: teljesen egyedül, fent a mindenkiben való csalódás bércének hideg, de tiszta tetején. Fent egész magasan, ahonnan ellát életre, sorsra, emberi gyengeségekre, jelszavak hiábavalóságára. Ahol egymaga van, mint őr a toronyban, sötét éjszakában virrasztó őr fajtájának és hazájának sorsa felett. Magyar ember, és nem találja méltó nagy társát.

Királyhivó, és érzéseknek, kornak, célnak irdatlan távolságában nem látja királyát. Katolikus, és a körötte tomboló esztelen gyűlölködésben nem találja vallását. Egyedül van egészen, a maga erejével. Nem baj, így szép. Van, aki annyival magasabb a többieknél, hogy ha körülnéz, el kell tekintenie a fejek felett s nem találhat társi tekintetet, mely az övét megértse.

A vár építése nagyobb buzgalommal folyt, mint valaha. Teméntelen pénzt emésztett a hatalmas munka, s az építettöt sokszor hajnalig nem hagyták gondjai aludni. És a várat is csak félkézzel tudta építeni, másik kezében kardot kellett tartania, hogy a munkát védelmezze. Babocsánál rajta kellett ütni a törökön, amely háborgatni akarta. Az ütközetben, ahol megint beleelegyedett a kézitusába, csak tíz embert vesztett, de övéi levágtak hétszáz törököt és háromszáz foglyot ejtettek. Vagyis tíz ember árán ezret nyert, egy ember árán százat. Ő maga is megsebesült, bár egész könnyen. Fejét súrolta egy kopja. Megnyomkodta a sebet azzal az elvárásolt keleti fadarabbal, amelyet vérzéscsillapítónak mindig magával hordott, s a vérzés csakugyan hamarosan megszűnt. Többet nem is törődött a sebbel.

Októberben Csáktornyan töltött egy-két napot. Ide álöltözetű hírnök jött hozzá Velencéből. A köztársaság küldte: Törökország végleg elhatározta a háborút Németország ellen. A szultán a konstantinápolyi kémjelentések szerint már döntött. Jó lesz készülödni Magyarországon is. Miklós végighallgatta az olasz fiatalember szóbeli jelentését, s aztán azonnal megkereste Sophiet. A kert tarlott lugasai közt találta meg, az asszony a kései őszi verőfényben gyönyörködött.

— Angyalom, — mondta neki, — készülödnöd kell nagyobb útra.

— Hova megyünk?

— Csak te mégy, én az új várban maradok. Jön a nagy háború. Neked nem szabad itt maradnod. Fel fogsz menni Bécsbe a kislánnyal együtt és anyádnál fogod megvárni a fiút.

— Nélküled? Tőled elszakítva? Hónapokig?

— Zrinyiné vagy. Még ma kezd el a készülődést. Menned kell.

Sophie csendesen sírva fakadt. De nem alkudozott egyetlen szóval sem. Ha jön a nagy háború, a katona feleségének hallgatnia kell. Még aznap elkezdte a készülődést. Pár nap múlva indult. Erős kíséret nyargalt hintaja körül, amely seregnek is beillett. Egy darabig férje is elkísérte lóháton. Aztán elérkezett a búcsú perce. Megölelték és megcsókolták egymást. Sophie sírt. A kis Mária Katalin is sírt, ötesztendős kislány módjára. A bán megrendült szívvel nézett az elhaladó hintó után. Lovasai keményen tisztelegtek, ahogy a hintót követve elnyargaltak előtte. Várt még jó darabig, míg az egész menet el nem tűnt a domb mögött. Akkor megrázta a fejét, mint a folyóvízből felbukkanó úsztatott paripa. Megfordult és a vele maradt lovasokkal gyors ügetésben elindult Új-Zerinvár felé.

Pár nap múlva már levelet kapott Vitnyédytől, annak rohonci birtokáról. „Asszonyom önagysága azt az kegyelmességet cselekedte, hogy alkalmatlan és szoros szállásomat meg nem utálván, betért, vacsorát nálam evett és ott is hált s tegnap jó egészségben, elég vidámodon az isteni szolgálat után így ment el mind az kisasszonnyal, s mind az vele levőkkel. Legalább úgy szolgáltam az enyémeikkel ő Nagyságának, hogy ha Isten visszahozza, hasonló gratiáját mutatja hozzám, nem úgy mint Nagyságod, az ki csak elmúlik házam mellett...”

Aztán ijesztő hír jött: Sophie rosszul lett Sopron-

ban. Eret kellett vágatni rajta. Most már, kétnapi gyengélkedés után, jobban van. Remélhető, hogy nemsokára tovább indulhat. S megint pár nap múlva: egészségesen tovább indult a kis grófnővel Bécs városa felé.

Miklós egyedül maradt, család nélkül. Uj-Zerin-várban tanyázott, valóságos dühvel vetette rá magát a munkára. Hol földet talicskázott, ha pár órája maradt, hol a palánkvenyigék kötözésénél segített. Különbösen rengeteg levelezését intézte. Napi postája szokatlanul nagyra nőtt, mintha a közvélemény feszültségét mérte volna. Már az egész ország tele volt, hogy tavasszal vagy még hamarabb jön a török. Az ország első vitézéhez irkált mindenki. Hódoló levelek, biztató levelek, badar tanácsok, elvétve sértegető névtelen levelek is tarka tömegben mindennap.

Egy napon leesett az első hó. A szabadban folytatott építési munkát, amely eddig is csak nagy nehézségek árán ment már, abba kellett hagyni. Csak a műhelymunka folyt tovább lankadatlan erővel. A Mura szögében ott állott a félig kész vár, különös alakjának behavazott vonalaival. A várudvaron ott állt a szerény kastély. A kastély egy palotájában ott ült a kandalló előtt a magányos ember és a tüzet nézte. Vajjon fiú lesz? Sophieval abban állapodtak meg, hogy ha fiú lesz, Adámnak fogják hívni. Vajjon megadja-e a jó Isten gróf Zrinyi Adámot? Nem, nem, ne ábrándozzunk: itt vannak a vártömlöcök tervei. Azokat holnap kezdik, mert a föld alatt most is lehet dolgozni. És Wassenhoven mérnök valamivel nem ért egyet...

Karácsony után a bán már nem bírt izgatottságával. Az ünnepeket Csáktornyan töltötte. Minden nap új meg új lovasokat küldött az érkező levél elébe, istállójából a leggyorsabb lovakat válogatva

alájok. Iróasztalán ott állt egy török erszényben kikészítve húsz arany. Ezt annak a legénynek ígérte, aki a váravavárt levelet elhozza.

Egy éjszaka már lefeküdt. Almából verték fel. Lőrinc nevű szolgája, — így hívták ezt is, mint a régít — jelentette, hogy itt a levél. Egy Jakusovich nevű horvát huszár hozta, de nagyon fél a legény, mert a Mindenem nevű kancát lesántította. A lóból aligha lesz többet ló. Összerogyott a hídnál, nem jó az már semmire.

— Lőjjétek le, hol vagy Jakusovich?

A huszár bejött nagy elfogódottsággal. Ilyen előkelő helyre hogy valaha is bejuthat, mint a bán hálósobája, sohasem remélte volna. Miklós átvette a levelet, megismerte rajta apósa írását. Nem bontotta fel, előbb odadobta a levegőn át az erszényt a huszárnak. Az nem tudta elkapni, az örült vágatás után kezét is alig emelhette. Az inas szedte fel neki az erszényt a földről.

— Táguljatok kijjébb.

Egyedül maradt. Nézte a levelet. Sokféle lehet abban. Hogy Sophie belehalt. Hogy kislány született, de beteg. Hogy kislány született, egészséges, de anyja nem jól van. Torz módon elmosolyodott, az jutott eszébe, hogy életében először gyáva. Aztán felszakította a levelet, átfutotta. S a következő pillanatban ordítózni kezdett, mint egy elmeháborodott:

— Hé, várnagyért ugorjatok! Az várnép mind ébredjen! Bort, sok hordó bort az legényeknek! Ökröt vágjatok! Ágyúk! Pattantyúsok, gyorsan! Mindenki!

Inasok rohantak, lótás-futás kezdődött, pár perc múlva harsogó trombitaszó költögette a várnépet. S kisvártatva megdörrent az első ágyú.

A levél azt közölte, hogy gróf Zrinyi Adám megszületett. Anya gyermekestül teljesen egészséges,

XXIV.

Hiába volt szándéka, hogy az asszonyt a gyerekekkel a biztosabb Bécsben hagyja, míg a háborús veszedelem elmúlik. A dolgok húzódtak, húzódtak és nemhogy a vége, de az eleje sem látszott még a döntő leszámolásnak. Ő maga nem mehetett Bécsbe, az építkezés túlságosan lefoglalta. Sophie pedig egymásután irkálta a panaszos leveleket, hogy Bécsben nem bírja tovább. Távól urától, távol otthonától, lehetetlen így élnie. A gyerekeket télvíz idején utaztatni lehetetlen, kivált a párhetes Ádámot, de ő maga mindenáron repülne már férjéhez haza. Így aztán elvégezték levélben, hogy az asszony hazajön. Megbeszélték a napot is, Miklós Sopronig elébe ment Sophienak. Méltó, pompás kísérettel. De különös kíséret volt ez: akkora hó esett ezen a hatvanhármas télen, hogy lovas csapatok az utakon nem közlekedhettek. Ő tehát százhusz szánt rendelt kíséretül, szánonként három embert vivén magával.

Egészségesnek, virulónak találta Sophiet, aki, mint könnyen pityergő fajta, a boldogságtól sírva borult nyakába. És nem volt se szeri, se száma a kérdések árjának, amely következett. Milyen Ádámka? Kihez hasonlít? Milyen a haja? Milyen a szeme? Nevetett-e már? Milyen dajkát találtak neki? Erős-e a gyermek? Erősebb-e, mint szegény kis Izsák volt? Bög-e sokat, hogy erősödjék a tüdeje? Sophie nem győzött eleget beszélni a gyerekről, mialatt férje a mélységes és boldog hála kifejezésével figyelte szavait és szorongatta a kezét. Ettől az asszonytól kapta élete legnagyobb ajándékát.

Az úton érdekes találkozásuk akadt. Nem sokkal Csáktornya előtt egy magányos lovast értek utól az országúton. Kitűnt róla, hogy nem más, mint gróf Draskovich Miklós, akinek birtokai magyar földön feküdtek. Az történt vele, hogy egyik falujában

tetten kapta Montecuccoli három prédáló német zsoldosát. Ott nyomban kivégeztette őket. Ebből akkora ribillió támadt, hogy most már élete sem volt biztonságban. Éppen a bánhoz igyekezett, hogy Horvátországban menedéket kaphasson. Miklós azonnal felajánlotta a legteljesebb védelmet. A magányos lovas mellé fegyveres kíséretet adott, hogy az nyugodtan folytathassa útját a horvátországi Draskovichokhoz.

Sophie Csáktornyán telepedett le, nem az új várban. A lábbadozó fiatal anyának mégis csak a régi jó várkastély kényelmét kellett adni. Az élet visszatért régi medrébe. Miklós végezte a bánság dolgait, sűrűn járt Új-Zerinvárra, olykor megnyomta a törököt és rabokat hozott haza, akikre most különös gondot fordított, mert marhái, bőre, gyapja, terményei mellett minden polturára szüksége volt, hogy az építkezést folytathassa. S ezalatt a török tenger, mint a végzet közeledett. A nagyvezér márciusban elindult a fősereggel Magyarország ellen.

Mikor májusban megint új parancs érkezett hozzá Bécsből, hogy Új-Zerinvár építését azonnal hagyja abba, elhatározta, hogy most végleg és aperté megmondja a német uraknak, hogy akármit csinálnak, ő az építkezést semmi szín alatt nem fogja abbahagyni. Még ha a király tiltja, akkor sem. Fel is ment, meg is mondta. De nem ezért ment inkább, hanem hogy lássa a fiát. Öt hónapos volt már a kisfiú. Nem volt éppen valami vasgyúró, de egészséges, szép kis csecsemő. Inkább anyjához hasonlított. Néhány napot töltöttek csak Bécsben, — vele együtt ment fel Sophie is, — és gyors sietséggel intézte minden hivatalos dolgát, hogy mennél több időt tölthesse a fia mellett. Ott ült a böcsónél és nézte a gyermeket. Mellette ágaskodott a kis Mária Katalin, aki roppant büszke volt öccsére, szokásait magyarázta és mindenáron dajkálni akarta. Aranyos kis lány

volt a bán leánykája, szelid, engedelmes, csendes. Valami szomorúság adott színt egész lényének, valami fáradságnak tetsző mélabú, amely egy ilyen kis gyereknél szokatlannak és érthetetlennek tetszett. Miklós nagyon szerette és kardhoz, kantárhoz szokott tenyerével az ügyetlen gyengédek módján símogatta meg hamvas arcocskáját, de közben arra gondolt, hogy inkább olyannak szeretné leányát, mint amilyen Zrinyi Ilona, a Péter legidősebb leánya. Az már húszéves nagy lány volt, délceg, okos és erős. Komoly természetű, de nem szomorú. Akár férfiutódnak is beillenék. A kis Mária Katalin sohasem lesz ilyen. De ez nem is fontos. Az a fontos, hogy Ádám milyen ember lesz. S ahogy a bölcsőben gügyögő bánfit nézte, gondolatai között elfutott az a mondat, amelyet maga írt Mátyás királyról: a természet elfárad, mikor nagy egyéniséget épít, és soká tart, amíg új nagy ember teremtéséhez elég erőt gyűjt magának. Önmagáról tudta, a szerénytelenség minden érzete nélkül, hogy különb ember a többinél. Vajjon ezen a kisfiún milyen természeti törvény fog beteljesedni? Megadja-e Isten azt a nagy ajándékot a Zrinyi-nemzetségnek, hogy a fiú különb lesz apjánál? Vagy jelentéktelennek alkotta, aki gyenge vállakon fogja hordozni apja, nagyapja, ükapja hatalmas neveinek roppant súlyát?

— Mire gondolsz? — kérdezte Sophie németül, mert még mindig németül beszélt.

— Arra gondolok, hogy ez a gyerek későn jött. Az ő emberségét én már nem fogom megérni. Negyvenhárom éves vagyok.

— Ugyan, hogy beszélhetsz ilyet, hogyne érnéd meg. Egész sereg unokát fogunk mi még látni Csáktornyan.

Miklós nem felelt semmit. Magában azt gondolta a folytonos ütközetekben élő katona halál-közönyével, hogy neki körülbelül itt a vége. A közeledő nagy

háborúban Magyarország alighanem elvész, s ő vele hal az üggyel, vagy a mezőn, vagy Új-Zerinvár hídján, mint dédapja, de minden emberi számítás szerint elérkezett pályája nagy végéhez. És igen valószínű, hogy ezt a gyereket sem látja többet.

Ezzel az érzéssel csókolta meg a kis Ádámot, mikor Bécsből hazaindult. De szeme száraz maradt és torkát nem fojtogatta a megindultság. Nagy családok sarjainál úgy van az, hogy nemzetségeknek a fiúgyermekben való folytatása, a nemzetség életének biztossága, túlnő az egész egyéni élet fontosságán. S a nemesembernek a fia bizonyos értelemben testvére is: egyenrangú hordozója vérnek, címernek, hagyománynak, névnek. Ha az egyik elmegy, folytatja a másik.

Már otthon volt Csáktornyan, mikor egyrészt Köprili nagyvezér százezernyi hadával Nándorfehérvár alá érkezett, másrészt Wesselényi Ferenc nádor kihirdette az országban a közfelkelést. Nyüzsgött az egész ország. Háború, háború! A bán átnyargalt Új-Zerinvárra. Most már tilthatták az építkezést, ahogy akarták. A vár készen állott a Mura szögében. Elragadó kis vár volt vadonatúj bástyaival, takaros hídjával, jól vert palánkjaival, bőséges ágyúival és hadiszereivel, a próbáltakból gondosan válogatott várnépével. Lesz is dolga, forró és bőséges. Mert aziránt nem lehet kétség, hogy a török, ha átjött az eszéki hídon, egyenesen Zrinyi ellen fog felvonulni. Az ő új várán kezdődött az egész huzavona, az egynéhány törökverő között a Batthyányakon túl is ő, az Európa-szerte ismert győző, Törökországban ő számít az ottomán hatalom egyetlen igazi és ősi ellenségének. Ő és öccse Péter, a két Zrinyi-oglu, a gyűlöletesek és engesztelhetetlenek.

A két Zrinyi-oglu hosszú, hosszú beszélgetéseken keresztül tárgyalta meg a jövőendő eshetőségeit.

A vár kettejüké volt, mert a Miklós birtokán feküdt bár, de Péter pénze is segítette az építkezést. Megállapodtak, hogy ketten védik. Ha az egyiknek a mezőn lesz dolga, a másik bent fog ülni a várban. Most Péter sietett el Grácba Leslie grófhoz erősítést kérni és Miklós maradt itthon. De mikor maga is átment valamiért Csáktornyára, a kanizsai török neszét vette ennek és hétezer emberrel a vár alatt termett. Azonnal ostromolni kezdte. De Miklós viszont odarohant Csáktornyáról és az ostromlókat szétszórta.

Ez volt Új-Zerinvár tűzpróbája. Eljutott a hír Bécsbe is. És Miklós hírt kapott Vitnyédytól, hogy Lipót király egy lakomán nyilvánosan a bán egészségére ivott.

— Akar valamit tülem király öfölsége, —
— mondta Miklós Péternek, — mint ahogy nagyvezír uram nem akar.

Mert Köprili átjött az eszéki hídon és mindenkinek nagy meglepetésére nem Csáktornya és Új-Zerinvár, hanem Buda felé vette útját. Meg is érkezett Budára rettentő sok emberével. Nyilván hosszú hadjáratra készült és előbb alaposan szét akart nézni a terepen, mielőtt dolgába belefogott volna.

Hogy a király mit akart, az kitűnt rövidesen. Magyarországot nem volt szándéka védeni, Montecuccoli a maga seregével megállott Magyaróvár ingoványvédte földjén, hogy Bécsset fedezze. A magyar várakat, Érsekújvárt s a többieket sorsukra és saját erejükre bízta az egész magyar földdel együtt. A király a magyar területet már eleve feláldozta, pénzét és katonáját csak kedves Bécse védelmére tartogatta. A magyarok védjék meg a bőrüket maguk. De mindenesetre fontos, hogy megvédjék. S ehhez vezér kell nekik. Ez a rang a nádornak járna, a hajdan oly délceg Wesselényi Ferenc, a híres nőbolondító azonban már nem mai legény. A köszvény

úgy tönkretette, hogy jobbadán kocsiban tologatják, fővezérnek nem igen való. Ki lehetne más a magyar hadak fővezére, mint Zrinyi Miklós? Ha ugyan vállalja úgy, hogy mint helyettes fővezér, a nádort helyettesíti. Mert Wesselényi Ferenc még a tolokocsiban sem mond le a szép fővezéri címről.

Erre kellett megnyerni Miklóst. Vállalta is. Alig várta, hogy a kezébe kapja a magyar hadak szervezését. Két alvezért is kapott: a dunántúli hadak élére gróf Batthyány Kristófot, a dunáninneniek élére gróf Pálffy Miklóst.

— Boldog vagy? — kérdezte Sophie, mikor férje búcsúzott tőle.

— Nem. Ez nekem kevés.

— Mit akarnál még?

— Ami nekem jár. Az egész birodalmi haderő fővezérségét. Mert jobban értem a dolgomat, mint Montecuccoli, ez a szobában hadakozó tudákos olasz. Mit tud ő a törökről? Semmit. Én mindent. Abban nőttem fel. Montecuccoli nem fogja megvédeni Magyarországot. Én megmenteném az egész birodalmat.

Sophie elragadtatva nézte urát.

— Mindig külön beléd szeretek, mikor látom, hogy ennyire bízol magadban.

— Nemcsak magamban. A fajtámban is. A magyarnak sok hibája van, de ha baj van és ki kell állni, akkor a helyén találsz. Majd nézd meg, milyen sereget toborzok én össze ebben az országban. Isten veled.

És ment a háborúba. Egyelőre nem volt több embere négyezernél. Köprili Ahmed pedig százezerrel jött be, s a töröknek a megszállott részen erős helyőrsége volt mindenütt. De ő most apokaliptikus csodáról álmódott: ha megfúvatja a trombitákat, még a sírok is felpattannak, hogy még a halottak is odagyűljenek zászlaja alá a nagy leszámó-

lásra, mikor arról van szó, hogy élet lesz-e, vagy halál. Ha el kell veszni, akkor ez a nemzet úgy fog elveszni, mint ahogy történelmét eddig élte, nemesen, fenkölten és nagyszerűen.

Kezébe vette a sereg szervezését. Pénzt követelt az udvartól és engedelmet, hogy a végekről elhozhasson a haditanács által odakötött horvát és magyar századokat. A vármegyékhez lelkesítő felszólításokat küldött, agitált, levelezett, lelkesített, serénykedett.

Egy októberi napon találkoznia kellett Montecuccoli gróffal. A birodalmi főparancsnok és a magyar főparancsnok Oroszvárott jöttek össze. Először találkoztak a két röpirat harca óta. A magyarokat támadó röpirat a Montecuccoli neve nélkül, a válasz a Zrínyi neve nélkül forgott közkézen, de országvilág tudta a két szerzőt és tudták ők is. Az udvar aggódott is egy kicsit ettől a találkozástól, s azért a síma modorú és ügyes Gonzagát is odarendelték a két vezér összejöveteléhez: ha élesek kezdenek lenni, lépjen közbe és békítse össze őket.

De nem kezdtek élesek lenni. Társadalmi formák megőrzésével találkoztak. A tiszteletadások külsőségei felől sem lehetett vita: szolgálatban voltak mindketten, mint katonák s Montecuccolié volt a régibb és magasabb katonai rang. A korkülönbség is megérezett köztük: Zrínyi nem sokkal volt túl a negyvenen, Montecuccoli nem sokkal volt innét a hatvanon. És az első találkozás a hideg udvariasság kifogástalan formái szerint folyt le. Gonzaga villámhárító szerepének semmi teendő nem jutott. Ott ült a két vezér egymással szemközt a hosszú asztalnál, oldalt kíséretök, előttük az asztalon rengeteg térkép. Az eszmecsere latinul folyt. Eszmecsérének kezdődött, de vitául folytatódott. A magyar vezér arról szerette volna meggyőzni a császárit, hogy egyesült erővel rá lehetne menni a törökre. Montecuccoli ezt istenkísértésnek tartotta. Érveltek és viszontérveltek órák-

hosszat. De nem tudtak egymással zöldágra vergődni. Ahogy eszméik különböztek, olyan különböző külsőt is mutattak mindketten. Az egyik ragyogó mellvértet öltött erre az alkalomra, amelynek nyakáról finom belga csipke drága gallérja omlott körül, feltűnően hosszú és dús haja két vállán előre vetve művésziiesen fodorított hullámokkal melle közepéig ért, vékony és hosszú szája felett alig homálylott néhány szál bajusz, mozdulatai túlságosan legömbölyített táncmester-mozdulatok voltak, viselkedése a híres színészé, aki félig lehunyott szem közönyével veszi tudomásul mindenek bámulatát. A másik ott ült magyar dolmányban, hátrafésült vállig érő hajjal, arca barna és himlőhelyes, bajusza magyarosan dús, szeme villogó, orra nagy és erős. Mozdulatai a kemény izoméletet élő ember mozdulatai, feszes dolmánya alatt látni a folyton mozgó izmok rajzát, tartása a lovasé, viselkedése darabos, kemény és határozott. Csak egyben hasonlók mindketten: az óvatosságban, amellyel a röpiratokban érintett kérdésekről beszélnek. A gorombaságoknál is kínosabb tapintatban, amellyel a személyes összeütközést mindenáron el akarják kerülni.

Mikor az eredménytelen tanácskozás után az elvi nagy kérdés nyitvahagyásával az ideiglenes részleteket tárgyalták végig, azokban könnyen és gyorsan megegyeztek. Bárki azt hihette volna, hogy ezek a röpiratokat már elfeledték és minden jel szerint kitűnően meg fogják egymást érteni. Gonzaga ezt is hitte. Mikor a búcsú alkalmával megint az elvi különbségre terelődött a szó, a bán így szólt:

— Én mégis csak azt mondom, hogy az ellenségnek nem szabad időt hagyni.

Montecuccoli finoman elmosolyodott és fejét rázta.

— Ez nem az én véleményem. Az ellenség csak

várjon, én ráérek. A végén akkor és ott csapok rá, amikor és ahol legjobban fáj neki. Ezt én így szoktam. Várni tudok. És rendszerint nem várok hiába.

Gonzaga ezt nem értette. Ők ketten értették. Gyilkos fenyegetés volt ez, a bosszú bejelentése. Katonás tisztelgéssel váltak el egymástól, roppant udvariasan. És Miklós jól tudta, hogy abban a nagy harcban, amely várakozik reá, egyformán kell figyelnie két halálos ellenségre: a törökre is, a császári fővezérre is.

A nagy támadás elmaradt. A török bevette a sorsára hagyott Érsekújvárt, Nyitrát, Lévát, Szécsényt s a többi várakat. Aztán mindenütt őrséget hagyva, téli szállásra vonult. Esett közben némi csatározás a mezőn is. A török bolygatni óhajtotta Montecuccoli magyaróvári állását. De nem bolygathatta, mert kivont kardba ütközött. S ez a kard nem a Montecuccolié volt. Montecuccoli mozdulatlan maradt. Őt is, német seregét is Zrinyi Miklós harcai fedezték. Zrinyi Miklós kurta hadjárata tisztította meg a Csallóközt a töröktől. Odovonulhatott nyugodtan téli szállásra Montecuccoli is. Ezalatt odalent a Muraközön Zrinyi Péter dolgozott. Csengics boszniai basa el akarta foglalni tízezer emberével Új-Zerin várát. Péter elébe ment és megütközött vele, noha csak négyezer embere volt. Két óra hosszat tartott a harc. Csengics basa, a fia, fivére, tizenkét agája és ezer embere elesett. Rögtön utána a kánizsai sereg tört rá az új várra. Péter ezt is véresen megverte. A Zrinyiek híre már túljárt az ország határán. Már egész Európa figyelt a két fivérre. És mikor a rajnavidéki francia sereg parancsnoka, gróf Hohenlohe Julius Farkas megérkezett a váravárt segítséggel, s egy hadi tanácskozáson először találkozott a két Zrinyivel, meg nem állhatta, hogy a bámulat és nagyrabecsülés baráti szavaival tisztelje meg őket.

Mindenki azt hihette volna, hogy Zrinyi Miklós-nál dicsőbb és boldogabb ember nem akad most Európában. Hazájának fővezére, végre kardot húzhat a megszállott magyar területek felszabadításáért, s ahova eddig lépett, ott tüneményes győzelmek indultak el hírét növelni. Pedig nyomorultul boldogtalannak érezte magát. Annyi csalódás után most megint csalódás érte, és nagyon fájdalmas. Most hazájában csalódott. A közfelkelés ímmel-ámmal ment. A pusztulás legszélén álló magyarokat mintha valami végzetes álmokör lepte volna meg. A megyéket folyton noszogatni kellett, a kirovott adót nem fizették, a főpapok és főrendek húzódoztak a bevonulástól, sokan bevonultak ugyan, de vagy állandó szabadság-kérésekkel zaklatták a fővezérséget, vagy éppen suttyomban szöktek haza és többet nem tértek vissza. A Muraközbe visszatérő bánt pedig az a hír fogadta, hogy távollétében a horvát rendek kimondták a magok ezredeinek feloszlását, hiszen téli háború nem lesz, tavasszal majd összeverődnek megint. Ezen már ő sem tudott változtatni. Mélyen megrendülve ment Új-Zerinvárába, hogy Pétert a várvédelemben felváltsa. De még neki sem panaszkodott. Valami gyilkos, kínozó szegyenkezés vett rajta erőt. Abból a csodálatos felkelésből, amelyben az arkangyalok ítéleti trombitáinak hangjánál a végső veszedelemre ébredett magyarság óriási tömegeit látta egybeseregleni, kedvetlen és félnék vonakodás lett. Eddig azt hitte, hogy magányosabb már nem lehet egy ember lelke, mint az övé. Most érezte magát igazán elhagyottnak. Ha álmatlan éjszakáin töprengve nézett a sötétbe, úgy érezte, hogy az egyedüllét, a felelősség, a küldetés soha más által el nem ért bércein áll, közel és távol senki, egy egész ország helyett csak az ő melle feszül neki magának a történelemnek. Ha így van, jól van. Állani fogja egyedül is az egészszet. Bele kell

pusztulnia, de ez a vég egy nagy lélek nagy vége lesz.

Alig váltotta fel Pétert Új-Zerinvárott, már dolga is akadt. Ali, az új váradi basa, jött tizenkétezer emberrel az új vár megvételére. Seregében több ezer tatár. Miklós a váron kívül tartózkodott háromszáz lovasával, mikor egyszer csak megszólalt a vészjelző ágyú, a lövések számával az irányt is jelezve, ahonnan a baj meglepte a várat. Ő abbahagyta, amivel foglalkozott, a Mura gázlóinak kutatását, és sebesvágatva rohant a baj felé. Kétezer tatár katonát talált a vár alatt a parton. Nem volt mit tennie, háromszázadmagával rájuk ment. Ezek már éppen egy bámulatos alkotmányt szereltek a folyóra, a török ostromtudomány egy új találmányát, a hordozható hidat. Éppen indultak át rajta, mikor a bán istenkísértéshez hasonló vakmerőséggel rájuk csapott. A csoda megtörtént, megverte őket. Hogyan, hogyan nem, magyarázták utóbb eleget, de megverte őket. Még pedig olyan borzalmasan, hogy a Mura vize kicsapott a mederből s a víz színe teljesen eltűnt, annyi volt a belekergetett ló és ember. A bán kiadta a parancsot, hogy foglyot most nem szabad ejteni. Valami valószínűtlen és pokoli mézszármunka következett. Közben kitörtek a várbeliek is, két Zrinyi-ágyú is beleszólt a dologba. A törökök pusztulása iszonyatos volt. Miklós másnap nem azon csodálkozott jobban, hogy győzött, hanem azon, hogy él. Legkevesebb harminc ízben forgott komoly életveszedelemben, élete mind a harmincszor hajszálon múlt. De élt mégis.

És mintha ki akarta volna hívni maga ellen a végzetet, nem nyugodott bele a téli háború-szünetbe. Rögtön ez után a győzelem után téli hadjáratot szervezett. Talált egy kedvére való embert a külföldiek között: azt a Hohenlohe grófot, aki a rajnai franciákat hozta. Ez a kemény katona már tizenötéves

korában elkezdte a mesterséget. Rögtön egy golyót is kapott az arcába a svédektől, de életben maradt. A családja arra kényszerítette, hogy költözzék Franciaországba és nézzen ott békés időtöltés után, míg megemberesedik. Erre hamis néven beállt a francia hadseregbe, és úgy viselte magát, hogy tábornoki rangig vitte fel. Most is kapálódzott Montecuccoli elméleti hadmodora ellen, nem taktikázni, hanem verekedni akart. A bán első szavára csatlakozott a téli hadjárathoz. Esterházy Pál is jött, Batthyány Kristóf sem kérette magát. Szengrótnál egyesültek. Voltak vagy húszezren. És ime, Vitnyédy uram is megjelent saját seregével. Kardot kötött pocakjára, felült hóka lovára és a táborba hozta saját úri pénzén tartott haderejét: száz embert.

A Zrinyi-sereg megindult. Neki a megszállott területeknek. Három nap alatt bevették Berzence várát. Onnan neki Babocsának. Megvették. Neki Baresnak. Megvették. Romboltak Szigetvár környékén és rámentek Pécsre. A külső várat rövidesen elfoglalták itt is. A belső vár tartotta magát.

Miklós a győzelmes vonulás alatt eléggé összelepedett Hohenlohe gróffal. Igen magához való embernek találta. Bátor volt a német gróf, gyors, határozott, kemény.

— Kár, hogy nem vagy magyar — mondta neki egyszer latinul.

Hohenlohe büszkén rápillantott.

— Nem vagyok magyar? Tudd meg, hogy én a családom Hohenlohe-Neuenstein ágából származom. Százötvenhat különböző vonalon tudom felvinni a családfámat Árpádig, a te honfoglalódig.

— És büszke vagy rá?

— Így semmi másra.

Miklósnak ez nagyon tetszett. Nem tagadhatta. S mikor most ott állott Pécs belső vára alatt, pedig

rohanvást szeretett volna Eszékre sietni, kérette magához Hohenlohe grófot. Megbízta Pécs ostromával. A gróf boldogan és hálásan vállalta a gusztusára való feladatot. A bán sietett ötezer könnyű lovassal tovább. Száguldva ment el Szalonta, Siklós és Baranyavár alatt az eszéki Szulejman-hidig. Ez volt az egész vidék kulcsa, ez a híd. Vitnyédy, prókator-eszével még stratégának is jó, két éve könyörgött neki, hogy ezt a hidat pusztítsa el. A híd egyik fejénél Dárda erődje állott. Azt rögtön bevette, védőit leölte. Aztán a mérföld hosszú kitűnő hidat telehordatta náddal és meggyújtotta. Odaátról az eszékiek állandóan ágyúzták a nádhordókat, de a vállalkozás sikerült. A híd leégett. A bán máris megfordult, Baranyavárt, Sásdot elfoglalta, számtalan apró harcot nyert a vidék tatár megszállói felett, végül mintha valami szélvész jött és ment volna, megint ott termett Pécs alatt. Hohenlohe még nem tudta megvenni a várat. Rettentő hóföregteg dühöngött a vidéken, az ostromlók közül sokan megfagytak, még többen megbetegedtek, a sereg rohamosan fogyott. Miklós kiadta a parancsot: felgyújtani Pécsét és itt-hagyni.

A parancsnak váratlan ellenzéke támadt. Hohenlohe gróf tudni sem akart az elvonulásról. Először kérte a bánt, majd fenyegette, végül keményen összeveszett vele. A döntés a hatalomé lett, Hohenlohe kénytelen volt a fővezérnek csikorgó foggal engedelmeskedni. A várba vetett tűziszerek zápora száz helyen gyújtotta fel Pécsét, s a sereg elvonult. De Hohenlohe eltorzult arccal mondta a bánnak:

— Tudd meg, hogy engedelmeskedtem, de a barátság megszűnt közöttünk.

— Ha eddig nem hittem volna, — felelt Miklós keserű mosollyal — most már elhiszem, hogy magyar vér van benned.

A hadjárat Segesd elfoglalásával végződött: a

magyar erő körülzárta a török Kanizsát. Az egész nyargaló vonulás nem tartott egészen négy hétig. Annyi volt benne az ördögi ügyesség, a hihetetlen lendület, a hadviselésnek már nem is művészi, hanem bűvészi remeklése, hogy az egész keresztyén világ ámulva figyelt fel reá.

Legelőször Portia herceg levele érkezett Új-Zerinvára a király nevében. A levél végére maga Lipót írt egy pár sort a hős ünneplésére: „Nem vártam egyebet derék vállalkozásától és vitézségétől, csak hasonló diadalmas sikereket. Remélem, hogy Isten másszor is meg fogja áldani s én biztosítom mindenkor a magam különös kegyelméről.“ Aztán VII. Sándor pápa küldte apostoli áldását. Ezt írta Miklósnak: „A keresztyénség eme nehéz napjaiban nem kaphatunk hírt a német birodalomból valami jeles cselekedeted nélkül, amit mindeneknek szája magasztal. Ugy látszik, hogy egyetlen ember ereje önt félelmet az Ottomán birodalomba, reménységet és lelket a keresztyén népekbe.“ Az áldó levelet, amelynek további során Péterről is szó esett, drága olvasó kísérte, búzavirágszínű lazúrköböl aranyérmekkel, továbbá hat nagy ezüst emlékérem és külön pápai diploma a hit védelmezőjének. A francia király, XIV. Lajos, „mások serkentő példájára költségei és áldozatai pótlására“ tízezer aranyat küldött neki. A spanyol király, IV. Fülöp, nem kisebb ajándékkal gratulált, mint az aranygyapjas renddel, ugyanazzal, amelyet Miklós osztrák kézből a magyar királyválasztó jog áráképpen nem fogadott el. A münsteri püspök négy új ágyút küldött annak az Új-Zerinvárnak, amelyet Lipót király le akart bontatni. A mainzi választófejedelem azt írta neki, hogy ő a legelső a keresztyénség összes harcosai között. A württembergi herceg azt írta, hogy lelki hódolattal engedelmes fiának vallja magát. A bajor választófejedelem és a német lovagrend

nagymestere szintén így írták alá leveleiket: „engedelmes fiad“. A világ nagyurai mellett nem maradtak el a kicsinyek. Magasztalólevelek, ódák, dalok, értekezések, díszokmányok, paripák, fegyverek, érmek, akkora tömegben érkeztek, hogy nem a kicsiny Uj-Zerinvár hanem Csáktornya termeiben is alig lehetett összezsúfolni őket.

Vitnyédy fejét csóválta a sok kincs láttán és a levelek olvastán. És kedvetlenül mondta az aranygyapjas lovagnak:

— Wallenstein elemésztette nagyságod atyja-urát. Ha Montecuccoli közelibe kerül, résen légyen nagyságod.

Sophie pedig a nagy-nagy dicsőség mámorában egy este érdekes ötlettel állott elő:

— Azt írja atyámuram, hogy a választófejedelmekkel most felvétetheted magad birodalmi hercegnek. Egy szavadba kerül. Én úgy szeretnék herceg-asszony lenni. És Adámunk herceg. És a kislány hercegnő, képzelj el...

Miklós gondolkodott egy kicsit, aztán kurtán felelt:

— Nem érek rá. Kanizsát be kell vennem.

XXV.

A pletyka gyorsan jár. Miklóshoz azonnal eljutott a híre, hogy mit mondott Montecuccoli az ő téli hadjáratának dicsőségéről. Legyintett rá és csak ennyit mondott:

— Cavalcade!

Vagyis hogy lovagtorna az egész, huszáros játék, a komoly hadvezetéshez az ilyesminek semmi köze. A pletykára viszont a bán legyintett, mikor elmondták neki:

— Perspectiva!

Ez volt Montecuccoli gróf gúnyneve. Mert tudákos fejtegetései közben, amelyek hemzsegték kétségbevonhatatlan műveltségének fitogtató klasszikus idézeteitől, nagyon szerette ezt a szót használni. Még egy kedvenc szava volt: methodismus. Ezt is gyakran alkalmazta hadi tanácskozásokon, ahol szeretett formás és kerekded értekezéseket tartani egyes elvi kérdésekről, mintha a haditudomány filozófiáját oktatná valamely egyetemi katedrán. Ezzel az elvont, skolasztikus levegőjű hadvezéri szellemmel állott szemközt a kivont kardú, verejtékes homlokú lihegő katona, Zrinyi Miklós. Maga az élet és a tett. Most, miután a remekbe sikerült cavalcade segítségével körülzárta Kanizsát, a dunántúli törökség erejének fenntartó forrását, mindenáron rá akart menni Kanizsára. Ennek megvétele azt jelentette volna, hogy Dunántúl megszűnt a török uralom.

De mintha valami titokzatos kéz érthetetlenül vetett volna új és új akadályokat lába elé, sehogyszem jutott Kanizsához. Február tizenhetedikén már sürgette a nádort: „Ha sokáig tanácskozunk, ezt is, kit cselekedtünk, elvesztegetjük.“ Azonnal szerette volna az ostromot elkezdni, de ehhez a birodalmi erő segítsége kellett, tehát királyi határozatra volt szükség. Mindennap, sőt minden óra fontos volt. Elmondhatatlan feszültségben várta éjjel-nappal Lipót király döntését, hogy a hadiszerek öntetését nyomban elkezdje. De nem órákon és napokon belül jött meg a legkegyelmesebb válasz, hanem szinte négy hét múlva. Ezalatt Köprili Ahmed nagyvezér már lázasan építtette az új hidat Eszéknél. És milyen volt ez a királyi döntés? Kanizsa ostromához három hadvezért rendelt, egyenlő rangban, egyenlő jogkörrel: gróf Zrinyi Miklóst, gróf Strozit és gróf Hohenlohe Farkast. De a bán most már a személyi sérelmet is lenyelte. Április nyolcadikán akarta megke-

deni az ostromot. De a németek izenetet küldtek magok helyett: ők még nincsenek készen, szedelőködnek, majd jönnek később. Új határnapot tűzött ki tizenkettedikére. A németek akkor sem jöttek. Új határnapot tűzött ki tizenkilencedikére. A németek késtek. Ekkor Grácba kérte a másik két vezért huszonegyedikére. Itt megjelentek végre Strozzi és Hohenlohe. Strozzi elég közömbösen, Hohenlohe a pécsi bántalom mérgével szívében. Ő maga, Hohenlohe gróf, nem helyeselte az ostromot, nem volt hozzá kedve, kilátástalannak ítélte. Mégis úgy határoztak, hogy elkezdik Kanizsa ostromát és végrevalahára huszonhetedikén gyülekeznek Légrád alatt. Strozzi meg is jelent, bár a megállapodásnál jóval kisebb haddal, de Hohenlohe nem volt sehol. Nem volt mit tenni, másnap odamentek Kanizsa alá nélküle. Hohenlohe elkésve érkezett és seregeivel külön terv szerint állott fel, nem csatlakozva a bán ostromtervéhez. S a munkát még mindig nem lehetett kezdeni, mert a birodalmi ágyuk késtek. Kilenc álló napig. Kerek hat hetet elvesztegetett az udvar. Közben épült az eszéki hid, amelynek tulsó fejénél Köprili húszezer embere türelmetlenül várta, hogy átkelhessen és Kanizsát felmentse. Május hatodikán elkezdték az ostromot. És Miklós elhülve látta, hogy Bécs milyen hadiszereket küldött neki. Az ágyuk néhány lövés után olvadtak és repedeztek, a munióiót akár el is lehetett dobni: a gránátok már a levegőben szétszakadtak és nem tettek kárt semmiben.

Miklós elkeseredett gondolataiba súlyos gyanu fészkelte be magát. Lehet ez nem szándékos? A hadvezetőség, — mert hiszen a király rendeletein át Montecuccoli beszélt, — először meggyengítette az ígért létszámot, aztán halogatta az ostromot hat hétig, a vezetés egységét elgáncsolta, késett a munióióval s végül használhatatlan hadiszereket küldött. Egy éjjel hosszú beszélgetése volt erről Péter öcs-

csével, aki eljött hozzá a szávántúli részek védelméről tanácskozni.

— Végre kinyílik szemed, — mondta Péter, — végre megesméred hermelinpalástjában az farkast. Elhigyjed, kit évek oltá hajtogatok: az német is olyan átok rajtunk, mint az török. Füle olyan ügyekvéssel kell szabadulnunk, mint az töröktől.

— Mi módon tennéd? Egymagunkon magyarok meg nem állhatunk.

— Nem. De itt vagy az francúz király, ki erántad hajlandóságát ugyan megmutatta. Németnek régi ellensége. Lipótot elhajtjuk s Lajost idehozjuk.

Miklós felugrott a meglepetéstől, úgy nézett öccsére. Aztán kinézett a sátra eié, nem hallja-e őket valaki. Még meg is kerülte a sátrat. De nem hallhatta őket senki. A strázsák távolabb állottak. Két belső embere mélyen aludt. Visszajött a sátorba és halkított hangon mondotta:

— Titokzatos dolog ez, sugallatnak mondhatnám. Az mai napon gondoltam Lajos királyra. Szólj tovább, mi módon gondolod.

— Holnap Grécbe akarok mennem. Ott vagyon mastan Greifemberg uram, mainzi választónak meghatalmazottja. Közelebb szólottam vele, szövetséget akar, titkosat. Vélünk kettőnkkel s más történetes magyar urakkal, meg Lajos királlyal. Ugy hiszi Greifemberg, hogy Lipót mindenáron az békét akarja, ha legrútább szégyennek árán is. Keresztységnek ez catastropháján úk meg nem nyughatnak. Háborút akarnak a pogány ellen császár nélkül is. Én hát szólanék véle, hogy menjen s lássa Lajost, mondja meg neki: mink az kardot vissza nem tesszük, míg csak lélegzetet vehetünk.

— Kedvemre beszélsz, öcsém. Velence is verekednie akar tovább. Én császár akaratja ellen is nyeregben maradok. Mit tehet vélem? Ha az otto-

mánt megnyomtuk, néki lészen jó, majd megjuhászodik. De meg vagyon ez messzibbre is. Ha békét tartani nem hagyjuk, hadait foglalkoztatni kéntelenítettik. Az francúzok felé fedetlen. Lajos király az spanyoltól Flandriát akarja, kiben Lipót gátolja csak. De ha Lipótnak amaz erány felé fednie magát ereje nem lészen, Flandria Lajosé. Ezért Lajosnak igen hasznos, ha Lipót nem köthet török békét. Akármely szomjúsággal szeretné is az békét vitéz királyunk.

— De miért szeretné? Csak gyávaságának okábul, gondolod te. Másért, gondolom én. Nyilvánvaló okért. Hogy Magyarország ne nevedekjék. Hogy Erdélyország fel ne szabaduljon. Hogy kevés marandó várainkba az békesség örözésének örvével német zsoldosokat rakjon. Hogy az garázda magyart, átkozott szabadságát, királyválasztó jogának átkozott ágaskodását gyengítse, nyomja, kordában tartsa, vándor oláh jobbággal egyenlővé tégye. De nem tézsi, az míg lihegek. Hamarább én taszítom le üt szépséges székirül...

A szőnyegkárpitot félrevonva a fegyverhordozó jelent meg a nyílásban.

— Mit akarsz? — riadt rá Miklós.

— Szót hallottam. Hogy talán szólít nagyságod.

— Nem köll semmi, hordd magad.

A fegyverhordozó elment. Péter restelkedve fordította megint egész halkra a hangot, amely az imént hangos kiáltássá növedekve fültanut ébresztett.

— Ugy vagyon, bátyám, le köll taszítani onnand. Jöjjön helyire Lajos. Ezt rágtuk meg otthol Katalinnal.

— Nem, nem, — felelt Miklós fejét csóválva, — fejin az korona. Nem szabad illetni egyetlen újodal se.

— Nem szabad? Kötelességem! Az aranybullát

feleled? Az harmincegyedik cikket? Tripartitum első részének kilencedik címit? Vagyon-é alkotmányunk, avagy nincsen?

Miklós nem felelt. Nem tudott ellenvetést kitálcálni, mert az alkotmányra való hivatkozás jogosságát maga sem tagadta magában. De amiben született és nevelkedett, az nem halt ki belőle. Péter rácsapott bátyja habozó csöndjére és folytatta:

— Az alkotmányban még fegyvert fognunk is ott az jog. Hát azt az fegyvert meg is fogjuk. Hogy hazánk ellen tört, megbizonyítani sem szükséges. Csak cihelődjék minden pereputtyával. És mi királyt választunk. Lajost. Vélem tartasz?

— Illy messzire nem. A lázadást nem vélem politikusnak. S tülem üljön az trónon, nincs szavam ellene, ha az magyar elegendőképpen erőre kapott s az német leszorítottatott. Mertha az fontosabbak mink vagyunk, akkor az korona kedves gyermeki mink leszünk, magyarok. Többet az fátumtól nem kívánok. Azért én csak odáig mégyek, hogy hamargasd az háborúra való szövetséget mainzi választóval és Lajossal. Ez arra is jó, hogy az ország lerázza nyakárul a törököt végre-valahára, osztán meg arra is jó, hogy az németek ereje, dolyfe megkisebbitessék.

Vitatkoztak még jó sokáig, de nem győzhették meg egymást. A lényegben mindazonáltal meggyeztek. Titkos szövetséget kell kötni a mainzi választófejedelemmel, Franciaországgal és a velencei köztársasággal, hogy ha Lipót békét kötne, ők a háborút csak azért is folytatják. Zrinyi Péter másnap elutazott Grácba. Miklós ottmaradt Kanizsát ostromolni, vagyis inkább elkeseredett haraggal látni, hogyan megy tönkre a gyönyörű téli hadjárat minden eredménye. Azért csinálta az egészet, hogy Kanizsát körülkerítse és megvegye, mielőtt a nagyvezér a téli pihenő után megint megérkezik. Már jött a híre, hogy az eszéki híd elkészült, Köprili serege

közeledik. A kanizsai törökök vérszemet kaptak, gyakran kiütöttek és foglyul ejtették Bois-Renaut francia tisztet, Hohenlohe hadsegédét, Strozzi sebet kapott és Miklós hajszál híjján elesett. Aztán jött a hír, hogy Köprili már Szigetvár alá ért. A vezérek összeröföntek és Strozzi kezdett szedelőzködni, neki elég volt az ostromból. A lemondás ráragadt a többiekre is. Azzal érveltek, hogy Köprili seregét öngyilkosság volna itt megvárni, ha már úgylis elkésztek. Június elején, pünkösd vasárnapján felkerekedett az ez egész birodalmi segítség és Miklós minden rimánkodása ellenére elvonult. Ez az elvonulás felért a legcsúfosabb vereséggel. Miklós még ottmaradt egy napig a kis magyar sereggel és maga próbálta folytatni az ostromot. De ágyúi elolvadtak, a bécsi gránátok nem robbantak. S mint egyszer régen, megint átkozódva, dühöngve, a haragtól majdnem sírva vonult el maga is a vár alól. S mintha a sors a gonosz tréfát meg akarta volna ismételni vele, egy kémje közvetlen elindulás előtt azt a hírt hozta a várból, hogy ott már éheznek, az egész állatállomány összesen egyetlen tehén, a védők elhatározták, hogy hat nap múlva feladják a várat. Hat nap! Ha Montecuccoli rendeletei nem késleltetik a királyon keresztül hétszer hat napig az ostromot, a magyarok bent ülnének Kanizsán.

Úgy vonult el Kanizsa alól, mint a vérző orosz-lán. Új-Zerinvár alá ment: az volt a hadvezetőség döntése, hogy ott gyülekezik az egész sereg és ott várja meg a nagyvezért. Miklós gigászi haragját ez csillapította kissé. Az ő vára lett a hadjárat szíve, az ő annyit támadott, oly óriási áldozat, türelem és fáradság árán megépített szépséges vára.

A Kanizsa alól elvonult császáriak ott állottak fel Új-Zerinvár alatt. Megjött Hohenlohe gróf, várták Sparr tábornokot. Waldeck tábornokot, Lipót badeni örgrófit s magát Montecuccolit is. A várat

alapos őrséggel rakták meg, ezerkilencszáz embert kapott a védelem, a védők parancsnokává D'Avancourt francia ezredest tették. Miklós kint akart maradni a mezőn, hogy a nagy ütközetben részt vehessen. Még egy utolsó szemlét tartott szíve kedves várában. Megnézte a bástyákat, amelyekhez maga talicskázta a földet. Megnézte a lőréseket, amelyek fonását maga is megtanulta. Megnézte az ágyúkat csinos talphelyeiken. Végigjárta a gabonaraktárakat, az istállókat, az aklokat. De legtovább a pattantyús raktárnál időzött, amelynek készletét itt gyártották az ő emberei, az ő pénzén, az ő általa vásárolt anyagból. Itt voltak a tüzes labdák salétromos vascsévéikkel, az úgynevezett tüzescsuprok puska-porral megtömve, a sátorgyújtó szigonyok, a hajnalcsillag nevű gyújtóbombák, tüzes furkók, gyújtópalackok, koszorúgránátok, vasesöves robbantó tőkék, kartácsok. Megnézte a fegyvertisztogatásra való faolaj hordósrát, a puskaporkészlet óriás kamráját, az ágyútalpnak való boronafa-készletet. Minden volt itt, amit várvédő parancsnok csak kívánhat. A bástyák ronthatatlanok, a palánkok frissek és erősek. Mintha sikerült gyermekében gyönyörködöt volna az apa. S a szíve elszorult arra a gondolatra, hogy ezt akarta annak idején lebontatni Lipót király, hogy a törökök érzékenysége meg ne sértődjék valahogy. Aztán elbúcsúzott a vártól és lement a táborba, hogy onnan dédelgesse a várat szerető pillantásaival.

Köprili Ahmed megérkezett és felállította a táborot. Fő teendőjének azt mutatta, hogy Új-Zerinvárát megvegye. De előbb át kellett volna kelnie a Murán, hogy a birodalmi sereget megverje s a várat könnyebben támadhassa. Csakhogy nem hagyták. Három átkelésnél három jó katona állott: a szigetnél Strozzi, a Kanizsa pataknál Hohenlohe, Kottorinál pedig maga a bán. Ahol az átkelni próbáló törökök megjelentek, vad tusa keletkezett. Hohenlohe

pompásan verekedett, Strozzi pedig annyira komolyan vette dolgát, hogy belement a kézitusába és elesett. Ilyen csatározásokkal telt el két hét. Megpróbálkozott Köprili néhány ostromló kísérlettel is, de a várról kiderült, hogy kitünően építették. Köprili még csak közel sem tudott férközni hozzá. A törökök tehát rengeteg emberrel elkezdték ásatni a közelítő árkokat.

Július tizenötödikén megérkezett felvonulásának teljes pompájával, gögös generalisszimusi rangjával, pihent és harácson jóllakott németjeivel Montecuccoli Rajmund gróf. Kényelmes, lassú munkával terepszemlét tartott, ragyogó pompájú fővezéri sátrat veretett s átvette a fővezérletet. A rendezkedés, szemletartás, táborrakás napokig tartott. A török árkok veszedelmesen közeledtek a várhoz.

Már ekkor döbönt belé Miklós lelkébe a borzasztó gondolat. Ez eleinte olyan hihetetlennek, olyan démoninak tetszett, hogy elvetette magától. De folyton csak ez tért vissza tünődéseibe: Montecuccoli mesterségesen megakadályozta Kanizsa ostromát, aztán Új-Zerinvár alá rendelte az egész birodalmi erőt, idevonva a török támadás erejét is. És Miklós hirtelen vészes világossággal emlékezett vissza arra a búcsúzásra, amelynek alkalmával Montecuccoli azt mondta neki, hogy ellenségeinek ott és akkor szokott fizetni, ahol s amikor legjobban fáj. Mit akar most ez az ördögien ügyes bosszálló?

Montecuccoli érkezte után öt nappal Miklós megjelent a fővezér sátrában. Azt indítványozta, hogy mivel haderejük nem aránytalanul kisebb a törökénél, ütközzenek meg. Rajmund gróf udvariasan végighallgatta az előterjesztést, aztán azt felelte, hogy Sparr serege minden pillanatban érkezhetik, azt meg kell várni. Eltelt hat nap. Ezalatt a török árkok elérték a várépület kiszögellő, félhold-alakú bástyarészét. Éjjel felgyújtották a cölöpös sáncot. A vár-

beliek erősen tüzeltek, de eredménytelenül. A gyújtogatás sikerült. Miklós szorongva nézte az égő vonalat. Azokat a cölöpöket szinte egyenként ismerte, amelyek ott lángoltak most a vár alatt. Másnap a törökök már megtámadták a holdalakú bástyát. Tisztán lehetett látni az ostromhágcsók bonyodalmas szerelését, a várbeliek derekas háritó munkáját, a falra igyekvő török hadsereget, a lezuhanókat.

Huszonhatodikán zeneszóval, frissen, pihenten megérkezett Sparr tábornok serege. Mialatt Sparr maga jelentkezett a fővezérnél, Miklós már a sátor előrézében várakozott. Rögtön Sparr után bement Montecuccolihoz. Sürgette az ütközetet, hiszen Sparr megjött, a sereg már alig kisebb, mint a töröké. Montecuccoli megértőn bólogatott, aztán nyájasan azt felelte, hogy Lipót badeni örgrófot még okvetlen meg kell várni, az is rövidesen itt lesz. Miklós el-sápadt, sarkon fordult és kiment.

Másnap a török általános támadást kezdett a vár ellen. A bástyák sok helyütt már megrongálódtak, több futóárok kényelmes utat adott az ellenségnek a falakig. Miklós ónszínű arccal figyelte várát. Mikor pár percre sátrába ment, hogy egyék valamit, rettenetes dördülés hallatszott. Rohant ki. A vár egyik sarkából toronymagas lángok lobogtak az ég felé. Miklós azonnal tudta, mi történt: a legnagyobb bástya, melynek belső boltjait ő színültig megtöltötte puskaporral és gránátokkal, felrobbant. Külső ágyúgolyó ezeket nem érhetette. Belső balesetnek kellett történnie. De baleset volt vajjon? S ha nem baleset volt, milyen zsoldban állott az árulónak becsempészett tettes? Miklós rohant Montecuccolihoz. Nagyon izgatott volt, egész testében remegett, s előbb ki kellett magát fújnia, hogy beszélni tudjon. Azt kérte a fővezértől, hogy ha már teljes erővel támadni nem akar, legalább engedje meg, hogy ő maga nyolcezernyi magyar és horvát erejével hátba

kaphassa a törököt. Montecuccoli igen udvarias volt. A kérést megtagadta. Nem vállalta a felelőséget egy balsikerű támadásért. Meg kell várni a badeni örgrófot.

— De a váram, — nyögte Miklós, — a váram . . .

— Azt majd megvédik belülről. Bizonyára kitűnő vár, hiszen ilyen kiváló hadi elme tervezte. Egyébként az ország fontosabb, mint egyetlen váracska.

Miklós szédülést érzett, megkapaszkodott az asztal sarkában. Mondani akart még valamit, de magába nyelte. Aztán kitámolygott. Még várt egy napig. Nézte az ostromot. A törökök lassan, de szívósan, úgyszólván lépésenként jutottak előre. A vár sorsa most már kétségtelen volt. Ezt nem bírta nézni tovább. Nyergeltetett és senkitől sem búcsúzva elvágatott a táborból. Haza Csáktornyára.

— Mi bajod van, borzasztó színben vagy, — fogadta aggódva Sophie, — mi történt veled?

— Rosszul érzem magam, lefekszem.

— De mi történt?

— Ne faggass, könnyögöm, — fakadt ki ingerülten Miklós, — most nem tudok beszélni,

— Sohasem mesélsz nekem semmit, — duzzogott az asszony.

Miklós lefeküdt. Bezárkózott. Senkivel sem akart beszélni, senkit sem akart látni. Csak feküdt és szenvedett. Fájdalom, tehetetlen düh, elkeseredés marcangolta lelkét. Jól esett volna hangosan ordítania kínjában, de még azt sem tehetette, mert restelte borzasztó szégyenét a háznép előtt. Vívódásában annyira jutott már, hogy pisztolyáért nyult, amelyet mindig maga mellett tartott. De keze, mely a fegyver agyát megmarkolta, ernyedten hullott vissza. Fia jutott eszébe. És csak kínlódott tovább, képzeletével kirajzolta azt a jelenetet, mikor a törökök beözönlének a várba, az ő várába és diadal-

lövéseket sütnek el az ő ágyúiból, a várnépet öldösik vagy fogolyszállítóláncre verik, dúlnak, örvendezve ordítznak és rombolnak. Végre a torkára léptek régi ellenségöknek, akit eddig nem tudtak meggyőzni. Az ágyban vergődő ember hörögve felnyögött, arcát tépte dühös tenyerével és rázkódott, hogy a kínzó képeket eltávoztassa magától, de hiába, megint csak eléje lebbent a képzelt látvány: a törökök zászlót tűznek a várra, s lentről az egészet tétlenül nézi a nagy birodalmi sereg, Montecuccoli nyugodalmasan ostáblázik a segédtsztjével a fővezéri sátorban, s ha Zrinyi Miklóst említik, könnyedén elmosolyodik. És megint a pisztolyért nyúlt a kéz és megint habozva tette vissza a fegyvert. Az éjjel egybefolyt a napallal, ő időtlenül fetrengett és vergődött órákon át, s nem tudta, mennyi ideje fekszik már. Az odakészített ételhez alig nyúlt, s hogy bárki bejöjjön hozzá, megtiltotta.

Harmadnap hajnalban mégis jelentettek neki valakit. Esterházy Pált. A gróf azért jött, hogy mindenáron visszavigye a bánt Új-Zerinvár alá. Montecuccoli levelét hozta. A fővezér síma udvariasággal kérte fel, hogy térjen vissza a táborba, amely nehezen nélkülözhet ilyen kitünő vitézt. És Esterházy Pál két álló óra hosszat kérlelte, hogy jöjjön vissza okvetlen, hiszen nincs még minden elveszve, de ha a vár elesnék is, a nagy ütközet után vissza lehet foglalni. A sereg magyar és horvát része béna a bán nélkül, mindnyájan szívrepesve várják. Miklós mohón hallgatta a vigasztaló szavakat. Esterházy Pált nagyon szerette és bízott benne. Talán csakugyan nincs minden elveszve. Megígérte neki, hogy visszamegy, csak lábára tudjon állani, mert az utóbbi idők izgalmai valóságos roncsá tették. Eredetileg egyenesen a királyhoz akart menni, mihelyt jártányi ereje lesz, de jól van, visszamegy a táborba.

A vára alatti táborba azonban nem jutott el

többé. Mikor két nap mulva nagy erőfeszítésekkel felkelt, hogy odamenjen, már útban találta a tábornot. A nagy sereg hömpölyögve vonult el a vár alól a Mura-vonal védelmére. A vár elesett. Közembereket állított meg az országúton, azoktól tudott meg mindent. Mikor ő eltávozott a vár alól, a törökök aknát ástak a kiszögellés alá és felrobbantották. A váron halálos rés nyílt. D'Avancourt megsebesült. Tasso alezredes állt a helyére. A törökök földhányásból és rőzséből fedezéket építettek a résnél, onnan többé nem is mentek vissza. Olyan dühös tüzelés kezdődött, hogy Hohenlohe futva jött oda segíteni a tüzelés zajára. De Montecuccoli, aki Sparr társaságában egy sáncról nézte mozdulatlanul az egész látványosságot, keményen visszaparancsolta Hohenlohe grófot: törődjék a maga dolgával. Ugyanekkor tízezer janicsár hatalmas lendülete betódult a várba. Ekkor Montecuccoli már nem volt ott, mert mikor látta, hogy a vár sorsa kétségtelen, takarodót fuvatott és megkezdte az elvonulást. Az öldöklés rettenetes volt. A várvédő legénység alatt, mikor menekült, leszakadt a Mura hajóhídja. Akit le nem vágtak, megfűlt. Ezerkilencszáz várvédő közül ezerötszáz veszett oda, köztük egy alezredes és négy kapitány. Tasso halálos golyót kapott. A váron ott leng a török zászló.

— Ezért hívtatok vissza? — kérdezte keserűen Esterházy Pált, akivel találkozott a vonuló táborban.

— Ne csüggedj, — felelte az, — elhigyjed, hogy vagyon még reménységed. Mihánt jó a badeni örgróf, megverjük az törököt, visszakapod váradat.

— Nem hiszem többé. Az Perspectiva csak azért akarta visszajönnöm, hogy lássam azt bajt és szenvedjek.

— Igaz hitemre mondom, bátyám uram, hogy még van remény. Bízzál Istenben.

Miklós habozva nézett a jóbarátra. Annak akkora hit és őszinteség érzett szavaiban, hogy amit annyira szeretett volna remélni, remélni kezdte. Átvette a maga serege vezetését hamar. Még aznap dolga akadt: megvert egy török seregrészt, amely át akart kelni a Murán. Montecuccolit nem láthatta. Az állandó csatározás egy óra nyugtot sem hagyott. A hadi munka is könnyített lelkén, a király levelét úgyszólván ütközet közben kézbesítették neki: csak tartsa helyét a táborban, mert jelenléte a magyar katonaság lelkesedését és az ország érdekét jelenti. Jól van, verekedett tovább és várta a nagy ütközetet, amely majd az ő imádott várát is visszaadja. Végre negyedik napon sikerült találkoznia Montecuccolival. Ő éppen megszállt egy füzes részt a Muraparton embereivel, mikor Montecuccoli általános szemlét tartva, ott lovagolt el fényes kísérete közpette. Odaugratott hozzá.

— Mikor jön már a badeni örgróf, fővezér? — kérdezte latinul.

— Már rég megjött, — felelt nyájasan Montecuccoli, — de Stiria szélére rendeltem. Megváltoztattam az eredeti tervet.

— És az ütközet? Hát nem támadunk soha?

— Okvetlen támadunk. Mikor itt lesz az ideje. Bocsánat, drága gróf, sietünk.

A fényes lovasesoport elügetett. Miklós ott maradt utánok bámulva. Mintha valami jegesen megfagyott volna benne, azt érezte. Kanizsát elvesztették, Új-Zerinvárt az ellenségnek ajándékozták, megütközni nem akarnak. Ki ellen folyik ez a hadjárat? A török ellen, vagy Zrinyi Miklós ellen?

Nem telt bele két óra, mikor Szelovics jelentkezett nála, ügyes, horvát zsoldos, akit még előző napon elküldött, tudja meg, mi van Zerinvárral és hozzon hírt. Szelovics jelentette, hogy Köprili Ahmed kihordatta a várból a megmaradt hadiszereket, az

alsó kerítést és minden éghető épületet felgyújtott, aztán a várat az alája ásatott két nagy aknával felrobbantotta. Új-Zerinvárból egyetlen cölöp nincs többé.

— Két nagy aknával? Miféle két nagy aknával?

— Amiket Montecuccoli gróf ásatott a vár alá.

— Mikor?

— Ezt nem tudta nagyságod? Még az ostrom alatt, mikor nagyságod elment. Két nagy aknát ásatott és telerakta puskaporral, hogy ha majd fel kell adni a várat, legalább fel lehessen robbantani.

Miklós mellen ragadta a katonát.

— Te fickó, igazat beszélsz?

— De, uram, — csodálkozott az, — hiszen ezt az egész tábor tudja.

XXVI.

Miklós felment, vagy inkább felrohant Bécsbe. Sophiet is vitte magával, mert a török Csáktornya körül járt, s ha ő maga nem ütközhetett meg az ellenséggel, feleségét nem akarta egyedül hagyni abban a várban, amelyet ostrom is érhetett. Hogy Csáktornya is elveszhet, azzal nem törődött. Szemtől-szemben akart állani a királlyal és végre egyszer elmondani neki mindent. Bécsbe érkezvén, csak éppen megcsókolta másfél éves kisfiát és a kislányt a nagyszülőknél, aztán rohant az udvarhoz. Sürgős kihallgatást kért.

Nem kapott kihallgatást, Sem sürgösen, sem később. Az udvarnál roppant udvariasan fejezték ki sajnálatukat az urak, hogy öfelsege a háborús helyzet miatt oly véghetetlenül el van foglalva, hogy szinte már aludni sem jut ideje. Várt, várt és várt. A király nem fogadta. Végre is memorandumba foglalta véres kínjait és vádjait. A részletes emlék-

iratot így fejezte be: „Mit tegyek javaim feldúlása, jobbágyaim elpusztulása után, katonáimtól is megfosztva, elnéptelenedett, üres és az ellenség számára védtelen szigetemmel? Negyven éven át megvédtem magam és embereim vérével és verejtékével a ropant ottomán hatalom ellen, s most ahonnan segítséget vártam, amibe minden reményemet és bizalmamat helyeztem, amiatt vesztettem el. S ami a legjobban fáj: felséged és a keresztyénség minden haszna nélkül. És most ezzel a szablyával, melyet oldalamon hordok, felséged parancsait várom.“

— Milyen parancsokat vár nagyságod? — kérdezte a magas, ösztövé, spanyol külsejű öreg Portia.

— Külön hadtestet akarok a magam parancsnoksága alatt. Tizenkétezer emberrel megelégszem, és vállalom, hogy akár mindennap győzelmet szállítok a királynak. De dolgomba ne beszéljen bele senki.

— Úgy. Hát majd jelenteni fogom őfelségének. És nem kések majd nagyságodat értesíteni.

De késett értesíteni. Multak a napok, s ő nem kapott semmi értesítést. Üres idejében udvariassági látogatásokat tett a diplomatáknál. Mindenekelőtt Carafa bíborosnál, a pápai nunciussnál, azután a velencei követnél, Molinnál. Ezek valósággal a tenyerükön hordozták a hírneves hőst. A nuncius aranyérmet veretett a tiszteletére, a velencei követről már tréfákat csináltak, hogy másról nem tud beszélni, mint Zrinyi Miklósról. Úgy járt-kelt Bécsben, mint egy idegen uralkodó, vagy más világhíresség. A bécsi Zrinyi-palota előtt állandóan emberek csoportosultak és lesték, mikor lép ki a kapun, hogy meglássák. Ha gyalogszerrel járt az utcán, összeverődött járókelő tömege követte és kalaplengetve „Hoch“-kiáltásokkal tüntetett mellette. A német fejedelmek követei, mikor bécsi tartózkodását megtudták, mindjárt tisztelegtek a palotában. A feltűnés és ünneplés

már annyira terhére vált megtiprott lelkiállapotában, hogy mellékutcákon, házak tövében osont apósa házához, ahol legalább nyugta volt és játszhatott gyerekeivel.

A kis Ádám már járni kezdett és beszélni. A marcona idegenhez azonban, aki nem igen tudott gyerekekkel bánni, bizalmatlan volt. Anyja ölében is csak immel-ámmal maradt. A nagyapát imádta legjobban, az öreg Löblt, akinek térdén órákig ellovagolt. Sophie folyton sírdogált, hogy a gyereke őt nem szereti, de Miklós összeszidta.

— Megint érzelgős vagy? Majd ha nyílik az esze, szeretni fog. Nekem ne pityeregj, mert azt nem szeretem.

Kissé nyersebben mondta ezt, mint kellett volna. De azért, hogy ezzel a nyereséggel önmagát is rendreutasítsa. Mert neki is sajgott egy kicsit a szíve, mikor Ádámka szepegni kezdett az apai csóktól és rugdalódzva, menekülve kéredzkedett nagyapja ölébe. Apja-anyja idegenek voltak neki. S aznap este, mikor lefeküdt, Miklós eltünődvén sorsáról és életéről, most már a vad humor bizonyos önsanyargatásával gondolkozott azon, hogy egész életének folytonos és szüntelen veszteségei után most már a gyermeke növekedésében gyönyörködő apa legszebb örömeit is elvesztette. Az a horvát jobbágy, aki állati alázatossággal áll félre a csáktornyai úton, ha ő közeledik, s magában még csak irigyelni sem merészkedik a csillogó szerszámú ménen nyaraló félistent, nála százszorta gazdagabb. Annak királya van, hite, otthona, gyereke, földesurában való bizodalma, akinek földjén élélhet; neki csak csalódott kiábrándulása és bizalma senkiben a világon.

Egy napon, mikor ideges és forrongó tétlenségében kilépett a palotából, nagy riadalmat talált. Zászlók lengették a házakon, az utcákon sűrű tömeg tolongott, elvonuló katonazene sípjai rikoltoztak.

— Sieg, Sieg! — ujságolták egymásnak az emberek.

Megszólította az első járókelőt. Attól megtudta, hogy Montecuccoli gróf óriás győzelmet aratott Szent-Gotthárdnál a török felett. Rengeteg török halotról és fogolyról beszélnek. A háborúnak minden jel szerint vége, a török kénytelen lesz békét kötni. Miklós azonnal rohant Molin Alajoshoz, a velencei követhoz. Annak hírszolgálatában bízott leginkább. Nagy sürgést-forgást talált a követségen, Molin indult az udvarhoz. Elkísérte, hogy útközben meghallja tőle, amit lehet. Beültek a követ aranyozott hintájába ketten. Molin megerősítette a hírt. Való: Montecuccoli döntően megverte a törököt. Miklós a fejét csóválta.

— Itt valami tévedés lesz. Biztos, hogy Montecuccoli verte meg?

— Ahogy vesszük, — mosolygott a követ, — az én jelentéseim szerint ő nem akart megütközni, de Hohenlohe kierőszakolta a csatát. A sikert is Hohenlohe döntötte el, továbbá Waldeck, akik kitűnően verekedtek. Említi a hír La Feuillade francia dandárparancsnokot is, az volt a legvakmerőbb. A veszteségekről még nincs pontos adat, de tartani lehet tőle, hogy császári oldalon is nagyon sok volt az emberáldozat.

A hintó megállott velük, egy utcatorkolatnál akkora volt az ünneplő tömeg, hogy várniok kellett. Egy siheder közvetlen a hintó ablaka alatt torakasakadtából éljenezte Montecuccolit, a tömeg nagy rivalgással csatlakozott hozzá.

— Arról van-e hír, — kérdezte Miklós, — hogy Montecuccoli üldözi a törököt, vagy nem?

— Van hírem. Nem üldözi. Részleteket holnap fogok tudni. De azt még tudom, hogy Reninger ott van a nagyvezér táborában. Mindenesetre nagy dol-

gok előtt állunk. Velencére óriási csapás, ha a török ereje felszabadul.

Miklós a térdére csapott ökölbe szorult kezével, fogai között káromkodás morzsolódott el. Aztán elbúcsuzott a követtől. Nem akarta a Burgig kísérni. Kiszállott s elvegyült a tömegben, amely a kábító hőségű augusztusi napon majdnem táncre perdült a győzelem és közeli béke felszabadult mámorában. De hamarosan akadtak, akik felismerték. Haza kellett mennie, hogy nyugton maradhasson. S még ott-hon is be kellett zárkóznia, hogy ne zavarják. Reninger, a Lipót király békekövete, tehát ott van Köprili Ahmednél. Sőt ott volt már a szentgotthardi csata előtt. Valószínű, hogy most gyorsan le-tárgyalja és megköti a nagyvezérrel a békét. És az kétségkívül gyáva béke lesz, mert a törökök pompásan tudnak alkudozni, Bécs pedig túlságosan megmutatta már hónapok óta, milyen görcsösen szeretne békét kötni. S ha a béke megvan, Magyarország megint elveszett. Megint következik húsz esztendeig, vagy harmincig a papírbéke, a török megint szemérmetlenül fog betörni a magyar területekre, rabolni, ölteni és foglyot ejteni, Bécs pedig megint le fogja tiltani a védekezést, még az élet pusztá önvédelmét is. Ezt nem lehet így hagyni, ez lehetetlen. Azonnal fel kell venni az érintkezést a franciákkal.

Mintha Isten maga rendezte volna, a Zrinyipalotába még aznap betoppant Péter. Lentről jött, a hosszú út után meg sem mosakodott, azonnal tanácskozni akart bátyjával.

— Mit értettél amaz ütközet felől? — volt Miklós első kérdése.

— Ugyan furesát. Egyik nyerője mink voltunk.

— Mink?

— Bizony. Mert az dolog azon múlt, hogy Köprili küld-é segítséget az Rába másik partján

tusakodó hadainak. Mi módon, nem tudni, de az török táborban híre kelt, hogy az két Zrinyi-oglu megjött s nagyvezért hátba fogják támadni. Úgy megrémült ettül Köprili, hogy minden való erejét ellenünk tartogatta. S várt minket. Amazokat penig odaát megnyomta Hohenlohe.

— Meg Waldeck.

— Meg La Feuillade. Montecuccoli nem is. Hát így győztünk, az hel ott sem voltunk, bátyám.

— Kedves históriácska. De ne mókázzunk, öcsém. Mi hírt hozol?

Péter elévett dolmánya kebléből egy levelet s azt szó nélkül átadta bátyjának. Miklós mohón bontotta fel. Nem kisebb ember írta azt a levelet, mint Louis Quatorze, Franciaország királya, saját kezével. Szerfölött nyájas levél volt, de a titkos szövetség dolgáról nem esett szó benne. „Senki nálam jobban, — mondták az ékes francia szavak, — két oly vitéz és kitűnő lovag érdemét a kereszténység védelmében nem becsüli, s mindig örömmel ragadtam meg az alkalmat, hogy irántuk jóindulatomnak bizonyítékát adhassam.“

— Ez alig több az semminél, — mondta Miklós csalódottan.

— Oktondi vagy, édes bátyám. Azt tudtad talán, hogy Lajos írásba teszi, az mit akar? Híradásom lött Reifembergtől, hogy Lajos élőszó szerivel izeni az fontosat ez levél mellé. Holnap idejő Reifemberg mi házunkba sötétedés után. Ne csüggedjünk, testvér. Az békébül Lipót enni nem fog. Hogy Budát megint örömet eladja az pogánynak, tudom. De nem oda Buda, hanem ide! Meglásd, oda fogunk járni Bécs helyett királylátni.

— Elragad az ló, Péter. Még nincs béke. Hátha nem is leszen?

Zrinyi Péter nagyot nézett. Mint azok szokták,

akik csak képzeletök útját követik s egy váratlan ellenérv készületlenül leli őket.

— Akkor... nem szóltunk egy szót is. Noha én ez királyt trónján nem nézhetem. Te nézheted?

— Meglátom az traktáját szultánnal. Ha elád minket, nálam is elszakad az hegedőnek húrja.

Péter felugrott és boldogan ölelte meg bátyját. Most kezdett volna csak igazán beszélni. De Miklós meg nem akart.

— Szóljunk holnap egymással. Elmémet életlennek érzem.

— Mi bajod?

— Fáradt vagyok, — vont a vállát Miklós, — ez idő szerint sokszor érztem ezt. Megáll az eszem. Semmivel nem törődhetem, csak pihenni kívánok s nézni, magam elejbe. Öregszem, öcsém.

— Eridj mán, negyvennégy esztendőbeli vagy.

— Nem esztendőknék száma tézsi. Lelkem megfáradott.

Péter rápillantott bátyjára. Egy esztendővel volt az idősebb nála, de jó öttel idősebbnek látszott. Haja megőszült, szemének fénye megtört, szeme sarkába szarkalábakat írtak az évek. Ő pedig duzzadt az élettől s akár most is felemelte a malomkövet. De nem szólt bátyja megjegyzésére semmit. Miklós aztán elment egy kalmárhoz. Ajándékot akart vásárolni a Vitnyédy lányának, aki most ment férjhez.

Másnap este Reifemberg, a mainzi választó ügyvivője, csakugyan besurrant sötétedés után a Zrinyipalotába. A két fivér várta. Böbeszédű, rövidlátó hivatalnokember volt ez, akiből csak úgy omlott a szó. Ezek figyelmesen hallgatták. Még Péter sem szólt bele hosszas előadásába, pedig ő nevezetes volt arról, hogy képtelen bárkit is szó nélkül végighallgatni. De bátyja erősen a lelkére kötötte, hogy csak hallgassák meg egyelőre a francia király izenetét,

ők maguk állást ne foglaljanak. Reifemberg előadta, hogy Lajos király elvből nem bíz semmit levélre, aminek eltévedéséből kellemetlenségek származnának. De élőszóval azt izeni, hogy a háborús szövetség terve neki nagyon tetszetős. Az érintkezést a két gróffal okvetlen fenn akarja tartani. A többi majd megmutatkozik. Egyelőre folyik a háború. Ezt tudniillik akkor izente Lajos király, mikor még folyt a háború. Most minden jel szerint békekötés következik, és nincs kétség, hogy ebben az új helyzetben a királyra feltétlenül számítani lehet.

— Bár mán koronáznám Budán, — szólt közbe Péter, de Miklós pillantására elhallgatott.

Reifemberg nagyon jól érezte magát az előkelő mágnásháznál a két nevezetes emberrel. Azonkívül szerette saját hangját hallani. Mikor a politikával végeztek, elkezdett mesélni francia útjáról és Lajos király udvari életéről. Láta a versaillesi palota nagyszerű építkezéseit, járt Trianonban, megismerkedett a királyasszonnyal, és La Vallière asszonnyal, a király aranyszöke, kékszemű kedvesével, aki nem volt több húsz évesnél és udvarhölgye a Madamenak, vagyis a király sógorasszonyának. Részt vett nagyszerű ünnepélyeken, látott gyönyörű képeket és szobrokat, színházi előadásokat. Mesélt Corneilleról, a Marais-féle színtársulatról, de kivált egy Molière nevű színészről, aki sajátmaga írja és játssza színdarabjait s a király sógorának pártfogoltja, Descartes, Boileau, Bossuet, Pascal nevei szikráztak a mainzi követ bőséges előadásában. A két fivér kétféleképpen hallgatta a mesét. Péter büszkén odavetette:

— Rólam is írtak nemrégén egy nagy költeményt. Mencsetics Vlado nevű poéta, aki Raguzában él, az írta. „Petru Zrinjskomu“, az a címe. „Slovenski si zvan Apolo, Marte od sve pokrajine.“ Hogy Apolló is vagyok, meg Márs is vagyok.

És megbocsátóan mosolygott hozzá. Miklós azon-

ban kigyult szemmel hallgatta mindazt, ami írókról és művészetéről szólt. Kivált a színház érdekelte. A Cid című színdarabról akart mennél többet hallani, amelyet Reifemberg nagyon magasztalt, és ez a Molière is, akinek egy művét sem ismerte eddig, nagyon érdekelte. Végül is elgondolkozva szólott:

— Ez a versaillesi udvar volna jó iskola magyar főúri ifjak számára. Nagy kedvem volna Ádámot odaküldeni. S ha csakugyan közelebb kerülnénk egymáshoz, két náció, fiaink talentuma ott kivirágozhatna.

Reifemberg késő éjjel távozott a Zrinyi-palotából. Nem is tudta, milyen mély nyomot hagyott első találkozása gróf Zrinyi Miklósban. Annak felgyújtott képzelete már magyar ifjakkal telve látta a francia udvart, csiszolt műveltségű magyarokat látott onnan hazajönni, akik itthon magyarul folytatják az ott franciául tanultat. És el fogja ragadtatni a világot a magyar tehetségek nagy alkotásainak özöne. A francia tájékozódás egyre jobban tett neki. A szép képek színezése ugyan nem vakította el józan ítéletét, most is úgy tartotta, hogy a francia fajtól csak akkor lehet várni valamit, ha érdekei kívánják, de most éppen ezért lehet kívánni: Lajos királynak érdeke, hogy nyugat-európai köreit a németrómai hatalom ne zavarhassa, következésképpen érdeke a Habsburgokat kelet felé elfoglalni. Ha érdek támasztja alá, akkor a francia támogatás mindig őszinte. Az lesz most is. XIV. Lajos, „a legkeresztyénebb király“, természetesen a pogány kiűzetését fogja szent feladatául feltüntetni, de hiszen a vallás örve alatt szokás elbújtatni hatalmi törekvéseket. Az élet és az emberi természet bölcs ismeretében már ide is eljutott, hogy ezt közömbösen találja megszokottnak. Ó milyen hosszú utat kellett megtennie gyerekkora misztikus vallási rajongásától száz és száz csalódáson keresztül, amíg elérke-

zett oda, hogy csak a maga hitében hitt és senki másében.

Két nap múlva a nunciusnál tett látogatást és ott találta Franciaország bécsi követét, Gremonville lovagot. Eddig nem találkozott vele és most óvakodott volna felkeresni. Tudta jól, hogy minden lépését figyelik. Egy olyan látogatás, amelyet a bécsi francia követségen tett volna, a bécsi udvar ezerszemű embereit bizonyára gondolkozóba ejtette volna: mit keres a horvát bán a franciáknál? Titkos terveinek ez nem használt volna. Ezért megelégedett azzal, hogy Lajos királlyal való érintkezésére megtartja egyetlen közvetítőnek Reifemberget. Most azonban, hogy véletlenül találkozott Gremonville lovaggal, nagyon örvendett a vakesetnek. Ez a Gremonville nem volt mesterségbeli diplomata, hanem katona. A francia hadseregben az altábonagyságig vitte, mint máltai lovag sokáig szolgált Keleten és ez a bécsi megbízatás volt első diplomáciai állása. Itt rövid időn belül már meglátászott, hogy megállja a sarat. Nagyon mulatságos társalgó volt és társaságokban szívesen látott ember. A felületes ismerős léhának, mulatságvágyónak tarthatta volna. De a jobbszemű, emberlátó magyar urak tudták, hogy örökös anekdotái és társasjátékai csak eszközök a fesztelen hangulat elérésére, emberek kiismerésére, szándékok, barátságok, érdekek, gyűlöletek észrevétlen kinyomozására. Ilyennek tudta őt Miklós is, mielőtt még találkoztak volna.

— Mennyire örülök, — mondta a lovag, — hogy egy ilyen híres hőssel megismerkedem. Véletlenségből éppen az imént olvastam a vitéz magyarokról. Montaignet olvasgatom most, s ő egy helyen a kocsik használatáról írva azt meséli, hogy a magyarok a törökök ellen régi időben szekértáborban használtak. Igaz ez?

— Igaz. De Montaignet én is ismerem, s ő mást

is ír a magyarokról. Hogy mint győztesek, lovagiasak tudnak lenni. De viszont nagyon harciasak. És ebben igaza van. Míg a nyakunkon ül valaki, a békeességet nem szeretjük.

— Mint például most? — kérdezte a lovag és fürkészően nézett a bán szemébe.

— Most még a nyakunkon van a török és békeesség nincs. De ha olyan béke következik, hogy a török rajtunk marad, Magyarország azt a békét nem fogja szeretni.

— Ön az én emberem, gróf úr, — mondta a lovag.

Egymás szemébe néztek, két eszes és óvatos ember. És értették egymást. A nuncius nem nagyon figyelt rájuk. Csakhamar közömbös dolgokról kezdtek társalogni. De búcsúzáskor Gremonville lovag így szólt a bánhoz:

— Mi még bizonyára fogunk egymásról hallani.

— Meg vagyok győződve, — felelte Miklós.

S a nuncius palotájából nem együtt távoztak. Néhány nap múlva megérkezett a hír, hogy a Lipót embere megalkudott Köprili Ahmed nagyvezérrel. Vasvárott találkoztak, hogy a békét végleg meghányják-vessék és igen könnyen megállapodtak. A feltételeket Löbl nagypapa hozta haza a két fivérnek az udvartól, ahol részletesen hallotta őket. Ezeket a feltételeket nem lehetett elhinni, olyan szegényletesek voltak. Lipót a megvert töröknek kedvezőbb helyzetet biztosított, mint a háború előtti volt. Kötelezte magát, hogy Erdélyből teljesen kivonul. Hogy a tiszántúli erődökben nem fog csapatokat tartani. Hogy Új-Zerinvárat nem építi fel többé. Hogy kétszázezer forint hadikárpótlást fizet a szultánnak. A török megtartja Magyarország megszállt részeit. A béke húsz évre szól.

— Ez lehetetlen, — mondta apósának megdöbbenve, Miklós, — hiszen ezt a békét akkor lehetne

elfogadni, ha a török Bécsset elfoglalta volna és innen diktálná a feltételeket.

— A feltételek hitelesek, — bizonygatta Löbl báró, — akivel beszéltem, az látta a Reninger vasvári jegyzőkönyvét.

Zrinyi Péter az asztalra vágott és felugrott.

— Mi már tudjuk, mit fogunk csinálni.

Többet is mondott volna szilaj haragjában, de Miklós egyetlen rosszalló pillantása belérekesztette a szót.

— Mit fogtok csinálni? — kérdezte a báró gyanakodva.

Miklós gyorsan magához ragadta a szót.

— Mindenesetre elmegyek az udvarhoz. A királytól még mindig nem kaptam választ. És tudni akarom, hogy ez a hihetetlen béke valóság-e, vagy sem. Mert ha igen, akkor soha még Bécs kényelméért ilyen gyalázatosan el nem adták Magyarországot.

Valóban indult is, hogy fogja kucsmáját, kardját és siessen az udvarhoz. De titkos intéssel maga után hívta Pétert. A másik szobában aztán halkra és magyarra fordította a szót:

— Tám elment az eszed, öcsém? Fecsegsz, miként az vénasszonyok. Nem fogod-é fel vajjon, hogy életünkkel játszunk?

Péter mentegetődzve vonogatta a vállát.

— Nem szóltam ollyat, ki elárulhatna.

— Csak annyit mondok, hogy én tudok az bőrömről vigyázni, de néked rossz véged leszen.

És elsietett. Háta mögött még dohogott valamit Péter a német ebekről. Ő ment egyenesen az udvarhoz. Portia herceget kereste. Bejelentette magát. Váratták háromnegyed órát. Akkor Portia kijött. Valamit hozott a markában.

— Bocsánatot kérek a várakoztatásért, de fontos tanácskozás van nálam. Kijöttem egy percre,

hogy ne várassam nagyságodat. Ófelsége az emlékiratra érdemben nem fog válaszolhatni, mert a béke körülbelül bizonyos. De kiváló jóindulata és köszönete jeléül nagyságod kárainak pótlására legkegyelmesebben ezt küldi nagyságodnak. Bocsánat, nagyon sietek, viszontlátásra.

És már el is tűnt. Miklós csodálkozva nézte azt, amit Portia a kezébe nyomott. Erszény volt az, de zsákocskának is beillett. Piros selyem oldalán gyöngyökkel hímezve egy szám volt látható: 1000.

Ezer arany! Lipót király átadja Magyarországot a töröknek, s aki tovább szeretett volna harcolni hazájáért, annak vigasztalásul odavet ezer aranyat. Ezer aranyat Új-Zerinvárért. Egy erszény pénzt, mint a terhes koldusnak, hogy jól van, jól van, menjen már haza. Miklóst elfogta a kicsinyesen megalázott ember dühe. Érezte, ahogy minden vére az arcába szaladt. És érezte, milyen nevetséges figura itt, a Portia pazar előtermében, ahol egy bodorított hajú, csipkegalléros udvari hivatalnok félszemmel kíváncsian nézi.

Behúnyta szemét és mély lélegzetet vett. Agyát szédülni érezte, térde zsibbadt. Tehetetlen zavarában kínosan elmosolyodott. Aztán arra gondolt, milyen szerencse, hogy ez nem a heves és indulatos Péterrel történt. Az már kardot rántott volna és botrányt csinált volna. Csak állt ott Miklós, csak állt: kezében a pénz. Aztán egyszer csak lehajtotta fejét, sarkon fordult és kikullogott a teremből. Apósához sietett vissza, de előbb megállt a Zrinyi-palotánál, hogy a pénzt letegye.

A Löbl-háznál már elég nyugodtnak érezte magát. Halálosan nyugodtnak. Előadta Sophienak, hogy holnap indulniok kell haza Csáktornyára. Csak Péterrel van még beszéde, különben idéfenn minden dolgát elvégezte. Most még játszik egy kicsit a gyerekekkel, hogy elbúcsúzzék tőlük. Míg a béke hiva-

talosan nincs kihirdetve, nem viheti haza őket. S ki tudja, mikor jut fel Bécsbe megint?

Térdére ültette a kis Adámot és sokáig nézte. A gyerek félt ettől a nézéstől és kényelmetlenül feszengett apja térdén. Sophie már valamelyik szobában rakosgatott: háziasszonyi szenvedéllyel szedegette össze a hazaviendő tárgyakat. A nagyszülők egy kezevén ültek egymás mellett, s mint boldog öreg házasságok szokták, fogták egymás kezét. A kislány babaruhákkal játszott a szőnyegen.

— Asszonyanyám, — szólt magyarul Miklós, — kérésem volna te kegyelmedhez.

— Micsoda, fiam?

— Holnap, s nem később, kerestessen te kegyelmed valami jó francia leányzót az fiú mellé. Akaratom, hogy francúz nyelven tanuljon. És jobban beszélje még az németnél is.

Anna asszony felnézett. Okos asszony volt és érezte, hogy nem volna helyes firtatni a kérdést. Veje tudja, hogy mit csinál. Kis szünet után csak ennyit mondott:

— Úgy léssen.

Péterrel másnap reggel találkozott. Elmondta az ezer arany arcpirító történetét. Péter orrlyukain úgy szuszogott ki s be a düh, mint a kovács fújtatója. Száját úgy összeszorította, hogy fogai a dénárt is elharapták volna. A tapintatlan sértés, mely egy Zrinyit ért, őt is megalázta. Csak annyit felelt rá, hogy belefenyegedett öklével a levegőbe. Ez a mozdulat azt jelentette: hiszen várjunk csak, majd . . . különben ő is hozott ujságot. A kancellárián azt hallotta, hogy Lippay érsek tombol dühében a gyalázatos béke miatt.

— Jó dolog ez, — mondta élénken, — érsek az kezünkre fog járni. Fel kell lázítani az országot. Szövetkezünk Lajossal. El az királlyal!

Miklós fejét csóválta.

— Nem, öcsém, nem úgy köll. Háborúra vagy szükség, nem lázadásra. Szövetkezünk Lajossal. El az törökkel!

Péter tehetetlenül felsóhajtott.

— Csudálatos, hogy meg nem érthetjük egymást.

— Dehogy csudálatos, — válaszolt Miklós halavány mosollyal, — hiszen magyarok vagyunk.

XXVII.

Aki bornemissza, az még nagyobb bolond, ha iszik, mint a részeges. Íme, Vitnyédy uram éppen úgy tartózkodott a boritaltól, mint akár bálványképe, a bán. De most férjhezadta a lányát és a lakodalmon nem tudott ellenállni a hangulatnak, a kínálgatásnak, az általános poháremelgetésnek. Kicsit fejébe szállt a szokatlan ital. Francia vendégek is részt vettek a nagy lakomán, egy-két előkelő tisztje a rajnai segélyhadnak, akik Sopronban állomásozván, vártak a békekötés hivatalos közzétételére. Vitnyédy uram felállt, magasra emelte a telt poharat és így kiáltott az általános halljukozásra:

— Adja isten, Lajos király légyen urunk!

Magyarul mondta. Furcsa csendesség támadt a vakmerő szóra, de aztán elkezdődött a kanálcörgés, terefere és cigánymuzsika. Úgy látszott, hogy a dolog elalszik. De pár nap múlva kezdtek jönni a levelek. Hogy elment-e az esze? Mindenáron börtönbe akarja hurcoltatni magát? Bánta a dolgot a jó Vitnyédy, mint a kutya. S egyebet nem tehetvén, tagadott konokul. Kivált a bán előtt, aki csúnyán lehordta.

A bán visszavonult Csáktornyára. A vasvári békét szeptember végén kihírdették. Magyarország nagyobbik része húsz évre a töröké marad. Új-Zerin-

várat nem szabad felépíteni. Békesség van, a török-höz nyúlni nem szabad. Elülről kezdődik minden. Lehet ez? Nem lehet. Inkább a halál.

Mikor a békét közhírré tették, Péter felesége már lent volt Velencében. Nem láthatott ebben senki semmi feltűnőt. Zrinyi Péterék az év jó részét Velencében szokták tölteni. A velencei főnemesség között voltak legjobb barátaik, ott érezték magokat legjobban. Katalin asszony lement egy kicsit szórakozni. Azt nem találhatta ki senki, hogy lefátyolozva fog kiszállani a titokban surranó gondolából és beoson abba a palotába, ahol monseigneur Bonzi lakik, a béziersi püspök, Louis Quatorze velencei követe. A püspök már várja az érdekes horvát grófnét, s ott ül vele egy francia kapucinus barát, hogy tolmácsolja a tanácskozást, mert a grófné nem tud franciául. A lagunáról behallatszik a gitárszóval kísért édes olasz ének, de ezek idebenn nem figyelnek az olvatatag holdsugaras dalra. A grófné éppen most mondja ki a nagy szót: úgy gróf Zrinyi Miklós, mint gróf Zrinyi Péter szeretnék fiaikat, Ádám és János grófokat, kiküldeni a francia király öfelsége udvarába, hogy egyrészt a gyermekek ilyen előkelő környezet levegőjében nevelkedjenek, másrészt ottani tartózkodásuk mintegy kezesség legyen a Magyarországon maradt apáknak öfelsége iránt való érzéseire nézve...

Miklós otthon üldögélt Csáktornyan és várta vissza Velencéből a sógorasszonyt. És postáját intézte, amely most terjedelemben nem volt túlságosan nagy, de annál fontosabb és izgalmasabb. Az érsek gyakran írt neki, az ország halálos ítéletét jelentő béke keserűségében a két nagy ellenség megtalálta egymás baráti kezét. Ámbár a kivitel dolgában nem értettek egyet. Az érsek a Péter gróf véleményén volt: nemesi felkelést kell szervezni a király ellen, el kell kergetni a trónról, aztán XIV.

Lajos protektorátusa alatt új királyt kell választani. Miklós csak háborút akart, hogy az ország felszabadulhasson, más semmi nem érdekelt.

A postát Vitnyédy sűrű levelei is szaporították. A hű ember be volt avatva a francia szövetség tervébe. Benne volt Lippay is, aki a maga eszétől, Zrinyiéktől függetlenül, jött rá a francia tájékozódás gondolatára. S benne volt Frangepán Ferenc gróf, a Katalin asszony fivére. Miklós eleinte ellenezte, hogy ezt a közügyekkel nem foglalkozó sógort, fiatal férjet, beavassák, de Péter ragaszkodott hozzá.

— Szükségünk lészen rá. Bán is kell az országba.

— Bán is kell, — csodálkozott Miklós, — hogyan gondolod ezt?

— Én bán nem lehetek. Én nádor akarok lennem.

— És én?

— Te lész az király, bátyám.

Miklós elmosolyodott.

— Nagy bolond vagy te, öcsém.

De azért magányos tépelődései közben megkóstolta a gondolatot. Elvégre képtelenségnek nem lehet mondani. Ha bármilyen belső földrengés lesodorná Lipótot s vele a Habsburg-családot a trónról, új királyt választana a nemzet. Lajos bizonyára belemenne egy protektorátusa alatt álló nemzeti király megválasztásába. És akkor számításba aligha jöhetne más. A nádor elbetegült roncs. Ki van még? Talán Rákóczi Ferenc, az erdélyi fejedelmi vér. De az népszerűtlen. A rendek nagy többsége ellene van. Bizony megválasztanák királlyá őt, I. Miklóst. Lippay rátenné Pozsonyban a fejére Szent István koronáját. Utána kilovagolna a koronázási dombra és belehasítaná a négy vágást a négy világtájba. Keletnek legelőször, Keletnek! Le sem szállna a lóról. „Utánam, magyarok!” És menne százezer orosz-lán erejével egyenesen Budavárának. Aztán a fel-

szabadult szép nagy Magyarországon elkezdene dolgozni. Felidézne Mátyás király gyönyörű országlását a magyar történelemben. Lassanként lerázná magáról ügyességgel, tárgyalások mozgékonyásával, minden piciny előny rögtönös kihasználásával és szívós összerakásával azt a protektorátust, hogy egészséges érdekek egyenrangú szövetségévé változék. Dolgozna éjjel-nappal, mint koronás királya, de leghívebb szolgája is fajtájának, hazájának, dolgozna, dolgozna, dolgozna...

Mikor idáig jutott gondolatainak sorában, ámulva érzett magában valami heves ellentmondást. Kutatnia kellett lelkében, hogy annak redői közé világítva meglássa, voltaképpen mi az pontosan, amit érez. A belénevelt dinasztikus érzés tiltakozik a király elkergetése ellen? Igen, ezt érzi. De ez nem az. Valami más tiltakozik benne, ennél sokkal hevesebben. Az óriás feladattól való félelem? Nem, ettől nem fél, elég tehetségűnek tartja magát, hiszen aki nem hisz fanatikusan a maga tehetségében, nem is lehet tehetséges ember. Mi az hát, ami tiltakozik benne a csodálatos álom ellen?

Rájött, kikutatta magában: fáradt volt.

Negyéves kora óta, negyven esztendőn keresztül közvetlen közelből látta a halált. Ezer és ezer embert látott meghalni, véresen vízbe fulladni, látott rengeteg nyakat elválni a törzstől a kés alatt s kilövellni a nyak ütőeréből a vér patakját, látott számtalan csonk fejet kopjahegyen, maga is számtalan embert megölt, számtalan szempár borzasztó és riadt utolsó pillantását látta magára szegeződni, mialatt kardja rettenetesen lesújtott a koponyára, vagy mialatt pisztolyát belesütötte az előtte álló emberi mellbe és számtalanszor állt maga is a véres elmúlás küszöbén. A lélek elkérgesedik és megszokja ezt, igaz. De míg kérgesedik, korábban öregszik.

Akárcsak a test. Majdnem harminc esztendeje állandóan háborúban él. Esőben, viharban, hóban, lóháton, erőltetett vonulásokban, két napig nélkülözött alvás szenvedésével, verekedve, átfázva, kínlódva: most csupa köszvény, hasgatás, baj és gyakori hideglelés. Aztán nem is csak egy módon törte testét-lelkét. Közpályáján hallatlan izgalmak ették, rágták évtizedeken át: a nádorválasztás, a verekedési tilalmak, a két kanizsai kudarc, Új-Zerinvár borzasztó romlása, megalázások, eltaposott hitek és álmok, le-sújtó és döbbenetes csalódások. Még örömei is akkorák voltak, amelyeket nem lehet büntetlenül végigélni. Ha írt, mindig olyan emésztő láza ujjongott benne az alkotásnak, hogy az éppen úgy ette életerejét, mint láng a méceses olaját. Halálosan belefáradt mindebbe, de szép és nagy élet volt. Vagy inkább fordítva: szép és nagy élet volt, de halálosan belefáradt. Íme: önkéntelenül múlt időben beszél életéről, pedig pillanatnyilag semmi baja nincs, egészen egészséges, még köszvénye sem kínozza.

Egyszer, ezekben a napokban, elment a sernevelő mellett, amelynek tetejét javították. Megállt és felnézett. Egyik munkás ebben a pillanatban leejtette szekercéjét. A szekerce pontosan az ő feje felé zuhant, de ő sem félre nem ugrott, sem karját ösztönszerű védelemre oda nem kapta. A szekerce, köszörült élével lefelé, végighasította dolmányát. Két-három ujjnyi különbségen múlt a dolog: a szekerce egész biztosan agyoncsapta volna. Csodálkozott, hogy ösztönösen nem védekezett ellene.

Aznap este olvasgatta az új könyvet, amelyet a nádor elküldött neki. Egy Gyöngyösi István nevű ismeretlen ember írta. „Márssal társalkodó murányi Vénus“ volt a címe és Széchy Máriának Wesselényi Ferencsel, a mostani nádorral való szerelmi és várostrom-ügyét verselte végig. Kellemes munka volt és tetszetős, nyelve ügyességét, verselése kész-

ségét el kellett ismerni. De egyik oldalon Miklós becsapta a könyvet, vágyat érzett a maga Szigeti veszedelmének zordon, kietlen nyersesége után, vagy inkább férfiasága után, mert a Gyöngyösi nevezetű poéta kedves strófáinak asszonyos édességén elvászott a foga. Gyönyörködve és szeretettel lapozott a könyvben. Elfelejtett részek szépségei ejtették örömbé s mint családapa a vőlegénykorra, úgy nézett vissza a hajdani megírás virrasztó, felejtethetlen izgalmaira. Aztán más írásait vette elő. S a Tacitus olvasásához írt jegyzetekben egyszer csak megkapta szemét valami. „Az szorgalmatosság, fáradság és vigyázás nem éppen elménkbéli jók. Úgy tetszik: az testnek nagyobb része vagyon bennnek. És noha az ő származások elmébül vagyon, mindazonáltal az cselekedetben végződnek.“

Mint a villám ütötte meg a szekerce-jelenet emléke. Hirtelen tisztán állott előtte, hogy mi van vele. Minden emberben van valami titokzatos életösztön. Az öngyilkos, ha a Murába ugrik, rögtön elkezd rúgkapálni, hogy kievickéljen, pedig azzal a szándékkal szökött a vízbe, hogy meghaljon. De az élet ösztöne nem az elmében székel. Valami fizikai tanyája van ennek, a testben, vagy az ember valami még ki nem derített részében. Ez az életösztön az, mely, ha megvan, a felénk zuhanó szekerce elé lendíti a védő kart, gyorsabban, mint ahogy az elme gondolata jár. Az ember csak akkor veszi tudomásul, hogy megbokrosodott lovak nehéz szekere futott el mellette, mikor már rég elugrott életösztönének parancsával. De ha — amit az elme nem tud — ez a kifürkészhetetlen életösztön nincs meg, ha ez a mélyre rejtett és misztikus valami nem lendíti a szekerce elé a kart, akkor ez azt jelenti, hogy . . . hogy elég volt.

Miklós ekkor már tudta, hogy rövidesen meg fog halni.

De azért érdeklődött minden iránt, végezte a báni teendőket, várta a Velencéből érkező híreket: mikor lehet már a törökre menni. A királytól kapott ezer aranyat sebesültek, valamint hadiözvegyek között osztotta szét. Gondja volt rá, hogy a francia sebesültek Malerbe parancsnok kezén át bőven kapjanak készpénzt és ajándékokat: lovat, díszruhát, fegyvert. És izgatottan várta a Csáktornyára bejelentett fiatal erdélyi mágnást, gróf Bethlen Miklóst.

Bethlen gróf jövetelét titkos leveleknek érdekes váltása előzte meg. Ez a fiatal Bethlen, a gróf Bethlen János fia, a néhai nagy Bethlen Gábor rokona, igen gondos nevelésben részesült, atyja Heidelbergában, majd Utrechtben taníttatta, aztán tanulmányútra küldte a fiút Angliába és Franciaországba. A huszonkét éves fiatalember hazaérkezvén mindenáron katonáskodni akart. Még folyt a török háború akkor, és Bethlen Miklós az ország első vitéze, Zrinyi mellé akart kerülni. Addig noszogatta atyját, míg az belement a dologba s bőven ellátván pénzzel, lovakkal, szolgálkkal, köntösökkel, a hadba eresztette. A harcvágyó ifjú grófnak, hogy Erdélyből Csáktornyára jusson, óriás vargabetűt kellett kerülnie a török megszállás miatt. Trencsénnek ment, a Fehérhegyen átkelvén, keresztezte a morva földet, majd Holicsnak és Szakolcának fordulva Pozsonyba érkezett. Ekkor már tudta a vasvári békét. De úgy gondolta, hogy ha magyar földön nem hadakozhatik a török ellen, majd a Zrinyiek ajánlását kéri a velencei köztársasághoz, ott majd szívesen veszik a török ellen a kardot. Pozsonyban megállapodott Lippay érseknél. Az érsek meghallván, hogy Bethlen Zrinyihez megy, nem késett politikára terelni a beszédet. Hosszú beszélgetések alatt magyarázta a vendégnek, milyen borzasztó csapás a magyarságra a vasvári béke, ő maga inkább bőrét lenyúzatja, mintsem beleegyezzen, hogy

a legközelebbi országgyűlés ezt a békét becikkelyezze. Őt magát személyesen is tönkreteszi a béke: egyházmegyéje nagy részét elveszi tőle az érsekújvári kerület új szabályozásával. A király már kérette Bécsbe, hogy puhítsa, de ő bizony nem megy. Torkig van a Lipót országlásával. Ő mondja, aki megkoronázta, hogy Lipótból elég volt. Az egész ország fel van háborodva, nincs magyar nemes, akit ez a béke mélyen fel ne háborítana. Csak szikra kell hozzá, hogy ez az általános elkeseredés lángot vessen. És ő ezt a szikrát ki is fogja csiholni a rendekből. Alig volt Bethlen Miklós két-három napja az érsek házánál, már tudta a titkos francia szövetség tervét. Hagyományos erdélyi protestantizmusa öszszetalálkozott az érsek háborgó magyarságával, Zrinyi rajongása öszszetalálkozott az érsek lázongó dinasztia-ellenességével. Azonnal szerepet vállalt az izgalmas, érdekes és veszedelmes ügyben. Pozsonyból az érsek útmutatására elment Sopronba, hogy ott Vitnyédyvel megismerkedjék. Elmondta Vitnyédynek az érsek zordon és koppányi kijelentéseit. A fortélyos Vitnyédy, aki pontosan tudta Zrinyi Péterné velencei útjának célját és lényegét, úgy gondolta, hogy nem lesz rossz két francia vasat tartani egyszerre a tűzben. Egy régebbi külföldi újtjáról jól ismerte a Bécsben székelő Gremonville lovagot, s most tanácsosnak tartotta, hogy Gremonville értesülést kapjon az esztergomi érsek francia-szövetségi gondolatairól. Levelet adott hát Bethlen Miklósnak, hogy az menjen Bécsbe és beszéljen a francia lovaggal. Bethlen Miklós felrándult Bécsbe, büszke szívdobogással, hogy ekkora titkos szövetségbe cseppent, amely egész Európa földabroszát megváltoztathatja. Gremonville feltünő nyájassággal fogadta az ifjú grófot, bezárkózott vele és részletesen meghallgatta az esztergomi érsek szándékairól. És megtudván, hogy Bethlen Miklós Zrinyi-

hez készül, üzenetet bízott rá: tudni szeretné, mik a bán tervei és nézetei a vasvári béke új helyzete dolgában.

Így érkezett gróf Bethlen Miklós Csáktornyára. Majdnem egyszerre azzal a bécsi udvari futárral, aki Lipót sajátkezű német levelét hozta „az uralkodói kis titokpecsét alatt“, hogy a bán okvetlen jöjjön fel Bécsbe november huszonötödikére, mert a király tanácskozni akar a magyar urakkal a vasvári béke becikkelyezéséről. Ezt a levelet külön nyomaték okáért küldte a király. A szokott „nagypecsétű“, latin nyelvű hivatalos meghívót Miklós ugyanakkor megkapta.

A külön futároknak egész serege nyargalt ezekben a napokban a magyar országutakon. A főurak váltott lovakon, lóhalálában leveleztek egymással: felmenjenek-e Bécsbe, vagy sem. Zrinyi írt Lippaynak, Nádasdy írt Zrinyinek, Batthány írt Zichy kamaraelnöknek, Zichy írt Esterházynak, a levelek keresztezték egymást, egyik úr akart menni, a másik az országgyűlést követelte és nem akart menni. volt aki hajlandó volt felmenni, de azzal a kikötéssel, hogy csak a királyi előterjesztést hallgatják meg, határozatot nem hoznak. Lippay nem akart felelni, s meg is írta a bánnak, hogy miért: tartott tőle, hogy az udvar neszét vette a francia tervnek s őket majd vallasni kezdik.

Miklós úgy határozott, hogy felmegy. Levelet íratott Bethlen Miklóssal.

— Írjon te kegyelmed Gremonville lovagnak, hogy felmék Bécsbe huszonötödikén. Véle is szemben leszek. Addig bízzék Vitnyédyben. Az levelet előbb lássam, semhogy útnak indul. Huszadikán utazunk. Viszem te kegyelmedet is, öcsém uram. Zichy Palit is visszük. Csak úgy megyünk, az postakocsi alkalmatosságával, inasnak felviszem Angelo

szolgámat, osztán egy deákot s egy szakácsot viszek. Szolgát kapok odafenn elegendőt.

— Mért akar felmenni te kegyelmed, kedves bátyám, mikor az többiek ennyire vonakosznak?

— Két okom vagyon. Szemben lenni királlyal, hogy megmondhassam néki: ű köthet békét, de én nem kötök. Én az háborút tovább folytatom, akár magának az kénköves ördögnek szövetségével is. Osztán meg Ádám fiamot igen kívánnám látnom, meg az kislányt.

Másnap érkezett Vitnyédy. Sebbel-lobbal jött, izgatottan, váratlanul. Miklós meglepetve fogadta. Vitnyédynek Bécsben kellett volna lennie Gremonvillenél, hogy ott, a bécsi francia követ előtt, összeegyeztesse az esztergomi érsek és a bán szándékait.

— Kapott-é nagyságod királytól levelet az kis titokpecsét alatt?

— Kaptam.

— Ha Istent esmér nagyságod, ne menjen fel. Öszvetett kézzel kérem, ne menjen fel.

— Bolond kegyelmed. Nem tudja az horáciusi verset? „Conscia mens recti fama mendacia ridet.“ Az igaznak tudatában való lélek mosolyog az mende-monda hazudságain.

— Kérve kérem nagyságodat, ne menjen fel. Ha valaha kedvelt éngemet, hűséges emberit, ne menjen fel. Félek.

— Éngem félt? Mitül?

— Emlékezzék nagyságod atyja ura sorsára. Ha nem hajt nagyságod szegény szavamra, nem tudom, mit csinálok. Fellázítom grófné asszonyomat, hogy addig sírjon-ríjjon, míg itthol marasztja. Bethlen gróf uram, isten is megáldja, segítsen nékem, ne engedjük fel az bánt Bécsbe. Minden éjjel rosszat álmodok. Baj éri, tudom.

Miklós maga elé nézett a levegőbe, aztán vállat vont. Nyugodtan mondta:

— Felmegyek. Huszadikán indulunk.

Vitnyédy tehetetlen mozdulatot tett a kezével. Ismerte Miklóst. Tudta, hogy itt nincs mit beszélni többé. Mindenesetre ott maradt Csáktornyan, hogy a bánnal együtt menjen Bécsbe. Testörként akart mellette maradni, valami baljóslatú ösztön arra készítette, hogy ura mellől egy tapodtat ne tágítson.

Gyönyörű őszi napok jártak ekkor. A hó még nem esett le, a Csáktornya körüli erdők a késő őszi valami tébolyult, pazar pompáját mutatták a piros, lila és sárga hervadásnak. Hunyorgó verőfény ömlött el naphosszat a tiszta, hideg novemberi napok búbajos hangulatán. A bán és társasága fel akarta használni indulásig a két-három napot vadászatra. Minden ebéd után felkerekedtek és mentek ki az erdőre.

November tizennyolcadikán is, két nappal a bécsi indulás előtt, elmentek vadászni. Miklós megcsókolta szokás szerint Sophiet és bejelentette, hogy sötétedésre itthon lesznek. Ugy tizenkét óra táján mentek el. Zichy Pál, a kamaraelnök fia, apród a bán udvarában, lóháton ment Miglianival, a gazdasági igazgatóval, ők hintóba ültek. A négyülékes nagy hintóban hátul ült jobbfelől a bán, mellette Bethlen Miklós, szemközt velük Vitnyédy. A bakon a kocsis mellett a bán Angelo nevű olasz inasa. A külső udvaron csatlakozott hozzájuk Guzics, a bán egyik kapitánya és annak öccse. Mentek ki a kuršaneci erdőre, tündéri szép idejük volt.

Útközben Bethlen Miklós beszélt a bánnak úti élményeiről. A bán igen szívesen hallgatta a fiatal erdélyi grófot. Nagyon szerette ennek is ízes, zamatos, színesen forduló beszédét, mint valaha a Rákóczi Lászlóét. Ezek az erdélyiek úgy beszéltek magyarul, hogy abban tollforgató embernek külön gyönyörúsége telhetett. Aztán meg az eddigi öt nap alatt kitünő embernek mutatkozott Bethlen Miklós:

eszes volt, lelkesége mellett józan, és erdélyi furfangossága mögött szintiszta becsületesség látszott. A bán nagyon megszerette.

— Beszélje el te kegyelmed, — mondta Vitnyédy, — az morva pecsenyesütés dolgát, kin annyit neveltünk Sopronban.

— Morvában esett ez, — kezdte elbeszélni Bethlen, — hol egy nagy falut leltünk, kit nemrégén az tatár felégetett, de azóta már újabban építeni kezdték. Állott ottan az ucca közepin egy magányos viskó. Radics András kassai követ, ki Bécsbe menvén Trencsin táján akada hozzám, az derék-ucca szeriben szállott valami házhoz. Az én szakácsom mingyár pecsenyét kezde sütni. Nem tudta, mert senki nem mondotta, hogy az kürtő pozdorjával-mivel volt megtömve. Az lángot fogott, attól meggyulladt a hiu, attól az ház fedele belől. Hallom az tetőropogását, tyű, kapkodom pistolyaimat, kiáltom az szakácsnak: lóra katona, hocca az pejt. Jött Radics, kezdett oltani. Mondom neki: ne szorgalmatoskodjon, bizony jobb, ha elszelelünk. Dobtuk magunkat hamar az kengyelbe, de szakácsom láttán a nevetéstül majd megszakadtam, mert az félig sült pecsenyét az nyárson hozta magával, úgy tartotta, mint az puskát. Ihol jött mán az egész falu, de nem ám csebrekkel, hanem dárdával, doronggal, fejszével. Uccu, neki rugaszkodtunk, csak úgy porzott az út. De nekem menekvés közben is folyton nevetnem kellett az szakácsn, ki csak vitte nyársát, mint fegyvert szokás, az rászúrott pecsenyével. Meg sem álltunk más faluig. Ott leszálltunk, szakácsom rögtön tüzet rakott s megsüté puskáját.

Nevettek a történeten. A kocsi robogott velük az erdei úton.

— Minő világ vagyon amoda fel Trencsinben?

— Szomorú. Merre csak jár az ember Trencsin s Pozsony közt, iszonyú az nyomorúság. Török is

pusztította az vidéket, de német zsoldos még rettetesebben. Napi járőföldre nem látni házat, csak annak üszkös helyit. Rengeteg az rabló. Takarmány sohum. Ha egy-két girhes ló akad, azok éhségökben, kinyokban lerágják egymás sörényit. Az nép közt éhhalál pusztít. Olyik faluban az ganéjdombon láttam gyerekeket rakással, ott senyvedtek, ki beteg, ki mán halva az éhség miá. Szerettem vón, ha Lipót király ott vagyon, hogy mutassam néki: imé, ezeket alaposan legyőzték Montecuccoli uram vitézi.

Vitnyédy lopva rápillantott a bánra. Jól ismerte ezt az arcot, előre látta azt a vészes sötétséget, amely el fogja önteni. És csodálkozva látta, hogy a bán arca közömbös marad. Vitnyédyt megdöbbenette ez a közömbösség. Hiszen Montecuccolit említették, aki a mesteri cselszövés és hitványság hihetetlen módján tette ártalmatlanná a dicsőségére egyetlen veszélyes magyar lángelmét. Hát a bán elfelejtette már Új-Zerinvár pokolian égető sebet? Még nincs négy hónapja, hogy várát Köprili azokkal az aknákkal robbantotta fel, amelyeket Montecuccoli ásatott a bástyák alá.

— Hallom, hogy herceg léssen az „perspectíva“, — jegyezte meg. De a bán erre a megjegyzésre is néma maradt.

— Királyához méltó herceg, — szólt Bethlen Miklós, — megverte ezekkel isten az országot. Hej Lipót, Lipót . . .

Ekkor a bán ezt mondta maga elé:

— Fejin ott az szent korona.

— Ámulok nagyságos uramon, — hüledezett Vitnyédy, — hát még az történtek után is, még most is . . .?

— Mondok valamit te kegyelmednek, — szólt a bán csendesen és nyugodtan, — az királyhűség nékem véremben vagyon. Miként egyik ember szóke, másik barna, s ezen változtatnia nem lehet, azon-

képpen ez nékem benső természetem. S heában látom elmémmel az bajokat, mégis cselekedeteimet bénítja az lélek, kit őseim építettek. Meghasonlottam, fáradt vagyok, nem mégyen tovább.

Jó darabig csend volt. Végre Vitnyédy mégis megszólalt.

— Holott baj, az vagyon bővibe. A magyarság imhol sírja szélin vagyon. Rosszabbúl, mint ahogy vagyon, nem is lehetne.

A bán arcán alig észrevehető mosoly jelent meg. Igy szokott mosolyogni akkor, ha valami jóízű dolog jutott eszébe.

— Vagyon errül egy fabulám te kegyelmetek számára. Viszik az ördögök az egyszeri embert. Találkozik egy barátja szembe véle. Kérdi: „hová mégy, kenyeres?” Mond az: „nem megyek, hanem visznek.” „Kik s hova,” — kérdi a barát. „Pokolba.” Mond emez: „Jaj szegény, ugyan rosszúl vagy, rosszabbul nem is lehet.” Felel az: „Rosszul vagyok bizony, de azért lehetnék én még ennél is rosszabbúl.” Melyre emez álmélkodva kérdi: „Hogy lehetnél rosszabbúl, hiszen az pokol mindennél rosszabb?” Erre osztán felel az ember: „úgy vagyon, a pokol mindennél rosszabb. De mégis ők visznek éngem nyakokon. Mennyivel rosszabb volna, ha megnyergelnének, mind rám ülnének s nem csak vinnének, de még magokat is vélem vitetnék, mégis ugyanazon pokolba jutnék”. Így vagyon ez mivélünk is. Két ördög: török s német, viszen az pokolba menthetetlenül. Bizony ez rossz. De legalább nyakunkon egészen nem ülhetnek, ha alkotmányunk s fegyverünk vagyon. Mennyivel rosszabb lenne, ha odaadnók az németnek királyválasztó jogunkat s az törökkel való békébe beléje egyeznénk. Akkor is az pokolba jutnánk, csakhogy még az ördögök kettejit is nekünk kellene cipelni.

Éppen a fabula végén érkeztek a leszállás helyére. Guzics kapitány beosztotta a vadászokat. A

bán egyedül szeretett bujkálni a rengetegben. Elment a maga irányába. Ezek is szétoszlottak. Horvát hajtók és jágerek jöttek-mentek. Nem dárdás vadászat volt, hanem puskás.

Mikor alkonyodni kezdett, a kürtszóra összegyűltek a hintónál valamennyien. A bán lőtt egy hatalmas kant, a jágerek is lőttek egyet. A vendégeknek nem kedvezett a szerencse.

— Csak verés nélkül hazaérjek, — tréfált Bethlen Miklós, — Heidelbergra olta mindig eszembe jut.

— Mi történt Heidelbergában? — kérdezte a bán, mialatt készült felszállani.

— Károly Lajos választófejedelemnél vadásztam ottan. S az ottaniaknak nagyon is szokásos, hogy ki vadászhibát csinál, elfenekelik. Én ugyan kevélykedtem, mert pendelyes gyerekkoromtól kezdve jól megtanultam ez mesterségnek minden csínját, hibát hogyan is csinálhatnék. Hát egyszer csak azt mondtam az kanról, hogy „es stinkt“. Nosza lekapának húsz körmemről, átfektettek az vadon és vadászkeiseiknek lapjával csúnyán meglazsnakoltak. Maga Károly Lajos húzta rám az legnagyobb áldást. Tudniillik az volt a hiba, hogy az igazi német vadász nyelv szerint úgy kellett volna mondanom: „es wildt“.

Ebben a pillanatban eléfutott a sűrűből egy lovas horvát jáger. Rosszképű, sunyi fickó.

— Mi az, Póka? — kérdezte horvátul a bán.

— Megsebesítettem egy nagy kant, — mondta a jáger, — a vérén utána lehetne menni. Ritka szép nagy állat.

Bethlen Miklós és Zichy Pál, akik már felszálltak, ki lóra, ki hintóra, rögtön ugrottak. Szerettek volna a kan után menni. De a bán így szólt, mialatt puskáját átvette Angelo inastól.

— Kegyelmetek csak maradjon itt, öcsém uraim.

S mint udvarias gazda odaszólt a távolabb álló Vitnyédynek és Guzics kapitánynak:

— Csak beszélgessen ti kegyelmetek, öcsém-uraimékkal. Meglátom mit mond ez a bolond, mindjárt visszajövök.

Felpattant egy hátszlóra, puskája a kezében, oldalán könnyű spádé. Indult, utána a jáger. Lóra kapva követték Migliani, az ifjabb Guzics, Angelo inas és egy lovász. Összesen heten. Elügettek a szekérúton. Guzics kapitány, Vitnyédy, Bethlen és Zichy ott beszélgettek a hintónál. Vígán voltak, Bethlen Miklós valami pajzán történettel mulattatta őket a pozsonyi főpostamester, Lanzer Gábor, igen csinos, de igen kacér feleségéről. Közben távoli dörrenéseket is hallottak. Egyszer csak nyargalva érkezett az ifjabb Guzics és már messziről ordította valamit, de csak akkor értették meg, mikor közel ért.

— Hintót gyorsan, — kiáltott, — oda az úr!

Nagy riadtan kaptak fel, ki hintóra, ki lóra. Rohantak Guzics után, aki máris megfordult és nyargalt vissza. Meg sem kérdezhették tőle, mi történt. Mintegy tíz perenyire meglátták a bánék csoportjának kikötött lovait. Az erdőből hangos jajgatás hallatszott.

— Erre gyorsan, — kiáltotta Guzics és leugorván lováról ment befelé a sűrűbe.

Ők megdöbbenve siettek utána. A bozótnak szemökbe csapódó ágai között csörtetve rontottak be az erdőbe. Nem messze egy tisztáson jajveszékelt az inasok, körülállva valamit, amit az érkezők nem láthattak. Ott állt Migliani is komoran, sápadtan. Odarohantak. Megpillantották a földön fekvő bánt borzasztó vértócsában. Szeme le volt hűnyva. Arca esurom vér. Vitnyédy elszédült az iszonyattól és félájultan egy fatörzsnek dőlt. Bethlen Miklós félretolta a lovászt és letérdelt a véres testhez. Megfogta balkeze pulzusát.

— Még él! — kiáltotta.

A jajgatás, kiabálás elhallgatott, halálos csönd támadt. De alig telt el egy pár pillanat, Bethlen Miklós felegyenesedett és levette kucsmáját. A többiek követték példáját s a jajgatás megint elkezdődött.

— Mi történt itt? — kérdezte Vitnyédy sírva, hebegve.

Egymás szavába kapkodva, egyszerre beszélve, zűrzavarosan mesélték, hogy mi történt. Mikor erre a helyre értek a szekérúton, a bán és Póka bementek a sűrűbe, a többiek pedig ott maradtak, hogy kikössék a lovakat. Alig pár pillanat múlva hallották, hogy a jáger ordítózva jajgat az erdőben. Mind rohantak a hang irányában. Migliani ért legelőször a tisztásra. Az ő előadása szerint a bán ekkor arccal a földön feküdt, hátán a vadkan. Egy horgas fán pedig torkaszakadtából kiabált Póka, aki oda felmászott az állat elől. Migliani rögtön lőtt a vadkanra, az állat elmenekült. Ekkor érkeztek futva az ifjabb Guzics és Angelo inas. A bán feltápáskozott és azt mondta volna, hogy „rútúl elbánt vele a disznó“. A zűrzavaros előadásból nem lehetett kivenni, hogy mikor ezt mondta, csak Migliani volt-e jelen, vagy már ott voltak Guzics és az inas. Fejvesztetten, kapkodva, egymásnak ellentmondva beszéltek valamennyien. A bán Migliani előadása szerint elévett egy fadarabkát dolmánya zsebéből s még volt ereje azt mondani, hogy ez a fadarab el tudja állítani a vérezést. De nem segíthettek rajta. Rettentően omlott nyakából a vér, le kellett ültetni a földre, majd pedig elvesztette eszméletét és hanyattdőlt.

Vitnyédy lefeküdt a földre, úgy zokogott. Zichy Pál sírva tördelte kezeit. Bethlen Miklós megint le-térdelt a halotthoz, hogy közelről megnézzze sebeit. Három nagy seb volt a fején. Egy hásítás bal halántékán tépte végig a bőrt, egészen a csontig. Aztán

egy rettenetes hasítás, amelyet agyar, vagy hasonló tárgy okozott, jobboldalon a nyakesigolyától kezdve egészen elül a torkáig elmetszette az inakat és ereket. Végül bal arcán volt még egy seb, de azt úgy elmázolta a vér, hogy nem lehetett látni, milyen természetű seb volt.

— Segítsetek, — szólt Bethlen Miklós, — vigyük.

Alányúltak mások is a halott bánnak. Kivitték a szekérútra a hintóhoz. Ott a hintóból kiszedték a két ülést és nagy ügyel-bajjal feltuszkolták a halottat. Bethlen Miklós még a horvát jágert is ki akarta faggatni, de az már nem volt sehol. Keresték, kiáltozták: eltűnt.

Az üléseitől megfosztott hintóban csak nehezen tudtak elhelyezkedni. Bethlen Miklós a leeresztőshintó ajtajának élére ült s úgy támasztotta a halott fejét és mellét, akit ülő helyzetben tettek oda. A bakon Vitnyédy ült és sírt. Mögöttük rettenetesen lesújtva, sírva, levett kuesmával lovagoltak a többiek. Nem szólt senki egy szót sem. Csak az út közepe táján szólalt meg Bethlen Miklós. Felszólt a bakon ülő Vitnyédyhez:

— Nem furcsállja te kegyelmed, hogy ilyen nagy vitéz se nem lőtt, se nem vágott az kanhoz? Hiszen puska volt nála, meg spádé.

Vitnyédy riadtan hátrafordult. A sírástól vörösre dagadt két szemében iszonyú gyanú megdöbbenése meredt a kérdezőre.

XXVIII.

Sok-sok esztendő múlva egy novemberi éjszakán mécsvilágnál olvasgatott egy asszony. Régen porladó nagybátyjának írásait olvasgatta. Ott tartott, hogy: „Magyar vitézeknek dicsőséggel földben temetett csontjai...”

Ennél a mondatnál felnézett az olvasgató asz-

szony. A maga halottai jutottak eszébe. Az mindenekelőtt, aki ezeket a szavakat írta, gróf Zrinyi Miklós. Akit eszmélő kora óta annyira szeretett s aki régesrégén olyan borzasztóan és titokzatosan, mindmáig homályos körülmények között halt meg a csáktornyai erdőn. November volt akkor is, mint most. Éppen huszonegy esztendeje. A kis Mária Katalin apáca már régen. Ádám gróf jelentéktelen ember lett, katonáskodik, de gyenge válla nem bírja nagy nevének terhét. Sophie néni már nem él.

Aztán apja, gróf Zrinyi Péter halálára gondolt. Aki a halott bán után bán lett és folytatta egyedül azt a titkos mozgalmat, amelyet együtt kezdtek el. De ő már egyenesen a dinasztia ellen. Az ő eljegyzésén esküdtek fel egymásnak valamennyien: az ő apja, vőlegénye és nagybátyja, továbbá Lippay primás, Wesselényi nádor és Nádasdy országbíró. A francia segítségben csalódtak, mert az aacheni béke után Lajos királynak nem volt többé érdeke törödni velük. De ők azt hitték, hogy az aranybulla ősi joga alapján talpra tudják állítani a nemzetet külső segítség nélkül is. És egy napon Vitnyédy, a család hűséges prókátora, az összeesküvés titkára, meghalt. Halála után néhány órával az udvar már lefoglalta egész levelezését. Wesselényi és Lippay megmenekültek, mert még előbb meghaltak. Az ő férje, Rákóczi Ferenc is megmenekült elég egyszerű módon: négyszázezer aranyat fizetett az udvarnak. De apját, nagybátyját és Nádasdyt Lipót király Bécsben lenyakasztatta. Anyja megtébolyodott ennyi borzalomtól, örülten halt meg egy gráci kolostorban. Kis öccsét, Jánost, még a Zrinyi névtől is megfosztották és torz tréfa gyanánt Gnade Antal néven besorozták császári katonának. Két évvel ezelőtt pedig minden ok nélkül letartóztatták. Most is várbörtönben sínylődik.

Férjére gondolt aztán, Rákóczi György fiára,

aki pénzen vette meg életét az udvartól. Porlad már az is, felesége már nem az ő nevét hordja, hanem a Thököly Imrét. De itt maradt két gyereke. Rákóczi Júlia, tizenhat éves rózsabimbó. És Ferkó, a tizenkét esztendőös fejedelembi, aki most mély és egészséges lélegzettel alszik odaát a szomszédszobában. Jól alszik, elfáradt. Egész nap a katonák közt van, lőt-fut, az ágyúknál segít. Olyan ember akar lenni, mint ükapja volt, a szigetvári hős. Szép, okos, eleven fiú. Vajjon mi lesz a sorsa? Vajjon mi lesz mindnyájuk sorsa itt az ostromlott munkácsi várban, amelyet asszony létére magának kell védelmeznie? Lent áll a vár alatt a császári sereggel Caraffa tábornok, a magyargyűlölő, az embertelen bestia. És ostromolja a várat. De nem fogja megkapni. Nem, ő nem adja, ha mindjárt gyerekeivel együtt itt kell meghalnia. A Zrinyi Péter és Zrinyi Miklós vére lobog benne. Munkácsot? Lipótnak? Soha.

Esténként, ha egy félórája akad a várvédelem egész nap talpon álló munkája után, szeret olvasgatni. Mostanában megint elkezdte böngészni nagybátyja írásait, amelyek tíz éve jártak utoljára a kezében. S most mindennap megittasul ennek a nagy léleknek hallatlan magyarságától. A sírban fekvő lángelme húsz évvel halála után itt virraszt Munkács várának éjszakája fölött és segít védelmezni kedves hugának a fajtája szabadságát.

Mi volt ez? Mintha dörrenést hallott volna... Odament az ablakhoz és kinyitotta. Fagyos levegő csapott be azon és mély csend. Képzelődött, odakint minden mozdulatlan. Caraffa emberei alszanak a vár alatt.

Ekkor megkondult a munkácsi vár toronyórája. Tizenegyet ütött mély, bongó hangon a novemberi éjszakában. S nyomban rá egy távoli bástyán megszólalt az őrszem elnyújtott kiáltása:

— Szólalj, szólalj, virrasztó!
 Mindjárt felelt rá ugyanúgy a közelebbi bástya
 őrszeme:

— Szólalj, szólalj, virrasztó!
 Thökölyné Zrinyi Ilona becsukta az ablakot.
 Megint elévette a könyvet és tovább kezdte olvasni,
 ahol abbahagyta. „Magyar vitézeknek dicsőséggel
 földben temetett csontjai és azok nagy lelkeinek
 umbrái, az kik egyik világ szegeletirül az másikra
 vitték el az magyarokat és egyik tengertől másikig
 sok száz esztendeig csináltak kard élivel békességes
 megtelepedést nekik, nem hagynak nékem alunnom,
 mikor kívánám. Sem henyélnem, ha akarnám is.
 Igen szeretője vagyok az ő dicsőségeknek, hogy én
 elmulasszam az ő intéseket, kiket nemesak nappal-
 béli elmélkedésben juttatnak, de még étszakabeli
 elmémben is előmben tüntetnek, mondván: ne alu-
 gyál, ne keresd az gyönyörűséget. Látod-e romlott
 hazánkat, melyet mi annyi vérontással, verésekkel
 és untalan való fáradsággal nyertünk, oltalmaztunk
 és sok száz esztendeig megtartottunk? Kövesd az mi
 nyomdokunkat, ne szánd fáradságodat, ne szánd vé-
 redet, ne szánd életed...”

Az olvasó asszony ölébe ejtette a könyvet. Mára
 elég volt az olvasás. Holnap kemény nap jön megint
 az ostromlott várban. S mikor felkelt, hogy vetkezni
 induljon, tünődve mondta magában a fülébe csengő
 katona-jelszót:

— Szólalj, szólalj, virrasztó...

(VÉGE.)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

